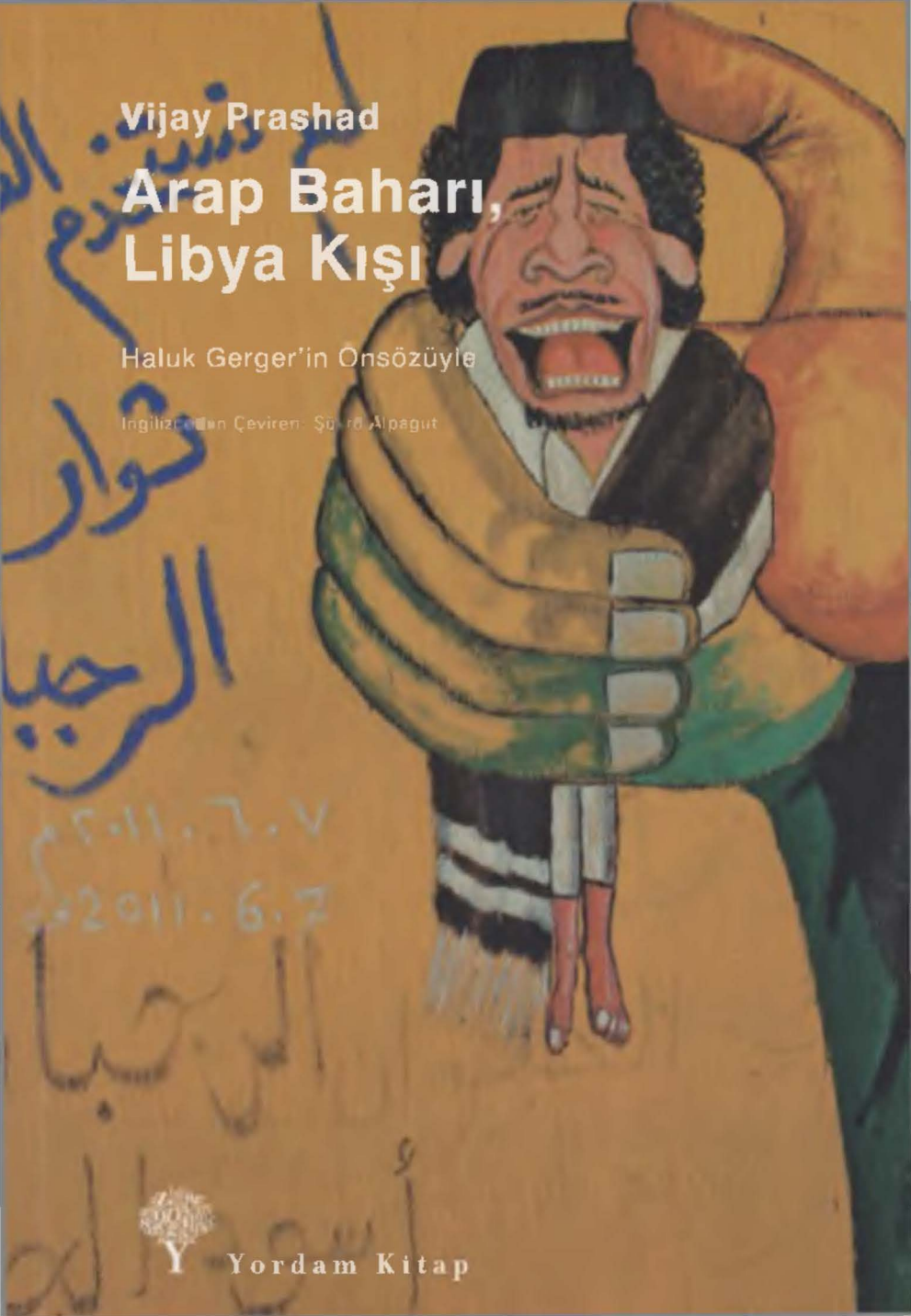
Vijay Prashad

Arap Baharı, Libya Kışı

Haluk Gerger'in Önsözüyle

İngilizceden Çeviren: Şükrü Alpagut



Yordam Kitap

Vijay Prashad

Trinity College'de (ABD) profesördür. Yazarın yayınlanmış kitaplarından bazıları şunlardır:
Uncle Swami: South Asians in America Today (2012); *Karma of Brown Folk* (2000); *Everybody Was Kung Fu Fighting* (2002); *Darker Nations: A People's History of the Third World* (2007).

Eserin Orijinal Adı:
Arab Spring, Libyan Winter
(AK Press, Mayıs 2012, Oakland)



Arap Baharı, Libya Kışı

Vijay Prashad

İngilizceden Çeviren:

Şükrü Alpagut

Yordam Kitap: 156 • **Arap Baharı, Libya Kışı** • Vijay Prashad
ISBN-978-605-5541-62-0 • *Kitap Editörü:* Ali Gündoğan • *Düzeltme:* Tuğçe Turcan
Kapak ve İç Tasarım: Savaş Çekiç • *Sayfa Düzeni:* Gönül Göner
Birinci Basım: Haziran 2012 • *Yayın Yönetmeni:* Hayri Erdoğan
© Vijay Prashad - AK Press, 2012; © Yordam Kitap, 2012

Yordam Kitap Basın ve Yayın Tic. Ltd. Şti. (Sertifika No: 10829)
Çatalçeşme Sokağı No: 19 Kat: 3 Cağaloğlu 34110 İstanbul
T: 0212 528 19 10 F: 0212 528 19 09
W: www. yordamkitap. com E: info@yordamkitap. com

Baskı: Pasifik Ofset (Sertifika No: 12027)
Cihangir Mah. Güvercin Cad.
Balıa İş Merkezi A Blok
Haramidere - İstanbul
Tel: 0212 412 17 77

Arap Baharı, Libya Kışı



"Devrimden önceki yıllarda
yaşamamış olanlar yaşamanın ne tatlı bir şey
olduğunu bilemezler."

– Talleyrand, aktaran Bertolucci, *Prima della Rivoluzione*, 1964.

Bu kitap Brinda Karat'a ithaf olunur.

ے کے ووھکنآ یتسنہ یک ووچب
ےنیوہ ورچانکچ ےنآیچ و
اب ان گ...ے س ول یک ورارتس ے...
یہ نشور یتارکیرش اس

O tuzla buz olmuş aynalar
Gülen gözleriydi çocukların bir zamanlar
Şimdi yıldızların aydınlattığı
Bu kentin geceleri gün gibi parlar.

– Faiz, *ek nağme kerbela-i Beyrut ke liye* [Beyrut savaş alanı için bir şarkı], 1982.

İÇİNDEKİLER

Önsöz / Haluk Gerger 11

Başlangıç 17

I. Kısım

ARAP BAHARI 21

I Ekmek 23

II Saygınlık 28

III Allah 37

IV Bin Ali ve Mübarek Deniz Kıyısına Giderler 48

V İmparatorluğun Çantacısı 51

VI Statükonun Buyrukları 56

Arap Dostlar 60

İsrail'in Üstünlüğü 63

İran'ı Kuşatın 69

VII Suudilerin Kıyısında 75

VIII Arap NATO'su 93

IX Arap Baharı 98

II. Kısım

LİBYA KIŞI 101

I Kaddafi'nin Egemenliğine Son Veren Patlama 103

II Kaddafi'nin Devrimi 111

Kimlik Coğrafyası 122

Yeşil Bayrak 125

Yıpranmış Üniformalar 130

III Devrim İçinde Devrim 133
Akdeniz'deki Kuveyt 143
IV Libya'da Milyonluk İsyanlar 157
V Müdahale 168
1973 Sayılı Karar 173
Suudi Arabistan Arap Birliği'nin Desteğini Alır 187
Afrika'nın Ezilmiş Kalkanı 193
Amerika'nın Libyalıları 203
VI NATO'nun Savaşı 209
Bombardıman 215
Sırbistan Modeli 218
Şarlatanlık 220
Akdeniz Yolu Boyunca 222
Ah Denizden Olsaydı 223
Dağlardaki Silahlar 224
Operation Mermaid Dawn (Denizkızı Şafağı Operasyonu) 226
VII Sirte'de Oğul ve Işık 230
VIII Akibet 234
Petrol ve Dolarlar 240
Aşağıdan Gelen Asiler 245
Sonsöz 249
Teşekkürler 253

Önsöz



Haluk Gerger

ABD'nin herşeye kadir olduğuna, dünyadaki gelişmeleri onun düzenlediğine inananların hurafelerinin aksine, Arap İsyanlarının ilk kıvılcımları, Tunus ve Mısır'da, bütünüyle iç dinamiklerden kaynaklandı. Burada küresel ekonomik bunalımın etkisi dahi ikincil bir unsurdu. Bu sürece, özellikle stratejik alan Mısır'da, Amerikan emperyalizmi restorasyon çabalarına doğrudan müdahil olarak yanıt verdi. Restorasyonlarda olağan olduğu üzere, egemenlik sistemi isyana, ödünlerle geri adımlar atarak ve esasında ileri doğru hamle yaparak yanıt verdi. Bu süreci ABD yönetti ve rejimin askerî bürokrasisi kurumsal olarak önderlik yaptı gelişmelere.

Bölgede yayılma eğilimi gösteren "yangın"a ilişkin olarak emperyalizm, ilki şaşkınlığın ardından geliştirdiği ikinci yöntemi Libya'da uygulamaya koydu. Durumdan, hareketlenmeye başlayan yaygın hoşnutsuzluk ve muhalefet dinamiklerinden, vazife çıkartmaya dayanan bir yöntemdi bu. Genellikle olduğu üzere, emperyalist müdahale, kışkırtmalarla, askerî ablukalarla, bombardımanlarla hükmünü icra etti. Elinizdeki kitabın konusunu oluşturan bu süreçte, yazarın savladığı gibi, amaç, gerçekten de, sadece petrolü değil, "Devrim"i çalmaktı.

Petrolün yağması, Devrim'in çalınmasının bir sonucuydu sadece. İsyancı güçlerin içindeki ve arasındaki dengeleri işbirlikçi güçler lehine değiştirmekten muhalefetin meşruiyetini lekelemeye, psikolojik savaş ve üstünlükle gelişmeleri denetim altına almaktan geleceği inşada stratejik mevzi kazanmaya, isyancıların uluslararası demokratik desteğini berhava etmekten her türden gericiliği önplana çıkartmaya uzanan bir dizi hedefe ulaşılmasıyla "çalındı" Devrim.

Emperyalizm buradan üçüncü yöntem aşamasına geçti ve bu da bugünlerde Suriye'de devreye sokulmuş durumda. Burada da, varolan meşru ve yaygın hoşnutsuzluk ve toplumsal muhalefet dinamiklerinin doğrudan emperyalist kışkırtma, örgütleme ve silahlanmayla harekete geçirilmesi, iç savaşın kışkırtılması, doğrudan askerî işgal seçeneğinin gündeme sokulması ve yukarıda saydığımız unsurlarla birlikte "Devrim'in çalınması" stratejisiydi uygulamaya geçirilen.

Emperyalizmin, zalim rejimlerin ve yeni işbirlikçilerin halklara karşı mevzilenme, tahkimat ve saldırısının yol haritasını, "Bahar"ın ortasında "Kış"ın yaşatılmasının, Libya örneğini bu kitapta okuyacaksınız.

Libya'nın hazin öyküsünü anlatırken yazar, pek çok bakımdan yetkin bir yaklaşım gösteriyor.

Her şeyden önce, Arapça bilmeyenlerin dahi saygın ve etkin "Orta Doğu uzmanı" olarak boy gösterdiği Türkiye bakımından yöntemsel derslerle dolu bu kitap. Bizdeki bu zaaflı ve hatta sahte uzmanlık üretiminin, sağda da, solda da, (yeterince bilinmediği için) olgulardan kaçarak, somut bilgi içermeden, sadece zihinde üretilmiş "teorik"-ideolojik genellemelerden oluşan "çözümlemeler" kakofonisinin tam tersi bir yöntem izleniyor bu kitapta. Zihinde inşa edilen "teorik" çerçeveye uymayan olguların göz ardı edildiği, kimi bariz gerçeklerin bile "uzman analizi"nin mantıksal tutarlılığını bozmamak için tahrif edilerek "kitaba uydurulduğu" bir entellektüel fukaralık

ortamında, elinizdeki kitabın yazarının somut bilgiye ve sağlam yönteme dayalı uzmanlığı ibretlik değer taşıyor. Tarihsel bağlamı içinde ve tüm bağlantılarıyla ele alınan somut olgulardan hareket eden sağlam bir teorik/yöntemsel altyapıdan ve bilgi birikiminden beslenen yazar, bu yoldan genellemelere ulaştıkça somut gerçekliği daha iyi kavramamızı mümkün kılan ve geleceği kestirmeye yönelen bir güncel tarih yazımı ve çözümlemesinin ufuk açıcı örneğini sunuyor biz okurlara.

Bütün engin bilgi birikimine, teorik yetkinliğine, bilimsel metodolojisinin sağlamlığına karşın, yazarın genellemelerinde gösterdiği özen, alçak gönüllülük ve dikkatli ölçülülük, bir başka ders olarak çıkıyor karşımıza.

Yazarın yönteminin bir başka değeri şu kavrayışında yatıyor: "Arap toprakları için 2011'in ilk aylarındaki olaylar yeni bir tarihin başlangıcı değil, yüz yıllık bitmemiş bir mücadelenin devamıydı..." İlk bölümde özet halinde ve yer yer değinilmekle birlikte güncelliğin bu kavrayışı ve Arap tarihine olan hakimiyeti elinizdeki kitabı çok değerli yapıyor. Bu tarih bilinci yazarın sağlam zemininin temelini oluşturmaktadır. Yazarın sistematik bir biçimde özel olarak incelemese de, bu konudaki genel ifade ve saptamaları son derece sağlam bir çıkış noktası oluşturmakta, kitaba değer katmakta, günceli değerlendirmede ve geleceğe ilişkin tahminlerde bulunmada yazarın teorik ve olgusal alanlardaki yetkinliğini pekiştirmektedir. Gerçekten de, Arap halklarının Osmanlı'ya ve Batı sömürgeciliğine karşı verdiği ulusal kurtuluş mücadeleleri, Amerikan Soğuk Savaş saldırganlığına direnişleri, Nasırcılık ve BAAS'tan oluşan Arap ulusalcı solculuğunun, onun devlet kapitalizminin, hayat projesinin özü, bu çerçeve içinde komünist partilerinin ve Sovyetler Birliği'nin yaklaşımları/rolleri anlaşılmadan Arap (ve Orta Doğu) gelişmelerinin kavranması olanaksızdır. Kitap bu türden "flashback"lerle analizlerini zenginleştiriyor ve okura zengin bir perspektif kazandırıyor.

Unutmamak gerekir ki, Arap ulusal solculuğunun devlet kapitalizminin öz dinamiklerinden neşet etmiş vahşi özelleştirmeci neoliberal uygulamaların sahibi olan ve milliyetçi retorik ardında siyonizme boyun eğmiş, sonunda halk düşmanı karakter edinmiş işbirlikçi diktatörlük yapılarınadır isyanlar. Bu, Mısır'dan Suriye'ye, Tunus'tan Libya'ya kendine özgü farklılıkları temelinde tüm rejimler ve, emperyalizm çarpıtıp rayından saptırmaya çalışsa da, demokratik muhalefet dinamikleri bakımından böyledir.

Bu yöntemsel açıdan ve bilgi birikiminden bakıldığında, "bugün bir ölçüde dünde" gizlidir ve tarih bilinci o gizi çözmektedir. Güzel bir örnek başka bir Orta Doğu ülkesi İran'dır. 1952 yılında, halk baskısı ve seçimle gelmiş Meclis kararı gereği, komünizmle hiçbir bağı olmayan toprak sahibi Musaddık başkanlığındaki İran Hükümeti, 1 Mayıs 1951 günü İngiliz şirketi Anglo-Iranian Oil Company'nin denetimindeki petrol sanayiini millileştirdi. O dönemde, İngiliz şirketinin İngiltere'ye ödediği gelir vergisi, İran'a petrol imtiyazı karşılığı yaptığı ödemeden daha fazlaydı. Millileştirme kararı üzerine, CIA, İngiliz istihbaratının da yardımıyla, bir darbe planı yaptı. Emperyalizmin tezgahladığı her darbede olduğu gibi, gazeteciler, din adamları ve subaylar satın alındılar. Camilere bombalar atıldı, sokaklarda kargaşa çıkartıldı, dükkanlar yakıldı ve komünistler suçlanarak para verilmiş profesyonel kışkıştıcılarca halk sokağa döküldü, istikrarsızlık yaratıldı. Sonunda satılık bir general, ABD'nin "terörist ulusal cephenin önderi" olarak tanımladığı Musaddık'a karşı darbeyi 19 Ağustos 1952'de gerçekleştirdi. Darbenin ardından konuşma yapmak için gelmekte olan darbeci General Zahidi'yi karşılamak üzere İran Radyoevi'ne koşan CIA yetkilileri o acele içinde askerî marş yerine yanlışlıkla kısa bir süre Amerikan Milli Marşı'nın plağını çaldılar. Darbe başarıya ulaştı, ülkeden kaçmış olan Şah geri getirildi,

SAVAK kuruldu, ülke onun diktasına devredildi. Ve İran petrolü yeniden özelleştirilip emperyalistler arasında dönemin yeni güç dengelerine göre paylaştırıldı. Bu sefer İngiltere'ye sadece yüzde 40 pay düşmüştü. ABD şirketlerine de yüzde 40 ayrıldı. Hollanda'nın Royal Dutch Shell Şirketi'ne yüzde 16, Fransızlara da yüzde 6 hisse düştü. Eski ve adi bir oyun işte şimdi Libya'da oynanıyor. Bunda Kaddafi rejiminin payı, elbette, emperyalizmin ve işbirlikçilerinin suçunu örtmeye yetmiyor ve kitap tam da bunu anlatıyor.

Kitapta, bir zamanların komünistlerinin ve Sovyetler Birliği'nin, Çin'in, "Sosyalist Blok"un neredeyse ikirciksiz desteklediği antikomünist "ilericilik" ile antiemperyalizmin ölümcül yapısal zaaflarının belirlenmesi ve çözümleme çerçevesinin içinde stratejik bir öğe olarak konulmasının önemi ve değeri gerçekten büyüktür. Bugün için de bu bakımdan hayati derslerle doludur.

Kitabın bir başka değeri, emperyalizmin karakteri ve hedefleri konusundaki berraklığıdır. Petrol, enerji kaynaklarının ve dağıtım ağının denetim altında tutulması, işbirlikçiliğin tahkimi, İran'ın hedef alınması, İsrail'in hegemonik konumunun dokunulmazlığı, bölgenin uluslararası kapitalizme eklemlenmesi gibi amaçların Batı oryantalizmine hakim hurafelerle ve sermayenin organik halk korkusu/düşmanlığı ile birleşerek emperyalist dinamiği oluşturmasının tespiti kitaba ayrı bir değer kazandırıyor.

Bu kitapta, ABD başta olmak üzere emperyalizm ile işbirlikçiliğin kirli yüzünün, halk düşmanı karakterinin, feodal despotluk rejimlerini desteklerken gerici özünün, bu haliyle "demokrasi havariliği"ne soyunurken de ikiyüzlülüğünün, "insancıl emperyalizm" hurafesini pazarlamasındaki ahlaksız cüretinin, saldırgan ve yıkıcı dinamiklerinin açığa çıkartılması; bununla beraber, Soğuk Savaş ürünü, Amerikan imalatı

"ulusal güvenlik rejimleri"nin sahte halkçılığının, aldatıcı popülizminin ve genel olarak burjuva milliyetçiliğinin emekçi yığınları dolandırmaya dönük gerçek özünün, sınıfsal kaynaklarıyla işbirlikçiliğe bağlanması, elinizdeki kitabın analitik değerini daha da arttırmaktadır.

Yazar, buna koşut olarak, dünün milliyetçiliğinin ve ulusalcı solculuğunun yerine bugünün adayı olan ve geçmiş dönemdeki muhalif konumunu bugünkü işbirlikçilik rolüne dayanak yapan dinci ya da liberal akımların bu yüzlerine de doğru teşhisler koyarak bölgedeki durumu daha iyi anlamamıza ve evrilmesi muhtemel aşamalara ilişkin daha makul kestirimlerde bulunmamıza imkân veriyor.

Halkların tarih sahnesine görkemli bir biçimde çıkıp güçlü-silahlı-dış destekli zalimleri yıkmaya başladıkları ve fakat örgütlülük, önderlik, ideolojik vuzuh ve politik netlik bakımından zaaflı biçimde geçmişin bütün yüklerini taşıyarak yoluna koyuldukları kurtuluş serüveninin bugünkü uğrağında, Libya Kışı'nın ertesinde ve Suriye tufanının eşiğinde, bu kitap bir Bahar esintisiyle umutlarımızı ilmek ilmek işlenmiş bilgiyle tazeliyor...

Haziran 2012

Başlangıç

Devrimlerin belirlenmiş bir takvimi yoktur. Karl Marx, devrimlerin büyük çaba isteyen ama güvenilmez mahiyetini anlatmak için köstebek imgesini kullanırdı. Köstebek zamanını yerin altında tüneller kazmakla geçirir ve sonra, hiç beklenmedik bir anda, soluk almak için yüzeye çıkıverir. "İyi kazmışsın, ihtiyar köstebek," diye yazıyordu Marx; yüzeye çıkıp serbest kalmak devrimin görünen kısmıdır, ama en önemli kısmı tünel kazmadır, yani hazırlıktır. Köstebek ne kadar az hazırlık yapmışsa, alt edilmesi de o kadar kolay olur, çünkü toprak altındaki mekânına yeterince etkili biçimde çekidüzen vermemiştir. Devrim için de bu doğrudur: Halkın yakınmalarını kavramamışsa ve karşı-devrime dayanabilecek örgütlenmeler yaratmamışsa; bu yakınmaları devrimci gücün disiplini altına almamışsa o zaman kolaylıkla yenilgiye uğrar. Esas olan tünel kazmaktır, salt tarih sahnesine çıkmak değil.

Batı Asya'da ve Kuzey Afrika'da bir hazırlık süreci farklı tempolarda da olsa uzun zamandan beri yürümektedir. Tunus'ta ve Mısır'da, tek parti iktidarına karşı birçok anayasal meydan okuma gerçekleşmiştir; bununla demek istediğim, bu meydan okumaların anayasa sınırları içinde olduğudur: Mısır'da Müslüman Kardeşler aracılığıyla yapılanlar dâhil, protestolar ve bağımsız siyasal platformlar oluşturma girişimlerinin yanı sıra, insan halkları konusunda yeni bir duyarlılık yaratma girişimleri (örneğin, Eymen Nur gibi kişilerce başla-

tılan kampanyalar) bunlardandır. Tüm bunlar bir başlangıçtır, kendi toplumları için yeni hareketler ve yeni bir vizyon kurma girişimidir. Bu sürecin neredeyse aynısı, Bahreyn'de en başta el-Vefak gibi siyasal partiler aracılığıyla, ama aynı zamanda da Bahreyn İnsan Hakları Merkezi gibi insan hakları kuruluşlarınca ve teokratik bir devletin gölgesi altındaki laik mevzilerce yürütülmektedir.

Libya'nın yazgısı kolay bir Arap Baharı değildi. Aijaz Ahmad'ın bir zamanlar dediği gibi, "her ülke hak ettiği faşizme kavuşur." O anlamda, her ülke hak ettiği isyana kavuşur. Libya, Tunus'un ya da Mısır'ın yüceltici öyküsünü anlatmadı. Kendisinin yaptığı 1969 devriminin diliyle konuşabilen, ama devleti onun vaat ettiklerinin aksi yönde büyük yol katetmiş olan bir liderin yönettiği Libya, karmaşık bir durumla yüz yüze kaldı. Sanayi tesislerinin bulunduğu Trablus'un kenar semtlerinde işçi sınıfının düzenlediği protestolara ülkenin doğu kesimindeki İslamcı huzursuzluk eklendi. Bunlar dipten gelen gümbürtülerdi. Bunlar, Bingazili insan hakları avukatlarınca ve Kaddafi rejiminin değişim temposu karşısında umudunu yitiren neoliberal "reformcular"ca yönlendirildi. İşte bu ikinci anılanlar, bu neoliberal "reformcular," Libya isyanının temposunu belirlemeyi başardılar. Mısır ve Tunus'taki isyanların merkezinde böyle insanlar yer almıyorlardı, oralarda halk bir kitle olarak ayağa kaktı ve silahlı kuvvetler alttan aldığı için şanslıydı.

Amerika Birleşik Devletleri, Fransa ve İngiltere'nin başını çektiği Atlantik (NATO) güçleri, gerek Tunus ve Mısır'daki, gerekse Bahreyn ve Yemen'deki gelişmelerin bölgesel istikrar kalelerini kendi aleyhlerine gitgide sarstığını gördüler. Libya eşsiz bir fırsat sunuyordu. Atlantik devletleri daha önceki başka mücadelelere müdahale ederlerken hiçbir zaman halkın yanında yer almadılar. Daha çok, harcı ve malayı hazır edip, öteden beri destekledikleri istikrar kalelerinin yanında

yer aldılar. Tahran Üniversitesi'nden Yakup Cevadi'nin dediği gibi, Atlantik devletleri "rejim ıslahı"nı rejim değişikliğine tercih ettiler. Libya söz konusu olunca, durum farklıydı. Kaddafi, terörle savaşta bir müttefik ve petrol tedarikçisi olarak kendi rejimini Atlantik devletlerine teslim etmiş olsa bile, onun karar sürecinin değişken niteliği ve ülke içinde tam neoliberal düzene geçişin tıkanması, Atlantik başkentlerinde ona pek az dost kazandırdı. Basra Körfezi'nin Arap emirleri Kaddafi'den nefret ediyorlardı, çünkü Kaddafi sık sık onlara öfkesini kusuyordu (en yakın örnek olarak, Kaddafi 2006'da Katar'ın başkenti Doha'da yapılan bir zirvede Suudi kralını "İngiltere'nin imal ettiğini ve ABD'nin koruduğunu" söyleyerek, Katar emirinin canını sıkmış, Suudileri ise öfkelendirmişti). Kaprislerinin göz ardı edilmemesi gereken mutlakiyetçi hükümdarlar söz konusu olunca, kişisel düşmanlığın rolü vardır. Ama Libya'ya karşı cephe alınması yalnızca kaprisle ilgili değildi. Petrolle ve siyasal istikrarla ilgili çıkarlar da rol oynadı.

Atlantik güçleri, Suudilerle ve Basra Körfezi'ndeki Arap devletleriyle bir anlaşma yaptılar; bu anlaşmayla, Libya'ya NATO öncülüğünde müdahale edilmesine Arap Birliği'ni ve dolayısıyla, Birleşmiş Milletler'i razı etmeleri koşuluyla, Suudilerin ve Körfez devletlerinin Arap Yarımadası'ndaki (Bahreyn ve Yemen'deki) huzursuzluğu susturmalarına olanak tanındı. Spot ışığı, Körfez Arapları adına liderliği üstlenmiş olan Katar'ı aydınlatıyordu. Katar emiri bu ışığı Arap Baharı'ndan uzaklaştırmayı, cumhuriyetçiliğini yontmayı ve kendisini Doha'da değil, Libya'da bir *asi* olarak göstermeyi dikkate değer bir hünerle başardı. Petrol Libya'yla ilgili temel bir konudur, ama Libya'nın siyasal önemi de öyledir. Atlantik devletlerinin ve Basra Körfezi'ndeki Arap ortaklarının Bahreyn'e ya da Yemen'e ve elbette Suriye'ye değil, Libya'ya müdahale kararı vermiş olmaları bize bir şeyler anlatıyor. İşte, bu kısa kitapta gözler önüne sereceğim de o şeyin ne olduğudur.

Hiçbir isyan ya da devrim bir kliğin onu kendi denetimi altına alma girişimiyle susturulamaz. Daha iyi bir geleceğe yönelik eğilimler devam eder ve gelişir. Libya isyanı hiç kuşkusuz neoliberal "reformcular" tarafından zorbaca çalınmıştır, ama Libya halkı bu savaşta her şeyini tehlikeye atma cesaretini ona veren daha geniş özlemlerinden vazgeçmiş değildir. Ülkede gerginlikler devam etmektedir. Kaddafi öldürülmüştür, oğlu Seyfülislam gözaltındadır ve resmî rejim büyük ölçüde çökmüştür. Neoliberal reformcular gölgede kalarak Merkez Bankası'nı ve petrol bakanlığını yönetmektedirler. Ama otoriteyi reformculara devretmek istemeyen savaşçılarla çarpışmak zorundadırlar. Savaşçılar, yarı yarıya İslamcılardan ve amatörlerden oluşmaktadır; bunların kökleri küresel *ümmet*te olduğu kadar, doğdukları kentlerdedir de. Her birinin kendi gündemi vardır. Bu kitap Libya isyanının başlamasının yıldönümünde çıkacaktır. Her şeyin nasıl sonuçlanacağını söylemek için henüz çok erkendir. Bu kitap birkaç genel sözden daha fazlasını göze almamaktadır. *Arap Baharı, Libya Kışı* geleceği öngörmeye girişmekten çok, Atlantik güçlerinin kendi ulusal çıkarları uğruna, çok uluslu petrol şirketlerinin ve Libya içindeki neoliberal reformcuların uğruna bir Libya Kışı yaratmak için Arap Baharı'na nasıl sinsice sızdıklarını göstermeyi amaçlamaktadır.

I. Kısım

ARAP BAHARI



I

EKMEK



Yoksul halk kitleleri Fransa'da seslerini yükseltmeye başladıkları zaman, kraliyet onlarla alay ediyordu. İstedikleri şey, 1774-75'te fiyatı aşırı yükselen ekmekti. Hatırı sayılır kalabalıklar halinde sokağa dökülen halk temel besin kaynağı olan ekmeğin hakkaniyetli bir fiyattan satılmasını istiyordu. Bu *la guerre des farines*'e, yani un savaşına tepki olarak, Marie Antoinette yoksullara "ekmek yoksa pasta yesinler" dedi. Devrim monarşiyi ve onun yardakçılarını iktidar koltuğundan indirdiğinde, yeni yönetim alelacele ekmeği sübvanse etti. Açlık korkuyu yenmişti. Bu, çağlar boyunca geçerli bir derstir.

2010 sonlarında Kuzey Afrika için de bir dersti bu. 2010'un son iki çeyreğinde, IMF Gıda Fiyatı Endeksi yüzde otuz yükseldi. Tahıl fiyatları yüzde altmışlık büyük bir artış gösterdi. Tunus'ta protestocular Aralık ayında bagetlerini havaya kaldırarak sokaklara indiler. Mısır'da protestocular, Ocak ayında, "Onların yedikleri güvercin ve piliç, biz ise her zaman fasulye yeriz" şarkısını söyleyerek sokaklara döküldüler. Açlık ve eşitsizlik protestoların itici gücüydü. Bu ülkelerin yönetimleri sübvansiyonlarını alelacele yükseltmeye koyuldular, ama bu çok azdı, çok da geçti.

Ekmek sorunu, Mısır'daki ve Tunus'taki suçlu devletlerle ilgili pek çok şeyi açığa çıkarmaktadır. Mısır'daki Nasırcı devlet ekmek sübvansiyonunun önemini iyi kavramıştı ve

yurttaşların ekmek gereksinimleri için ülke içinde buğday üretimini teşvik ediyordu. Enver Sedat 1970'lerde iktidara gelince, Tunuslu aydın Larbi Sadiki'nin "ekmek demokrasisi" (*dimukratiyyat el-hubz*) olarak adlandırdığı ekmek sübvansiyonunu gitgide azalttı. Bu, ulusal kalkınmayı destekleyici ekonomik politikalara karşı Kuzey Afrika'daki "reformlar" dalgasının bir parçasıydı. Mısır'da bu "reformlar," Mısır toplumunun Atlantik dünyasının ekonomik gereksinimlerine açık olması anlamına gelen *infitah* evresinin bir parçasıydı. Sedat IMF'yle ilişkileri başlattı: Yeni Ekonomik Önlemler Yasası (1974) açılış kumarıydı, bunu IMF'ye verilen Niyet Mektubu (Mayıs 1976) ve ikinci bir Niyet Mektubu (Haziran 1978) perçinledi. Güçlü ulusal kalkınma bir kenara bırakıldı. IMF'nin ve uluslararası bono piyasalarının iradesi daha önemliydi. Millileştirmeye ve sübvansiyonlara son verildi, Şubat 1974'te serbest girişim bölgeleri yaratıldı. Sedat, Mısır ekonomisi için "kan nakli" istiyordu ve böylece, Atlantik bankaları bitkin haldeki Mısır işçi sınıfından ve köylülerinden litrelerce kan çekmeye başladılar. "Ekmek demokrasisi" yeni düşünüş tarzına kurban gitti. 1977'de Mısır halkı "ekmek intifadası"nda ayağa kalktı, bu arada "açıklık"ın simgeleri olan gece kulüplerini ve içki satan dükkânları da hedef aldı. Rejimin silahlarıyla 160 kişi öldürüldü ve protestolar bastırıldı. Çarçabuk dersler çıkarıldı. Sübvansiyonlar yeniden yürürlüğe konuldu.

Yeni rejimler bu yeni "açıklık"la bir arada sübvansiyonları da sürdürmeye çalıştılar. Küçük çiftçilere, Nil'in verimli ovalarının *fellahlarına* sübvansiyon verilmeyecekti. Onun yerine, Mısır rejimi söz gelimi ABD'nin Uluslararası Kalkınma Ajansı'nın gelecek otuz yılda vereceği 4,6 milyar dolar tutarındaki yardıma güvendi. Bu para, Amerika Birleşik Devletleri'ndeki endüstriyel çiftliklerin muazzam üretimlerini satın almak için kullanıldı. Ülkeye buğday geldi, ama artık iş bulmakta gitgide daha çok zorlanan huzursuz köylüler paha-

sına oldu bu. 2010'da Mısır dünyanın önde gelen buğday ithalatçısıydı. Mısır ayakta kalmak için kira gelirlerine (başka şeylerin yanı sıra, özelleştirmelerden gelen ödemelere) güvendi. İktidardaki klik bu gelirin önemlice bir kısmını İsviçre bankalarındaki gizli kasalara aktardı. Demokrasi bu ekonomi içinde yaşamadı. Buradaki tiran, iktidardaki klikti, ama yalnız başına hareket etmiyordu. Bu kliğin IMF'de, Dünya Bankası'nda, bankalarda, bono piyasalarında ve çok uluslu şirketlerde yakın işbirlikçileri vardı.

Petrol, Tunus ve Mısır'ın kumlarının altında gürül gürül akmıyordu, ama Libya'dan Arap Yarımadası'na kadar geriye kalan Arap dünyasında akıyordu. Bu, 1950'lerde başlayan Arap Devrimi'nin uzun zamandır sorduğu bir soru olmuştu: Arap bölgesinin ekonomileri, Atlantik dünyasının finansal kurumlarını semirtmek ve diktatörlere, krallara muazzam tröst fonları sunmak yerine kendi nüfuslarını geçindirebilir hale ne zaman gelecek? Petrolün lanetini taşıyan Arap dünyası pek az ekonomik çeşitlenme görmüştür ve petrol zenginliğini halk yararına dengeli sosyal kalkınma yaratmak için kullanma girişiminde neredeyse hiç bulunmamıştır. Onun yerine, petrol paraları Kuzey'e akarak, Amerika Birleşik Devletleri'ndeki aşırı ısınmış tüketicilere kredi sağladı ve tasarruf etmeyi bırakmış olan toplumların başka türlü bir araya getiremeyecekleri muazzam fonları bankalara sundu (Amerika Birleşik Devletleri'nde ücretler 1973'ten beri yerinde saymaktadır, ama yaşam tarzına yönelik kültürel beklentiler hiç azalmamıştır, başka bir deyişle, petro-dolarların sağladığı krediler boş kasalar ile savurgan düşler arasındaki uçurumu yapay olarak kapatmıştır). Petrol paraları, ayrıca, Basra Körfezi'ndeki gayrimenkul patlamasına ve Monako'daki (bir diğer düşkün kral olan Albert II'nin başında bulunduğu, Avrupa'nın Las Vegas'ındaki) kumar masalarına ve eskort servislerine de gitti. Arap halkın cebine akmadı.

"Ekmek intifadası"nın yeniden başladığı 2008'e gelindiğinde, Mısır'daki neoliberal güvenlik devletinin çelişkileri apaçık kopma noktasına ulaşmıştı (çok daha küçük boyutta protestolar Fas'tan Suriye'ye kadar tüm Arap dünyasında görülüyordu). Baskı öyle büyüktü ki, ekmek kuyrukları uzadı ve Mart 2008'de yaklaşık bir düzine insan ekmek beklerken çıkan kargaşalarda ya da bitkinlikten öldü. Sedat'ın politikalarının varisi Hüsnü Mübarek, protestoları bastırmak için bu "ekmek şehitleri"nin üstüne orduyu gönderdi. 6 Nisan 2008'de el-Mahalle el-Kübra'da düzenlenen kitlesel bir protesto ekmek sorunundan işsizliğe ve oradan da güvenlik devletinin olağan aşırılıklarına uzandı. Mahalle durgun bir göl değildi. Kahire'nin kuzeyinde, arabayla ancak birkaç saatlik uzaklıkta bulunan bu sanayi kentinin tekstil fabrikalarındaki yirmi dört bin işçi 2006'da greve gitti. 2008 olaylarının belkemiği onlardı.

ABD Büyükelçisi Francis Ricciardone 2007'de Kahire'ye geldi. Türkçe konuşan ve ABD Hariciyesi'nin emektarlarından olan Ricciardone, "Mısır'daki diktatörlüğün paranoyası" (14 Mayıs 2007'de gönderilen telgraf) karşısında şaşırıp kaldı. Bir yıl sonra Ricciardone, Mahalle'yle ve dipten gelen sarsıntılarla ilgili değerlendirmesini Foggy Bottom'da bulunan Dışişleri Bakanlığı'ndaki üstlerine gönderdi: "1977 ya da 1986 isyanlarının boyutunda olmamasına rağmen, Mahalle önemlidir. Şiddet içeren protestolar, Mübarek'in posterini yırtıp yere atarak çiğnemenin, ağza alınmayacak rejim karşıtı sloganlar atmanın, minibüs yakmanın ve çevik kuvvet polisine taş atmanın mümkün olduğunu gösterdi. Bunlar, dar gelirli Mısırlıları kendinden geçiren alışılmadık görüntülerdir. Mahalle'de, güncel siyasal yaftaları reddeden ve MK [Müslüman Kardeşler] ile bağlantısız görünen yeni bir organik muhalefet gücü ortaya çıktı. Bu durum, hükümetin tavır değişikliğine gitmesini gerektirebilir" (16 Nisan 2008'de gönderilen telgraf). Hükümet tavrını değiştirmedi. Fabrika işçilerinin ve öğrencilerin, işsiz-

lerin ve küskünlerin güçlendirdiği bu yeni muhalefet 6 Nisan adını alacak ve en sonunda da Ocak 2011'de kendini Tahrir Meydanı'nda bulacaktı.

2010'da, yirmi birinci yüzyılın felaketleri Rusya'nın buğday hasadını üçte bire düşürdü. Gazeteci Annia Ciezadlo'nun ifade ettiği gibi, "birçok etken -kuraklıklar, yangınlar, etanol sübvansiyonları ve daha başkaları- bir araya gelerek küresel bir gıda krizi yarattı." Bunun merkez üssü Kuzey Afrika'ydı. Dünya buğday fiyatları bütün tahminlerin ötesinde yükseldi. Her ikisi de buğday ithalatçısı olan Tunus ve Mısır, "ekmek demokrasisi"ni devam ettiremedi. Mısır'da eşitsizlik arttı ve neoliberal politikalar, İskenderiye'den çok Londra'da yatımları olan Mübarek'in oğlu Cemal'in temsil ettiği bir *haute bourgeoisie* (yüksek burjuvazi) yarattı. Ekim 2010'da mahkemeler, hükümetin aylık asgari ücreti 70 dolardan 207 dolara yükseltmeye karar verdi. Kabaran hoşnutsuzluk dalgasıyla dengesi bozulan Mübarek "ekmek demokrasisi"ne geri dönmeye çalıştı. Ama artık iş işten geçmişti. Ekonomik kemer sıkıldıkça, Mısır halkı siyasal mücadele havasını soludu.

II

SAYGINLIK

Tunus'un orta kesimindeki Sidi Buzid kentinde seyyar satıcılık yapan Muhammed Buazizi 4 Ocak 2011'de kendi yaktı ve öldü. Buazizi, ailesinin geçimini sağlıyordu ve el arabasından yoksullara yiyecek dağıttığı için mütevazı mahallesinde çok seviliyordu. Rüşvetlerini veremediği ya da ruhsat harçlarını ödeyemediği için Tunus polisinin verdiği rahatsızlık yaşamı boyunca Buazizi'yi canından bezdirmişti. Sıkı çalışan kayıt dışı kesimin yazgısı buydu: Sırf yaşadıkları için güvenlik devleti tarafından sürekli olarak aşağılanmak. Bu hakaretler onun için artık dayanılmaz olunca, valilik binasının önünde üzerine benzin dökerek kendini ateşe verdi, şöyle bağırıyordu: "Geçimimi nasıl sağlamamı bekliyorsunuz?"

Orta Tunus'taki bir kendini yakma eylemi normalde Washington'daki, Londra'daki, Paris'teki ve ilerlemiş finans dünyasının başka bir yerindeki istihbarat ve diplomasi çevrelerini pek az ilgilendirirdi. Ama Buazizi'nin valilik önündeki intiharı elektrik çarpması gibi bir etki yarattı. Tunus halkını, Fransa ve Amerika Birleşik Devletleri yönetimlerinin, Uluslararası Para Fonu'nun ve bono piyasalarının övgülerine mazhar olan nazik ve acımasız liderleri Zeynel Abidin bin Ali'ye karşı öfkeyle doldurdu. 2010'da, Dünya Ekonomik Forumu'nun *Global Competitiveness Report* (Küresel Rekabetçilik Raporu) adlı yayını Tunus'u Afrika'da yatırım için önde gelen ülke

olarak seçmişti. Neoliberal politikalar, Buazizi'nin kendini kurban etmesini ayaklanmak ve bin Ali'yi Suudi Arabistan'a sürgüne göndermek için kıvılcım olarak alan Tunus emekçi halkı dışında herkesi memnun etti.

Astronomik yoksulluk rakamları bölgeyi kasıp kavurmaktadır (Mısır'da nüfusun yarısının günlük kazancı yoksulluk düzeyi olan 2 doların altındadır). *İnfitah* "reformları" örgütlü işçi sınıfının ve köylülüğün sosyal olanaklarını yok etti, onlar da kayıt dışı çalışma dünyasına sürüklendiler. Kuzey Afrika'nın caddelerindeki ve pazar yerlerindeki Buazizilerin sayısı gitgide arttı. Kira gelirlerindeki gerileme ve vergi oranlarındaki düşüş devlet dairelerinin bütçelerini küçülttü, o zaman onlar da halka verilen sübvansiyonları ve sosyal hizmetleri kıstılar. Daha az kazanç ve daha az hizmet, yoksul varoşlar yarattı; buralardaki hayal kırıklıkları, Kahireli bilim insanları Hilmi Şaravi ve Azize Halil'in belirttikleri gibi iki doğrultuda ilerledi: "Boyun eğme ya da isyan."

Çeşitli türden isyanlar en az 2006'dan beri gündelik olaylardı. Mısır toplumu, 6 Nisan Hareketi'ne ek olarak bir dizi örgütlenme üretti: 20 Mart Hareketi, Üniversitelerin Bağımsızlığı İçin 9 Mart Hareketi, Mısır Değişim Hareketi (*Kefaya*), Değişim İçin Kadınlar (*Mesreyat Maa el-Tagyir*), İşçi Haklarını Savunmak İçin Koordinasyon Komitesi, Sigorta Fonlarını Savunma Komitesi, Mısır Kol İşçileri Merkezi, Emekliler Federasyonu, Gaspa Karşı Mühendisler, İşçi Bilinci İçin Mahalle Komitesi, Değişim İçin İşçiler vesaire.

Kırsal Mısır eli kolu bağlı oturup, kentsel Mısır'ın harekete geçmesini beklemedi. Son on yıl boyunca Sarando, Bhut ve Kemşiş'te yaygın köylü mücadeleleri yaşandı. Sonuncusu, yani Kemşiş, Mübarek'in doğum yerinden (Kefr el-Meselha'dan) yirmi kilometre uzakta bile değildir ve Sedat'ın doğum yerine (Mit Ebu el-Kum'a) ancak sekiz kilometre mesafededir. Mayıs 2011'de, Tahrir Meydanı Arap Baharı'nın odak noktası

olma özelliğini koruyorken, Kemşişli çiftçiler, Mısırlı Çiftçiler Birliği'ni kurarak yörenin toprak ağaları olan el-Fiki ailesine karşı saldırılara önderlik eden Salah Hüseyin'in ölümünün kırk beşinci yıldönümünü andılar. Zazazig Hastanesi'nin doktorları, Port Saitli ve Kahireli avukatlar, Minye'nin okul müdürleri, diğer meslek sahiplerine ilham vererek onurları için kararsızlığı bir yana bırakmalarını sağladılar. İktisatçı Ömer Dahi'nin *IDS Bulletin*'de yazdığına göre, "2004 ile 2008 yılları arasında, grev sayılarının ve iş bırakmaların binlere ulaştığı mali krizden önce, Mısır'da yaklaşık 1,7 milyon işçi 1.900'den fazla grevde yer aldı. Emekçi sınıflar yalnızca yaşam pahalılığına karşı değil, seçkinlerin hızla artan savurganlığına ve lüks tüketimine karşı da öfkelerini ortaya koyuyorlardı." Sosyal eşitsizlik oranı ve üst kademelerin neoliberal tüketiciliği halkın kararsızlığını ortadan kaldıran etken oldu.

Mısır'da olduğu gibi apaçık siyasal bir toplumun derinliği Tunus'ta görülmez. Yine de, siyasal bilimciler Laryssa Chomiak ve John Entelis'in *Middle East Report*'ta işaret ettikleri gibi "Tunus'un hiçbir hakka sahip olmayan kitleleri otoriter devletin ahtapot kollarından kaçmak için mekanizmalar geliştirdiler; vergiden kaçmak, şehir suyunu ve elektriği kaçak kullanmak, evlerini yasadışı olarak inşa etmek de bunlar arasındaydı. Bu kuşatma ortamında yine de çatışmalı politika anları yaşandı, bunlar da en sonunda Bin Ali'nin kontrol sisteminde gitgide artan yırtılmalara yol açtı." En dikkate değer yırtılmalardan birisi güneydoğudaki (Gafsa maden bölgesinin yakınındaki) madenci kasabası Redayef'te Ocak 2008'de meydana geldi. Devlete ait fosfat şirketi usulsüz bir işe alma uygulaması yaparak, devletin üst kademeleriyle bağlantısı olan seksen bir kişiyi işe aldı ve bağlantısı olmayanları işten çıkardı. Redayef, Tunus'un Mahalle'si oldu. İşçilerin ve işsizlerin düzenledikleri sokak gösterileri genişleyerek Tunus, Safakes ve Susa kentlerine de yayıldı; sosyal sınıfların en genişi ise Gafsa

ilinden geliyordu. Buradaki ana eksen yasaklanmış Tunus İşçileri Komünist Partisi'nin yer altı kadrolarıydı, bunların Fransa'daki Tunuslu diasporası içinde kurdukları hücreler yoğun dayanışma etkinliği gösteriyordu. Tutuklu işçilerin eşleri ve dulları Nisan'da sokaklarda yakalandılar ve polis alışmış olduğu şekilde karşılık verdi. Haziran'da, iki protestocu öldürüldü. Bu dinamik için için yanıyordu, patlamadan, ama tamamen sönmeden de. Buazizi'nin eylemi bunun oksijeni olacaktı.

Arap dünyasında öteden beri varlığını koruyan bir soru vardır: Ne zaman kendi kendimizi yöneteceğiz? Çok değil, kısa zaman önce Fransa'nın Nikolai Sarkozy'si ve Amerika'nın Hillary Clinton'ı "demokratik" dostlarına, yani, Tunus'un Bin Ali'sine ve Mısır'ın Mübarek'ine övgüler düzmüşlerdi. Bu utanmazlığın üstüne tüy diker gibi, Obama, Tahrir Meydanı'nın işgali sırasında Suudilerle Mısır'da demokratik geçişe ilişkin görüşmeler yaptı: Bu yalnızca etle beslenen birisinden sebze yemeği tarifi istemeye benziyordu.

1953'te, Mısır'ın yaşlı kralı Faruk *el-Mahruse* adlı yatıyla denize açıldı. Mısır donanmasının koruması altında, kendisi için ehvenişer gördüğü kişilere, yani bir postacının oğlu olan Nasır'a ve bir küçük çiftçinin oğlu olan Sedat'a el salladı. Onların yaptıkları Albaylar Darbesi, Mısır'ı monarşiden ve emperyal hâkimiyetten kurtarmayı amaçlıyordu. Ekonominin kilit önemdeki kuruluşlarının millileştirilmesine toprak reformları eşlik etti. Ama bunlar iyi tasarlanmamıştı ve Mısır burjuvazisinin gücünü sınırlamak için yeterli değildi (burjuvazi çabuk para kazanma alışkanlığını sürdürüyordu, yeni yatırımların dörtte üçü gayrimenkul balonunu şişirecek biçimde harcanıyordu). Ekonomi, ABD destekli İsrail ordularıyla savaşmak üzere genişletilen bir askerî aygıtı desteklemek için kan kaybediyordu. Mısır'ın 1967 savaşındaki yenilgisi 10 Haziran'da Nasır'ın istifasına yol açtı. Bu kez de Nasır'ın *yeniden görevine dönmesini istemek* için binlerce insan Kahire

sokaklarına ve Tahrir Meydanı'na döküldü, Nasır da çok zayıflatmış olmasına rağmen bunu yaptı.

Bununla birlikte, 1952'deki demokratik açılım ortaya çıkmadı. Eğilim olarak ilerici olsalar bile subaylar iktidarın dizginlerini teslim etmeye isteksizdiler. Güvenlik teşkilatı elbette Müslüman Kardeşler'in peşini bırakmadı, en acımasız takibatını Komünistlere karşı yaptı. Nasır bağımsız ve güçlü bir siyasi kültür oluşturamadı. Tarihçi L. S. Stavrianos'un dediği gibi, "Onun 'sosyalizm'i başkanlık kararnamesiyle gelen, ordu ve polis tarafından uygulanan bir sosyalizmdi. Taban düzeyinde hiçbir katılım veya inisiyatif yoktu." Bu nedenle, Sedat 1970'lerde ülkeyi sağa yönelttiği zaman, neredeyse hiç muhalefetle karşılaşmadı. Nasır'dan sonraki Nasırcılık Perón'dan sonraki Perónculuk kadar boş çıktı.

2011'de patlak veren isyan, Sedat tarafından kurulan ve Mübarek tarafından geliştirilen rejime karşıydı. Sedat-Mübarek rejimi hiçbir demokratik iddiası olmayan bir ulusal güvenlik devletiydi. 1977'de Sedat, Nasırcılığı "tutuklama kamplarıyla, gözaltılarla, el koymalarla ve tek parti, tek düşünce sistemiyle" özdeşleştirdi. Sedat üç çeşit siyasi gücün ortaya çıkmasına izin verdi, sonra da alelacele onların dişlerini söktü (solcu Ulusal İlerici Birlik Partisi), onları tercih etti (Arap Sosyalist Partisi ve Sosyalist Liberal Parti) veya varlıklarına tahammül etti (Müslüman Kardeşler). Sedat, Nasır'ı kurmakla suçladığı şeyleri kendisi kurnazca kurdu. İşkence merkezleri ve tutuklama kampları Sedat ve Mübarek yönetiminde (gizli işlerin adamı Ömer Süleyman'ın desteğiyle) serpilip gelişti. Mısır'ın 2006 bütçesinde iç güvenlik için 1,5 milyar dolar ayrılmıştı. Her otuz yedi Mısırlıya yaklaşık bir polis düşmektedir. Bu aşırıdır. Her yıl Amerika Birleşik Devletleri'nden gelen 1,3 milyar dolarlık yardım bu canavarlığın finansmanına yardımcı olmaktadır. Amerika Birleşik Devletleri 9/11'den sonra "olağandışı infaz" programına dâhil edilenleri baskı altında

ötmeleri için gönderme ihtiyacı duyduğu zaman bu gizli işkence yuvaları vazgeçilmez olacaktı.

Ek olarak, 2011 isyanı, başkanın oğlu Cemal Mübarek'in çevresindeki kliğin neoliberal tüketim aşırılığından iğrenen seçkin iş çevrelerinin belirli kesimlerince de desteklendi. Bu geri itilmiş ulusal burjuvazi çok uluslu sermaye için uygun bir ortak değildi ve ülkenin kendi kendisini yemesinin uzun dönemde kendilerine yarar sağlamayacağını anladı: bu yalnızca geniş kitlelerle bağları koparmak olurdu, o kitlelerin gitgide kan kaybeden sosyal durumu Mısır ekonomisinin ulusal burjuvazi tarafından üretilen ve satılan malların herhangi birini talep edemeyeceği anlamına gelirdi. Öyleyse, saygın işadamı Nakip Saviris'in 31 Ocak'ta Tahrir Meydanı dinamiğine katılmış olması şaşırtıcı değildir. Paul Amar'ın *jadaliyya.com*'da belirttiği gibi, "Saviris ve müttefikleri, Mübarek ve oğlunun aşırı neoliberalizminin ve ulusal işadamlarından çok Batılı, Avrupalı, Çinli yatırımcıları yeğlemelerinin tehdidi altındaydılar. Yatırımları ordununkilerle örtüştüğü için, bu seçkin Mısırlı işadamlarının çıkarları tam anlamıyla ülkenin topraklarında, kaynaklarında ve kalkınmasında yatıyordu." Onların çıkarları, yozlaşmadan ve ulusal ekonomiyi düpedüz yıkıma uğratan özelleştirme politikasından büyük rahatsızlık duyan askerî çevrelerinkilerle paraleldi. İşte bu yüzden Cemal Mübarek ve kadim dostları 28 Ocak'ta bakanlar kurulundan kovuldu ve işte bu yüzden askeriye, Cemal'i, erkek kardeşini ve artık şansını yitirmiş olan babasını Ağustos 2011'de sevinerek yargı önüne gönderdi.

Tahrir Meydanı'nda, yirmi iki yaşındaki Ahmet Moneym BBC'ye şu demeci verdi: "Fransız Devrimi çok uzun sürdü ve halk en sonunda haklarına kavuştu." Onun 2011'de verdiği mücadele, ulusal güvenlik devletini ortadan kaldırmak ve onun yerine saygın bir toplum yaratmaktır. Bu, Fransız Devrimi'nin sloganıyla, en temel gerekliliktir. Ahmet'in tanımladığı dinamik,

Mısır'ı 1952'deki ilk harekete geri götürüyor, ama bu kez eşitliğin temel öğesinin demokrasi olmasını ve askerin kışlasında kalmasını istiyor. Bu, Tahrir Meydanı'ndaki mevzilerde açıkça ortaya çıkan tarihi derslerden birisidir.

Diğer ders, modern isyanlarda sıklıkla olduğu gibi ortaya çıkıyor: Kadınlar isyan dalgalarının çok önemli bir parçasını oluşturuyorlar, ama isyan başarıya ulaştığında kadınlar ikincil siyasal aktörler olarak bir yana itiliyorlar. 18 Ocak'ta görüntülü olarak bir meydan okuma yayınlayıp, "Erkek olduğunuzu düşünüyorsanız, 25 Ocak'ta benimle gelin. Her kim kadınların protestolara katılmamalarını çünkü dayak yiyeceklerini söylerse, biraz onur ve erkeklik göstersin de 25 Ocak'ta benimle gelsin. Her kim buna değmeyeceğini çünkü sadece bir avuç kişinin katılacağını söylerse, onlara demek isterim ki, 'bunun arkasındaki neden sizsiniz ve siz hainsiniz, tıpkı cumhurbaşkanı ve sokaklarda bize dayak atan her güvenlik görevlisi gibi'," diyen kişi 6 Nisan hareketinin yirmi altı yaşındaki mensubu Esma Mahfuz değil miydi? Mahfuz ve Mısırlı Kadınlara Hukuksal Yardım Merkezi'nden Azize Süleyman gibi kadınlar ile kırsal ve kentsel Mısır'da sokaklara dökülen binlerce kadın isyanın merkezini oluşturdu. Nadine Naber *jadaliyya.com*'da şöyle soruyordu: "Mısır'da kadınların katılımının, kadınların haklarının, aile hukukunun ve örgütlenme, protesto ve ifade özgürlüğü hakkının temel bir unsur olmasını sağlayacak şekilde hakların demokratikleştirilmesi olasılığı nedir?" Naber, 1957'deki Afrika-Asya Halkları Dayanışma Konferansı'nda, Birleşik Arap Cumhuriyeti (Mısır ve Suriye konfederasyonu) Eğitim Bakanı Yardımcısı Kerime el-Said'in dile getirdiği şu soruyu yineliyordu: "Halkların hâlâ sömürgecilik boyunduruğu altında ezilmekte olduğu Afrika-Asya ülkelerinde kadınlar tam ulusal bağımsızlık mücadelesine aktif olarak katılıyorlar. Bunun kendi kurtuluşları için ilk adım olduğuna ve toplumdaki gerçek yerlerini almaları için onları donatacağına inanı-

yorlar." Bu tarihin ikinci dersidir: Yeni doğan demokrasi geniş kapsamlı olmalıdır.

Amerikancılığın tuhaf dışavurumlarından birisi her dinamiğin denetimini kendi ellerine almaya çalışmaktır. Tunuslular ve Mısırlılar ayaklandılar; Amerika Birleşik Devletleri'ndeki kurulu düzen medyası bunun onurunu – Kuzey Afrika'nın sıradan halkına değil de– Facebook'a veya Obama'nın 2009'daki Kahire konuşmasına ya da düşünür Gene Sharp'ın kitabına vermek istedi. Kahire'de Obama, "sıkılı yumruklarınızı açmaya istekliyseniz, size el uzatacağız," demişti." Tahrir Meydanı'ndaki bekleyiş sırasında protestocular, "Elimizi uzatıyoruz, niçin yumruklarınızı sıkıyorsunuz?" diye şarkılar söyledi. Onların yanıtı, üstünde "Amerikan Malı" (Made in the USA) yazan göz yaşartıcı gaz tüplerini havaya boşaltmak oldu. Kitleler, emperyalist liberalizmin ikiyüzlülüğünü tam olarak kavradılar. Elbette Facebook okuryazarlar arasında örgütlenme çalışmalarına bazı yaratıcı katkılar yaptı, ama önemli değildi.

Mübarek, bu tür Amerikancılığın izinden giderek 28 Ocak'ta alelacele Internet ve cep telefonu hizmetlerini durdurdu. Bunun protestolar üstünde pek az etkisi oldu. Navid Hassanpour'un Amerikan Siyasal Bilimi Derneği'nin 2011'deki toplantısında sunduğu bir makalede gösterdiği gibi, "Cep telefonu ve Internet hizmetlerinin 28 Ocak'ta kesilmesi huzursuzluğu en azından üç önemli şekilde şiddetlendirdi. Huzursuzluktan habersiz olan ya da ilgilenmeyen birçok apolitik yurttaşı uyandırdı; yüz yüze iletişimin artmasını, yani, sokaklarda daha fazla fiziki varlık gösterilmesini zorunlu kıldı; son olarak da 20 Ocak'ta isyanı yeni geliştirilen karma iletişim taktikleri yoluyla etkili şekilde merkez dışına yayarak, denetlenmesi ve bastırılması Tahrir'deki tek bir kitlesel toplantıdan çok daha zor olan bir batağa yol açtı." Gerçekte, Facebook'un kapatılması yeni kitlelere ulaşmak ve hareketi genişletmek

için yeni fırsatlar sağladı. Süveyşli işçilerin ya da Müslüman Kardeşler kadrosunun, hatta Kahire üniversitelerinde okuyan öğrencilerin hiç farkında olmadan başka birinin düşlerinin maşaları olmaları sürpriz olurdu. Bu, Mısır devrimiydi. Başka bir yerden icazet istemedi.

Tunus'ta başlayıp Mısır'a ve ötesine yayılan Arap isyan yüzeyden Arap dünyasının "1968"i gibi görünüyordu. Arap nüfusun yüzde altmışı otuz yaşın altındadır (Mısır'da bu oran yüzde yetmiştir). Sloganları saygınlıkla ve istihdamla ilgilidir. Kaynak laneti ya da bolluk paradoksu Arap toplumlarının küçük bir bölümüne zenginlik getirdi, ama pek az ekonomik kalkınma sağladı. Arap dünyasının bazı kısımlarında sosyal kalkınma gerçekleşti: Tunus'ta okuryazarlık oranı yüzde yetmiş beştir, Mısır'da yüzde yetmişin biraz üstündedir ve Libya'da yüzde doksandır. Eğitimli alt-orta sınıf ve orta sınıf gençliği insan onuruna yakışır işler bulamamaktadır. Birbirine eklenen aşağılanmalar bu genç insanları tiksindirmektedir: İş yok, otoriter devletten saygı yok ve üstüne üstlük, dünya sahnesinde ikinci sınıf yurttaşlar olmanın getirdiği genel kırgınlık (Filistinlilerin bastırılması ve Irak'ın ezilmesi Arap kasvetinin göstergeleridir; *Kefaya*'yı ve 20 Mart Hareketi'ni oluşturan şeyler, Filistinlilerin ikinci intifadasıyla dayanışma komiteleri ve 20 Mart 2003'teki savaş karşıtı yürüyüştü): tüm bunlar eziciydi. Tunus ve Mısır caddelerinde söylenen şarkılar saygınlık, adalet ve işten oluşan bu bileşim hakkındaydı.

III

ALLAH



Müslüman Kardeşler Kahire sokaklarına indi. Kendi ideolojisini dile getirmedi. Örgütün sözcüsü Cemal Nasır, Tahrir Meydanı'ndaki protestoların yalnızca küçük bir parçası olduklarını söyledi. Bunun, İslamla ilgili değil Mısır'la ilgili bir protesto olduğunu belirtti. İran'daki *mollalar* da İran İslam Cumhuriyeti'nin kurulmasına öncülük eden 1978-79'daki kitlesel protestolar sırasında hemen hemen benzer demeçler vermişlerdi. Pek çok örgütün bir araya gelmesiyle oluşan Mısırlı halk kitleleri meydanları doldurdular ve terk etmediler. Mübarek rejiminin deve sırtındaki canileri 2 Şubat'ta meydana girdikleri zaman, örgütlü ve disiplinli Müslüman Kardeşler meydanı savunmak için bir araya gelerek tertibat aldılar. Diyab Ebu Cehceh'in o gün blog'unda işaret ettiği gibi, "Bugün devrim, örgütlü kuruluşların bir savaş makinesi oluşturmalarını gerektiriyor ve Kardeşler bu rolü oynayacak deneyime, kaynaklara ve iradeye sahiptir. Ve onlar bunu, bir talepte bulunmaksızın hareket için yapıyorlar." O akşam Kardeşler'in ruhani lideri Şeyh Yusuf Abdullah el-Karadavi sürgünde bulunduğu Katar'da *el-Cezire*'ye şöyle konuştu: "Mısırlılar, giriştikleri barışçıl demokratik devrimin, dikkate değer ölçüde sorumlu ve zekice kitle hareketinin, Mübarek diktatörlüğü tarafından olduğu kadar Amerika ve İsrail tarafından da ezileceğini biliyorlar. Bir öngörüde bulunacağım: Eğer bu devrim

başarısız olursa, Amerika daha önce eşi benzeri görülmemiş bir Arap öfkesiyle karşı karşıya kalacak ve Mısır ondan sonra şiddetin pençesine düşecek. Söz gelimi, hapisten kaçmış olan Müslüman Kardeşler üyeleri, sonraki haftalarda kaderlerinin yeniden tutuklanmak ve işkenceyle öldürülmek olduğunu biliyorlar. Savaşacaklar."

Tunus'ta da neredeyse aynı türden bir tutum vardı. İslamcı Nahda Partisi'nin 2 numarası Abdülfettah Muru, 10 Mart'ta *el-Cezire*'ye verdiği demeçte, partisinin tüm Tunus uğruna Habip Burgiba Bulvarı'na çıktığını söyledi. İslam ya da Müslümanlar terimini değil, *şa'b*, yani halk terimini kullandı. Nadia Marzouki'nin *Middle East Report*'ta belirttiğine göre, "Sıklıkla İslamcıların birlik idealiyle çeliştiği düşünülen partizan politika konusunda Nahda'nın tutumu sorulduğunda, Muru, 'halkın kendi benlik hakkı'nı (*hakk el-şa'b linafsihi*) vurguladı." Muru, "Halkın farklı duygularının olabileceğini, ama kazanacak partilerin yalnızca halk tarafından seçilen partiler olacağını" kabul etti. Şu veya bu şekilde demokrasiye duyulan derin isteğin ve bağlılığın altını çizdi.

Din adamlarının otoritesini abartmaya ya da en azından doğal gibi, sonsuz gibi düşünmeye eğilimliyiz. Mübarek zorunlu emekliliğini geçireceği deniz kıyısındaki Şarm el-Şeyh'e gidince (daha sonra sedyesiyle mahkeme önüne çıkarılacaktı), el-Karadavi Şubat sonunda Tahrir Meydanı'na geldi. Kendisini salt bir İslami lider olarak sunmak yerine, ilk önce gençlerden hayırdualarını istedi (tam bir tersine dönüş), sonra da Hıristiyanları ve diğerlerini selamlayarak şöyle dedi: "Bu meydanda, mezhepçilik öldü." Bunlar cesur sözlerdi, ama aynı zamanda da etkisini yitiriyordu, çünkü bazı mezhepçi saldırılar başlamıştı ve diğerleri de bunu izleyecekti (bunları, şüphe ve korku ekmeyi çok isteyen Mübarek rejiminin kalıntıları olarak suçlamak olağanlaşmıştı). "Devrim bitmedi. Mısır'ı inşa etmeye henüz yeni başladı," diye seslendi

din adamı, "devriminizi koruyun." Raymond Baker ve Karen Aboul Kheir, *ZNET*'te, el-Karadavi'nin oğlunun liberal siyasetçi Muhammed el-Baradey'i desteklediğine işaret ederlerken haklıydılar ve kız torunu da meydanın temizliğini üstlenen ekiplere katılmıştı. Bunlar laik bağlantılara sahiptiler.

1970'lerden beri Arap dünyasında ve İran'da dincilik, muhalefet mücadelelerine hep ağırlığını koymuştu. Ulusal kurtuluş döneminin laik rejimlerinin (Mısır'dan Irak'a, Suriye'ye, Yemen'e ve 1969'da Libya'ya Nasırcılığın ihracıyla oluşturulan yeni devletlerin) kireçlenmesi, Üçüncü Dünya Projesi'nin çökmesi (özellikle de petrol karteli OPEC'te 1990 yazından ortaya çıkan ve Irak'ın Kuveyt'i istila etmesine yol açan çatlaklar), Suudilerin Dünya İslam Birliği aracılığıyla Çeçenistan'dan Pakistan'a ve Endonezya'ya kadar İslamcılığın öncü kuvvetlerini desteklemeleri ve finanse etmeleri (bunun en büyük etkisi Kuzey Afrika ve Orta Doğu boyunca küçük Selefi gruplar kanalıyla olmuştur) bu durumla mutlak şekilde ilgiliydi.

Nasırcılığın ve Üçüncü Dünya Projesi'nin ağır bastığı döneme dönüp bakarsanız, göreceğiniz şey, kendi örgütsel güçlerini yoğunlaştırmak için Bolşevik parti kurma tekniklerini ödünç alarak radikal ulusalcılığa ve Marksizm'e karşı ideolojik savaşlarda boy gösteren dinci aydınlardır. Örneğin Irak'ta, Bağdat'ın işçi semtlerinde ağır basan güç Komünist Parti'ydi. Bu siyasal güce tam olarak karşı duramayan işçi sınıfı Şiiliğinin din adamları, örneğin es-Sadr ailesi, Komünistler aracılığıyla Komünistlere karşı bir politika geliştirmek zorunda kalmışlardı. Bakır es-Sadr'ın entelektüel çalışmaları Marksizmi hedef alıyordu (onun *İktisaduna* adlı kitabı *Kapital*'in 1. cildinin eleştirisiydi) ve örgütsel çalışmaları (el-Dava el-İslamiye aracılığıyla) Irak Komünist Partisi'ni model alıyordu. Dezavantajlı durumdaki dincilik hâkim eğilimle, yani radikal ulusalcılık ve Marksizmle mücadele etmeliydi. Daha da doğuya giderseniz, Kızıl Hacı adıyla da bilinen Endonezyalı din adamı Hacı

Misbah'la karşılaşırsınız; Hacı Misbah Orta Java'nın şeker kuşağında kurduğu kendine özgü İslami Komünizmiyle dinamik Endonezya Komünist Partisi'nin karşısında çıktı. Bakır es-Sadr gibi Misbah da kendi toplumunda KP'nin kazandığı popülerlik karşısında şaşkındı. Sosyalizme maneviyat kazandırmanın bir yolunu bulmak istiyordu. Tüm bunlar, Üçüncü Dünya Projesi'nden ve Marksizmden etkilenen, ama yine bunlara İslami bir nitelik vermek isteyen büyük İranlı düşünür Ali Şeriati'nin öncüleriydi. Tüm bu düşünürlerin gözünde, sorun bugünkünün tam karşıtıydı: En azından siyaset ve üretim alanlarında laik sosyalizm biliminden hız alan işçiler yükselişte görünüyordu. Bu durum dincileri dehşete düşürüyordu.

Komünistler ve radikal ulusalcılar çeşitli faktörlerin ağırlığı altında ezildiler. Bunların en belirgini, Amerika Birleşik Devletleri'nin liderlik ettiği, ama Avrupalıların ve Basra Körfezi Araplarının da omuz vermeye çok hevesli oldukları emperyalizm kampından gelen baskıydı. Ekonomik baskı, Selefi muhalefet liderlerine (Dünya İslam Birliği aracılığıyla) verilen taahhütlerle de birleşince, bu toplumlar için yeni temeller yaratma girişimini zayıflattı. Radikal ulusalcıların Komünistlerle azıcık dayanışma içinde olmaları bir yarar sağlamadı; ulusalcı egemenlerle daha iyi ilişkiler kurmak adına, sosyal adaleti ve enternasyonalizmi gölgeleyen *reelpolitik* megalomanisiyle yerel kardeş partileri satmayı alışkanlık haline getirmiş olan Sovyetler Birliği de fayda etmedi. Komünistlerin (örneğin Sudan'da, Irak'ta ve Mısır'da) bastırılması bu toplumlarda sol kutbu zayıflattı. Ek olarak, Atlantik güçleri sempatizan devletlerin oluşturduğu kuvvetli bir ağ kurdular; Batı Asya ve Kuzey Afrika'nın merkezinde Körfez Arapları listenin başında yer alıyorlardı, ama Tunus ile Libya'nın oluşturduğu (6 Ocak 1957 tarihli anlaşma) Atlantik yanlısı Mağribi blok ve İran, Irak, Pakistan ile Türkiye'nin oluşturduğu (25 Şubat 1955 tarihli anlaşma) Maşriki Bağdat Paktı da bu ağa dâhildi.

Paktlar ve blok (Irak'taki 1958 darbesinden, Libya'daki 1969 darbesinden sonra) yok olup gidecekti, ama Atlantik dünyası elini çabuk tutarak, kökeni esasen dindirilemeyen Körfez Arap bölgesinde bulunan yeni ittifaklar ve bağlılıklar yarattı (Körfez İşbirliği Konseyi, yani Arap NATO'su, 1979'da kuruldu ve Atlantik dünyasının çıkarlarına en kararlı biçimde sadık güç oldu ve radikal ulusalcılığa, Komünizme, en sonunda da 1979'dan sonra İran Devrimi'ne kararlılıkla karşı çıktı).

Dış dünyadan gelen böyle baskılar Arap yönetimlerinin ülke yönetmedeki başarısızlıkları büyülttü ve keskinleştirdi. Yeni rejimler, toplumlarını, insanca istihdam koşullarından güvenli ve teşvik edici bir sosyal yaşam olanağına, vazgeçilmez siyasal özgürlük gereklerinden entelektüel gelişme ortamına kadar en geniş haklar ve sorumluluklar yelpazesini kapsayan bir zemin üstünde kuramadılar. Dışarıdan ve ülke içinde beslenen yıkıcı güçlerden gelebilecek gerçek tehditler konusunda paranoyak bir tutumla, siyasal hakları kısıtladılar, siyaset ve düşünce özgürlüğünü boğmaya giriştiler. Sosyal refah sağladılar, ama işçilerin ve köylülerin kendi ekonomik yaşamlarını denetlemelerini kolaylaştırmak için üretim alanını tümüyle yeniden yapılandırmadılar. Mısır'da neoliberal güvenlik devletinin gelişmesi, dış tehditlere karşı koyabilecek ve sömürge kökenli diğer devletlere alternatif bir sosyal kalkınma modeli sunabilecek yeni bir toplum yaratmada uğranılan bu başarısızlığın simgesidir.

1980'lere gelindiğinde ulusal kurtuluş projesinin çöküşü, SSCB'nin ve ütopyacı sosyalizm ufkunun bayraktarı olarak üstlendiği rolün yavaş yavaş yok olmasıyla koşut bir seyir izledi. O ufkun kararmasıyla, insanların esaslı bir geri çekilme içinde olduğu görünen bir şey, yani sosyalizm uğruna mücadele için yaşamlarını tehlikeye atmalarının gerekli olduğunu öne sürmek zorlaştı. Sosyalizmin kaçınılmazlığı düşüncesi, Jakoben gücün, yani acımasız baskı altında işçi sınıfını ve köy-

lüleri kesin devrime götürecek Parti'nin yaratılmasına kendilerini adamaları için insanlara kuşaklar boyunca esin vermişti. Aynı zamanda, ulusal kurtuluş projesinin başarısızlığı üretim alanının daralması anlamına da geliyordu ve böylece, örgütlü işçi sınıfı kendisini kayıt dışı işlerin tatsız ve öngörülemez dünyasına atılmış olarak buldu. Komünist partilerin temel örgütlenme gücü olan örgütlü işçi sınıfı dünya tarihinden yavaş yavaş silinmeye başladı.

Arap topraklarında sosyalist düşü bozan ve önceleri Komünistlerin kaleleri olan el-Tavra (Bağdat) ve Haret Hreik (Beyrut) gibi yerlerdeki kayıt dışına itilmiş işçilerin Sadr'cılar ve Hizbullah gibi Allah partilerine çeken şey işte bu yakıcı durumdu. Din, ütopya sonrası laik siyasetin mahrum olduğu sarsılmaz bir eskatologyaya sahiptir. Dinin, Arap topraklarında devrimci olmaktan çok yıkıcı olsa bile eylemlere ilham vermiş olması, laik siyasetin ise gitgide ilham vericiliğini kaybetmesi şaşırtıcı değildir.

Mübarek'in gitmesinden ve Mübarek sonrası dönemin didişmelerinin açığa çıkmasından sonra, Müslüman Kardeşler masadaki yerini arıyor. Örgüt, uzun zaman önce aleni olarak şiddete sırtını dönmüştür; işte bu yüzden Eymen el-Zevahiri, Kardeşler'in reddettiği aşırıcı, terörist boşluğu doldurmak üzere İslami Cihat'ı kurmuştur. Kardeşler'den İsam el-Aryan örgütünün çizgisini yıllar önce şu sözleriyle ortaya koydu: "Müslüman Kardeşler anayasal yönetimin İslami yönetime en yakın olduğunu düşünüyor. Demokrasiyi ilk isteyen ve uygulayan biziz. Ölünceye kadar demokrasiye bağlıyız." Gerçekten, Tahrir Meydanı'na saldırı yapıldığında meydanın sınırlarında görülen şey buydu. 2011'de seçim süreci ilerledikçe, Kardeşler'in Özgürlük ve Adalet Partisi'nin ve Selefilerin El-Nur partisinin başarılı olacakları kaçınılmaz görünüyordu. Mübarek'in seçim mekanizması artık meşru değildi. Ezilmiş solun önceki kitlesel karakterinden pek eser yoktu. Liberaller kitlesel örgütlen-

meden genellikle kaçıyorlardı ve halktan ancak moral talepte bulunabilirlerdi. Dolayısıyla, seçimin favorisi, protestoları başlatmayan ama onlara katılan Kardeşler ve Selefiler'di. Bu partilerin eylemcileri Mübarek'in hapishanelerini iyi tanıyorlardı, ama devlet bu partilere tahammül ediyordu – Mübarek öyle uygun görürse bunlar kullanılıyor, canı isterse hapse atılıyorlardı. Katar emirliğinden gelen para ve *el-Cezire* desteği de İslamcılara yardımcı oldu. Başka bir deyişle, siyasal İslamcılar Mısır'da çok önemli bir siyasal zemin elde ettiler.

Tunus'taki seçimin sonuçları da öngörülebilen çizgiyi izledi. İslamcı parti Hareket en-Nahda (veya Ennahda) Bin Ali'nin acımazsız baskısıyla karşılaşmış, Ennahda'nın lideri Raşit Gannuşi siyasal direncini kaybetmeksizin hapishane ile sürgün arasında mekik dokumuştu. Gannuşi, Londra'daki sürgünden dönüşünde, Katar'da mola verdi. Gannuşi Suudilere karşı hiç sözünü sakınmadığı halde (1990'da ABD birliklerine izin verilmesi kararını "çok büyük bir suç" olarak tanımlamıştı), Basra Körfezi Arapları, partinin Tunus toplumunda hızla yeniden boy göstermesi için gerekli parasal ve kurumsal desteği Gannuşi'ye ve Ennahda'ya sağladılar. Ennahda'nın, Kasım 2011'de kendisini zafere taşıyan bir seçimde zayıf solu ve liberalleri bozguna uğratacağı kesindi.

İranlı Ayetullah Hamaney'in 4 Şubat 2011'de kendinden emin bir şekilde ayaklanmaların bölgede "İslami Uyanış"a hız kazandıracağını söylemesine pek şaşmamak gerekir.

Allah partilerinin nasıl ele alınacağına ilişkin hesap oldukça basittir. Bunlar elbette siyasal sürecin meşru bir parçasıdır ve siyasal yaşamda üstlendikleri rol yasaklanarak unutturulamaz. Ayrıca bu partiler, kendi programlarında oldukça dar tutuluyor olsa bile, demokratik gelişmelere bir dereceye kadar bağlı görünmektedirler. Örneğin, Favvaz Trabulsi'nin işaret ettiği gibi, Lübnan gibi bir yerde Hizbullah bağış işlerini büyük ölçüde kendi cemaatiyle sınırlı tutuyor ve o cemaat içinde özel dinsel

eğitimi ve zorunlu peçe takılmasını desteklerken, aynı zamanda da sosyal haklara ilişkin tüm farkındalığı siliyor. Allah partilerinin yetersizlikleri ve sosyal yozlaşması konusunda titiz ve açık sözlü bir eleştiri yapmak önemlidir. Komünist Partiler 2007'de Hindistan'ın Delhi kentinde bir anti-emperyalist toplantı düzenlediler. Hizbullah temsilcisi Ali Feyyad bu toplantı için geldi. Genel toplantıda Aijaz Ahmad, Hizbullah'ın kadın haklarına ilişkin tutumu konusunda Feyyad'a eleştiri yöneltti. Yapılması gereken tam da budur. Özellikle sosyal eşitlik ve ekonomik politika sorunları söz konusu olunca, Allah partilerinin elinin altında şiddet vardır. Bunun yok edilmesi gerekir. Clara Zetkin'in uyardığı gibi, faşizmin ortaya çıkışı kısmen işçilerin, aydın müttefiklerinin ve devrimci partilerinin ittifaklara ilişkin dürüst ve ciddi eleştiriyi de ihmal etmeksizin taktik ittifaklar kurmakta başarısız olmalarına bağlanabilirdi. Geleceğe doğru etkili şekilde ilerlemenin yolu budur, özellikle de sol kutbun zayıf olduğu ve ulus-halk alanının büyük ölçüde Allah partilerinin elinde bulunduğu böyle bir bağlam söz konusu olunca.

Göstergelerin çoğu, Allah partilerinin halkın yakınmalarına ve gereksinimlerine tam olarak yanıt veremeyeceği gerçeğine işaret ediyor. Mısır'da Müslüman Kardeşler neoliberal gündemle çarçabuk uzlaşmaya vardı ve İsrail'le varılan Camp David anlaşmasına karşı çıkmayacağını belirtti. Amerika Birleşik Devletleri Müslüman Kardeşler'e elini uzattı, Müslüman Kardeşler de uygunluk uğruna ve iktidar şehvetiyle uzatılan eli tuttu ve bu ödünleri verdi. Halkın gündeminden böyle ayrılmalar Müslüman Kardeşler'i sosyal açıdan (tabanını sağlamlaştırmak için) daha zalim bir güce dönüştürecektir ve dolayısıyla, siyasal süreçte marjinal hale gelmesine yol açabilecektir. Tahran Üniversitesi'nden Seyid Muhammed Marandi'nin ileri sürdüğüne göre, Müslüman Kardeşler bu yönde tam yol giderse, "büyük olasılıkla bir noktada iki ya da

daha fazla ayrı partiye bölünecektir, o zaman da toplumun nasıl yönetilmesi gerektiği konusunda çatışan yorumlar ortaya çıkacaktır." Ya da Allah partileri günümüz dünyasına damga vurmakta tümüyle başarısız olurlarsa, bu, henüz kendilerini açığa vurmamış olan daha özgün işçi sınıfı ve köylü partilerinin yolunu açabilir.

Dinciler sahanın tümüne hâkim değildirler. Mısır'da laik bir bloğun ortaya çıkmasına bir süre umut bağlandı. Ama burada umutlar, ordu kalesinin ve neoliberal tüketimciliğin çok ötesine ulaştırılamadı. Muhammed El Baradey Cenevre'deki diplomatik sürgünlüğünden Tahrir Meydanı'na uçtu. 2010'da, beraberinde "iyi yönetim" getirme niyetini beyan etmek için anayurdu Mısır'a döndü. Eğer bu, Mübarek'in uzaklaştırılması ve siyasal alanın açılması anlamına geliyorsa, memnuniyet vericiydi. El Baradey, neoliberal tüketimciliğin olumlu bir değişim getirmeyi başaramadığı gerçeğiyle yüz yüze gelmiş olan ve artık "iyi yönetim"in öncelik taşıdığı Yapısal Uyum, kısım 2'yi dile getiren birçok Dünya Bankası danışmanından birisi gibi konuşuyordu. Yeni slogan, eğer siyasette açılım yapılmazsa ekonomide açılım yapılmasının hiçbir anlam taşımadığıydı. Ama Tahrir dolup taştığında, El Baradey coşkulu görünüyordu. Eymen Nur'un sağlığı iyi olmadığı için, liberallerin cüppesini El Baradey giydi. Meslek yaşamının önemli bir bölümünü ve Mübarek yönetiminin en kötü yıllarını Kahire dışında geçirmiş olması ona inandırıcılık kazandırdı. Onun sınıfından bir insan Mübarek'in şebekesine katılmış olurdu. Ancak onun gibi dışarıdan bakan birisi hem egemen bloktan (sınıfsal konum ve içgüdü olarak) hem de yönetim aygıtının (yani, Mübarek kabinesi çevresinin) dışında olabilirdi. Bu büyük bir ayrıcalık noktasıydı.

El Baradey gibi kişiler salt Atlantik dünyasının daha sofistike kuklaları konumuna indirgenemez. Meslek yaşamının ilk yıllarında, 1960'larda, Nasır'ın Hariciye Bakanlığı'nda görev

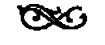
yaptı. Sonra, Nasır döneminin en etkileyici bürokratlarından birisi olan İsmail Fehmi yönetimindeki Dışişleri Bakanlığı'na geçti. Sedat Kudüs'e ve sonra Camp David'e gittiğinde, Fehmi bakanlar kurulundan istifa etti. Bir yıl sonra, El Baradey Dışişleri Bakanlığı'nda Butros Butros Gali'yle birlikte görev yaptı. Sedat'ın kurnazlıkları karşısında eğilmek istemeyen El Baradey ve Butros Gali BM bürokrasisine kapağı attılar. Her ikisini de eğiten, uluslararası hukukun ve tüm ulusların haklarının güçlü temel direkleri haline getiren şey işte bu Nasırcı eğitimdi. Uluslararası Atom Enerjisi Ajansı Direktörü olarak El Baradey'in, Irak'a savaş ilan edilmeden önceki hazırlık döneminde (2002-2003) ABD baskısına boyun eğmemesine şaşmamak gerekir. İşte bu nedenle, UAEK ve onun başı olan El Baradey 2005'te Nobel Barış Ödülü'nü kazandı. El Baradey'deki artakalan Nasırcılık, ABD'nin istikrar direklerine (ABD iradesine boyun eğilmesine, İsrail'in korunmasına) yönelik tehditlerin, demokratik süreçte Kardeşler kazansın ya da kazanmasın, gerçek olduğunu gösteriyor. Bu bakımdan, El Baradey'in liberal bloğu ile İslamcı blok arasındaki mesafe beklenebileceğinden daha azdır. El Baradey'in 2012'de başkanlık seçimine girmeyeceğini, çünkü ordunun henüz sivil siyasete tam olarak yer açmadığını söylemesi memnuniyetle karşılanmıştır, ama bu söz, şu anda liberallerin çok daha popüler olan İslamcılara kıyasla ancak sığ bir destek tabanına sahip olduğunu El Baradey'in kabul ettiğini de düşündürmektedir.

Tunus sendikaları (Union Générale Tunisienne du Travail ya da UGTT) ile Mısır işçi ve köylü hareketi 2011 ayaklanmalarında temel bir rol üstlendi. Bu platformlara milyonlarca insan katılıyor ve milyonlarcası da onlara bağlıdır. Yine de bu örgütler, ayaklanmalar sırasında büyük siyasal aktörler oldukları halde seçim alanında kendilerini gösterememişlerdir. Siyasal İslamın seçimlere ve dolayısıyla yönetime hâkim olmasına izin vermenin tehlikeleriyle ilgili olarak sendikalar-

dan hoşnutsuzluk sesleri yükseliyor. Tehlike yalnızca sosyal değildir. Siyasal İslam güçlerinin çoğu, neoliberal ekonomik politikalardan ve Atlantik emperyalizminin başkentleriyle çeşitli türlerden (Katar'ın simsarlığını üstlendiği) ayarlamalar yapmaktan oldukça memnundur. Siyasal İslamın siyasal sınırlamalarının olduğu, Kuzey Afrika işçi liderlerinin bilmedikleri bir şey değildir. Tunus Kenti Bölgesel İşçi Sendikası liderlerinden Habip Cercir, AP'ye verdiği demeçte, "Siyasal İslama karşıyım. Onların yolunu kesmeliyiz," dedi. Bu duygunun kitlesel bir işçi sınıfı siyasal partisinin yaratılmasına dönüşüp dönüşmeyeceği ileride anlaşılacak. Bölgedeki neoliberalizmin ve sosyal boğulmanın tek alternatifi bu olurdu.

IV

Bin Ali ve Mübarek Deniz Kıyısına Giderler



14 Ocak 2011'de Zeynel Abidin Bin Ali ailesiyle birlikte Suudi Arabistan'ın Kızıl Deniz'deki liman kendi Cidde'ye kaçtı. Kral Abdullah tarafından karşılandı ve siyasetten uzak durduğu sürece orada kalabileceği söylendi. Uganda'nın İdi Amin'i Cidde'deki Novotel Hotel'in üst iki katında ve sonra da lüks bir villada yaşamıştı, ama bunlar artık sunulmuyor. Ben Ali'ye etrafı yüksek duvarlarla ve uzun palmiye ağaçlarıyla çevrili olan, silahlı muhafızların koruduğu yedi kapıdan erişilen büyük bir saray tahsis edildi. Burası çok şatafatlı bir hapishaneydi.

Hüsnü Mübarek ve ailesi, otuz yıl Mısır'ın dümenini tuttuktan sonra 11 Şubat'ta Sina'nın güney ucundaki sayfiye kenti Şarm el-Şeyh'e gitmek üzere ayrıldılar. Mısır kamuoyunun geniş kesimlerince on altı gün kararlılıkla sürdürülen protestolar Mısır ordusu üzerinde müthiş bir baskı oluşturdu. Mübarek'in geleceğinin anahtarı bu kurumun elindeydi. Otokratik toplumların çoğu, devlet içinde güç dengesi kurabilecek siyasal kurumların içini boşaltır. Bu nedenle yasama erki zayıftır ve bu nedenle Mübarek'in göstermelik partisinden başka yasal siyasal parti yoktur (genel merkezi yakılınca bu parti fiilen ortadan kalktı). Başka bir siyasal rakip olmayınca, kavga protestocular ile ordu arasındaki bir irade sınavına dönüştü.

Sıradan askerler ve bölük komutanları protestocularla en yakın bağlara sahiptiler ve Mübarek'in gitmesini istediklerinin işaretini verdiler. Silahlı kuvvetlerde ve sonra da yönetimde Mübarek'le birlikte görev yapmış olan üst düzey generaller onu göndermekten o kadar mutlu değillerdi. Sorunun hallini geciktiren işte ordudaki bu iç mücadeleydi. Tunus'ta baş gösteren salgının eğer Mısır'a bulaşırsa daha da hızlı yayılacağı korkusu Basra Körfezi'ndeki kraliyet ailelerini tir tir titretti. Sonuna kadar Mübarek'in arkasında durmaya söz verdiler. Özellikle, Suudilerin teklifinin verdiği güvenle Mübarek 10 Şubat'taki tuhaf televizyon konuşmasını yaptı; orada Mübarek'in çevirmeni bile basmakalıp sözleri İngilizceye çevirmek zorunda kaldığı için tereddütlü, sıkıntılı görünüyordu.

En sonunda, Suudi parası ve generallerin sadakati yetersiz kaldı. Alttan gelen dalga ağırlığını koydu. Mübarek ve ailesi bir helikoptere binerek gitti.

Tarih tuhaf benzerliklerle doludur. Mübarek'in ayrıldığı gün olan 11 Şubat aynı zamanda da İran'da Şah rejiminin 1979'da düştüğü gündür. Mısır'da bir Ayetullah Humeyni'nin ortaya çıkması olasılığı ülke dışındaki bazılarını duraklatmıştı; Müslüman Kardeşler başa geçer mi, diye sordular? İran'da iyi örgütlenmiş bir din adamları sınıfı vardır; bunlar Şah'a karşı muhalif bir tutum almışlardı. Bu din adamlarının Paris'te sürgünde olan karizmatik bir lideri vardı, onun Tahran'a dönüşü milyonlarca insan tarafından sevinçle kutlandı. Mısır'da böyle bir din adamları sınıfı yoktur, Humeyni gibi bir kişi de yoktur. Mısır için İran kötü bir benzetme olur. Ama Güney Afrika ondan daha iyidir. Nelson Mandela hapishanede yirmi yedi yıl yattıktan sonra nihayet 11 Şubat'ta salıverildi. 1990'da Mandela ikircikli bir edayla Paarl'daki hapishaneden dışarı yürürken televizyonda onu seyrettiğimi anımsıyorum. Gardiyanı çekip gittiği için Mısır da Babil kulesinden çıkışını yaşıyor. Işığa doğru yürüyor.

Arap toprakları için 2011'in ilk aylarındaki olaylar yeni bir tarihin başlangıcı değil, yüz yıllık bitmemiş bir mücadelenin devamıydı. Bazıları şimdiden umutsuzluğa kapılmıştır, Bin Ali'yi ve Mübarek'i deviren dikkate değer zaferi azımsamaktadır. Mısır'da ordu hâlâ iktidardadır, mülk ve güç sahibi eski sosyal sınıflar Kahire'de ve Tunus kentinde yerlerinden edilmediler. Ama kukla yöneticileri denize atıldı. Böyle eylemler halkın güvenini artırıyor ve başka mücadelelerin itici gücü oluyor. Eski düzen, farklı kisvelere bürünerek, farklı sözlerle konuşarak varlığını hâlâ koruyabilir. Ama biliyor ki, zamanı dolmak üzeredir. *Gladyatör* filminde (2000) Germen barbarlar bir Roma askerinin başını keser ve Roma savaş hattının önüne fırlatırlar. Romalı generallerden birisi, "İnsanlar ne zaman yenildiklerini bilmelidirler," der. Barbarları kastetmektedir. Arap dünyasının diktatörleri, bizim barbarlarımız, halkın ilerlemesinden önce hâlâ bazı kelleler atabilirler. Ama yenildiklerini biliyorlar. Onlardaki inanç ve korku artık dibe vurmuştur. Bu yalnızca bir zaman meselesidir: yüz yıl veya on yıl. *'U'balna kulna, diye bir söz vardır: Hepimize sıra gelebilir.*

Bin Ali'yi ve Mübarek'i saraylarından kaldırıp sürgüne gönderen med dalgası tüm Batı Asya ve Kuzey Afrika'da milyonlara ilham verdi. Protestolar Arap Yarımadası'nda, Yemen'de ve Bahreyn'de zaten başlamıştı, çok geçmeden Libya'da ve Suriye'de de patlak verdi, sürgündeki ve işgal edilmiş topraklardaki Filistinliler arasında yeni bir enerji kendini açığa vurdu. Enflasyonist baskılarla birleşen tarihsel hoşnutsuzluklar artık zaferin yakın sayılabileceğine ilişkin öznel duyguyla karşılandı – bu salt rüzgâra karşı çığlık atan bir protesto değil, otokratları yetkili mevkilerinden fiili olarak uzaklaştıran bir protestoydu. Direnişin gerçekleri yerini devrimci değişim beklentisine bırakmıştı.

V

İMPARATORLUĞUN ÇANTACISI



Tahrir Meydanı Washington'da sarsıntı yarattı. Yükselen protesto dalgası ABD'nin istikrar yönündeki önyargısını tehdit ediyordu. Olaylar kontrolden çıkmıştı. Bölgedeki ABD gücünün temel nitelikleri zaafa uğramak üzere görünüyordu. Mübarek rejim düşerse, bunun İsrail için anlamı ne olurdu? Mübarek ve Bin Ali'nin saf dışı edilmeleriyle oluşan coşku Bahreyn'de ve Yemen'de protestoları tırmandırırsa, bunun Suudi Arabistan ve Basra Körfezi emirlikleri için anlamı ne olurdu? Devrimci bir durum görüntüsü vermeye başlayan bu süreci yönetmek için bir şeyler yapılmalıydı.

Washington'daki iktidar seçkinlerinin en derin katmanından Frank Wisner ortaya çıktı, elinde çantası vardı. Başkan'la görüşmüştü, ama onun elçisi değildi. Amerika Birleşik Devletleri'ni temsil ediyordu, ama Büyükelçi değildi. Çantasında taşıdığı şey, deneyimiydi: İmparatorluğun çantacısı olarak ve sermayenin su taşıyıcısı olarak uzun bir mesleki deneyimi vardı. Wisner, Georgetown kokteyl partilerine ve Langley slayt sunumlu brifinglerine biraz ara vererek, Heliopolis kokteyl partilerinin ve Kasr el-İttihadiye'deki sessiz konferansların yolunu tuttu. Mübarek (yaş 82) Wisner'i (yaş 72) selamladı ve bu iki yaşlı adam, nüfusunun çoğunluğu otuz yaşından küçük olan bir ülkeyi ileriye götürme yollarına ilişkin görüş alışverişinde bulundu.

Obama 2009'da Kahire'ye gelmiş ve "Amerika herkes için neyin en iyi olduğunu bildiği iddiasında değildir," demişti. Bu sözler altın harflerle yazılıp Beyaz Saray'ın ana girişine yerleştirilmelidir. Aksi halde bunlar, ara sıra propaganda amacıyla göz atılan, ama bir kriz anında emperyal çıkarların (ya da Tel Aviv'in ve Riyad'ın çıkarlarının) bulutları ardına saklanan tüyler gibi rüzgârda sürüklenir. Amerika, Mısır meydanlarını, sokaklarını ve televizyonlarını dolduran milyonları tanıdığı iddiasındadır ve onlarınkine eşit söz hakkına sahip olduğu iddiasındadır (meydana gidemeyecek kadar yorgun olan, hasta çocuklarına ya da yetişkinlerine bakan, biraz korkulu, ama rejime duyduğu öfkede hiç de geri kalmayan o televizyon başındakilerin protestoları unutuluyor).

Cumhuriyetçilerin kendi gulyabanileri vardır, onlar en büyük inceliği gerektiren görevler için yetiştirilmiş James Baker gibi kişilerdir. Onlar, demokrasi ve özgürlük değerlerine inançla değil, "istikrar" ve İmparatorluk buyruklarına inançla yetiştirilmiş diplomatik tetikçi gibidirler. Demokratların sıraları şimdi daha hafiftir, çünkü Richard Holbrooke'un muazzam ağırlığı başka diplomatik görevler için gitmiştir. Holbrooke'a Pakistan ve Afganistan'ın sorumluluğu verilmişti, oralarda pek tutunamadı. Taliban sindirilemedi, Pakistan ordusu da öyle. Holbrooke'un Balkanlarda çok daha kolay günleri olmuştu, orada, Diana Johnstone'a göre, barış yolunu reddederek çatışmayı alevlendirmişti. Wisner de Holbrooke'la aynı kümesten geliyordu. O, Demokratlara özgü James Baker'dır, ama Teksaslının düzmece ağırlığına sahip değildir.

Wisner CIA ailesinde uzun bir soyağacına sahiptir. Babası Frank Sr., 1965'te gizemli bir şekilde intihar etmeden önce, Guatemala'da Arbenz'in (1954) ve İran'da Musaddık'ın (1953) devrilmesine yardımcı oldu. Frank Jr., Langley civarında iyi tanınır; Savunma ve Dışişleri bakanlıklarında görev yapmasının yanı sıra Mısır'da, Filipinler'de ve sonra Hindistan'da büyükel-

çilik hizmetinde bulundu. Wisner, bu yerlerin hepsinde, iktidardaki seçkinlerin sosyal ve askerî kollarına sızmayı başardı. Onların sözcüsü oldu. Ülkede bulunduğu dönemde (1986-1991) Wisner ve Mübarek yakın dost oldular ve birçoklarına göre, Mısır'ın 1991'deki Basra Körfezi Savaşı'nda Amerika Birleşik Devletleri'ni desteklemesinde bu dostluk (ve askerî yardım) belirleyici oldu. Yanılsamalar çok sayıdadır. George H. W. Bush, 21 Ocak 1991'de öğleden sonra mevkidaşı Hüsnü'yü arar. Irak'a karşı verdikleri savaşı tartışırlar. "Orada kamuoyu desteği nasıl," diye sorar Bush. Mübarek aceleyle yanıt verir: "Hâlâ iyi." Mübarek'in "kamuoyu"ndan anladığı şey seksen küsur milyon değil, kendi kliğiydi. ABD Mısır'ın insan hakları sicilini bir kerecik bile eleştirmedi. İnsan Hakları İzleme örgütü Mısır'ı 1992 Dünya İzleme Raporu'na aldığı için, George H. W. Bush rejimi "Mısır'daki insan hakları ihlalleri hakkında kaygısını açıkça dile getirmekten kaçındı." Onun yerine, askerî yardım arttı ve işkence sistemi sürdü. Ahlaki çürümüşlük (kötü çocuklara, yani Müslüman Kardeşler'e ve demokrasi savunucularına işkence yapılması gerekir) ve işkence aygıtı, Bush'un oğlu George W.'nun 9/11'den sonra uyguladığı rejim için sistemi kurdu, Mısır hapishanelerinde olağandışı işkence programları uygulandı. Wisner bu politika çerçevesinin mimarı sayılmalıdır.

Wisner Mübarek'e sadık kaldı. 2005'te, Mısır'daki sözde seçimi kutladı (Mübarek oyların %88.6'sını "kazandı"). Bunun "tarihi bir gün" olduğunu söyledi ve Baker Institute için hazırladığı raporda daha ileri giderek, "Baskıdan hiç eser yoktu; sokaklardaki polis sayısı çok fazla değildi. Ortam, polis korkusunun olmadığı bir ortamdı." Bu, seçim gözlemcilerinden, insan hakları örgütlerinden ve Karee Suleiman, Hossam el-Hamalawy gibi blog yazarlarından gelen haberlerin tam aksidir. James Baker Institute'un Orta Doğu çalışma grubunda Demokrat ve Cumhuriyetçi hayaletler bir araya geldi. Wisner, 2003'te bir rapor hazırlamak üzere Baker Institute'un başı olan

Edward Djerejian'a ve diğerlerine katıldı; söz konusu rapor bize şu hoş ifadeyi sunuyordu: "Kısa dönemdeki gerekliliklerin uzun dönemdeki amaçlarla çelişen bir görüntü vereceği gerçeği, Orta Doğu'da güvenlik ve istikrarın sağlanmasını daha da güçleştirecektir." Eğer uzun dönemdeki amaç demokrasi ise, o zaman her şey belli demektir, çünkü bu amaç kısa dönem uğruna, yani Mübarek'in temsil ettiği türden neoliberal güvenlik devletini desteklemek için kurban edilmelidir. Teklif edilen başka bir şey yoktur. "Washington'ın Orta Doğu'daki bir adamı"nın *The Cable*'a verdiği demeçte, "[Wisner] gönderilecek en yanlış kişidir. O, Mübarek'in avukatıdır," demesine şaşırmamak gerekir. Ama bu yanlış bir görüştür. Wisner, kısa dönemi ve dolayısıyla Washington'ın çıkarlarını korumak için gönderilecek en doğru kişiydi. Uzun dönem bir kenara bırakılmıştı.

Wisner hakkındaki ilk yazımı 1997'de, Enron Corporation'ın yönetim kuruluna katıldığı zaman yazmıştım. Wisner Manila'ya ve Yeni Delhi'ye gittiğinde, Enron da peşinden geldi. Wisner'in ekibinden birisinin dediği gibi, "birileri CIA'dan Hindistan'daki ABD işlerinin ilerletilmesine yardımcı olmasını isteseydi, o herhalde Frank olurdu." CIA ve ABD hükümetinin gücü olmasaydı, Subik Körfezi enerji santrali anlaşmasını ya da Dabhol anlaşmasını Enron'un kazanması mümkün olmazdı. Burada Wisner, Enron'un Kuveyt'teki Şuaiba enerji santraline girebilmesine yardımcı olması için görevlendirdiği James Baker'ı izledi. O, Credit Suisse First Boston, Lehman Brothers, Perseus ve Amerikan International Group'un üst kademesinde yer alan Holbrooke'tan da farklı değildir. Onlar, şirketlerinin özel çıkarlarını geliştirmek için ABD devletinin gücünü sonuna kadar kullandılar ve sonra kendileri için para kazandılar. Bu, sermaye ile imparatorluğun yakın bağıdır ve Wisner de aralarındaki menteşedir.

Ocak 2011'de Kahire'den Washington'a gönderilen resmî telgrafların akışı insanı şaşırtıyor. Meslekten diplomat olan

Büyükelçi Margaret Scobey birçok kez kızağa çekilmişti. İlk kızağa alınışı suçluların teslimiyle ilgiliydi. Bayan Scobey'nin bunun yapılış şekline karşı çıktığı biliniyordu ve o, insan hakları savunucusu Eymen Nur ve diğerleri lehine konuşmuştu. Bu kez Obama Wisner'i göndererek onu saf dışı etti. Scobey El-Baradey'i ziyarete gitti. İslamabad Büyükelçisi Anne Patterson'a da benzer bir muamele uygulandı. Holbrooke'un atanması onun söz hakkını daralttı. Yüksek mevkilerdeki bu kadınlar, bir kriz patlak verdiğinde Washington'ın adamlarına yer açmak için bir kenara itildikleri zaman ne düşünmelidirler?

Wisner, Mübarek'in ödün vermesini istedi. Bu yeterli değildi. Mısır sokaklarında daha fazlası isteniyordu. Cesaretini toplayan Mübarek yanlıları ellerinde sopalarla sokaklara indiler, kavga etmeye hazırdılar. Belki de o gizli toplantıda buna onay verildi. İmparatorluğun çantacısından da zaten bu beklenir. Wisner, Kahire seyahatinden kısa süre sonra Münih'te yapılan bir güvenlik konferansında tarihi bir gaf yaptı. Wisner, Mübarek'in mirasını halletmek için zamana ihtiyaç duyduğunu çıtlattı ve ne olursa olsun, istikrara çok dikkat edilmesi gerekiyordu. Uydu kanalıyla yapılan bağlantıda, "Bir sonraki ileri adımın ön koşulları üzerinde ulusal bir uzlaşma sağlamanız gerekir ve başkan, o değişikliklere yön vermek için görevde kalmalıdır," dedi. Bu, hem istikrardan hem de değişimden yana görünmek isteyen Obama yönetiminde sıkıntıya neden oldu. Dışişleri Bakanı Hillary Clinton'ın ekibi Wisner'ı iyi seçmeden sarf ettiği sözlerden dolayı görevden aldı, aynı zamanda da Clinton onun önerisini izlediği görüntüsünü verdi. "Düzenli geçiş" tavsiyesinde bulundu ve Mübarek'in görevi bırakarak devletin anahtarlarını yardımcısı Ömer Süleyman'a teslim etmesini önerdi. Böyle bir "düzenli geçiş ... biraz zaman alır," dedi, "Hazırlanmak için yapılması gereken belirli şeyler vardır."

VI

Statükonun Buyrukları

> "[Arap İsyanı] karışık duygular uyandırdı ve güçlü dostlar, güçlü düşmanlar yarattı, bunların çatışan kıskançlıkları ortasında işler kötüye gitmeye başladı."
>
> – T. E. Lawrence, *Bilgeliğin Yedi Direği*, 1922.

Gerek Amerika Birleşik Devletleri'nin gerekse Mısır'daki egemen seçkin tabakanın alttan gelen sel dalgalarına teslim olmak istemediği Ocak 2011'in sonunda açıklık kazandığı zaman Tel Aviv'den sevinç çığlıkları yükseldi. Doğu Avrupa'da ya da Orta Asya'da güdümlü demokrasiye izin vermekte bir sakınca yoktu, ama böyle yanılsamalar Orta Doğu için söz konusu olmazdı. Örümcek kafalı bir Oryantalist bilim akımı, Arapların demokrasi gibi Aydınlanma yeniliklerini benimseme yeteneğine sahip olmadıklarını ilan etmişti (buna uygun bir örnek Raphael Patai'nin *The Arab Mind* [Arap Zihniyeti, 1973] kitabıdır). Bunların Foggy Bottom ve Kiryat Ben Gurion'daki diplomatik izbeliklerde yaşayan politik akrabaları bu saçmalığı içselleştirdiler. Onlara göre, Arap dünyası ancak uzun dönemde demokrasiye ulaşabilirdi. Hepimizin yaşayıp göreceği kısa dönemde, İstikrarla idare etmesi gerekirdi. Kitleler Tahrir Meydanı'nda toplandıkları zaman, Washington ve Tel Aviv'in gözünde onlar demokrasinin habercileri değillerdi: Aksine, Mübarek'ten daha kötü bir şeyi –Müslüman Kardeşler yönetimini– haber veriyorlardı. Onların gelecek planlarından İran,

Hizbullah ve Hamas görüntüleri geçiyordu. Agrabah'ın Baş Veziri Cafer'e (Disney'in 1992 tarihli, *Alaaddin* filminden) benzeyen çizgi film karakteri Ayetullahlar İsrail'i kuşatacaktı. Tüm bunlara tahammül edilemezdi.

Obama'nın Beyaz Saray'ı ve Dışişleri Bakanlığı Mısır'daki ve genel olarak Arap dünyasındaki olayların temposuna ayak uyduramıyor gibi görünüyordu. Birbiri ardına gelen devrimci dalgalar diplomasiye ve müdahaleye ilişkin çeşitli senaryoları tuzla buz ediyordu. Halk ayaklanmaları bir takvime uygun olarak çıkmıyordu ve bunların evrelerini kestirmek de zor görünüyordu. Özellikle Tahrir Meydanı'ndaki insanların söz dinlemezliği planlamacıları şaşkına çeviriyordu. Frank Wisner'in Mübarek'le yaptığı dostça sohbet, bu yaşlı adamın Eylül ayında ayrılmayı kabul etmesini sağladı. Onun yerine, İsrail'in ve Amerika Birleşik Devletleri'nin kadim dostu, İstihbarat şefi Ömer Süleyman geldi. Ama Tahrir Meydanı'ndaki halk, eğer evlerine giderlerse ve oluşturdukları yumruğu gevşetirlerse, gecenin karanlığında Süleyman'ın ajanlarının evlerine süzüleceklerini, onları Ebu Zabal'a götürüp ayaklarından asarak döveceklerini biliyor gibi görünüyorlardı. Gizli polisin yöntemleri hakkında o kadar çok şey biliniyordu ki, Tahrir Meydanı'ndaki dinamizmin öyle kolay çözülmesine olanak yoktu. Mübarek'in kumarı açıkça yetersizdi.

Ama Amerika Birleşik Devletleri'nin sunabileceği bundan ibaretti. Risk çok büyüktü. ABD dış politikasının dört temel direğine dokunulmaması sağlanmalıydı. Eğer onlar yıkılırsa, o zaman ABD Güney Amerika'yı büyük ölçüde kaybettiği gibi aynı şekilde Orta Doğu'yu da kaybederdi. Bu yenilgiler ve geri çekilmeler ABD hegemonyasının çöküşüne işaret eder.

Birinci temel direk ABD'nin petrol için bu bölgeye güvenmesidir; petrolün Avrupa'nın ve Amerika Birleşik Devletleri'nin otomobil kültürüne serbestçe akması sağlanmalıdır. İkinci temel direk, Arap dünyasındaki (Bin Ali, Mübarek, Suudiler ve

Kaddafi gibi) ABD müttefiklerinin, terörle savaşında Atlantik güçlerinin yanında sağlamca yer alması gerektiğidir. Ömer Süleyman, CIA'nın "hayalet mahkûmları"na zindanlarını açmıştı ve Kaddafi, el-Kaide üyesi olduğundan şüphelenilen (İbn el-Şeyh el-Libi gibi) kişilerin taşınmasında ve işkence görmesinde ABD istihbarat servisleriyle ve Süleyman'la yakın işbirliği yapmıştı. Üçüncü temel direk, elbette, Arap müttefiklerin kendi halklarında İsrail'e karşı gelişen daha radikal duyguları dizginlemeleri gerektiğidir. Mısır, 1979'da İsrail'le barış anlaşması yapmasının şerefine ABD'den yıllık 1,3 milyar dolar rüşvet almıştır, bu da İsrail'in Filistinlilere ve Lübnanlılara karşı asimetrik savaşını yürütmesine olanak sağlamıştır. Dördüncü temel direk önceki üçüyle ilgilidir. Bu, ABD Dışişleri Bakanlığı'nın statükoya karşı "İran revizyonizmi" dediği şeyin bir şekilde önünü kesmektir. Bu dört temel direğin devam ettirilmesi, Arap dünyasındaki ABD dış politikasının ana amacıdır. Elbette, 1 numaralı temel direk hakkında pek söze gerek yoktur. Bu apaçıktır. Diğer üçü onun kadar oturmuş değildir.

Petrol

> "Orta Doğu petrolü karşılıklı güvenlik için nükleer savaş başlıkları kadar büyük öneme sahiptir."
> – ABD Hazine Bakanı Robert Anderson, Ulusal Güvenlik Konseyi, 15 Temmuz 1960.

Sanayi toplumu enerji sağlamak ve yaptığı endüstriyel üretimin büyük bölümüne ham madde temin etmek için petrole bağımlıdır (örneğin, plastikler için petrol vazgeçilmez bir ham maddedir). ABD dünyanın en büyük petrol tüketicisidir, toplam tüketimin dörtte biri ona aittir, ama petrolünün çoğu Orta Doğu'dan gelmez. Petrolünü, Suudi Arabistan ve Irak'ın yanı sıra, Amerika ülkelerinden (Kanada, Brezilya, Meksika,

Venezuela ve iç üretim), Afrika'dan (Nijerya ve Angola) alır. Orta Doğu petrolüne bağımlılık küresel bir olgudur ve oradaki üretim küresel petrol fiyatlarını etkiler – sorun olan şey, Orta Doğu petrolünün fiziki olarak Amerika Birleşik Devletleri'ne sevk edilmesi değil, basitçe, petrol fiyatlarını düşük tutmak ve sanayi toplumunun yüksek temposunu sürdürmesini sağlamak için o petrolün akınaya devam etmesidir. Bu, koruma maliyetlerinin kamu sektörü, yani ABD silahlı kuvvetleri tarafından üstlenilmesine ihtiyaç duyan özel çok uluslu petrol şirketleri için de bir zorunluluktur. İşte bu nedenle, 1920'lerden beri dünyanın en büyük ekonomisi ve 1990'lardan beri dünyanın en büyük askerî gücü olan Amerika Birleşik Devletleri dünya petrol rezervlerinin fiilî jandarması olmuştur.

1979'daki İran Devrimi'nden sonra, Amerika Birleşik Devletleri, Suudi krallığını savunmanın Birleşik Devletler'in savunmayla aynı önemde olduğunu ve "herhangi bir dış gücün Basra Körfezi bölgesinin kontrolünü ele geçirmek için" kalkışacağı her girişime karşı koymak için ABD ordusunun tüm gücünü kullanacağını Carter Doktrini'yle ilan etti. "Dış güç" aynı derecede hem Sovyetler'e hem de İranlılara gönderme yapıyordu (İranlıların atalarından dolayı bu sulara "Pers Körfezi" isminin verildiği düşünülünce, ironik). Atlantik güçleri, sorumluluğu ağırlıklı olarak Amerika Birleşik Devletleri'nin üstleneceğini çok iyi bildikleri için, Carter Doktrini'ne ilke olarak katıldılar. ABD, Sovyetler'e ve İranlılara karşı durmalıydı ve o bunu Basra Körfezi'ndeki müttefikleriyle birlikte yapardı. Fransızlar ve İngilizler ellerini kirletmek istemediler. Bu yakışıksız bir işti.

Saddam Hüseyin'in ordusu 1990'da Kuveyt'i istila ettiğinde, Atlantik güçlerinin petrol toprakları üstünde kurdukları hassas denge tehlikeye girdi. O yılın başlarında Saddam, 1980'lerde İran'a karşı savaşmasının ödülünü istemeye gitti. Hedef, petrol fiyatının yükseltilmesini, Kuveyt'in Irak petrol

sahalarına yandan kuyu açmasının yasaklanmasını ve petrol kazançlarının artık dolarda tutulmamasını istemek için OPEC'e başvurdu. Bu düşünülemezdi. 10 Ağustos 1990'da ABD Dışişleri Bakanı James Baker NATO'ya giderek, ittifakın "enerji kaynakları üstünde herhangi bir düşman gücün belirleyici bir hâkimiyet kazanmasına izin veremeyeceği"nin altını çizdi. "Artık Saddam Hüseyin böyle bir tehdit oluşturuyor. Basra Körfezi petrolünün küresel ekonomi için taşıdığı temel önem nedeniyle, bu diktatörün hırslarına engel olmak hepimizin ortak çıkarınadır. Burada hepimiz için kritik bir risk vardır." İki gün sonra, Thomas Friedman *New York Times*'da şöyle yazıyordu: "Amerika Birleşik Devletleri askerlerini Suudi çöllerine demokratik ilkeleri korumak için göndermedi. Suudi monarşisi, kadınların otomobil kullanmasına bile izin vermeyen feodal bir rejimdir. Dünyayı feodalizm için güvenli kılmak elbette Amerikan politikası değildir. Bu iş parayla, Amerika'ya sadık hükümetleri koruyup sadık olmayanları cezalandırmayla ve petrol fiyatını kimin belirleyeceğiyle ilgilidir." Daha fazla söze gerek yoktur. Amerika savaş açtı, Irak'ı ezdi, Saddam Hüseyin'i devirmek için ABD ordularının geri döndüğü 2003'e kadar süren bir askerî yaptırım rejimi kurdu. Topraklarının altındaki petrol nedeniyle Irak'a ıstırap geldi.

Arap Dostlar

İkinci temel direk, ABD'nin önderlik ettiği terörle savaşta Mısır'ı sağlam bir müttefik olarak tutmaktır. Burada Mübarek rejimi Amerika Birleşik Devletleri'nin izinden gitmiyordu. Onun da Washington'ın çıkarlarına koşut çıkarları vardı. Cemal Abdül Nasır'ın kurduğu laik rejim Mısır'ın içinde siyasal İslamla zaten savaştaydı. Nasır'ın popülerliği Müslüman Kardeşler'i kontrolde tutuyordu. Nasır'ın yardımcısı Enver Sedat, 1930'lardan beri Mısır ordusuyla Müslüman Kardeşler

arasında irtibatı sağlayan kişi olmuştu. Sedat, Nasır'dan görevi devraldığında, kendisine İnananların Başkanı (*el-reis el-mümin*) adını vererek ve 1971'de anayasaya şeriatı koyarak, Müslüman Kardeşler'in sağından dolaşıp onları saf dışı etmeyi denedi. Sedat bu işi tamamlayamadı. İslamcılar 1981'de onu öldürdüler.

Sedat'ın halefi Mübarek de İslamcılarla dans etmeyi denedi, ama başarılı olamadı. 1993'te Mübarek, meslekten asker olan bir adamı, General Ömer Süleyman'ı, iç güvenlik servisi *El-Muhaberat el-Aama*'nın başına getirdi. İki yıl sonra Mübarek, Addis Ababa'da bir toplantıya gidecekti. Süleyman, Etiyopya'ya uçakla bir zırhlı araba gönderilmesinde ısrar etti. Silahlı İslamcılar arabaya ateş açtıklarında Süleyman Mübarek'in yanında oturuyordu. Zırh onları kurtarmıştı. Mübarek İslamcılığa sempati duymayı bile suç sayan bir yasayı imzaladı ve Müslüman Kardeşler üyelerini içeri tıkmak için Mübarek rejimi beş yeni tutukevi inşa etti. Bu tutukevlerinin bazıları, 9/11'den sonra, CIA adına Süleyman'ın işlettiği işkence haneler haline geldi. Lisa Hajjar'ın *el-Cezire*'de (Şubat 7) gösterdiği gibi, Müslüman Kardeşler'e duydukları nefrette Mübarek ve Süleyman ile Bush ve kliği birbirine denkti. Onlar doğal müttefiklerdi.

Ama Irak Savaşı Mısır'ın ortak olma isteğini köreltti. 2008'de Büyükelçi Margaret Scobey, Mısır'ın hevesinin kırılmış olmasından duyduğu kaygıyı dile getirdi. "Mısırlılar ABD'nin bölgesel liderliğine güvenlerini kaybettiler. ABD'nin Irak'ı istila etmesinin İran'ın bölgeye yönelik hırslarını kamçılayan acısı dindirilemez bir felaket olduğuna ve ABD'nin Arap-İsrail barış çabalarına müdahil olmakta çok geç kaldığına inanıyorlar." Büyükelçi Scobey, Wikileaks'in sızdırdığı bir diplomatik telgrafta, "Mısır'ın yaşlanan liderliği"nin değişime ayak diremesinden duyduğu kaygıyı dile getiriyordu. Savunma Bakanı Mareşal Muhammed Hüseyin Tantavi 1991'den beri bu

görevdeydi ve "ordunun yeni ortaya çıkan güvenlik tehditlerine yanıt verme misyonunu dönüşüme uğratmanın önündeki asıl engel" olmuştu. "Mübarek'in sağlık durumu iyi," diye yazıyordu ve "2011 seçimlerini girip kazanır," diyordu. "Ardı arkası kesilmeyen fısıltı haberlerine rağmen, Mısır'da hiç kimse," diye belirtiyordu, "en sonunda Mübarek'in yerine kimin geçeceği konusunda emin değil."

ABD, Ömer Süleyman'ın en iyi aday olacağını çoktan düşünmüştü. 2006'da Kahire Büyükelçiliği, "Ömer Süliman [*böyle yazılmış*] ile yaptığımız istihbarat işbirliği şimdi muhtemelen ilişkimizin en başarılı unsurudur." Süleyman, her Müslüman Kardeşler otomobilinin kaputu altında İran'ı görüyordu. 2009'da Kahire'de General David Petraeus'la görüştü. Büyükelçi Scobey 14 Temmuz'da Dışişleri Bakanlığı'na bir not gönderdi. "Süliman, İran'ın Hizbullah ve Hamas gibi vekilleri aracılığıyla işlere karışmasından, Cemaat el-İslamiye ve Müslüman Kardeşler gibi Mısırlı gruplara destek vermesinden Mısır'ın mustarip olduğunu vurguladı," diye yazıyordu. "Mısır Hamas'taki, Müslüman Kardeşler'deki İranlı ajanları ve Mısır'daki herhangi bir hücreyi yakından izleyerek İran tehdidine karşı koyacak, diye devam etti," diyordu. Bu, Washington Şahinlerinin kulaklarına hoş seda oldu. Süleyman 2 numaralı Temel Direğin güvenilir bir savunucusuydu.

Wisner'ın Kahire ziyareti özel bir durumla ilgili değildi. Arap dünyasının en önemli başkenti Kahire'de bir şeylere biraz çomak sokacaktı. Mübarek'in gitmesi gerekliyse, o zaman Mübarek'in rejimi yerinde kalmalı ve halkın haykırışı yavaşça susturulmalıydı. ABD'nin iyi finanse ettiği Mısır ordusu bu işi yapmak için devreye girdi, ama orduya baskı yapılmalıydı. Dışişleri Bakanlığı'nın Siyasal İşlerden Sorumlu Bakan Yardımcısı Bill Burns ve Ulusal Güvenlik Konseyi'nin Kıdemli Direktörü David Lipton alelacele Kahire'ye gittiler. Mısır Yüksek Askerî Konseyi (ve daha sonra Silahlı Kuvvetler Yüksek

Konseyi, SKYK) başkanı Muhammed Hüseyin Tantavi gibi kişileri destekleme ihtiyacı hissettiler. Tahrir Meydanı protestoları başladığında, Mübarek, rejimine destek aramak ve gösterileri bastırmada kullanılacak ekipman temin etmek için Tantavi'yi Washington'a gönderdi. Tantavi, Mübarek rejiminin eski bir savaş atıydı ve 2008'de ABD Dışişleri Bakanlığı, onunla ilgili olarak, ABD'nin "gelecekte Mısır'a yardım azaltmamasını" garantilemek istediğini söylemişti. Başka bir deyişle, Tantavi ABD-Mısır ittifakına sadıktır, bunun anlamı İsrail'le iyi geçinmeye hazır olduğudur (Kahire büyükelçiliğinden gönderilen telgrafta Tantavi'nin "Camp David paradigmasında donmuş" olduğunu söylüyordu, Tel Aviv için iyi haber).

İsrail'in Üstünlüğü

ABD dış politikasının bölgedeki üçüncü temel direği İsrail'i korumaktır. İsrail, güçlü Mısır ordusunun saldırıya geçtiği 1973 savaşından beri yaşamsal bir tehditle karşılaşmamıştır. 1979'da yapılan Mısır-İsrail barış anlaşması İsrail'in tüm güvenlik stratejisini Lübnan ve Filistinliler gibi çok daha zayıf aktörleri hedef alma eksenine oturtmasına olanak sağladı. Mısır'ın çekilmesi, İsrail'in özellikle Filistinlilere karşı ezici bir güç olarak kendisini göstermesine olanak sağladı. Ayrıca, Mısır'ın 1979'da yüz seksen derece dönmesi, İsrail'in savunma harcamalarını brüt ulusal üretiminin %30'undan %7'sine indirmesine de olanak sağladı.

Bu anlaşma çerçevesinde, Amerika Birleşik Devletleri son otuz yıldan beri her iki ülkeye her yıl büyük bir parasal ödül vermektedir: İsrail yaklaşık 3 milyar ve Mısır 1,5 milyar dolar alıyor. Bu paranın çoğu bu iki müttefikin askerî ve güvenlik servislerine gidiyor. ABD sübvansiyonu ve Mısır-İsrail barış anlaşması İsrail silahlı kuvvetleri ile Filistinli savaşçılar arasında abartılı bir asimetri yaratıyor.

Müslüman Kardeşler'in katıldığı Mısır'daki protesto eylemleri Tel Aviv'in temellerinde sarsıntı yarattı. Eğer yeni hükümet Müslüman Kardeşler'le ittifak kurarak iktidara gelirse, 1979 anlaşmasının feshedilmesi olasılığı doğabilirdi. Eğer böyle bir şey olursa, İsrail yeniden Mısır'ın düşmanlığıyla karşı karşıya kalabilirdi ve İsrail'in Filistinlilere karşı Golyat duruşuna meydan okunurdu.

2008'de, İsrail Savunma Bakanı Ehud Barak, Kahire'de Mısır liderliğini ziyaret etti. Barak'ın heyeti Tel Aviv'e döndüğünde, danışmanı David Hacham ABD büyükelçiliğinden Luis G. Moreno'ya bilgi verdi. Hacham, heyetin "Mübarek'in görünüşü ve geveleyerek konuşması karşısında şoke olduğunu" söyledi. İran hakkında konuşuldu ve "bölgede İran'ın nüfuzunun yayılmasını durdurmakta İsrail ile Mısır'ın ortak stratejik çıkarının bulunduğu, ayrıca İran'ın nükleer programının yarattığı tehditle ilgili ortak bir bakışa sahip oldukları" konusunda Mübarek ile Barak görüş birliğine vardılar. Sonra çarpıcı bir biçimde, Moreno parantez içinde şu notu düştü: "Mısır'da haleflik senaryolarının analizini Kahire Büyükelçiliğine bırakıyoruz, ama İsrail'i en çok rahatlatan adayın Ömer Süliman olduğu tartışma götürmez."

Başka bir deyişle, Süleyman iktidara gelirse, ABD çıkarlarının üçüncü temel direği istikrarlı kalırdı.

ABD dış politikasının eylemleri Teddy Roosevelt'ten bu yana pek ilerleme kaydetmemiştir. 1907'de Roosevelt, "Muhammet dininin üstün olduğu bir yerde ahlaksal, manevi ve maddi esenlik beklemenin imkânsız olup olmadığını" merak ediyordu. Mısırlılar, "hiçbir zaman herhangi bir şekilde özyönetime sahip olmamış Müslüman fellahlardan oluşan bir halk"tı. Bu ikiyüzlülüktü. Mısır'da İngilizlerin egemen olduğunu Roosevelt elbette biliyordu. Mısırlılar 1881'de Ahmet Arabi liderliğinde Hıdiv'e (İngilizlerin kuklası Tevfik Paşa'ya) karşı ve bir kez de 1882'de İskenderiye'de ayaklandılar. Bu

ayaklanmalar ya da özyönetim isteği, İngilizler tarafından alay edercesine tam tersine yorumlandı: Orada kalıp, halkın hırslarını terbiye etme gerekçesi olarak kullanıldı. Dışişleri Bakanlığı'nın yazdığına göre, "ülkenin durumu elverir elvermez ve hıdivlik otoritesinin devamı için uygun önlemler alınır alınmaz" İngilizler çekileceklerdi. Bu vaat, 1880'lerin başı ile 1922 arasında altmış altı kez neredeyse aynı sözcüklerle tekrarlandı. Onları 1950'lerde ülkeden atan Nasır oldu. Roosevelt, İngiliz vali Lord Cromer'le aynı kafadaydı. Cromer, "modern sömürge yöneticilerinin en büyüklerinden biridir ve Mısır'ı tam da Mısır'ın ihtiyaçlarına göre çekip çevirmiştir," diyordu. Ömer Süleyman o Şubat günlerinde aynen böyle dedi, Mısır'ın Aydınlanma anlamında demokrasi için henüz olgunlaşmadığını söyledi. Wisner Kahire'deyken onun kulağına tam da bu saçmalığı fısıldadı. Tahrir Meydanı 8 Şubat'ta coşku ve heyecanla dolup taştı. ABD aceleyle Mısır otoritesine birkaç ödün daha vermesini söyledi. Üç temel direk sağlam kaldığı sürece her şey mübahtı. Joe Biden, Süleyman'ı aradı ve "derhal, geri dönüşsüz ilerleme" kaydetmesini istedi. ABD ve İsrail en az dört yıl önce Süleyman'ın dizginleri ele almasını istemişti. Protestolar açıkça senaryoyu hızlandırdı. Mısır halkı yeni bir oyun yazmak istiyordu. Ama Süleyman onların zevkine uymuyordu. Defedilmeliydi. Mübarek'in görevini bırakacağını duyuran Süleyman'dı ve Başkan Yardımcısı olarak onun ayakkabılarını giyip Mübarek II olmayı umuyordu. Bu gerçekleşmeyecekti. Ertesi gün, General Tantavi'nin başında bulunduğu Silahlı Kuvvetler Yüksek Konseyi yönetimi devraldı. Süleyman bu konseyin üyesi değildi. Emekli olmalıydı.

Konular böyle kolayca şansa bırakılamazdı. Şubat sonunda, İsrailliler dehşete düşürecek biçimde, General Tantavi'nin askerîkonseyi 1979'dan buyana ilkkez İran fırkateyni *Alvand*'ın Süveyş Kanalı'nı kullanmasına izin verdi. Bunu başka sürprizler izledi. Tantavi, 1970'lerden beri Dışişleri Bakanlığı'nda çalışan

(1980'lerde Hindistan büyükelçisiydi) çok geleneksel bir kişiyi, Nebil el-Arabi'yi dışişleri bakanı olarak seçti. O dönemde el-Arabi, Camp David'de (1978) ve Taba Konferansı'nda (1985-89) Mısır-İsrail barışının şartlarını görüşen hukuk heyetinin başındaydı. Ne var ki, Şubat'ta Mübarek'in kovulduktan ve el-Arabi'nin koltuğuna oturduktan hemen sonra, eski hukuk danışmanı Hamas'ı arayıp buldu ve Mısır-Filistin ilişkileri için yeni bir strateji hakkında görüşmeye başladı. 2000'deki ikinci intifada sırasında Filistinlilerle dayanışma çalışmalarından doğan ve Tahrir protestolarının çekirdek örgütlerinden birisi olan Kefaya'nın bunda belirli bir etkisi vardı. Görüşmelerin somut bir sonucu, Mısır ile Gazze arasındaki Refah Sınır Kapısı'nda uygulanan kısıtlamaların 28 Mayıs'ta kaldırılması oldu. Şimdi egemen sınıfın bir parçası olan partiler, barış anlaşmasını feshetmeleri ve İsrail'i gerçekten görüşme yapmaları gerekenlerle, yani Filistinlilerle kalıcı bir barışa varması yönünde zorlamaları için baskı altındadırlar. Hakiki bir diyalog olmadığı için, Mısır halkı, 1979 anlaşmasıyla ilgili hayal kırıklıklarını Eylül 2011'de Kahire'deki İsrail büyükelçiliğine yöneltti. Böyle bir eylem açıkça barış için zararlıdır ve diplomatik dokunulmazlığın çiğnenmesidir. Ne var ki, İsrail'le ilgili düşünceleri zoraki barış anlaşmasıyla boğulmuş olan bir Mısır halkının varlığını açığa çıkarmıştır. 1979 barış anlaşmasına verilen halk desteği çok azdır ve Eylül sonunda Filistinlilerin kendi davalarını Birleşmiş Milletler'e götürmesini önlemek için İsrail kampanya başlattığı zaman, Kahire'de hâlâ varlığını sürdüren sabır da taşmıştır.

Washington'ın parası ve tehditleri her gün Tantavi'nin başına düşüyor. Mısır devriminin gelecekteki yönü, Atlantik istikrarının bölgedeki en temel direğiyle, yani İsrail'le ilgili bu ana sorunu çözmek durumunda kalacaktır.

Yerleşimci-sömürgeci İsrail devletinin karakteri ve güvenliği kesinlikle tehdit altındadır. İsrail bir Yahudi devleti

olacaksa, ama bir Filistin devletinin kurulması yönünde kapsamlı ve gerçek bir anlaşmaya yanaşmayacaksa, ölümcül bir demografik çelişkide batağa saplanmaya mahkûmdur: Koenig Memorandumu'na göre, Arap nüfusta artış olacağı (şimdi yaklaşık %20), Yahudi nüfusun ise yerinde sayacağı, hatta azalacağı 1976'da açıkça anlaşıldı (Rus Yahudi göçmenleri ve Diaspora'daki başkalarını İsrail'e getirme yönündeki ısrarlı çaba bundandır). Öyle bir eğilimi olanlar için Yahudi devletini perçinlemenin tek yolu, Filistinlilerin kendi devletine sahip olmalarını sağlamaktır. Ama İsrail belirli temel talepler konusunda, yani yeni Filistin devletinin güvenliğine ve makul sınırlarına ilişkin sorunlar konusunda ödün vermedikçe, böyle bir şey olmayacaktır. Koenig Memorandumu'nun açıkça gösterdiği gibi, İsrail, Filistin'in kurulması için belirli taleplere olanak tanımayı istemedikçe, bir Yahudi devleti olma karakterine karşı ciddi bir tehditle yüz yüze gelecektir. İsrail bu çelişkiyi kavramaya isteksizdir. İsrail'in seçkinleri inkâr içindedirler. Onlar, güvenlikçi (ya da askerî) çözümün umutlarını korumak için yeterli olacağını düşünüyorlar. Bunlar bayatlamıştır, özellikle de ilk İntifada'da olduğu gibi barışçıl kitlesel gösteriler yeniden başladığında.

Arap Baharı Filistin mücadelesinde üç yeni unsuru kamçılamıştır: Birincisi, Hamas ile el-Fetih arasındaki yüzeysel siyasal birlik; ikincisi, İsrail-Suriye sınırında barışçıl protestolar; üçüncüsü, Filistinlilerin Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'na gitmek ve resmen devlet ilanı istemek için yaptıkları baskı. Barışçıl protestolar İsrail için gerçek bir tehdittir. Şubat 2010'da İsrail'in askerî şefi Amos Gilad, Tel Aviv'deki ABD büyükelçiliğine, "Bizden çok iyi Gandi olmaz," dedi. İsrail Savunma Gücü (IDF), barışçıl protestolar devam ederse, daha sert tekniklere başvuracağı uyarısında bulundu (IDF'nin sicili düşünülünce, kalabalıklara ateş açmaktan daha sert ne olabilir, insan merak ediyor). Başkan Obama işte bunun önüne geçmek için bir

taviz önermeye, yani İsrail'in güvenlik algısını koruyacak değiş tokuşlarla 1967 sınırını esas alan bir Filistin devletinin ilan edilmesini sağlamaya çalıştı. Obama, Filistin'in olumlu dinamiğini savuşturmak için birkaç küçük taviz vermek istiyordu (Arap Baharı bağlamında, ABD'nin Güvenlik Konseyi'nde Filistinlilere karşı veto hakkını kullanmak durumunda kalması ürkütücü görünürdü). Netanyahu hiç esnemedi. İsrail Batı Asya'daki ve Kuzey Afrika'daki eski düzenin önemli bir temel direği olarak kaldığı sürece, ABD'nin onun peşinden gitmek zorunda olduğuna inanarak ayak diremeyi seçti. Yanılmadı. ABD, İsrail'in komşularıyla ve Filistinlilerle olan ilişkilerinde takındığı en çirkin tutumlardan kendini kurtarınakta büyük zorluk çekmiştir. Bu üç yeni unsur (siyasal güçlerin birliği, barışçıl protestolar ve BM hamlesi) devam ederse, İsrailliler ve ABD için işleri çok zorlaştıracaktır – onlar, manipüle edilmesi kolay olan Hamas roketlerine alışmışlar. İsrail kontrol hattına doğru barış yürüyüşleri yaptıkları için, Filistinlilerin Baruch Kimmerling'in deyişiyle "siyasal kırım"a uğratılmalarını meşru göstermek çok daha zordur.

Filistin davasının BM'ye götürülmesi nedeniyle, istikrarın temel direkleri birbirine sürtünüyor. Birleşik Devletler, Filistinlilerin davalarını BM Güvenlik Konseyi'ne taşıyarak yaptıkları hamleyi savuşturmaya çalıştı. O bahsi İsrailliler kazandı. UNESCO Filistin Otoritesi'ni tam üyeliğe kabul etti ve Amerika Birleşik Devletleri bu kültür kurumuna yaptığı parasal katkıları kesti. Filistin devletini baltalamak Arap Baharı'nı baltalar. Öyle yapmak, Suudi monarşisi gibi diğer istikrar direklerinin varlığını da tehdit eder. Bu nedenle, Prens Türki el-Faysal, BM'deki oylamanın kopardığı fırtınada *New York Times*'daki yazısında (12 Eylül), eğer ABD Filistinlileri desteklemeseydi, Suudi Arabistan'ı kaybederdi, diye yazdı. "Arap dünyasının çoğunluğu ayağa kalkmışken," dedi, "Suudi Arabistan ile Amerika Birleşik Devletleri arasındaki 'özel ilişki', Filistin

halkı için adalet isteyen Arapların ve Müslümanların büyük çoğunluğu tarafından gitgide zehirli bir ilişki olarak görülürdü." Eğer Suudi Arabistan bir istikrar direği olarak kalsaydı, kendi halkını kaybederdi. Eğer Birleşik Devletler İsrail'i terk etseydi, Suudi dostluğunu kazanır, "İran'ı engelleme ve bölgenin istikrarını bozmaktan alıkoyma" fırsatı yakalardı. Bu bir açmazdı: Beyaz Saray'a uykusuz geceler getirdi.

Ağustos 2011'e gelindiğinde İsrail kaynıyordu. Tel Aviv'deki Rothschild Bulvarı boyunca uzanan kaldırımlar, kendi somut yaşamlarıyla ilgilenmeye yanaşmadığı için hükümete öfkeli olan İsraillilerle doluydu. Enflasyon ve konut krizi İsraillilerin yaşamını cehenneme çevirmişti ve onlar da Mısır'ı örnek alarak meydanlarda toplandılar, hoşnutsuzluklarını açığa vurdular. Arap Baharı'nın en civcivli günlerinde Netanyahu, "Orta Doğu'daki biricik demokrasi" dediği İsrail'de böyle olayların meydana gelemeyeceğini söyleyerek şişinmişti. Müzisyen Noy Alooshe'nin videosu, sallanan dünyayla ilgili o dizeyi alıp, Tel Aviv'de İspanyol *indignado*'ları andırır şekilde "Halk Sosyal Adalet İstiyor" diye bağıran kalabalıkların görüntüleriyle yeniden düzenledi. "Salla Bibi Salla," diye devam ediyordu video, Rothschild Bulvarı'nda, sanki İbiza gibi. Bu protestoların ekonomik amaçlardan öte bir hedefi olduğuna ilişkin hiçbir işaret yoktu. İşsizlik sorunu ile sürekli savaşan devlet arasında bir bağ yoktu. Filistinlilerin başını ezmeye çok hevesli olan ve buna yönetim diyen bir hükümetle ilgili açık bir hayal kırıklığı yoktu. Eğer İsrail siyasal yaşamı kendi yerleşimci-sömürgeci durumuna karşı hakiki bir dinamik oluşturabilirse, bu istikrar direği komşularıyla uyum sağlamayı başarabilir.

İran'ı Kuşatın

Jeopolitik ihtiraslar, insan onuru değerlerine her türlü bağlılığı kolayca alt etti. Washington bürokratlarının anladığı

dilden yazan siyaset bilimciler, uzun zaman önce Orta Doğu'yu basit bir ana hat boyunca bölmüşlerdir: statüko güçleri ve revizyonist güçler. Statüko güçleri Avrupa-Amerika başkentlerinin emperyal çıkarlarına olanak sağlayanlardır, revizyonist güçler ise bu çıkarları tehdit edenler.

1952'den 1979'a kadar Orta Doğu'daki asıl statüko gücü İran'dı; Şah, Nasır yıldızı altındaki Arap yeniden doğuşu revizyonizmine karşı ilerlemenin kalesiydi. Nasır'ın 1952'de yaptığı Hür Subaylar darbesi Arap dünyasında sarsıntı yarattı. Şubat 1958'de Birleşik Arap Cumhuriyeti'nin (Mısır ve Suriye) kurulması, Mayıs'ta Lübnan'ı neredeyse öldürücü bir sivil kaosa sürükledi ve Temmuz'da Iraklı Hür Subaylar kendi zayıf krallarını devirdiler. Suudi Arabistan saraylarının içinde, Hür Prensler Kral Suud otokrasisine son vermek için bir tabur kurdular. Mısır'ın Suriye'yle birleşmesi başlı başına ilerici bir hareket değildi. Asıl amaç olarak, dinamik Komünist Partisi'ni ve komünist eğilimli General Afif el-Bizri'yi bertaraf etmekti. Nasır'ın antikomünist olması Washington bürokratlarının gözüne girmesi için yeterli değildi. Onun anti-emperyalizmini ve daha sonra, İsrail'e karşı ödünsüz tutumunu hiç beğenmiyorlardı. Öyleyse bir statüko gücü olmak için, Washington'ın ve Londra'nın (ardından da Paris'in) çıkarlarını savunmak ve İsrail'in biricik hedefine yönelik sapkın stratejisinin müttefiki olmak gerekliydi. İran Şahı Nasırcılığa karşı dik durdu.

Bir jeopolitik deprem bu haritayı yırtıp attı. Birinci olay, Yom Kippur Savaşı'nın Arap devletleri için bir fiyaskoya dönüştüğü 1973'te meydana geldi. Sedat daha 1971'de Nasır'ın ekonomik ve siyasal politikalarına sırtını dönmüştü; yabancı yatırıma kur yapılıyordu ve Mısır'ın anayasası daha İslami bir üslup kazandı. Sonra Sedat Mart 1979'da koşarak Camp David'e gitti, orada İsrail'le barış anlaşması yapması için önerilen yıllık Amerikan rüşvetini kabul etti. Sedat, yeni dağıtım sisteminin sunağına konulan Nobel Barış Ödülü'nü kazandı. Sedat'ın Camp David'e

gidişinden birkaç ay önce, İran'ın devrik Şahı, dostu Rıza Pehlevi, dünyanın çeşitli ülkelerinde sürdürdüğü ve El Rıfa'i camisine gömülmek üzere Mısır'a geri dönüşüne kadar uzanan uzun sürgün yaşamına başlamak üzere Mısır'ın Asuan kentine vardı. Şah'ın İran'dan ayrılması ve Sedat'ın Camp David'den dönüşü yeni ittifakları gündeme getirdi. Washington artık mollaların yönetimi altındaki İran'ı önde gelen revizyonist güç olarak görüyordu. Amerika Birleşik Devletleri'nin ve İsrail'in müstahkem mevkileri artık Sedat'ın Mısır'ına ve İran'a karşı düşmanca hareketleri başlatması için alelacele bir çuval para gönderilen Saddam Hüseyin'in Irak'ıydı (savaş, pek fazla toprak kazancı olmadan, ama muazzam can ve mal kaybına neden olarak 1980'den 1988'e kadar sürdü).

Bu altüst edici değişimden önce ve sonra Washington'ın kadim müttefiki elbette Suudi Arabistan ve onun uydusu olan Basra Körfezi emirlikleriydi. Suudilerin ABD'yle anlaşması, ABD'nin sallantıdaki monarşileri düşman komşularından ve çoğu kez dost olmayan kendi halklarından (ağır silahlarla donatılmış ve çoğunlukla Amerika Birleşik Devletleri'nce eğitilen Suudi Arap Ulusal Muhafızları eliyle) korumayı taahhüt ettiği sürece Basra Körfezi hatlarından ülkenin ortasındaki akaryakıt istasyonlarına kesintisiz petrol akışının güvence altına alındığı 1950'lere kadar geri gider. Nasırcılık, Beyrut'a sürgüne gönderilen Hür Prensler ile saraylara girdi. Ardından, 1979'dan sonra, eski bir tehlike kralları tehdit etti. Suudi Arabistan'ın doğusunda ve yarımadanın doğu kıyısı boyunca Kuveyt'ten Muskat'a kadar uzanan kentlerde işçi sınıfı ağırlıklı olarak Şii'ydi. Petrol işçilerinin El-Katif'te (Irak'taki dinsel kentin adıyla Küçük Necef olarak da anılır) yaptıkları protestoların geçmişi krallıkta petrol endüstrisinin ortaya çıkışına kadar gider. 1979'da, İran Devrimi'nden sonra, bölgedeki işçiler yeniden greve gittiler, ama vahşice bastırıldılar. *New York Times* yakınmadı. Olması gerektiği gibi olmuştu.

1979'dan beri Arap dünyasında demokratik bir gündem ortaya atmaya yönelik her girişim, genellikle "İslami köktencilik" denilen *İrancılık* olarak damgalanmıştır. Dünya Düzeni'nin planlayıcılarını endişelendiren İslam ya da otokrasi değildir. Eğer öyle olsaydı, İranlı mollaları mahcup edecek *Şeriat* yasaları uygulayan Suudi monarşisi karşısında felç geçirmeleri gerekirdi. Langley ve The Harold Pratt House çılgınlığını güdüleyen şey İran'ın nüfuzu sorunudur ve dolayısıyla, Orta Doğu'daki güç denkleminin revizyonu sorunudur. Bu aydın bürokratlar, Şiiliğin kısa ve dar gömleğini iyice gererek Arap dünyasının devasa bedenine giydirmişlerdir. Hamas ve Hizbullah, İran'ın Filistin'deki ve Lübnan'daki posta kutuları olarak görülmektedir.

İran Devrimi, elbette, Arap Yarımadası'nın tarihsel olarak bastırılmış Şii nüfusunun kendisine saygı gösterilmesini isteme cesaretini bulmasını sağladı. Saygın bir yaşam sürdürmeye susamış olan bu halklar, saygı isteklerini anlamlı kılan bir çerçeveyi onlara sağlayan dinci örgütlere sığındılar. Bahreyn'in El-Vefak Ulusal İslam Cemaati, ABD Dışişleri Bakanlığı'nın bir telgrafında (4 Eylül 2008) içtenlikle belirtildiği gibi, ne köktendinci ne de hizipçi bir partidir, ancak "politika kararlarını seçilmiş yetkililerin verdiği, başbakanın parlamentoya karşı sorumlu olduğu ve atanmış üst meclisin yasama yetkisine sahip olmadığı 'hakiki' bir anayasal monarşi talep etmeyi sürdürmektedir." Bunlar en temel, medeni taleplerdir. Ama bu talepler, ABD Beşinci Filo'sunun takımadalarında üslenmesine izin veren ve İran'a sert davranan kralın iktidarına karşı El-Vefak'tan geldiği için kale alınamaz. El-Vefak gibi partileri İran'ın vekilleri olarak damgalamak ve halkın saygınlık isteyen basit taleplerini "Şii canlanışı" olarak kategorize etmek (Vali Nasr'ın 2006'da yayınlanan *The Shia Revival* [Şii Dirilişi] adlı popüler kitabında yaptığı gibi) çok daha kolaydır.

Tunus, Mısır, Bahreyn, Yemen, Libya ve başka yerlerdeki ayaklanmalar jeopolitik denklemi bozdu. Hüsnü Mübarek Şarm, el-Şeyh'e varışından birkaç gün sonra oradaki villasından dışarıya bakmış olsaydı, iki İran gemisinin (bir fırkateyn ile bir destek gemisinin) Ras Muhammed burnundan kıvrılarak Süveyş Körfezi'ne doğru ilerlediğini ve Kanal'dan geçerek Akdeniz'e girdiğini görürdü. Bu iki "savaş gemisi" 24 Şubat'ta Suriye'ye yanaşıp demirledi. Mısır, 1979 devriminden beri ilk kez İranlıların bölgedeki ABD gücünün mimarisini tehdit eder şekilde Kanal'ı kullanmalarına izin vermişti.

RAND'dan Alireza Nader, *New York Times*'a verdiği demeçte, "Suudilerin kuşatılmış olmaktan endişe ettiklerini düşünüyorum – Irak, Suriye, Lübnan; Yemen istikrarsız; Bahreyn çok belirsiz." ABD'nin Irak'ta yürüttüğü savaş ülkeyi İran yanlısı bir rejime teslim etti. Ocak sonunda, Hizbullah'ın desteklediği aday (Necip Mikati) Lübnan Başbakanı oldu ve *el-Cezire* Filistin Belgeleri'ni yayınladığında, Filistin Otoritesi'nin artakalan meşruluğu yerle bir olduğu için Hamas'ın eli güçlendi. Bin Ali ve Mübarek'in sürgüne gönderilmeleri Tunus ve Mısır'ı statükocu devletler hanesinden çıkardı. Libya'da Kaddafi ve Yemen'de Salih, terörle savaşta sadık müttefikler olmuşlardı. Onların düşüşüne önceden karar verilmişti.

Statüko zayıfladıkça, onun sadık uşakları İslami köktencilik tehdidine ilişkin eski büyüden uyanmaya çalıştılar. Mübarek'in Müslüman Kardeşler hakkındaki korosu detone olmuştu. Şeyh Yusuf el-Karadavi Katar'daki sürgünden dönünce, Humeyni rolüne soyunmadı. Tahrir Meydanı'ndaki hutbesini hem Müslümanlara hem de Hıristiyanlara selam göndererek açtı. Mağrip'de, Libya'nın doğu kesiminde olası bir el-Kaide'nin kurulduğuna ilişkin Kaddafi'nin attığı çığlıklar, AFRICOM planlayıcılarının paranoyak saçmalamalarını tekrarlıyordu. Bahreyn kralı Hamad el-Halife, Kral Abdullah'ın muteber kaftanının (*celebiye*) kenarını öpmek ve

Sünni hükümdarlara yönelik Şii tehdidi hakkında birlikte dümen çevirmek için hemen harekete geçti. Kendi sekter şımarıklıklarını hoşnutsuz halkları üstünde göstermeyi arzuladılar, ama El-Vefak'tan Halil İbrahim el-Marzuk hemen uyarıda bulunarak, Suudilerin, 1970'lerde Marksist cumhuriyeti ortadan kaldırmak için Yemen'e gönderdikleri türden paralı asker canilerle Bahreyn'i basmaya çalışabileceğini belirtti. Geleceği bilmişti. Göreceğimiz gibi tam da böyle oldu.

2008'de, Lübnan hükümeti ile Hizbullah arasındaki silahlı çatışmalar sırasında, Suudi Dışişleri Bakanı Suud el-Faysal ABD Büyükelçisi David Satterfield'le buluştu. Suud, "İran'ın tüm Lübnan'ı ele geçirmesinden" korkuyordu. Silahlı müdahale istedi. Lübnan Silahlı Kuvvetleri göreve uygun değildi. Güney Lübnan'daki "hiçbir şey yapmadan oturan" BM kuvveti de öyleydi. Gereken şey, ABD ve NATO'nun "deniz ve hava koruması" sağlaması ve "Arap periferi"nden bir "Arap kuvveti"nin oluşturulmasıydı. Bu gerçekleşmedi. Ama bu fikir Riyad saraylarının yüzeyinden süzülmektedir.

İran düşmanlığının ana dayanağı olan Suudiler, ABD'nin yapması gerekeni yapacak iradeye sahip olduğuna inanmadılar. Bahreyn ve Yemen'deki ayaklanmalar ezilmeliydi. Buna monarşinin korunması adına onay verilirse, kötü bir görüntü ortaya çıkardı. Protestocuları teröristler olarak (Yemen'deki gibi) ya da İran yanlıları olarak (Bahreyn'deki gibi) göstermek çok daha iyi olurdu. Hatta ondan da iyisi, genelde barışçıl olan bu dalgayı yeni bir askerî çatışmaya dönüştürmekti. Düzenin şahinleri Değişim güvercinlerini zincire vurmak için her teşvike sahipti.

VII

Suudilerin Kıyısında

Bin Ali Suudi Arabistan'a uçtuğunda, dalganın büyüsünü de beraberinde yarımadaya getirdi. Orada hareket, bazı sorunlarla karşılaştı. Suudi monarşisi, demokrasinin ülke sathında varlığını hissettirmeye cüret etmesini katlanılmaz buldu. Bazıları Suudi hanedanından eski olan çeşitli şeyhlikler (örneğin Bahreyn'in kuruluşu 1783 iken el-Suud'unki 1932), ideolojik ve pratik olarak tampon bölgelerdir. Ne denli zengin olursa olsun, tek Arap monarşisi Riyad'daki olsaydı, Arap monarşisi fikrini sürdürmek daha zor olurdu. Kralları ya da aşiret (kabile) şefleri tarafından yönetilmenin Arapların mizacında bulunduğunu ifade etmek için kraliyet parmağını Manama'ya ve Kuveyt'e doğru sallamak daha kolay hale geldi. Suudi Arabistan Bahreyn'deki protestoları alt etmek için her yola başvurmaya hazırdı, bunu da daha sonra döneceğimiz anıtsal bir anlaşma yaptıktan sonra silahlı güç kullanarak gerçekleştirdi. Yemen'de sorunlar basitti. Askerî birlik göndermek için anlaşma yapmaya gerek yoktu. Başkan Ali Abdullah Salih zekidir. Kabilelere yağ çekip şirin görünerek ve bir zamanlar Marksizmin, şimdi ise onun gösterdiği anlayışla el-Kaide'nin yurdu olan adı kötüye çıkmış Güney korkusuyla ilgili tehditler savurarak, kendi destek tabanını bir arada tutup kalabalıklarla dikkatlice oynadı. Salih'in cebinde iki kart daha vardı: (1) Suudiler Yarımada'da istikrarsızlık istemiyorlardı ve yanı sıra,

1994'te onu devirme girişiminde bulunduktan sonra, artık onun yönetimiyle uzlaşmaya varmışlardı; (2) Amerika Birleşik Devletleri ve Suudiler Arap Yarımadası'ndaki el-Kaide'den (AYEK) fena yılmışlardır. Yemen, *yalnızca* Yemen halkının cesaretinden dolayı bölge gazetelerinin ön sayfalarında ve Atlantik gazetelerinin iç sayfalarında yer almaya devam etti. Ama gerek Riyad'dan, gerekse Washington'dan rejim değişikliği yönünde *hiçbir gerçek* baskı gelmedi. Aslında, Suudiler'in Manama'da yaptıkları gibi, Salih'in serbestçe cinayet işlemesine izin verildi, çünkü Güç'ün bölgede vermeye istekli olduğu tavizin sınırları vardır. Bahreyn ve Yemen, birçoklarının gitgide inkâr ettiği ya da yanlış yorumladığı bir kavram olan emperyalizmin el yazmasını aydınlatıyor.

Böyle protestoların olanaksız görünmesinin tek nedeni, Yarımada'da 1950'lerin sonunda patlak veren ve 1970'lerde doruğa ulaşan mücadele dalgasının 1980'lerin başında ezilmiş olmasıdır. Mısır'da monarşinin Nasır liderliğindeki bir darbeyle devrilmesinden cesaret alan Arap dünyasının her yanındaki sıradan halk kendi isyanını istedi. Irak ve Lübnan onları izledi. Yarımada halkı, Fred Halliday'in "Sultansız Arabistan" dediği şeyi istedi. İşgal Altındaki Basra Körfezi'nin Kurtuluşu İçin Halk Cephesi, Dofar (Umman) mücadelesinden doğdu. Yerel seferberliğini tüm yarımadaya yaymayı arzuluyordu. Bahreyn'de onun daha çekingen kolu, Halk Cephesi'ydi. Varlığı uzun sürmedi. Nasırcılığın 1970'lerde inişe geçmesiyle, bu Arap cumhuriyetçiliğinin yeni ivmesi 1979'daki İran Devrimi'nden geldi. Bahreyn'in Kurtuluşu İçin İslami Cephe 1981'de darbe girişiminde bulundu. Onlarda esin vardı, ama örgütlenme yoktu. Bu Arap takımadası Yemen'in yolundan gidemedi, orada devrim Marksist bir örgütün 1967'de iktidarı ele geçirmesine olanak vermişti. Yemenli Marksistler Suudilerin, Yemenli müttefiklerinin ve Atlantik dünyası güçlerinin sonu gelmez baskılarıyla yüz yüzeydiler. Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla, 1990'da

Kuzey, (Salih'in liderliğinde) Güney'i yuttu. İki Almanya'nın birleşmesiyle hemen hemen aynı zamana denk gelen bu olay yarımadanın *Die Wende*'si, yani dönüm noktası oldu. Sarkacın salınım yönü statüko lehineydi.

Yıllar boyunca Suudi Arabistan'da da çalkantılar işitilmiştir. Rejime karşı muhalefetin merkezinde liberaller ve İslamcılar bulunuyordu. Birinciler tehditlerle ve maddi avanslarla denetim altında tutulurlarken, ikinciler rüşvet kabul etmezlerse başka bir yerlerde *cihat* etmeye ya da hatalarını enine boyuna düşünüp taşınmaları için hapishanelere ve ıslah kamplarına gönderiliyorlardı. Halkın yaşadığı düş kırıklıklarını anlamak için, yalnızca Al Suud A.Ş. adı altında yürütülen kleptokrasiye bakmak yeter. Kraliyetin önde gelen mensupları kişi başına aylık 270.000 ABD doları ödenek alırlarken, daha düşük düzeydekiler ayda 800 ABD doları alıyorlar (evlendiklerinde ve bir saray inşa ettiklerinde de kendilerine 3 milyon ABD doları ikramiye veriliyor). Toplam 40 milyar dolar olan Suudi bütçesinin 2 milyar doları, Riyad'daki ABD Büyükelçiliğinin yakındığı üzere, "biriktirmekten çok saçıp savurmakta hünerli olan" el-Suud ailesinin kendisine gidiyor. Halkın bu tür harcamalardan duyduğu tiksinti oldukça yaygındır. Mısır çalkalanırken, rejim tipik manevralarını devreye soktu. Ön alıcı tutuklamalar olağan suçlulardan bazılarını etkisizleştirdi. İçişleri Bakanı Prens Naif bin Abdülaziz, Suudi gazetelerinin editörleriyle buluştu ve onlara, tiranların alışılmış teranesiyle, Mısır'daki olayların yabancıların işi olduğunu anlattı. Üvey kardeşi Kral, çarçabuk ailenin hazinesini açtı ve ekonomik sıkıntıları hafifletmek için 36 milyar dolar dağıttı. Resmî muhalefet bir birlik platformu oluşturdu: İslami Ümmet Partisi (iyi tanınan on din adamının liderliğinde), Ulusal Reform Bildirgesi (Muhammed Seyid Tayib liderliğinde), el-Düsturiyn (Prens Talal bin Abdülaziz liderliğinde bir avukat hareketi) ve internetteki bir sürü reform sitesi (örneğin, dawlaty.info ve Suudireform.com)

bu birlikte yer alıyordu. İslami Ümmet Partisi'nden Abdülaziz Muhammed el-Vahaibi, *Christian Science Monitor*'a verdiği demeçte, "Ülkenin lideri olma hakkının yalnızca kraliyet ailesine ait olmadığını düşünüyoruz. Kraliyet ailesine başka herhangi bir gruba ettiğimiz gibi muamele etmeliyiz. Hiçbir ayrıcalık olmamalı." Bu sapkınlıktı.

Bir facebook grubu, 11 Mart'ta "Öfke Günleri" adıyla bir protesto gösterisi düzenlemek için çağrı yaptı. Bu sitenin yöneticilerinden Faysal Ahmet Abdül-Ahadvas 2 Mart'ta öldürüldü. Suudi Ulusal Muhafızları şiddetli ve nadiren bildirilen bastırma eylemleriyle meşguldü. Öfke Günleri batıdaki kentlerde cılız, ama doğudaki eyaletlerde güçlü oldu. Orada halk çok daha huzursuzdu; sosyal baskının (çoğunluğu saldırgan bir Sünni devlette yaşayan Şiilerdi) ve sosyal sömürünün (ekonomik durum son birkaç yılda çok kötüleşmişti) yakıcı acısını hissediyordu. Eyaletin valisi Prens Muhammed bin Fahd bin Abdülaziz el-Suud, zekice hareket ederek, muhaliflerin liderleriyle görüştü, birkaç tutukluyu salıverdi ve Kral'ın ihsanlarını dağıttı. Bu, işleri kontrol altında tutmak için yeterliydi. Yarımadada kalan tehdit unsurları yalnızca Yemen ve Bahreyn'di.

Ekim'de, sertlik yanlısı İçişleri Bakanı Prens Naif Veliaht Prens oldu. Şimdi Suudi tahtının varisidir. Bu temel direk onun demir yumruğuyla güçlendirildi.

Yemen

"Yemen diye bir problemimiz var."
– Suudi Prens Muhammed bin Naif,
İçişleri Bakanı Yardımcısı,
ABD Büyükelçisi Richard Holbrooke'la
konuşma, 16 Mayıs 2009.

Yemen'deki olaylar hiç kimsenin tahmin edemeyeceği kadar hızlı tırmandı. Yemenlilerin mücadelesi Ocak ayındaki sokak

protestolarıyla başkent Sana'da başladı. Protestolar, içten içe kaynayan Aden ve Taiz kentleriyle uzun zamandır bir isyan yuvası olan ülkenin güneyine hızla yayıldı. İlk sloganlar ekonomik bunalımla ilgiliydi, ama çabucak nitelik değiştirerek, işsizliğin ve sıkıntının nedenini -halkın ülkesi için kendi politikalarını belirleme yeteneğini boğan siyasal otokrasiyi- hedef aldı. Haftalar içinde, Tunus ve Mısır'dakine benzeyen talepler dile getirilmeye başlandı, artık çok büyük kalabalıklar Başkan Salih'in defolup gitmesini istiyordu. Zincirsiz Kadın Gazeteciler'in başkanı olan muhalefet lideri Tevekkül Kerman "öfke günleri" çağrısında bulundu. Kerman ve arkadaşları 2007'den beri her Salı günü haftalık protesto gösterisi yapmaktadırlar. Onlar, 1978'den beri, yani Mübarek'ten bir yıl fazlasıyla Salih'in hüküm sürdüğü Yemen'de siyasal düzeni değiştirmek isteyen bir hareketin parçasıdırlar. "Diktatörlük, yolsuzluk, yoksulluk ve işsizliğin bir araya gelmesi bu devrimi yarattı," diye belirtti Kerman. O ve çevresindeki grup hazırlıklıydılar, halkın öfkesi 2011'de sokaklara indiği zaman, liderliği üstlenmeye çalıştılar. "Bu bir yanardağ gibi. İyi bir yaşam için fırsatlar sona eriyorken, adaletsizlik ve yolsuzluk patlıyor." Kerman, Salih'in yaptığı anayasa değişikliklerinin Yemen'i fiilen monarşiye çevirmesinden korkuyordu. Baskı altındaki Salih, 2013 seçiminde yeniden aday olmayacağını söyledi. Bu, Mübarek'in de başvurduğu bir hileydi. Coşmuş halk için bunun zaten bir değeri yoktu.

Yirmi bin kişi 3 Şubat'ta Sana'daki Tağyir (Değişim) Meydanı'na aktı. Başlıca muhalefet partilerinin (örneğin, İslamcı eğilimli el-Islah'ın ve daha önce Güney Yemen'de iktidar partisi olan Yemen Sosyalist Partisi'nin) katıldığı bir siyasal ittifak olan Ortak Cephe, protestocuların yanında yer aldı. Rejim değişikliği istediler, ama göz yaşartıcı gazla ve gerçek mermilerle karşılandılar. Muhalefet ile Salih arasındaki arabuluculuk çabaları sonuç vermedi.

Önemli aşiret reislerinin çoğunun muhalefetin yanında yer almaya karar verdiği Şubat sonunda dalga dönmeye başladı. Haşid aşiretleri konfederasyonunun başı olan Şeyh Hüseyin bin Abdullah el-Ahmar, "baskıları kınamak için" hükümetten istifa etti. Onun bu eylemi Bakil aşiretince iyi karşılandı, onların liderleri de benzer sözler söylediler. Şeyh el-Ahmar, İslamcı el-Islah partisinin lideri Hamit el-Ahmar'ın kardeşidir; el-Islah, Ortak Toplantı Partisi'ndeki (sandalyelerin yaklaşık yüzde kırkına el-Islah'ın sahip olduğu muhalefet koalisyonu) ana gruplardan birisidir. Haşidlerin su koyvermesi Salih'in ordu üstündeki denetimini tehlikeye soktu, çünkü kuzeybatı tümeninin komutanı olan General Ali Muhsin el-Ahmar'ın sadakati artık kesin değildi. Çok geçmeden o da muhalefetin safında yer alacaktı. Muhsin el-Ahmar'ın eski yoldaşı Salih'ten korkmak ve nefret etmek için bir nedeni vardı. Söylentilere göre, 2009'da Salih Suudilerle gizlice plan yaparak, Zeydi Huti asilerine karşı savaştığı sırada el-Muhsin'i öldürtmek istemişti (anlaşılıyor ki Salih, el-Muhsin'in koordinatlarını Suudilere verdi, ama Suudi savaş uçakları işi başaramadı). Yine öne sürüldüğüne göre Salih, iktidarın kendisinden sonra oğlu Ahmet Ali'ye geçmesini önleyecek tek inandırıcı güç olan el-Muhsin'i uzaklaştırmak istiyordu. El-Muhsin'in muhalefet safına geçmesi inandırıcıydı.

Salih işaretleri iyi okudu. Bir ulusal uzlaşma hükümeti için çağrı yaptı. Bu reddedildi. Sonra Salih, barışçıl geçişle ilgili bir öneriyi geri çevirdi. Ölümler devam etti, çünkü güvenlik kuvvetleri rutin olarak insanlara ateş açıyordu (Sana'da 18 Mart'ta kırk beş kişi vurularak öldürüldü). Kabile orduları kentlere girdiler, güvenlik kuvvetleriyle ve ulusal orduyla karşı karşıya geldiler. Salih istikrarsızlıktan dolayı onları suçlamak istedi, ama Arap İnsan Hakları Konseyi'nin başkanı Emel el-Başa bunu yutmadı. "Suç işleyen ve yasaları çiğneyen en başta ken-

disidir. Anayasayı delen ve ülkeyi şiddete sürükleyen kendisidir. Devlet terörizmi uygulayan kendisidir." Mart'ın sonuna doğru, hükümet ülkenin üçte birinde denetimi yitirdi.

27 Mart'ta, ABD Savunma Bakanı Robert Gates, Yemen'de terörizme karşı, Arap Yarımadası el-Kaidesi'ne (AYEK'e) karşı mücadele açısından Salih'in taşıdığı önemi yineledi. "Eğer hükümet düşerse," dedi Gates ABC televizyonuna, "ya da yerini dramatik derecede daha zayıf bir hükümete bırakırsa, o zaman Yemen'den kaynaklanan bazı ek tehditlerle karşılaşacağımızı düşünüyorum, buna hiç kuşku yok." AYEK gerçekten faaliyetlerini Yemen'den yürütmekte, Suudi Arabistan'ı tehdit ettiği kadar Amerika Birleşik Devletleri'ni de tehdit etmekteydi. USS Cole destroyerine saldırı yapılan yer burasıydı ve Yemen asıllı Amerikalı din adamı Enver el-Evlaki suikastçılarını ve bombacılarını ("iç çamaşırı" ya da Noel bombacısı Ömer Faruk Abdülmutallab dahil) Yemen'de bir yerlerden gönderdi. Eylül 2009'da "anüs" bombacısı Abdullah el-Asiri'yi Suudi İçişleri Bakanı Prens Muhammet bin Naif'i öldürmek için gönderen emirler de Yemen'den verildi.

Gates'in korkuları Abyan vilayetinde meydana gelen eylemlerden de kaynaklanıyordu; 22 Mart'ta AYEK bu vilayette kadınların hareketini kısıtlayıcı sıkı önlemler alan İslami bir emirliğin kurulduğunu ilan etti. Çağdaş Yemen konusunda uzman olan Sarah Phillips'in *Sydney Morning Herald* gazetesinde yayınlanan bir makalesine göre, "Bu duyuru, Abyan'ın yerel manzarasının karmaşıklıklarını, özellikle de çiftçiliğe dayalı Abyan ekonomisinin büyük ölçüde kadın emeğine bağımlı olduğu gerçeğini göz ardı ediyor. Eğer kadınlar gerçekten evlerinde kalacaklarsa, yerel üretim biçimlerinin kökten değiştirilmesi gerekecektir. Abyan'ın bir İslami emirlik olduğunu söylemek bir şeydir, yörede hoşnutsuzluk yaratmadan bunu uygulamaya sokmak bütünüyle başka bir şeydir." Phillips'in

uyardığı üzere, bu karmaşık manzara nedeniyle, ne Salih rejiminin ne de AYEK'in sözüne inanmak gerekir. "Öyle yapmak, Yemenlilerin çoğunun iğrendiği duygulara can verir ve hakiki değişime kendini adamış olanların seçeneklerini kısıtlar. Gerçek değişim yavaş, istikrarsız ve dalgalı olacaktır, ama kaçınılmazdır."

Phillips'in ileri sürdüklerine rağmen, Salih rejimi, ABD'nin karşı-terörizm harekâtı ve Suudiler arasındaki çapraşık ilişkileri çözmek çok zor olacaktır. Geçen birkaç yılda Yemen, terörle savaşta merkezi bir cephe ve Droneland'ın merkezî bir noktası haline gelmiştir. Merkezî Komuta'nın başı olan General David Petraeus hem Salih'i ziyaret etmek hem de savaş ve Droneland hakkında konuşmak için Aralık 2009'da Yemen'e geldi. Salih, topraklarını bombalaması için ABD'ye izin verdi, oysa bu saldırıda *Cihatiler*in yanı sıra siviller de öldü. Büyükelçi Stephen Seche, bir stenograf olarak, "Yemen, ABD'nin bu olaya karıştığının resmen yalanlanması konusunda 'statükonun korunması' gerektiğinde ısrar etti," diye yazıyordu. "Salih, operasyonların 'hastalığın kökü kazınıncaya kadar aralıksız' sürdürülmesini istedi." Salih, "Bombaların size değil bize ait olduğunu söylemeye devam edeceğiz," dedi Petraeus'a. Yardımcısı Reşat el-Alimi, bombaların Amerikan malı olduğunu, ama Yemenliler tarafından ateşlendiğini anlatarak parlamentoya açıkça yalan söylediğini ifade etti. Petraeus, Salih'in Yemen gümrüğüne talimat vererek, "[Yemen Karşı-Terörizm Birimi'ne] ait ekipman gibi bizatihi [Yemen hükümetine] teslim edilecek sevkiyatlar da dâhil, Büyükelçilik kargosunu havalimanında tutmaya" son vermesini söylemesi gerektiğini belirtti. Bu arada, Salih para istedi (milyonlarca dolar aldı) ve ekipman (helikopterler ve bubi tuzakları için sinyal karıştırıcı aygıtlar) talep etti. Petraeus ekipman konusunda o kadar istekli değildi. Salih kızdı. Amerikalılar "bize ihtiyaçları olunca hiddetli ve aceleciler,"

dedi çok bilmişlikle, "ama bizim onlara ihtiyacımız olunca sakin ve İngiliz davranıyorlar." ABD'nin 30 Eylül'de düzenlediği bir hava saldırısında, el-Evlaki ve yardımcısı Yemen asıllı Amerikalı el-Kaide gazetecisi Samir Khan, Marib ile el-Cevf vilayetleri arasındaki bir yerde öldürüldü. İkisi de Amerikan uyrukluydu.

Amerika Birleşik Devletleri Yemen'deki protestolar konusunda zor bir durumdaydı. Karşı-terörizm aygıtının denetimini hâlâ elinde bulunduran Salih'i dışlamayı göze alamazdı. Salih'ten hâlâ memnun olan Suudilerin önüne de geçemezdi (Salih, Suudilerin İçişleri Bakanı yardımcısı bin Naif'in yakın müttefikiydi).

Basra Körfezi İşbirliği Konseyi'ne, Arap NATO'suna gelince. Nisan sonunda, kanlı olaylar durulmuş görünürken, KİK, Salih'in görevi bırakmaya ve muhalefetin de sakin olmaya söz vermesi önerisini ortaya attı. Salih öneriyi imzalamayı üç kez reddetti ve 22 Mayıs'taki ret kararından sonra, KİK aradan çekildi. Şiddet olayları, Salih'in 3 Haziran'da malikânesi bombalandığında yaralanmasına kadar tırmandı. Yaralanan Salih, yerine yardımcısı Abdülrab Mansur el-Hadi'yi bırakarak Cumhuriyet Muhafızları'nın başına oğlu Ahmed'i geçirerek ve kardeşi Halit'i ordunun karar yetkilisi yaparak, tıbbi tedavi için Suudi Arabistan'a kaçtı. Bunlar, protestocuların "Salih'in Yetimleri" dedikleri kişilerdi.

Ordu iki gruba bölündü: Ahmet Ali, Cumhuriyet Muhafızları'nın komutanı olarak babası adına Yemen hükümetine hâkimdi (kuzenlerinden Yahya Merkezî Güvenlik Kuvvetleri'nin, Ammar ise Ulusal Güvenlik Bürosu'nun başındaydı); Salih'in ordudaki bir numaralı adamı Ali Muhsin el-Ahmar artık isyancıların safındaydı. Suudiler bahislerini Salih'in geri dönüşü ve el-Ahmar'ın başkanlığa çıkışı arasında oynadılar.

Protestolar devam etti. Eylül ortasında, el-Ahmar'ın komutasındaki Birinci Zırhlı Tümen Salih ailesinin Cumhuriyet Muhafızları'yla çarpıştı. Muhalefetin çadırdan bir kent yarattığı Tağyir Meydanı ile Cumhuriyet Muhafızları'nın tuttuğu Kentucky Dönel Kavşağı arasına mermiler düşüyordu. Arap Baharı kargaşasının örtüsü altında ve Salih'e karşı kitlesel sivil protestolardan yararlanarak, el-Muhsin'in geleneksel bir darbe yapabileceğinden korkuluyordu.

Ocak 2012 başında, Salih bir af yasası çıkardı. Yargı dokunulmazlığına kavuşan ve baskı güçleri üzerinde kendi ailesinin denetimini devam ettirmesini garantileyen Salih, Başkan Yardımcısı Hadi lehine görevden çekildi. Parlamentodan geçirilen dokunulmazlık anlaşmasına karşı yeniden protestolar patlak verdi. Uluslararası Af Örgütü ve İnsan Hakları İzleme Örgütü protestocularla aynı görüşteydiler. Uluslararası Af Örgütü, bu yasa tasarısının, "adaletin suratına indirilmiş bir şamar olduğunu ve kitlesel protestoların başladığı 2011 başından beri protestocuların dokunulmazlığın kaldırılması çağrısı yaptıkları gerçeğini iyice belirginleştirdiğini," belirtti.

Suudi entrikalarına ilişkin söylentiler var. Amerika Birleşik Devletleri sessizliğini koruyor. İnsan haklarının araştırılmasına ya da af anlaşmasının geri çekilmesine ilişkin hiçbir çağrı duyulmuyor. Birleşmiş Milletler'de konu hiç tartışılmıyor. Yemen'in üstüne sessizlik çöküyor.

Ekim'de Tevekkül Kerman Nobel Barış Ödülü'nü kazandı. Komite, Kerman'ı somut konumundan uzaklaştırarak, ödülün "Tüm dünya kadınlarına önemli bir işaret" vermesini diledi. Kerman bunu yutmadı. "Bu ödül," diye belirtti, "dünyanın her yanındaki Arapların zaferidir ve Arap kadınlar için bir zaferdir.... Çok mutluyum ve bu armağanı Arap dünyasının her yanındaki, Mısır'daki, Tunus'taki tüm gençliğe, tüm kadınlara veriyorum... Demokratik Yemen kavgası sürecek."

Bahreyn

Bahreyn'imizi geri verin bize.
Bu ülkeyi geri verin halkına;
bize, halkına.
Bahreyn'imiz bizimdir.
– Ayet el-Kurmezi, Bahreynli şair,
23 Şubat, İnci Meydanı.

Sevgililer Günü'nde, Bahreyn'in başkenti Manama'da düzenlenen protesto yürüyüşü el-Halife kraliyet ailesine hiç sevgi beslemiyordu. Bir mesaj iletmek isteniyordu. Onlar bu günü bilinen nedenlerle değil, hükümdarın 14 Şubat 2002'de Ulusal Sözleşme'yi oylamaya sunmasının yıldönümü olduğu için seçmişlerdi. Yüzde doksan sekiz evet'in çıktığı o oylama kayıtlara geçirildi ve içerdiği anlam kraliyet arşivlerinde dosyalandı. Söz vermek ve halkın onaylamasını sağlamak yeterliydi. Yürürlüğe koymak için pek bir şey yapılmadı. Protestocular, "Bizim talebimiz halkın yazdığı bir anayasa," diye marşlar söylediler. Muhalefet lideri Abdülvahap Hüseyin, "Çevik kuvvet polisinin sayısı çok fazla, ama bize karşı şiddet kullanılmasının bizi daha da güçlü kıldığını gösterdik," dedi. Polis 14 Şubat'ta plastik mermilerle ateş açtı ve henüz küçük olan kalabalığı dağıttı. Hüseyin sokaklarda tartaklanıp dövüldükten sonra "Bu sadece başlangıç," dedi. Asıl liderler kendilerini parmaklıkların arkasında buldular: Hasan Muşeyma (Hak hareketi), İbrahim Şerif (Vaat Cemaati) ve Hüseyin (Vefa). El-Vefak Partisi'nden Şeyh Ali Selman halkı yeniden protestolar düzenlemeye çağırdı.

Hak, Vaat, Vefa, El-Vefak: Bunlar, Bahreyn'deki çağdaş isyanın çerçevesidir. Bunlar, Kral Hamad bin İsa el-Halife'yi 1973 Anayasası hükümlerine uymaya zorlamak için bir reform hareketinin oluşturulduğu 1990'lardaki protestoların çocuklarıdır. El-Halife rejimi bu protestoları sert bir dirençle karşıladı. Yeni hükümdar Hamad (Cambridge Üniversitesi

mezunu) zekiydi. Hegemonya hakkında bir iki şey biliyordu. İslamcıların ya da Şii partilerinin başlarını ezmeye gücü yetmeyince, alelacele parlamento seçimlerinin yapılması çağrısında bulundu, kadınların oy kullanmasına izin verdi ve bazı siyasal tutukluları serbest bıraktı (anlı şanlı 2001 Bahreyn Ulusal Sözleşmesi buydu). Liberal uluslararasıcıların bu kâğıt üstündeki reformları işitince gülümsedikleri ve petrol şirketlerinin bilgece başlarını salladıkları Washington'ı memnun etmek yeterliydi, çünkü onlar işlerinin bozulmasını istemezlerdi. Demokrasiye benzeyen istikrar gibisi yoktur.

Ne var ki, 2011 Mısır virüsü, Hamad'ın inşa ettiği demokrasi görüntüsünü yıktı. Protestolar yeniden başladı ve 19 Şubat'ta çok sayıda insan Manama'daki İnci Meydanı'na gelerek burayı işgal etti.

23 Şubat'ta, genç kadın şair Ayet el-Kurmezi Bahreyn için yazdığı tutku dolu şiirini okudu. "Bahreyn'imiz bizimdir," diye seslendi cesurca. Tutuklanıp hapse atıldı, el-Halife ailesinin hatırı sayılır tutukevlerinin konukseverliğini tadan birçok kişiden birisi olarak. Ehlibeyt İslami Misyonu üyelerinden Ali Cevat, "Bahreyn'in yönetim biçimini ilerici, liberal gibi gösteren sahte örtü dünya önünde yırtılmıştır," dedi. Rejim, zulüm mağdurlarının tedavi edildiği doktorların ve hastanelerin peşine düştü (Selmaniye Tıp Merkezi'nde çalışan Dr. Sadık Abdullah bir örnektir) ve devlet, tabandan gelen şikâyetleri temsil eden insan hakları avukatlarını tutukladı (örneğin, Muhammet el-Tacir).

Bulaşıcılık yalnızca siyasal değildi. Aynı zamanda, belki belirleyici olarak, ekonomikti de. Bahreyn'in zenginliği petrole dayanır. Petrol parası taşınmaz mal vurgununu patlattı (Dubai modeli). Bu sürecin parsasını kraliyet ailesi ve yakın çevresi toplamaktadır. 2009'da, ABD merkezli Occidental Petroleum, BAE merkezli Mübadele Kalkınma ile Bahreyn'in Ulusal Petrol ve Gaz Kurumu, Bahreyn'in doğal gaz üretimini iki katına

çıkaracak bir yatırım olarak yaklaşık 20 milyar doları garantilemek için Tatweer Petroleum firmasını kurdular. Bu, iddialı bir plandır.

Bahreyn petrolü 1932'de keşfedildi ve 1934'e gelindiğinde, petrolünü Avrupa'ya satan ilk ülke Bahreyn oldu. Osmanlı İmparatorluğu'na karşı İngiliz himayesine giren Bahreyn, Hint Okyanusu'ndaki İngiliz egemenliğiyle rekabet etmeye çalışan güçlere karşı deniz hatları için petrol ve korunma sağlıyordu. Eğitim görmüş bir grup Bahreynli Aralık 1934'te göstermelik hükümdarları Şeyh Hamad bin İsa el-Halife'ye bir dilekçe sundu (Şeyh, kendisini Bahreynli Belgrave olarak tanıtan Sir Charles Dalrymple Belgrave'e hesap veriyordu). Ufukta hiçbir gerçek reform görünmüyordu; bu nedenle, 1938'de Şii ve Sünni liderler (eğitim görmüş tüccarlar ve aydınlar) petrol işçileriyle (grevdeydiler) birleşerek seçilmiş bir yasama meclisi ve demokrasinin diğer gerekleri için (yasal sendikalar dâhil) çağrıda bulundular. Bu kişiler susturuldu. Liderleri Hindistan'a gönderildi. 1954 ile 1956 arasında baş gösteren ve bu kez Nasırcılığın teşvik ettiği ikinci bir isyan da aynı şiddetle ezildi (liderleri, bir zamanlar Napoleon'u ağırlayan St. Helena'da hücreye gönderildi). Aşağıdan gelen bu hareketlerde dinin pek az rolü vardı. Petrol kazançlarından daha çok pay ve saygı istiyorlardı.

1971'de İngiltere'den bağımsızlığın kazanılması yeni bir anayasalcılık mücadelesini beraberinde getirdi. Kral el-Halife, önde gelen Şii din adamı Ayetullah Muhsin el-Hakim'den "Şii talepleri"ni yumuşatmasını istemek için onun Necef'teki (Irak) merkezini ziyarete gitti. Aşağıdan gelen talepleri mezhepçilik olarak göstermek el-Halifelerin çıkarınaydı. Göstermelik bir anayasal düzen kuruldu. Reform temposundan duyulan memnuniyetsizlik İran Devrimi'nden sonra şiddetlendi ve Kum'dan (İran) yayılan daha atılgan siyasal Şiilik eski (Ekberî Şii) geleneklerini marjinalleştirdi. El-Vefak partisinin şimdiki önderi olan Şeyh Ali Salman bu birinci gelenekten gelmektedir; Kral

Suud Üniversitesi'nde (kimya) ve sonra da Kum'daki ünlü el-Havza el-Arabiya'da öğrenim görmüştür (birinci Körfez Savaşı sırasında oradaydı). 1990'ların başında yeniden gündeme getirilen anayasa girişimi bir kez daha bastırıldı ve Ali Salman Bahreyn'i terk etmek zorunda kaldı. Bu, Kral'ı gerçekten egemen kılan ve çeşitli kurumları salt danışma organları haline getiren 2002'deki yeni anayasa için ortam hazırladı. O zamanki Şii lider Şeyh Abdül Amir el-Cemal, bunu, "bizim talep ettiğimiz parlamento türü bu değil" sözleriyle değerlendirdi. El-Cemal 2006'da ölünce, meydan Şeyh İsa Ahmet Kasım'a ve çömezi Ali Salman'a kaldı.

Çoğunluğu Şii olan geniş kitleler, Bahreyn'in zenginliğinin neredeyse hiçbir sosyal amaç için kullanılmamasına çok öfkeliydi. Şii nüfustan korkan hükümdar, demografik yapıyı yeniden biçimlendirmek için 50.000 yabancı işçi getirtti. Bu Bahreynleştirme politikası (yerli) emek ile (yabancı) emeği karşı karşıya getirmeyi amaçlayan bir sis perdesiydi. İşe yaramadı. Üstüne üstlük, 2007'den beri süren kredi krizi nedeniyle Bahreyn hükümeti gıdaya ve yakıta verilen sübvansiyonların kesilmesi önerisinde bulundu. Halkın öfkesi nedeniyle, bu kesintilerin alelacele geri alınması zorunlu oldu. Gençler isyanların ön saflarında yer alıyorlar, çünkü kemer sıkma kesintilerinden ve geleceklerini ipotek altına alan politikalardan en çok onlar zarar göreceklerdir.

Para, karşı-devrimi diri tutan yağdır. Suudi kraliyet ailesi milyarlarını saçtı. Körfez İşbirliği Konseyi, başı dertte olan Bahreyn ve Umman monarşilerine 20 milyar ABD doları aktarmaya karar verdi. Kabinelerin değiştirilmesi bu halk ayaklanması için yeterli değildir ve kalabalığa sıkılan mermiler beklenen pedagojik etkiyi gösterememiştir. Halk demokrasi talebinden vazgeçmeyecektir. Para etkiliydi, ama sıkıntıları hafifletmek için sadaka değil, emeklerinin meyvelerinden düzenli yararlanma olanağı isteyen birçokları için yeterli değildi.

Emirler Şii Dirilişi'nin ateşine benzin döktü. İnci Meydanı protestolarına verdikleri yanıt, Bahreyn İnsan Hakları Merkezi'nden Nebil Receb'in deyişiyle, "mezhepsel temizlik seferberliği" başlatmak oldu. Sıradan halk bu mezhepçilik maskaralığının içine çekilmeyi reddetse bile, Şii bölgeleri ve camileri hedef alındı. Yalnız değillerdi. ABD Savunma Bakanı Robert Gates, Suudi Arabistan Kralı Abdullah'la Nisan başında sinirli bir görüşme yaptı ve konuşulan noktalar teyit edildi. "İranlıların Bahreyn'deki durumu istismar etmeye çalıştıklarını gösteren kanıtlarımız var," dedi, "Ayrıca, başka yerde de problemler çıkarmak için neler yapabileceklerini konuştuklarına ilişkin kanıtlarımız da var." O başka yer büyük olasılıkla Suudilerin Doğu Eyaletiydi; orası Riyad'daki Yamama Sarayı'nda oturanlara karabasan gördüren bölgeydi.

Baharna'nın, yani Bahreyn'in yerli Şiilerinin bir siyasal partisi var: kesinlikle Bahreyn'in kurumları karşısında büyük bir yabancılaşma duygusu yaşayan Şii işçi sınıfının ve orta sınıfının temsilcisi El-Vefak. Ne var ki, bu yabancılaşma her zaman böyle değildi. Başka bir deyişle bu, kökleri sekizinci yüzyılda bulunabilecek mezhepçi bir yabancılaşma değildir. Bahreyn'deki Şii sıkıntısı, daha eski silsilelerden süzülüp gelmiş olsa bile daha çok, modern köklere sahiptir. Bu, Sünnilere karşı dinsel bir dava olmaktan çok, petrole karşı bir yabancılaşmadır. El-Vefak Partisi'nin hiç kuşkusuz manevi kökleri vardır, ama sosyal tabanı çok daha dünyevi bir temele dayanan yakınmalardan kaynaklanmaktadır.

Niteliği ne olursa olsun, Ali Salman liderliğindeki Vefak Partisi *velayet-i fakih*, yani din âlimlerinin yönetimini kuracak bir konumda değildir. El-Vefak, diğer altı partiyle birlikte akla yatkın bir talepte bulunarak, mevcut hükümetin istifa etmesinin ve "ellerini şehitlerin kanına bulamamış" yeni bir geçiş hükümetinin kurulmasının "gerçek reformlara geçiş yolunu açmaya" yardım edeceğini belirtmişti. Parti, konut ve

gelir sorunlarına, yolsuzluklara ve monarşinin aşırılıklarına işaret ediyor. Ayrımcılıktan ve "uzman ulusal yeteneklerin dışlanması"ndan da söz ediyor. Parti, Bahreynli din adamlarınca destekleniyor. Bu ilişki, El-Vefak'ın sıklıkla çok ilginç tutumlar benimsemesine yol açıyor (Bahreyn Üniversitesi'nde iç çamaşırı asılmasına karşı ve Bahreyn uyruklular ile Güney Asyalı sözleşmeli işçilerin ayrı konutlarda yaşamaları için). Bununla birlikte, çok büyük sayıda insan partiye bağlılık gösteriyor, ABD Büyükelçisi Adam Ereli de 4 Eylül 2008'de Washington'a gönderdiği mesajda bu gerçeği kabul ediyor: "El-Vefak partisi çoğunluktaki Şii halk arasında en sevilen parti olmayı sürdürüyor ve Şii cemaati adına barışçıl siyasal eylemleri savunuyor."

Karşı-devrim, Arap direnişini parçalamak için mezhepçiliğe güveniyor. İsrail'in 2006'da Lübnan'a açtığı savaş ve Irak'taki Şii-Sünni çatışması sırasında, Suudi Arabistan'ın resmî Sünni din adamları Şiilere karşı yoğun bir saldırı başlattılar. Sefer el-Havali ve Nasır el-Ömer gibi din adamları tamamen Şii karşıtı söylemlerle vaazlar verdiler. Abdurrahman el-Berrak Aralık 2006'da bir fetva yayınlayarak, Şiilerin *tekfir*, yani Sünni düşmanı olduklarını ilan etti. Toby Jones'un *International Journal of Middle East Studies*'de belirttiğine göre, 2006'nın son aylarında güvenlik kuvvetleri "Hizbullah'ı destekledikleri gerekçesiyle Katif'te ve civarında yaşayan Şiileri tutukladılar." On yıl önce Bahreyn'de, Adalet ve İslami İşler Bakanı Şeyh Abdullah bin Halit el-Halife, "aşırıcı bir çizgi benimsedikleri" için "bazı İslami hareketleri" tehdit etmişti ve bu nedenle, emri altındaki güvenlik kurumlarının esasen Şii olan o hareketlere karşı şiddet önlemleri uygulamasına izin vermişti. Şikâyet sularını kirletip bulandırmak kullanışlı bir yoldu.

1845'te bir İngiliz görevli, huzursuzluğun Bahreyn'i pençesine almasına tanık olmuştu. Şöyle yazmıştı: "Önde gelen ve çoğunluğu zengin olan pek çok kişi, fiili düşmanlıkların

başlaması üzerine, artan anarşinin ve kargaşanın etkilerinden kaçınmak için, Arabistan'daki Kuveyt'e, İran Sahili'ndeki Linga'ya ve başka yerlere kaçtı; olayların akışını izlemek, barışın sağlandığını ve bir hükümetin kurulduğunu, dolayısıyla da can ve mal güvenliğinin sağlandığını gösteren ilk işaretlerle geri dönmek üzere, geçici olarak oralara yerleşti." Benzer olarak 2011'de de karşı-devrim kuvvetleri, ajanlarının kendileri için bu işi yapmasını görmek için beklediler. Onlar da canların ve malların korunmasını istiyorlar, ama kitlelerin canlarının ve mallarının değil; yalnızca kendi canlarının ve kendi mallarının. Eğer işler kötüye giderse, Kuzey'deki müttefiklerinin süvarilerini göndereceğine güveniyorlar.

İnci Meydanı protestoları Washington'da iki nedenden dolayı ürküntü yarattı. Birincisi, Arap Yarımadası'nın doğu yakasındaki takımada, ABD Donanması Beşinci Filosu'nun üslendiği yerdir. Burası İran kıyılarından yalnızca birkaç mil uzaktadır ve ABD'nin Batı Asya ile Doğu Afrika'daki maceralarına tam destek verme yeteneğine sahiptir. Eğer Bahreyn'de monarşi düşerse, El-Vefak öncülüğündeki bir sivil hükümetin Filo'ya gitmesini söyleyeceği kesindir. Ekonomik sıkıntı içindeki Dubai üs vermeyi severek kabul edebilir, ama bu onun Küresel Kent olma arzusuna pek yakışmaz. Ticaretin kadife eldiveni askerî kuvvetin demir yumruğundan uzak durmayı sever. Katar hâlihazırda el-Udeid Hava Üssü'nün ev sahibidir, ama ABD bu üssü Katar hava kuvvetlerinin gitgide artan kendi gereksinimleriyle paylaşmak zorundadır. İkinci olarak, ABD Bahreyn'de cumhuriyetçilik dominosunun başlamasına izin vermek istemez. ABD Dışişleri Bakanı Yardımcısı Jeffrey Feltman ve Ortak Genel Kurmay'ın başkanı Amiral Mike Mullen emirliklerin başkentlerinde tura çıktılar ve koşulsuz destek sözü verdiler. Feltman, emirlere, ABD'nin "evrensel insan hakları"nın savunucusu olduğunu anlattı, ama elbette "her ülke farklı olduğu" için bu hakların kendine özgü biçimde

ortaya çıkacağını söyledi. Mullen de "olan bitenler konusunda güven tazelemek, bunları tartışmak ve anlamak" için oradaydı. Buradaki kilit sözcük güven tazelemektir.

2010'da ABD hükümeti Suudi Arabistan'la 60 milyar dolarlık bir silah anlaşmasına imza attı. Bu paket, başkaldırıları bastırmakta çok faydalı olan UH-60 Blackhawk ve MH-6 Little Bird helikopterlerini kapsıyor. Yarımada'nın siyasal harareti yükseldiğinde, o helikopterler bölgede "barışın sağlandığını ve hükümetin kurulduğunu gösteren ilk işaretler" olacaktır. Beşinci Filo üssünde Amiral Yardımcısı Mark Fox, EA-6B Prowler uçaklarını acil eylem için her an hazır tutuyordu. Konuşlanma, Batı Asya'da ve Basra Körfezi bölgesinde ABD'nin savaş amaçları için –en başta petrol hatlarının, özellikle de Hürmüz Boğazı'nın güven altına alınması yoluyla İran'a karşı caydırıcı olarak– temel önemdedir. ABD'nin veya Suudilerin el-Halife'nin düşmesine ve ne kadar geniş halk desteğine sahip olursa olsun El-Vefak gibi bir partinin iktidara gelmesine izin vermelerinin hiçbir yolu yoktur. Böyle bir sonuç, Washington'ın ve Riyad'ın İran liderliğindeki revizyonist blok olarak gördükleri yapıyı güçlendirirdi.

Öyle bir şey olduğunda, ABD müdahalesine gerek duyulmadı. Arap NATO'su problemle kendisi ilgilendi.

VIII

ARAP NATO'SU



1979'daki İran Devrimi, Amerika Birleşik Devletleri'ni, Atlantik güçlerini ve Basra Körfezi Araplarını kargaşaya sürükledi. Amerika Birleşik Devletleri petrol topraklarının jandarmalığını bir kalemde yitirdi – Şah hep güvenilir bir müttefik olmuştu, Kissinger ona "sıkı, harika adam" diyordu (bu, Kissinger'e göre "Arapların en beceriksizi ve tabansızı" olan Suudilerin aksineydi). Şah'ın yerine geçenler, yani Ayetullah Humeyni ve adamları, Savak rejimini desteklediklerı için Amerikalıları hor görüyorlardı, Basra Körfezi Araplarına da sevgi beslemiyorlardı. Yine de, genel eğilim olarak, "Bir Ülkede İslam Devrimi"ni sağlamlaştırmak istiyorlardı. Kendilerine özgü İslamcılığı ve *velayet-i fakih*'i ihraç etmeleri gündemde değildi. İslam Cumhuriyeti'nin ülke içinde birçok problemi vardı ve miyop rejim için en ivedi olanı kendi ahlaksal gözetim ağlarını kurmaktı, oysa halk için en ivedi olanı ekonomik durumdu. Rehine krizine öfkelenen Carter, Irak lideri Saddam Hüseyin'i İranlı komşularına karşı topyekûn savaş açmaya teşvik etti. O savaş, yani İran-Irak savaşı, 1980'den 1988'e kadar iki ülkenin kanını akıttı, bir buçuk milyon kişi öldü ve anlatılamaz miktarlarda zenginlik heba oldu. Reagan yönetimi, iki amaçla da kullanılabilen en yeni askerî ve sivil teknolojiyi Saddam Hüseyin'e verdi; İran'ın *Besic-i Mustazafin*'ine (Ezilenlerin Büyük Seferberliği) karşı kullanılacak silahların üretildiği

kimyasal maddeler de bunlar arasındaydı, Ezilenlerin Büyük Seferberliği'ne mensup insan dalgaları Irak'ın o kimyasal silahlarıyla yere serildiler. 1986'da BM Güvenlik Konseyi, 1925 Cenevre Protokolü'nden beri yasadışı kabul edilen kimyasal silahları kullandığı için Irak'ın kınanmasını önerdi; Amerika Birleşik Devletleri bu öneriye karşı oy verirken yalnız kaldı. Reagan'ın Ulusal Güvenlik Konseyi yetkilisi Geoffrey Kemp, Amerika Birleşik Devletleri'nin ve Basra Körfezi Araplarının paralı askeri Saddam'la ilgili duyguları şöyle anımsıyordu: "Onun bir O.Ç. olduğunu biliyorduk, ama bizim O.Ç.'muzdu."

Körfez Arapları tüm mezhepçi imalarıyla "Şii Dirilişi"nden daha az korkarlarken, Tahran'ın devrimci eşitlikçi söyleminden daha fazla korkuyorlardı. Humeyni'nin "ayrıcalıklı azınlık"tan (*mustakbarin*) alıp "ayrıcalıksız kitleler"e (*mustazafin*) verme vaadi, Basra Körfezi'ndeki Arap emirliklerinin temellerini tehdit ediyordu. Saddam'ı İranlıların üstüne salmanın cezasını çekmekten de korkuyorlardı. Ekim 1980'de İran Cumhurbaşkanı Hüccetülislam Ali Hamaney uyardı: "Saddam'ı cehenneme göndermeye kararlıyız. Daha sonra onun işbirlikçilerine de sıra gelecek. İslama karşı inançsızlığı destekleyen hükümetlerin iş başında olduğu Basra Körfezi bölgesindeki şeyhleri kastediyorum."

25 Mayıs 1981'de Bahreyn, Kuveyt, Umman, Katar, Suudi Arabistan ve Birleşik Arap Emirlikleri (BAE) delegeleri daha çok Körfez İşbirliği Konseyi (KİK) adıyla ya da benim tercih ettiğim gibi Arap NATO'su olarak bilinen Arap Basra Körfezi Devletleri İşbirliği Konseyi'ni oluşturdular. Ekonomik ilişkileri ve parasal birliği de kapsayan gündem geniş, ama kaygılar dardı: İran revizyonizmine karşı askerî işbirliği ve dayanışma. KİK'nin kurulmasını Atlantik dünyası sevinçle karşıladı (İngiltere Başbakanı Margaret Thatcher, Eylül 1981'de Reagan'a yazdığı notta, "yeni gelişmekte olan Körfez İşbirliği Konseyi'nin ardında hakiki bir özün olabileceğine ve bunun,

zamanla, ASEAN [askerî olmaktan çok ekonomik bir örgütlenme olan Güney Doğu Asya Devletleri Birliği] doğrultusunda evrim gösterebileceğine" işaret ediyordu).

Bahreynli yetkililer, Aralık 1981'de Bahreyn'in Kurtuluşu İçin İslami Cephe'nin darbe girişimini açığa çıkardıkları zaman, askerî alana yönelik baskı yoğunlaştı. Bahreynliler İslami Cephe'nin Tahran'da üstlendiğini iddia ettiler, oysa bu grupta en çok Bahreynliler yer alıyordu; bazı Kuveytliler, Suudiler ve Ummanlılar da vardı. Şubat 1982'de, KİK Genel Sekreteri Abdullah Bişara, "Bahreyn'de olanlar örgütün yalnızca bir parçasını değil, bütününü hedef alıyordu" diyerek, bunun salt Bahreyn'e karşı değil, Basra Körfezi'ndeki Arap düzenine karşı bir darbe olduğunu söylemenin gizemli bir şeklini sergiledi. Suudi İçişleri Bakanı Prens Naif "sabotaj faaliyetleri" nedeniyle İran'ı haşladı ve sert bir ifadeyle, "Onlar ne yazık ki Basra Körfezi'nin teröristleri haline gelmişlerdir," dedi. Bahreyn olayı, KİK'nin gündemindeki önemsiz maddeleri bir yan koyarak, asıl işine koyulmak için gereksinim duyduğu fırsatı sağladı.

Mart 1982'de KİK ortak bir askerî kuvvet oluşturdu ("ne NATO ne de Kızıl Ordu," dedi Bişara). 1982 boyunca telaşla düzenlenen bir dizi zirve toplantısı ittifakı perçinledi ve Kasım'da bir Savunma Paktı üstünde anlaşmaya varıldı. KİK, İran'ın o zamanki gücüne olan saygısından, resmî bir karşılıklı savunma paktı oluşturmaya kalkışmadı. Öyle bir girişim, uzak durmaya çalıştıkları bir *casus belli* (savaş nedeni) olurdu. KİK, 1983 başlarında BAE'de ilk askerî manevralarını gerçekleştirdi, yıllar içinde bu manevralar gitgide daha sofistike bir hal aldı, çünkü KİK devletleri petro-dolarlarını Atlantik devletlerinden gitgide daha fazla yüksek teknolojili silah ve eğitim almak için kullanıyorlardı. KİK, Suudilerin Eurofighter Typhoonları ve BAE'nin F-16'ları sayesinde, İranlılara karşı gözle görülür bir hava üstünlüğü elde etme-

ye yakındır. Ama gerçek güç İran'a karşı çıldırtıcı bir savaşla sağlanmayacaktır (bunun kanlı ve anlamsız bir serüven olduğunu Iraklılar zaten göstermişlerdir). Gerçek askerî yığınak iç muhalefeti bastırmak içindi. KİK, toplumsal olayların kontrolü için piyasada bulunan en iyi ekipmanı kullanarak istihbarat alışverişinde bulunma ve birbirlerini karşılıklı olarak eğitme kapasitesini çok çabuk oluşturdu. Ne de olsa, KİK'nin güvenlik kontrol belgesinin 1. maddesi "rejimlerin muhalifleri"ni "suçlular" olarak telaffuz ediyordu. 23 Şubat 1982'de Prens Naif, "Basra Körfezi'nin güvenliğini savunacak ve Basra Körfezi Hızlı Müdahale Kuvveti olarak adlandırılacak [bir] Basra Körfezi iç güvenlik kuvvetinin" oluşturulmasını destekledi. İki yıl sonra KİK, Suudi Arabistan'daki Kral Halit Askerî Yerleşkesi'nde üslenen ve ihtiyaç duyulunca bölgenin herhangi bir noktasına sevk edilmeye hazır olan Yarımada (*Cezire*) Kalkan Kuvveti'ni oluşturdu.

Bush yönetimi 2001'de Afganistan'a ve 2003'te Irak'a savaş açmakta acele edince KİK'in açmazı daha da derinleşti. Bush'un maceralarının yaptığı şey, İran'ın iki ana sınırındaki düşmanlarını (doğuda Taliban'ı, batıda Saddam Hüseyin'i) iki darbeyle saf dışı bırakarak İran'a bir armağan vermek oldu. Her iki olguda da yeni rejim İran'a yakınlık duyuyordu – Afganistan'da, İran'ın eski dostu Heratlı İsmail Han'dan başka, 1990'lardaki İç Savaş ve onu izleyen Taliban yönetimi sırasında İran'a sığınmış olan birçok Afganlı şimdi hükümette yer almaktadır; Irak'ta iktidarda bulunan İslami Dava Partisi'nin ve müttefiki Irak Yüksek İslam Konseyi'nin İran hükümetiyle köklü bağları vardır, daha radikal Sadr Hareketi'nin de öyle. İran'ın düşmanlarının sınırlarından uzaklaştırılması artık rejimi daha da cüretlendirdi ve dolayısıyla, Körfez Arapları için tehdit oluşturdu. KİK'nin askerî koluna yeniden hayat vermek için giriştiği telaşlı uğraş, İran nüfuzunun canlanması bağlamında görülmelidir.

2011'de Bahreyn'de hararet yükselmeye devam ettikçe, Suudiler eyleme geçmek için sabırsızlanıyordu. Göstericiler, ortasında doksan metrelik, altı kemerli ve inci tutan bir heykelin bulunduğu İnci Meydanı Dönel Kavşağı'nı terk etmeye yanaşmıyorlardı. Her bir kemer bir Arap yelkenlisini temsil ediyor ve bunların her birisi de KİK'nin altı üyesini simgeliyordu. Bu heykel emirlikte düzenlenen ilk KİK zirvesini kutlamak için 1982'de dikildi ve ülkenin yarım dinarlık metal parasına heykelin bir resmi basıldı. KİK, anıtta toplanmış olan istikrarsızlığın KİK'nin doğuşuna yönelttiği tehdidi bertaraf etmeliydi. İronik bir andı.

Libya'da ve Suriye'de olaylar kötüye gitmeye başlayınca, Suudi sarayı atacağı ileri adımı açıkça gördü. Bahreyn'in İnci Meydanı'nda protestocular *silmiye, silmiye* (barışçıl, barışçıl) diye şarkılar söylüyorlardı. Bu haykırışa karşı askerî güç kullanmak Basra Körfezi Arap emirliklerinde çok kötü görünürdü. Ama Libya'da ve Suriye'de çatışmanın gösterdiği evrim Arap Baharı'nda ürpertiye neden oldu. Tunus ve Mısır'ın kararlı protestocuları artık yoktu, şimdi silahlar çekilmişti ve çatışma asimetrik olsa bile, muhalefet artık barışçıl olduğunu iddia edemezdi. Libya'da ve Suriye'de devreye giren devlet baskısının ağır tokadı Körfez'deki Arap emirliklerine kapıyı açtı. Artık fırsattan yararlanma zamanıydı.

IX

Arap Baharı



Gıda fiyatlarındaki artışın yarattığı sosyal bunalım, ulusal güvenlik devletine ve neoliberal ekonomi politikası kurumlarına karşı uzun zamandan beri duyulan yakınmaları tetikledi. Yürekli eylemciler ve işçi hareketleri tarafından siyasal bir kültürün geliştirildiği Tunus ve Mısır gibi yerler en hızlı ileri dinamiğe sahipti. Yaşını başını almış liderler çekildi, ABD'nin ve Basra Körfezi'ndeki müttefiklerinin geçiş sürecini yönetme girişimlerine rağmen, halk kendi gündemini izlemeyi sürdürüyor. Tahrir Meydanı nadiren sessiz kalıyor. Özgürlük yönündeki süreç savsaklandığı zaman, meydan yeniden dolar. Yönetim çelişkileri ivmeyi biraz yavaşlatacaktır, ama çok değil. Bu ülkelerde devrimci yazgı zincirlerinden boşanmıştır.

Başka yerlerde güçlülerin hesapları, Arap Baharı'nın gelişimini raydan çıkarma çabası üstüne kuruldu. İlk kurbanlar Bahreyn ve Yemen'di. Bunların kendi yarma harekâtlarını gerçekleştirmelerine izin verilemezdi. Risk öylesine büyüktü. Basra Körfezi rejimlerinin meşruiyeti tartışma konusu yapılırdı ve hem ABD hem de Avrupalı müttefikleri açısından buna izin verilmesi olanaksızdı. Petrol bağımlılığı Basra Körfezi monarşileriyle sembiyotik (ortak yaşamsal) bir ilişki üretmişti. Konu Riyad ve Doha olunca, özgürlük tafraları bir kenara bırakılmalıydı. KİK'nin bu demokrasi ifadelerini bastırmak için harekete geçmesine izin verildi.

Arap Baharı'nın dinamiğinin Arap hoşnutsuzluğu kışına dönüştüğü Libya'daki çalkantılar ve sancılar Arap NATO'sunun eylemine gerekçe sağladı. Libya'nın Kaddafi'si kolaylıkla gözden çıkarılabilirdi. Kaddafi'ye karşı ta 1990'larda başlayan protestolar Libya dışında ciddiye alınmamıştı ve aslında, Kaddafi daha önce (1996'da yaptığı gibi) gösterileri şiddetle bastırdığı zaman, Kaddafi rejimi neredeyse hiçbir sert eleştiriye uğramadı. Geçen on yıllık sürede Kaddafi'nin zorbalıkları yaptırımla karşılaşmaktan çok terörle savaşta kullanıldı. Mart'ta protestolar patlak verdiği ve Kaddafi'ye karşı silahlı isyana dönüştüğü zaman, önceleri barışçıl olan Arap Baharı'nın askerî çatışmaya dönüşmesi için en uygun ortamı sağladı. Libya isyanı Atlantik devletlerini yöneten sihirbazlarca kotarılmadığı gibi, onların entrikalarına da indirgenemez. Ama Atlantik devletlerinin ve Basra Körfezi emirlerinin hilelerini görmezden gelmek, yirmi birinci yüzyılın bugüne kadarki en önemli siyasal gelişmesinin ortasında karşı-devrimin operasyonlarına gözlerini kapatmaktır.

II. Kısım

LİBYA KIŞI



I

Kaddafi'nin Egemenliğine Son Veren Patlama



"Benim gibi, sen de şimdi korkuyla
çarmıhını beklersin.
Ne zaman gece inse, bir fonograf
plağının
yankıları seni geri getirir.
Sen hain. Evet. En kötüsü
İhanete uğramış olmak."

– Muhammet Ferhat el-Şaltami,
"İddianame," 26 Temmuz 1969.

Wikileaks'in sızdırdığı ABD Dışişleri Bakanlığı'na ait Tunus Büyükelçiliği belgeleri Bin Ali'nin ve ailesinin yaşamına ilişkin oldukça kirli bazı ayrıntıları açığa çıkardı. 2008 yılına ait böyle bir telgrafa göre, "Başkan Bin Ali'nin geniş ailesi sıklıkla Tunus'taki yolsuzlukların bağlantı noktası olarak gösteriliyordu. Çoğu kez bir tür mafya olarak anılan 'Aile'den ima yollu söz edilmesi, hangi aileyi kastettiğinizi göstermek için yeterlidir. Görünüşte Tunus iş camiasının yarısı evlilik yoluyla Ben Ali ailesiyle bir bağının olduğunu iddia edebilir ve bu ilişkilerin birçoğunun bu soydan en iyi şekilde yararlandıkları bildiriliyor. Bin Ali'nin karısı Leyla Bin Ali ve geniş ailesi –Trabelsi ailesi– Tunusluların en büyük öfkesini çekiyor. Trabelsi ailesinin yolsuzluklarına ilişkin sayısız iddianın yanı

sıra, eğitimsiz olduklarına, sosyal statülerinin düşük olduğuna ve lüks tüketim düşkünlüklerine ilişkin iğneleyici sözler de yaygın." Bunlar gibi ifşaatlar Bin Ali'ye duyulan nihai tiksintiyi kışkırttı. Bin Ali meşruiyetini yitirdi. Geriye hiçbir şeyi kalmadı.

Sınırın öte yanında, Libya'nın başkenti Trablus'ta, Muammer el-Kaddafi bir kez daha aykırılığı seçti. 16 Ocak'ta Libya Devlet Televizyonu'na çıktı ve sonra (Wikileaks'e tuhaf bir şekilde Kleenex diyerek) Bin Ali'ye desteğini ifade etti, "Siz bile, Tunuslu kardeşlerim, bu Kleenex'i ve boş sözleri İnternet'te okuyor olabilirsiniz. Bu İnternet, herhangi bir bunağın, herhangi bir sarhoşun kafayı bulup yazabileceği yer; buna inanır mısınız? İnternet elektrikli süpürge gibidir. Her şeyi içine çekebilir. Herhangi bir yararsız kişi: herhangi bir yalancı, herhangi bir ayyaş, etki altında kalan her kişi; uyuşturucu çekip uçmuş birisi: İnternet'te konuşabilir. Siz de yazdıklarını okur ve inanırsınız. Bu haybeye konuşmadır. Facebook'un, Kleenex'in ve YouTube'un kurbanları mı olacağız? Bizim halimize gülebilsinler diye, onların yarattıkları aletlere kurban mı gideceğiz?" Bin Ali zaten makamını terk etmişti. Belki Kaddafi bunun Libya'ya da bulaşıp yayılacağından korkuyordu ve bir dereceye kadar yayıldı da. Ama Kaddafi'nin kaderini Wikileaks ya da Facebook, hatta çok korkulan YouTube (onun 16 Ocak konuşmasını oradan izledim) belirlemedi. Onun kaderi, daha derin kökleri ve yakınmaları olan daha eski hareketlerin elinden olacaktı.

Aşağı yukarı 16 Ocak'ta, Kaddafi ABD'nin yürüttüğü terörle savaşta ve neoliberal tüketimcilik seferberliğinde (bilişim teknolojisine duyduğu genel "dayıvari" antipati hariç) sadık bir nefer olmaya devam ediyordu. Kaddafi bu bakımdan Bin Ali'ye ve Mübarek'e benziyordu, belki de televizyon konuşmasını bu güdüyle yapmıştı. 2011 Şubat'ının başında IMF, Libya'nın "iddialı reform gündemini" izlediğini belirtti ve Libya'nın "güçlü

makroekonomik performansını ve özel sektörün rolünü artırma yönünde kaydettiği ilerlemeyi" övdü. Tüm bunlar Tunus hakkında da söylenmişti (IMF, "geniş kapsamlı yapısal reformları" ve "basiretli makroekonomik yönetimi" için Eylül 2010'da Tunus'u övmüştü), Mısır hakkında da söylenmişti (IMF, beş yıllık "reformları ve basiretli makroekonomik politikaları" için Mısır'ı Nisan 2010'da övmüştü): Neoliberal tüketimcilik, nüfusa yüklenen sosyal maliyetleri, sağlıklı olmayan ve basiretli devlet politikalarından bir yarar görmeyen insan faktörünü bir kenara bırakmıştı. IMF'nin ön ayak olduğu politikaların acısı, sıkıntı iğnesini dayanılamaz derinliklere batırdı. Demokrasinin olmayışıyla ve güvenlik devletinin acımasız sertliğiyle de birleşince, bulaşmanın bu kadar hızlı yayılmasına şaşmamak gerekir.

Bununla birlikte, Libya ne tahıl fiyatlarının ani yükselişinden ne de 2007'de başlayan küresel kredi bunalımının yarattığı her alana yayılan sıkıntıdan olumsuz etkilendi. Merkezî planlamaya dayanan ekonomi, Tunus'ta ve Mısır'da meydana gelen türden serbest düşüşe karşı makroekonomik göstergeleri tamponladı. Ne 2010'un sonunda ekmek gösterileri vardı ne de Şubat'taki protesto doğrudan ekonomik sorunlarla bağlantılıydı. Libya'da başka sorunlar, öncelikle de halkın gerçek demokratik isteklerinin bastırılmasına duyulan öfke başrolü oynadı.

17 Şubat 2011'de bir gösterinin yapılacağına ilişkin söylentiler Kaddafi rejimini elini çabuk tutmaya yöneltti. Polis iki gün önceden insan hakları avukatı Fethi Terbil Salva'yı ve romancı İdris el-Mesmari'yi tutukladı. Salva el-Dighaili gibi başka avukatlarla birlikte bunlar, 2006'da polisin Bingazi'de göstericilere ateş açarak on kişiyi öldürdüğü günü anmak ve bu olaydan doğan sivil özgürlük hareketini geliştirmek için oluşturulan 17 Şubat Hareketi'nin liderliğini yapıyorlardı. 2006'da, Danimarka gazetesi *Jyllands-Posten*'de yayınlanan tahkir edici ve İslamofobik bir karikatürün basıldığı bir tişört giyen İtalyan

bakan Roberto Calderoli'yi protesto etmek için Bingazi'deki İtalyan konsolosluğu önünde toplanan kalabalığa polis ateş açtı. Bu gösteri yalnızca Avrupa'yı kaplayan İslamofobi dalgasına karşı değil, nefretini sergilemekten memnun görünen bakanıyla eski sömürgeci güç İtalya'ya karşı da düzenlenmişti. Eski sömürgeci gücün konsolosluğunu savunmak için polisin ateş açması, Kaddafi rejimine karşı derin öfkenin hissedildiği Bingazi'de soğuk duş etkisi yarattı.

2006 protestosunun ve onu temel alan hareketin en dikkate değer özelliği farklı eğilimlerden oluşmasıydı: İlk protestocular büyük ölçüde siyasal İslamcıların yanı sıra dindar Müslümanlardan oluşuyordu ve onları savunanlar da orta sınıftan meslek sahipleri ve aydınlardı (söz gelimi Terbil, el-Dighaili ve el-Mesmari). Polisin ateş açması, Kaddafi rejiminin ülkenin doğu kesimine (Osmanlı'nın eski Sirenayka vilayetine) reva gördüğü muameleye öteden beri duyulan derin öfkeyi canlandırdı ve Kaddafi rejiminin temeldeki askeri devlet karakterini, yani elinde başka olanaklar varken kolayca silah doğrultma alışkanlığını açıkça ortaya koydu.

Terbil ve el-Mesmari'nin tutuklanmalarını protesto etmek için polis merkezinin dışında birkaç yüz kişi toplandı. Polis kalabalığı dağıttı ve Kaddafi rejimi, kentin kontrolünü ele almaları için içişleri bakanı Abdullah Senussi ile Sadi Kaddafi'yi gönderdi. Kaybolmuş gibi bir izlenim veren Sadi kendisini barış getiren birisi olarak hayal etti ve bu amaçla Bingazi sokaklarında yürümeye çalıştı. Tüm karizması kentte yitip gitti. Görev başarısız olmuştu. Galeyana gelmiş protestocular Meydan el-Şecere'de (Ağaç Meydanı'nda) toplanarak, polisin onları dağıtma girişimini boşa çıkardı. Bingazi isyanının haberleri diğer kentlere yayıldı ve protestocular El Beyda'da trafik polisi merkezini, Ez Zintan'da ise polis karakolunu yaktılar. Doğrusu isyan, devlet baskısını kendi şiddetiyle denkleştirmeye çalıştı. Tutulacak başka bir yol yoktu.

Kaddafi'nin Libya'sı Gandi'ye tahammül edemezdi. Silahların gücüyle dövüşmeliydi.

17 Şubat'taki Öfke Günleri protestosu, Kaddafi rejiminin iki gün önceki tutuklamaları yapmaması halinde olacağından daha büyük oldu. Tutuklamalar protestolar için en iyi duyuru oldu. Kaddafi rejiminin, kendisinden önce Mübarek rejiminin yaptığı gibi, otuz tutukluyu serbest bırakarak silahlandırdığı ve protestocuları vurmaya gönderdiği yolunda söylentiler yayıldı. O gün on dört kişi öldü, ayrıca El Bayda'da, Ez Zintan'da ve Derne'de açılan ateşlerde birkaç kişi daha öldü. Sayılar devasa değildi, ama elbette oldukça fazlaydı (on burada, on üç orada). Yılmayan protestocular ertesi gün El Beyda'da bir askerî üssü ele geçirdiler. İleride olacaklara işaret eder biçimde, asiler "elli Afrikalı paralı askeri ve iki Libyalı suikastçıyı" infaz ettiler (*el-Cezire*'ye göre). Derne'de asiler, hücrelerinde tutukluların öldüğü bir polis karakolunu yaktılar. Hedefte hep baskı kurumları, yani polis ve askeriye vardı.

20 Şubat'ta, devletin petrol şirketinde çalışan kırk sekiz yaşındaki bir görevli, Mehdi Ziu, kamyonunu propan tanklarıyla doldurdu ve Bingazi'deki *katiba*'nın, yani rejimin ana kuvvetinin bulunduğu kışlaların kapısına sürdü. Protestocular içeri hücum edip kışlaları ele geçirdiler.

21 Şubat'a gelindiğinde, kent asilerin eline geçmişti. Kaddafi'nin temsilcileri (Sadi Kaddafi ve Abdullah Senussi) Trablus'a geri kaçtılar. Bingazi'nin çabucak düşmesi rejimin kırılganlığını gösterdi. Rejimin kentteki destek tabanı yok denecek kadar azdı ve baskı aygıtı üstündeki denetimi asgari düzeydeydi. Elfedeel Bu Ömer tesislerindeki birlikler gibi Kaddafi'ye bağlı kalanlar kuşatıldı ve haberlerde belirtildiğine göre, "öfkeli gruplar tarafından vahşice öldürüldü."

BM İnsan Hakları Yüksek Komiseri Navi Pillay Libya hükümetinin davranışını kınadı. Çok geçmeden daha fazla suçlama gelecekti. 22 Şubat'ta, eski İngiliz Dışişleri Bakanı David Owen

"askerî müdahale" çağrısı yaptı ve 23 Şubat'ta, Lüksemburg Dışişleri Bakanı Jean Asselborn durumu "soykırım" olarak tanımladı. Soykırım ve askerî müdahale sözcükleri ürperticiydi. Atlantik güçlerinin isyanı bir katliama dönüştürmeyi ve Kuzey Afrika'ya ve onun Bahar'ına burunlarını sokmayı amaçlayan bir hamlesini ifade ediyordu. Genel duruma bakılınca olaylar, asiler için işlerin o kadar da iç karartıcı olduğunu düşündürmüyordu. Asilerin ilerleyişi devam etti ve Şubat sonuna gelindiğinde asiler Libya Hava Kuvvetleri uçaklarını ve Libya donanması gemilerini ele geçirmişlerdi. İşte bu nedenle, saygın bir avukat ve insan hakları savunucusu olan Abdül Hafız Goga 27 Şubat'ta Bingazi'de "Yabancı müdahalesine kesinlikle karşıyız. Libya'nın geri kalanı halk tarafından özgürleştirilecek ve Kaddafi'nin güvenlik kuvvetleri Libya halkı tarafından saf dışı edilecektir," diye açıklama yaptı.

Yeni kurulan Libya Ulusal Geçiş Konseyi (UGK) liderliğinin Atlantik güçlerine ve Körfez'in Arap emirlerine katılarak yabancı müdahalesi çağrısı yaptığı 1 Mart günü geldiğinde Goga'nın tezinin hiçbir sonuç getirmediği anlaşılacaktı. Fransız, İngiliz ve Amerikalılar 17 Mart'ta Birleşmiş Milletler'den kafa karıştırıcı bir karar (1973 numaralı BM Kararı) çıkarmak için ellerini çabuk tuttular. NATO'nun hava bombardımanı 19 Mart'ta başladı. Kaddafi'nin askerî yeteneği bir anda zaafa uğratıldı. NATO hava ve deniz gücünün Kaddafi rejimini tamamen silip süpürmesi birkaç ay aldı ve bu sürede asiler Libya topraklarında varlıklarını göstermek için hava korumasından en iyi biçimde yararlandılar. 22 Ağustos'ta asi kuvvetler Trablus'u aldılar. Kaddafi ortadan kayboldu. Kaddafi, doğum yeri olan Sirte'de 20 Ekim'de öldürüldü.

Libya'nın geleceği ucu açık bir soru olarak kaldı. Libyalı asiler başlarına musallat olan birçok sekter (dine ve aşirete dayalı) bağlantıyı bir yana bırakıp, Kaddafi rejimini gerektiği gibi defetmek için birleşirler miydi? Bu başarılsaydı, bu asiler

ne tür bir Libya yaratırlardı? Askerî seferberlik sırasında asiler, NATO'nun ve CIA memuru General Halife Belkasım Hifter gibi NATO generallerinin tercihi olan birleşik bir askerî komutaya bağlanmayı reddettiler. Asiler askerî bir ortaklık (koalisyon) olarak dövüşmeyi istediler. Bunun anlamı, Trablus'un düşmesiyle asi komutasının dağınık kalmasıydı. Öyle iç savaş gibi bir şey yoktu, ama birlik de yoktu. Bir hükümet vardı, ama yasalarını halk üstünde uygulama otoritesine sahip bir devlet yoktu. Her kentin (Mısrata, Zintan, Derne) kendi askerî otoritesi vardı, bunların arasındaki eşgüdüm zayıftı ve merkezî hükümete pek az saygı duyuluyordu. UGK'yi oluşturan neoliberal kliğin Libya'daki ana birikim arterleri üstünde, en başta da petrol bakanlığı ve merkez bankası üstünde denetimini sürdürdüğünü gösteren her belirti hâlâ vardır. Gazeteci Patrick Cockburn'ün yorumunda belirttiği gibi, "en iyi İngilizce konuşan" ve "Amerika'nın eylemlerinden dolayı derin şükranlarını sunmak üzere [Amerika Birleşik Devletleri] Kongresi önüne çıkmaya hazır" olan kişiler onlardır. Ya da 23 Mart tarihli *Middle East Report*'ta çıkan başyazıda uyarıldığı gibi, "ülkenin hidrokarbon yataklarının daha yoğun olarak araştırılıp bulunması ve sömürülmesi için Batılı petrol şirketlerine uygun şartlar sağlamaya en istekli olan" kişiler bunlardır. Libya siyasal felçli halini sürdürmektedir. Ne tür bir siyasal düzenin kurulacağı belli değildir. Belli olan şey, yeni Libya'nın, uysal bir Kaddafi döneminde bile elde etmekte zorlandıkları bir biçimde neoliberal reformculara kendini açtığıdır. Çatışmalarda en çok kan kaybına uğrayan tabandan gelme asiler devrimin dolaysız yararlanıcıları değildirler, ama sessiz kalmıyorlar. Silahlarını koruyorlar. Yeni bir Libya'ya ilişkin hayaller kuruyorlar. Nelerin olacağı görülecektir. Peki, buraya nasıl geldik?

Atlantik devletlerinin ve Basra Körfezi Araplarının "insancıl müdahale"si alttan gelen isyanın ve genel olarak Arap Baharı'nın dinamiğini kırma girişimiydi. Bunu tam olarak başaramamış olması, Batı Asya ve Kuzey Afrika çapında

hâlâ varlığını sürdüren emperyalizmle ilgili derin şüphelerin ve halkın kendi yaşamının denetimini elde etmeye olan inancının bir kanıtıdır. Mareşal Erwin Rommel'in Afrika Birlikleri'nin Müttefikler tarafından Bingazi'de, Tobruk'ta ve sonra El Alamein'de yenildiği Kasım 1942'de İngiliz Başbakanı Winston Churchill şu ihtiyat uyarısını yapmıştı: "Bu her şeyin sonu değildir. Sonun başlangıcı bile değildir. Bu, olsa olsa, başlangıcın sonudur."

Başlangıcın sonuna gelmeden önce, Libya labirentini çözmek, 15 Şubat 2011'e nasıl ulaştığımızı, sonra da Atlantik güçlerinin bu savaşa karışması noktasına nasıl geldiğimizi, bunun emperyalizmin geleceği için ne ifade ettiğini ve insancıl müdahale doktrinini anlamak mantıklı olur.

II

KADDAFİ'NİN DEVRİMİ



1969'da Albay Muammer el-Kaddafi (yaş 27), 1 Eylül'de Bingazi radyo istasyonuna yaptığı saldırıyla ve sonra da monarşiye karşı düzenlediği darbeyle o zamanlar Türkiye'de tıbbi tedavi görmekte olan yaşlı Kral İdris'i şaşkına çevirdi. Mısır'ın Hür Subaylarından ilham alan Kaddafi ve albay arkadaşları, kırılgan Libya devletini ve daha da kırılgan Libya toplumunu yeni bir düzene zorla sürüklediler. İtalyan sömürgeciliğinin ve 2. Dünya Savaşı'nın harap ettiği İdris yönetimindeki yeni Libya çok az şey bekleyebilirdi. 1959'da *Time* dergisi ayrıntılı bilgiler verdi ve Kaddafi'nin kendi avantajına kullandığı bir kaynağı özellikle vurguladı: "Hür Libya'nın geçmişinden devraldığı miras zengin Roma harabelerini, patlamaya hazır Alman mayınlarını ve Libya'nın çoğunluğu Arap olan 1.130.000 kişilik nüfusunun yabancı olan her şeye karşı hissettiği amansız kızgınlığı kapsar." Kaddafi yurtseverlik ve sömürgeci düşmanlığı pınarından kana kana içmişti ve yaptığı darbeyi Ömer el-Muhtar kisvesiyle sarmaladı; Ömer el-Muhtar'ın yüzü sonradan on dinarlık Libya banknotunu süsleyecek ve İtalyanlara karşı mücadelesi, Anthony Quinn'in başrolü oynadığı (Kaddafi hükümetinin finanse ettiği) *Çöl Aslanı* adlı 1981 yapımı filmle dünya çapında ölümsüzleştirilecekti.

İkinci Dünya Savaşı ufuktan aşarken, Atlantik dünyasındaki tartışmalar Libya'nın üç Osmanlı eyaletine göre bölün-

mesi tehlikesini içeriyordu: Trablusgarp İtalyanlara, Sirenayka (Barka) İngilizlere ve Fizan Fransızlara (10 Mayıs 1949 tarihli Bevin-Sfora Planı). Libyalıların şansına, Haitililer Birleşmiş Milletler'de bu plana karşı oy kullandılar ve terazinin kefesini bağımsızlığa çevirdiler. Ama Kral İdris'in tahta çıkmasıyla, Libya kısıtlı bir özgürlüğe kavuştu. İtalyanlar 1927'de Libya'ya yerleştiklerinde, İdris ve onun *Senusi* çevresi İngiliz denetimindeki Mısır'a kaçtılar, orada Londra'nın adamı oldular (Evans Pritchard'ın aydınlatıcı kitabı *Sirenaykalı Senusiler*'de [1947] hasetle belirttiği bir gerçek). 1951'de Libya kurulunca, İdris başa geçti, ama esasında harikulade Tobruk'taki bal rengi sarayına çekildi. Trablus onun ilgisini çekmiyordu. O, Sirenayka'yı tercih ediyordu. İdris'in yeni Libya için seçtiği bayrak Trablusgarp'ın totemlerinden (bir hurma ağacı, bir yıldız ve üç yarım ay) değil, Sirenayka'nın simgelerinden (yıldız ve hilal) alınmıştı. İdris'in saltanatına karşı halkın öfkesi batıda ve en sonunda da doğuda gitgide arttı. İdris, *HMS Bermuda*'dan (Temmuz 1958'de) ve daha sonra da İngiliz 10. Zırhlı Tümeni'nden (29 Ekim 1959'da) korunma istemek zorunda kaldı (onlar İdris'i genel bir ayaklanmaya karşı korudular ve bir İngiliz hükümet görevlisinin o zamanlar yazdığı gibi, "Kral İdris'i hayatta ve tahtta tutmakta yaşamsal bir rol" oynadılar).

Uysal İdris 1953'te yirmi yıl süreli bir İngiliz-Libya temel anlaşması imzaladı; bu anlaşma, birçok yönüyle, Dışişleri ve İngiliz Uluslar Topluluğu Bakanlığı'nın aşırı eğitimli bürokratları tarafından Prens Charles Caddesi'nde hazırlanmış gibi görünüyordu. Bu anlaşma, İngilizlerin Doğu Libya'da (Tobruk ve El Adem'de) askerî üsler bulundurmasına olanak sağladı ve ertesi yıl, Amerika Birleşik Devletleri'nin Trablus'un hemen dışındaki Wheelus Hava Üssü'nü kiralamasına izin verdi (mütevazı bir bedelle, peşin ödeme olarak 7 milyon dolar ve 24.000 ton buğday, yıllık kira olarak da 4 milyon dolar).

ABD'nin Sirte Körfezi yakınlarında süzülüp Akdeniz boyunca sortiler yapan F-101 ve F-102 savaş uçakları Wheelus üssünden kalkıyordu. Bu üslere yerleştirilen birlikler kendi içine kapalıydı. 1958'de antropolog Louis Dupree, "Amerikan askerlerinin çoğu Libya'da görev yapmaya soğuk bakar," diye yazıyordu "ve hava üssünden neredeyse hiç ayrılmaz. Ayrılma gafletinde bulunanlar, ahmakça davranmış olurlar."

Amerika Birleşik Devletleri, Romalıların *mare nostrum*, yani gölümüz olarak andıkları Akdeniz'in güney kıyı şeridiyle ilgileniyordu. 1885'te İtalyan yazar Emilio Lupi bu göl davasını açıkça ifade etti: "Trablus sahili çöl olsa bile, tek bir köylüye ya da tek bir İtalyan firmasına geçim kaynağı sağlamasa bile, yine de onun *mare nostrum*'da boğulmasını önlemek için her şeyi yapmalıyız." Fransızların Fas'ı vardı, İtalyanların da Trablusgarp'ı olmalıydı. Yetmiş yıl sonra, ABD Başkan Dwight Eisenhower Libya Başbakanı Mustafa bin Halim'i Washington'da ağırladı ve ona, "Amerika Birleşik Devletleri için Filipinler Uzak Doğu'da neyse, [Libya'nın da] Amerika Birleşik Devletleri'nin gözünde Orta Doğu'da öyle olacağını" anlattı. Kuzey Afrika devletlerinden bir "güney katı" oluşturmaya büyük istek duyan ABD'nin Libya Büyükelçisi John Tappin'in belirlediği bir ses tonuyla, Libya "sağlam bir şekilde yanımızda" olacak, dedi. Bin Halim Amerikalılara elinde çeyiziyle gelmişti: Tunus Cumhurbaşkanı Habip Burgiba'yla bir anlaşma imzalamıştı ve Batı yanlısı bir blokta Cezayir'i de kapsayabilecek bir ittifak kurmaya çok istekliydiler (ah keşke Fransa bu komşularını rahat bırakmaya ikna edilebilseydi). Bin Halim'e haksızlık etmeyelim, Cezayirli özgürlük savaşçı Ahmet Bin Bella'nın güçlü bir destekçisiydi. Mağribi burjuvazinin hayali burada açıkça görülüyor: Diz çökmeleri, onlara bayrak bağımsızlığı sağlaması için iyiliksever Amerikalıları ikna edebilirdi, onlar da egemenliklerini NATO'nun Akdeniz'i yönüne çevirebilirlerdi.

Eski ve yeni sömürgeci güçlere böyle biat edilmesi Libya halkında tedirginlik yarattı. Böylesine sık gösteriler düzenlemelerine şaşmamak gerekirdi. Recep Buhvayş'ın sömürgecilik karşıtı şiiri *Me Bi Maraz*'ın (Hastalığım Yok) İdris dönemi aydınlarının imgeleminde böyle derin izler bırakmasına yol açan etken işte bu yurtseverlik duygusuydu. Asi kahraman Ömer el-Muhtar'la aynı aşiretten olan Buhvayş, "hastalığım yok, ama sonsuz kederliyim" şeklindeki temkinli feryadıyla İtalyan mezalimlerinin en içli ağıdını yakmıştı. Bu şiir genç Kaddafi'nin kendi figanını dile getirmesini sağladı: "Arap Libya üstündeki gökyüzünü yabancı uçaklar kirletiyor." 1969'dan sonra yeni rejimin ilk eylemlerinden birisi yabancı üsleri kapatmak ve yeni ülkenin egemenliğini yeniden sağlamak oldu. Bu, Kaddafi'ye halkın gözünde büyük bir saygınlık kazandırdı. Wheelus, Libya'ya ait bir askerî hava üssü (Okbe Bin Nafi Hava Üssü) oldu ve Trablus genişleyerek bu üssü kucakladığında, rejim orayı sivil Mitiga Uluslararası Havalimanı'na dönüştürdü.

Libya'nın talihsizliği, Osmanlı İmparatorluğu'nun ve İtalyan sömürgeci maceralarının uzak bir ileri karakolu olmasıydı. Libya temel sosyal kalkınma istiyordu. Kaddafi iktidara geldiğinde, ana ihraç malı hurda metaldi. Libya'nın çölleri, Operation Compass'tan, yani Aralık 1940 ile Şubat 1941 arasında İtalyan ve Alman mevzilerine yönelik müttefik taarruzundan kalan artıkların atıldığı bir çöplüktü. Savaşın o bölümü Rock Hudson'ın *Tobruk* filminde (1967) anlatılır; o filmde Kanadalı bir askeri oynayan Hudson, "Ölü bir şehit sadece yeni bir cesettir," der. Film size savaş sırasındaki şiddeti ve yıkımı yaşatır. Çocukluğumda, yol kenarında yıkık dökük yatan yarım paletli askerî araçlara ve tanklara hayretle bakarak Akdeniz yolu boyunca ilerlediğimi anımsıyorum. Libya'nın ana ihraç malını sağlayan işte bu hurdalardı. Libya'nın ikinci ana ihraç malı, yüksek kaliteli kâğıt yapımında kullanılan hasırotu ya da *halfa* (esparto otu) idi. İdris rejimi ekonomik

sorunu göz ardı etmişti. Emperyal güçlerden tahsil edilen kiralarla (ara sıra da bunların artırılması için mızıkçılık ediliyordu) ve çalışkan köylülerin yarattıkları artık değerle yetiniyorlardı (1957'de başlattığı Saban Harekâtı'yla hiç değilse tarım kesimini modernleştirmeye çalışan Fas Kralı V. Muhammed'in yenilikçiliğinden burada eser yoktu). Kral İdris'in yakın dostu Abdülhamid Bakuş, "1951'de Libya sadece kumdan ibaretti," diye anımsıyordu. "Yıllık geliri 3 milyon sterlindi, o da Libya topraklarındaki üslerin kirası olarak İngiltere'den ve Amerika Birleşik Devletleri'nden geliyordu." Kiralar ekonomik kalkınmayı telafi ediyordu.

Esso (Standard Oil), Sirenayka'daki Zelten petrol sahalarında Haziran 1959'da petrol buldu. Yeraltında petrolün olabileceğine ilişkin ipuçları 1940'lardan beri biliniyordu ve 1955'te İdris rejimi, Seven Sisters'ın ülkenin değişik kısımlarında sondaj yapmasına izin veren bir Petrol Yasası'nı geçirdi. Petrol, en başta, Es Seriye'den Mabruk'a kadar olan kuzeydoğu ve kuzey-orta bölgelerde bulundu. Standard Oil 1961'de Libya petrolünü ihraç etmeye başladı. Bu ürün çok geçmeden ülkenin en büyük ihraç kalemi olacaktı. Libya petrolü Avrupa'ya yakınlığından dolayı ve tatlı petrol (işlenmesini kolaylaştırıp ucuzlatan bir özelliğe sahip) olduğu için rağbet görüyordu. İdris devrildiğinde, ülke günde üç milyon varil petrol ihraç ediyordu. Rezilcesine, hükümet dünyada varil başına en düşük kirayı alıyordu. İdris şahsen gösteriş meraklısı olarak bilinmiyordu, ama çevresindekiler bundan kendilerini alamıyorlardı. Kara Prens denilen Seyyid Abdullah Abid El Senusi rüşvet almasıyla tanınıyordu ve ayrıca, petrol kazançlarını cebine indirmesine olanak sağlayan inşaat projeleriyle de ünlüydü (böyle projelerden birisi hiçbir yerden başlamayan ve Sebha Vahası'na ulaşan, daha sonra da sözüm ona kimyasal silah fabrikası olarak kullanılmak üzere taşla döşenen bir yoldu). Kara Prens şirketine mütevazı bir ad vermişti: SASCO, yani Seyyid

Abdullah Senusi Şirketi. İdris'in çevresinin olağan bir hal alan yolsuzluğu ve emperyal dostlarına gösterdikleri dalkavukluk, Kaddafi'nin darbesine neredeyse hiç kimsenin karşı çıkmamasının nedenlerinden ikisidir. "İdris rejimi kesinlikle bölgedeki en kokuşmuş rejimlerden birisiydi ve belki de dünyadaki en kokuşmuş rejimlerden birisiydi," diye itiraf etti ABD Dışişleri Bakanlığı'ndan James Akins, "Şaşırtıcı bir kolaylıkla devrildi ve neredeyse hiç direniş olmadı."

Kaddafi'nin devrimi o rejimin lekesini silmeye geldi. Libya halkı 1969'da onunlaydı. Kaddafi sözlerini tutmuş olsaydı, 2011'de de onun devriminin yanında olurdu. Ama yeni rejimin ilk on yıllarında halka pek çok şey sağlanmış olsa bile, o zamandan beri çok şey değişmişti. Problemin bir boyutu belki de buydu: Sosyal yararlar *sağlandı*. Libya'nın sosyal temeli merkeziyetçilikten uzaklaştırılmadı ve siyaset demokratikleştirilmedi. Yine de, ancak tarihin yavaş hareketini kavrayamayan bir zihniyet 1969 devriminde ve onun Libyalılara ilk yirmi yılında değilse bile en azından ilk on yılında verebildiklerinde kutlanacak bir şey görmez. Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı'nın hazırladığı en son *İnsani Gelişme Endeksi*'ne bir göz atın (Kasım 2010, güncelleme Haziran 2011). İnsani Gelişme Endeksi (İGE) eğitim düzeyini, yaşam beklentisini, okuryazarlığı ve genel yaşam standardını gösteren bir ölçüdür. İGE açısından Libya 170 ülke arasında 55. sırada, Afrika ülkeleri arasında en üst sırada ve diğer Arap ülkelerinin yalnızca üçünden (petrol ve doğal gaz zengini üç çok küçük devlet: Katar, Bahreyn ve Kuveyt) geride yer almaktadır. Libya'da İGE Suudi Arabistan'a göre daha yüksektir. İGE'nin siyasal fırsatları dikkate almaması önemlidir. Libya toplumunun en rahatsız kesimlerinin ölçüsü buydu.

Kaddafi rejimi, Libya toplumunu dönüşüme uğratmak için bir dizi radikal kalkınma hamlesini yürürlüğe koydu. Kaddafi rejiminin ilk on yılında, devlet petrol sahalarını denetimine

aldı (1972) ve çok uluslu firmalardan (Standard Oil'den, ama daha sonra Nelson Bunker Hunt'ın Titan Resources firmasından da) alınan kiraları yükseltti. Sonra o para sosyal refaha, en başta da konutlaşmanın ve sağlık hizmetlerinin artırılmasına yönlendirildi. "1969'da yeni liderliğin, özellikle bazılarının öğretmeni olduğum gençler tarafından aşka benzer bir coşkuyla selamlandığını anımsıyorum," diyor Graham Brown. "Kendisini Devrim Komuta Konseyi olarak adlandıran yeni otorite sosyalist bir program başlattı – ilk olarak petrol şirketlerini ulusallaştırdı, bir asgari ücret belirledi, refah ve sağlık sistemlerini yaygınlaştırdı, mülk sahiplerinin istedikleri fahiş kiralarda büyük indirim yapıldı. Toprak sahiplerinin aldığı kiralara bir sınır getirildi, kiraların üst sınırı devrim öncesi düzeyin yaklaşık üçte biri olarak belirlendi. Trablus o zamana kadar Orta Doğu'daki en pahalı kent olagelmişti. Birçok büyük mülk devlet tarafından devralındı ve düşük kiralarla halka verildi. Trablus'un hemen dışında gitgide genişleyen devasa gecekondu mahalleleri yıkılarak yerlerine yeni işçi konutu projeleri inşa edildi." Kaddafi iktidarı aldığında, Libya'da okuryazarlık oranı yüzde yirmi gibi içler acısı bir durumdaydı. Transfer ödemelerinin sonucu olarak bu oran 1980'de yüzde doksana yükseldi.

Libya sıklıkla kumu tutan setler gibi iki ucunda iki kentin bulunduğu büyük bir çöl olarak tanımlanmıştır: batıda Trablus ve doğuda Bingazi. İkisinin arasında yaklaşık altı yüz elli kilometrelik bir karayolu vardır. Ama ortada ve güneyde, bedevilerin ve köylülerin mucizevi yöntemlerle toprağı işleyerek tarımsal ürünler ve besi hayvanları yetiştirdikleri geniş çöller uzanmaktadır. Kaddafi ve subayları küçük köylerden ve kasabalardan gelmiş, monarşinin şaşaalarından hiçbirini taşımayan mütevazı kişilerdi. Kırsal kesimdeki güçlüklerin farkında olan Kaddafi rejimi, el koyduğu İtalyan ve Senusi arazilerine çiftçilerin yerleşmelerine izin verdi; hükümet, onlara

çiftlik araç-gereçleri ve girdileri satın almaları için düşük faizli borçlar sağladı. Tarihçi Dirk Vandewalle, *Modern Libya Tarihi* adlı kitabında, "Faizsiz olarak arazi satın alınabiliyordu," diye yazıyor. "Çiftlik kendi kendine yeterli hale gelinceye kadar hükümet çiftçilere maaş veriyordu."

Yeni rejimin ikinci on yılında, yani 1978 ile 1988 arası dönemde devlet özünde bu politikaları sürdürdü. Rejim özel girişimciliği kısıtladı ve yaklaşık iki yüz firmanın denetimini işçilerin ele almasını destekledi. Trablus'un batısındaki Cefara ovasında toprakların yeniden dağıtılması bu uygulamanın kırsaldaki benzeriydi. Devlet tüm makroekonomik işlevleri yönetmek için devreye girdi, aynı zamanda da Merkez Bankası banka mevduat hesaplarına bir tavan koyarak zenginliği yeniden dağıttı. Bu düpedüz para mübadelesi olarak yürütülen zenginliğin yeniden dağıtımıydı.

Yeniden dağıtımı böyle devasa boyutlarda merkezileştirmenin idari maliyetlerini Kaddafi rejiminin hesaplayamaması Kaddafi'nin popülizmini kuşatma altına aldı. Darbeden sonra, eğitimli profesyonellerin birçoğu ülkeden kaçarak, Basra Körfezi'nin Arap emirlerine hizmet etmeye (böylece, Bin Halim, Veliaht Prens Fahd bin Abdülaziz'in danışmanı oldu) ya da Beyrut çevresinde yoğunlaşan finans ve iş dünyasına hizmet sunmaya başladı. Devletin idari aygıtı beceriksiz davrandıkça Kaddafi, sinirleri zaten bozuk olan bürokratlara yükleniyordu. "Daha da verimsizleştiler," diye belirtiyor Vandewalle, "bu da Kaddafi'nin onlara yönelttiği azarlamaları 1970'lerin ortasından sonra hepsinin kovulmasına yol açacak kaçınılmaz bir kehanet haline getirdi." Kaddafi, sosyal ve ekonomik işlevlerin birçoğunu artık yürütemez hale gelen bir devlet aygıtının üstlendiği bu işlevleri merkezileştirmeyi sürdürecekti. Bu, demokratik ademimerkeziyetçiliğe Kaddafi'nin daha da uzak olduğu siyaset sahnesinde olan bitenlerin bir aynasıydı.

Kaddafi sosyalizmi tam olarak uygulamaya asla çok istekli olmadı. Soyut yeniden dağıtım fikrini beğeniyordu, ama diğer otoriter popülistlerin çoğu gibi o da otorite ve karar süreçlerini yerel kurumlara devretme ve böylece onların, yeni elde ettikleri zenginliği kasabalarının ve köylerinin ıslahı için kullanmalarına olanak verme mekanizmalarını düşünmemişti. Onun yerine, Kaddafi sosyal zenginliğin meyvelerini halka aktarırken, aynı zamanda da onun rejimi bu meyvelerin yeniden dağıtımıyla ilgili mekanizmayı merkezileştirdi. Devleşen devlet verimli olamıyordu ve bu, halkın teşvik edilmesinde ciddi problemlere ve devlet mekanizmalarından yabancılaşmaya yol açtı. Kaddafi, bu idari problemleri ele almaktan çok, halkı sakinleştirmek için petrol gelirlerine güvendi. O ve çevresinin petrol kazançlarından çalmamış olmaları övülesi bir davranıştır ve sosyal projelerin halkın yaşamı üstünde etkili olmasının nedenidir. 1980'lere gelindiğinde, Libya insani gelişim göstergelerinin çok yüksek olmasıyla övünebilirdi: en başta da okuryazarlık ve sağlık alanlarında. Kaddafi'nin devrimini uzatan ve merkezî devletinin ülkede karar süreçlerini tekeline aldığı halde iyiliksever görünmesine olanak sağlayan şey petroldü.

Kaddafi'nin demokrasi fikrinin merkezinde kendisi vardı, onun soyu (Kaddafiler) ve "çadır insanları" (*rical el-çeyme*), onun askerî yardımcıları ve çocukluk arkadaşları vardı. Dürüst olmak gerekirse, Kaddafi'ninki, 1978'den sonra Saddam Hüseyin'in yarattığı türden bir kişilik kültü değildi. Kendisinin *Cemahiriye* (Kitlelerin Devleti) dediği demokratik yapı Kral İdris'in izin verdiği çerçeveyi aşıyordu. Gerçek bir demokratik deneyime girişmekte başarısız olması Kaddafi'nin kendisini de uzun süre sınırlendirdi ve Kaddafi sonraki kırk iki yılın akışı içinde birçok kez yeni demokrasi fikirleri ortaya atacaktı. 1978'de Devrim Komitesi Hareketi'ni (*hareket el-lecnati et-tavra*) yarattı ve sonra 1988'de daha fazla sivil ve siyasal özgürlük vaat eden Genel Halk Konferansı fikriyle devam etti.

Devrim Komitesi Hareketi gerçek bir gelişme değildi. Mao'nun Kültür Devrimi ve Kızıl Muhafızları gibi, bu da hükümette hiçbir resmî mevkisinin olmadığını iddia eden Kaddafi'nin hâkim olduğu paralel bir yapı oluşturarak resmî kurumların altını oymayı amaçlıyordu. Bu otorite yokluğu ("Lider ben değilim") tehlikeliydi, çünkü neredeyse tartışılmaz olan onayı veya görüşleri için Kaddafi'ye başvuran kurulu sistemleri zayıflatıyordu. Devrim Komitesi Hareketi'ni Kaddafi'nin ahbap çavuşları doldurdu, söz gelimi Halife Hanaiş, Havaildi Hamidi, Mustafa Harrubi, Ebubekir Yunus, güvenlik servislerinin (ürpertici bir isimle Lider'in İstihbarat Ofisi, yani *Mekteb Ma'lumat el'Kai'd* denilen kurumun) liderliği ve Abdüsselam Callud (aşırı radikal olduğu gerekçesiyle çarçabuk uzaklaştırıldı) bunlardandı. Demokrasi sürecinin, "kitlelerin devletinin," çadır insanlarının kaprislerini doyuran cilalı dış görünüşün başarısızlığı kavranmamıştı. Kaddafi, ademimerkeziyetçilik adına iktidarı merkezileştirmekte dikkate değer bir başarı sergiledi.

Sınırlı olan demokratik alanlar hem rejiminin cilalı söylemiyle hem de halkın özlemleriyle zaman içinde gerildi. 2009'da, Kaddafi'nin oğlu Seyfülislam Kaddafi öğrenim görmüş olduğu London School of Economics'te bir konuşma yaptı. "Teoride, Libya dünyadaki en demokratik devlettir," dedi kıkırdayarak. Dinleyenler kendisine güldüklerinde, o da gülümseyerek ve birlikte gülerek, "Teoride, teoride," dedi. Kaddafi'nin en yakın çevresi bile, *Cemahiriye* ya da kitlelerin devleti teorisi ilgi çekici olmakla birlikte bunu uygulama şansının neredeyse sıfır olduğunu kabul ediyordu. Yıl 2000 olduğunda, seçilebilir nitelikteki yurttaşların yalnızca yüzde onu kongre toplantılarına geliyordu ve yüzde yetmişinden fazlası (Emel Obeydi'nin *Libya'da Siyasal Kültür*'de derlediği anketlerin gösterdiği gibi) siyasal kararları etkileyebileceğine inanmıyordu. Bu ciddi bir suçlamadır. Kaddafi rejiminin otoriterliğe ne kadar hoşgörüyle baktığını Charles Taylor'ın Liberya halkına karşı yürüttüğü savaşı aktif olarak desteklemesi açıkça göstermektedir.

Kaddafi, *Yeşil Kitap*'ında, *Cemahiriye* demokrasisi fikrine bir alternatif sunuyordu. "Her toplumun doğal yasası gelenek (görenek) ya da dindir." Kitlelerin devleti, aşiretin ve imanın sosyal yükü olmaksızın topluluk gücünü örgütleme iddiasındaydı. Ama böyle bir hamle idealistçe olurdu ve halkın bazı kesimlerinin (asıl etkenleri devrik kraliyetler ve onların emperyal müttefikleri olan) gizli örgütlenme faaliyetleri içindeki karşı-devrime kaptırılmasıyla yeni rejimi tehdit ederdi. Yeni bir sosyal doku kurmak için pek zaman olmadığı için, Kaddafi rejimi içgüdüyle ya da fırsattan yararlanarak kendisine sağlananlara sarıldı. Kaddafi iktidar için öteden beri başvurulan kılcal damarlara, yani aşiret, inanç ve ordu hiyerarşilerine yaslandı. Toplumu kökten demokratikleştirmeye istekli olmayan Kaddafi 1970'lerden 2011'e kadar gergin bir dans politikası izleyerek müttefiklerine havuç, potansiyel düşmanlarına ise sopa gösterdi ve bu geleneksel hiyerarşilerin liderliğine hâkim oldu, sonra da kendisi için uygun gördüğünde onların koruyuculuğunu yaptı. Kaddafi'nin benimsediği değişken tarz tek başına onun kişiliğiyle ilgili değildi, aynı zamanda da sisteme herhangi bir ideolojik bağlılığı bulunmayan unsurlar aracılığıyla sadakatleri satın alınmış güç simsarlarına dayanan bir sisteme bir liderin verdiği doğal yanıtla ilgiliydi.

1980'lere gelindiğinde, Kaddafi rejiminin örmüş olduğu ağ çözülmeye başladı. Çad'daki savaş orduyu yıprattı ve hazineyi kemirdi. *Cihadiler* denilen Afgan Araplarının 1980'lerin sonunda Libya'nın doğusuna dönmeleri ve 1991'deki Cezayir İç Savaşı, Derne ve Bingazi kentlerinde aşırıcı siyasal İslam ateşini içten içe besledi. Rejim ne edeceğini bilemez hale geldikçe, aşiret liderleri saçma sapan istekler ileri sürüyorlardı. Eski sosyal sınıflar rejime baskı yaparken, aynı zamanda da Kaddafi'nin kurduğu ulusal kalkınma rejiminin transfer ödenekleriyle oluşan yeni sosyal sınıflar (eğitimli orta sınıf profesyoneller) ona cephe almaya başladılar: Daha fazla siyasal güç istiyorlardı.

Yeni ikilem Kaddafi'yi aşmış görünüyordu; Kaddafi'nin kendi sağlığı (iki kez inme geçirdi) ve otorite paylaşımındaki yetersizliği, "reformcular" (Seyfülislam Kaddafi liderliğinde) ve "sertlik yanlısı ulusal kalkınmacılar" (liderlerinin Mutassım Kaddafi olduğu düşünülüyordu) adıyla anılacak olan kanatlar arasında sonu gelmez bir çatışmaya yol açtı. İki kanadın da liderlerinin Kaddafi'nin oğulları olması anlamlıdır - Kaddafi rejiminin içe dönüklüğü hakkında bize çok şey anlatır.

Kimlik Coğrafyası

Kaddafi'nin yeni rejimi aşiretlerin üstünlüğüne sözüm ona son vermeye çabaladı. Gerçekte, kendi aşireti olan Kaddafileri güçlendirdi ve ülkenin batı ile güneydoğu kısımlarındaki Magraha (Mısrata bölgesi) ve Varfalla (Sirte'den Fizan'a kadar olan bölge) gibi diğer önemli aşiretlerin güvenini kazandı. Bu aşiretler oldukça geniş bir alana yayılmış büyük akraba gruplarıdır. Yaklaşık bir milyonluk Varfalla aşireti evrim çizgisini izlemez. Kaddafi rejiminin başarısı aşiret büyüklerinin desteğini kazanmasıydı; onlar, sadakatleri devam ettiği sürece, kendi aşiret yapılarının rejime sempati duymasını şu ya da bu şekilde sağlarlar. Hasni Abidi'nin (CERMAM, Centre d'études et de recherché sur le monde arabe et méditerranéen, direktörü) belirttiğine göre, "aşiret reisleri bir tür ahlaki ve sosyal desteği temsil ederler." Onlar, " Libya'da siyasal kurumların hiç bulunmaması nedeniyle, sığınma kapısı"dır. Kaddafi rejiminin yapmayı başardığı şey sadık aşiretler yanılsamasını yaratmasıydı ve aşiret liderlikleriyle arasında çatlaklar olduğu zaman rejim onları bağlılığa zorladı. Rejimin nihai aşireti, yani ordu, bunu sağlamak için el altındaydı.

Devrim, bir anlamda, Kral İdris rejimine damgasını vurmuş olan doğudaki Sadi aşiretlerine karşı da bir devrimdi. Kral, Libya'nın doğusundaki El-Beyda'da Cezayirli âlim Seyyid

Muhammed bin Ali es-Senusi'nin 1843'te kurmuş olduğu Senusi tarikatının bir ileri geleniydi. Senusiler, güçlerini, ticaret yollarının kavşak noktalarında ikamet amaçlı inşa ettikleri yerleşim yerleri olan *zaviyeler* çevresinde oluşturdular. Ülke nüfusunun yaklaşık üçte biri bu tarikata bağlıydı. Tarikat güçlüydü. Kaddafi onları beşinci kol olarak görüyordu ve cömert davranmak niyetinde değildi. Doğudaki Sadi konfederasyonu yeni düzenin nimetlerinden yoksun bırakıldı. 1980'lere gelindiğinde, Bingazi Trablus'a kıyasla biraz yıpranmış görünüyordu. Petrol kazancının getirileri ve yeni devrimci rejimin vaat ettiği sosyal refah, yoksullaşmış Doğu'ya ancak kıtı kıtına yardım ediyordu. Bunun anlamı, Libya'nın doğu bölümünün rejime karşı bir komplo yuvası haline gelmesiydi.

BM Komiseri Adrian Pelt'in anlattığına göre, Libyalılar 1951 Anayasası üstünde konuşuyorlarken, en uzun tartışma ülkede üniter bir sistemin mi, yoksa federal bir sistemin mi kurulması gerektiği konusunda çıkmıştı. Trablusgarplılar üniter bir sistem isterlerken, Sirenaykalılar federal bir sistem istiyorlardı. Doğu, İdris rejiminde yararlanmış olduğu ayrıcalıkları gözü gibi sakınıyordu. Artık küçük kentlerden (Kaddafi'nin memleketi Sirte gibi) gelme insanların yönettiği Trablus'tan siyasal özerklik elde ederek bu ayrıcalıkları korumak istiyordu. Bu tatsız bir sorundu. Tartışmada ikircikli bir tutum sergileyen İdris buna ağırlığını koymadı ve en sonunda Libya anayasası üniter sistemi benimsedi. Anayasa, Libya fikrini yaratan politikaların yasal temelini sağladı. Kaddafi'nin önyargıları nedeniyle yoksul Doğu'ya kıtı kıtına yardım verilmiş olsa bile, onun devlet inşa etme politikaları bir Libya ulusal duyarlılığının oluşmasını sağladı. 1960'larda gerçek bir Libya kültürel kimliği yoktu, konuşma ve beslenme tarzları kentten kente farklılık gösteriyordu, öylesine ki aralarındaki özdeşlik asgari düzeydeydi. Rejimin yeni eğitim-öğretim sistemi çöllerden yetenekli öğrencileri topladı ve gençlerin bir yerden başka yere

gitmelerine olanak sağladı. Petrol endüstrisi ve Büyük İnsan Yapımı Nehir (yirmi dinarlık banknotun arkasında betimlenen proje) yeni orta sınıf profesyonelleri, petrol işçilerini ve inşaat işçilerini ülkenin bir ucundan diğer ucuna hareketlendirdi. Artık otoriter popülist devletin parlattığı bir kültür etrafında belirlenen Libya kişiliğinin temelini pekiştirerek süreci tamamlayan devlet bürokrasisi ve askeriye oldu.

Bir Libyalı kimliği doğmuş olsa bile, Doğu'daki aşiretlere ve Kuzeybatı dağlarında yaşayan Cebel Nefusa topluluklarına yönelik ihmal devam etti. Kuzey Afrika boyunca, Amazig halkları (aşağılayıcı bir ifadeyle Berberiler denilen insanlar) özerklik ve saygınlık için uğraş verdiler. Cezayir'deki kabilelerden kuzey Fas'taki Riflilere ve Büyük Sahra'daki Tuareglere kadar, Amazig halkları ya da Amazigler ulusal kurtuluş devletlerine karşı mücadele ettiler, ama pek başarılı olamadılar. Fas'ta Kral VI. Muhammed, Amazig isyanlarından korktuğu için, alelacele Tamaziyt'i devletin resmî bir dili olarak kabul etti. Tıpkı Türkiye'nin Kürt dilini ve kimliğini yasaklama politikası (ya da Fransızların, Aydınlanma adına, Tahitililerin kendi dillerini konuşmalarını yasaklaması) gibi, Kaddafi de Amaziglerin kendilerini kendi dilleriyle ifade etme girişimlerine hep düşmanca yaklaştı. Geçen on yıllık dönemde Libya devleti Amazig halklarının varlığını tanıma fikri konusunda ikircikli davrandı. Ağustos 2007'de hükümet, Dünya Amazig Kongresi'nin Trablus'ta düzenlenmesine izin verdi. Bir yıl sonra Kaddafi, Amazig liderleriyle görüşmek üzere Nefusa dağlarındaki Cedu'ya gitti. Bildirildiğine göre, Kaddafi onlara, "Evlerinizin içinde kendinizi nasıl isterseniz öyle çağırabilirsiniz," dedi, "Berberiler, Şeytan'ın çocukları, ne isterseniz – ama evlerinizden dışarı çıktığınızda yalnızca Libyalısınız." Libya'nın bir Arap ülkesi olduğu fikri Kaddafi rejiminin imgeleminde iyice yer etmişti. Bir ulus-devlet içindeki çatlakları yadsımak ve azınlık haklarının ve kültürel ifadenin ayrılık

yönündeki ilk işaret olduğunu iddia etmek, modern ulusalcılığın normal bir eğilimiydi. Tarihin bize gösterdiği gibi, o hakların tanınmasının değil, yadsınmasının ayrılığı körükleme olasılığı daha fazladır.

1993'te Kaddafi, Mısrata bölgesindeki Beni Velid şehrinde düzenlenen bir suikast girişiminden kurtuldu. Kaddafi, bölgede ağırlığı olan Varfalla aşiretinin büyüklerine gitti ve onlara, hem failleri teslim etmeleri hem de bu tertibi topluca kınamaları gerektiğini anlattı. Onlar bunu reddettiler. Kaddafi'nin Varfalla'yla ittifakı yıprandı. Kaddafi'nin *doğal* liderlerin sadakatini nasıl kaybettiği işte böyle durumlarda açıkça ortaya çıkıyor. 2011 isyanı sırasında Amazig ve Varfalla mensuplarının oldukça büyük bir bölümü Kaddafi'ye sırt çevirdi ve Trablus'a karşı son hamlenin temelini sağladı. Sosyolog Muhammed Bamyeh, aşiret liderlerinin 23 Şubat ile 9 Mart 2011 tarihleri arasında yayınladıkları aşiret bildirilerinin yirmi sekizini araştırdı; bunların "çok büyük çoğunluğunun aşiret çıkarlarından ziyade, ulusal birliği ya da ulusal selameti vurguladığı"nı saptadı. "Bu bildiriler, Libya aşiretlerinin türdeş yapılar olmadıklarını, daha çok, farklı sosyal ve ekonomik temellere sahip değişik üyelerden oluştuklarını da gösterdi. Bu gerçek, %90'ı kentlerde yaşayan ve aşiretler arası evliliklerin yaygın olduğu Libya toplumunun bir bütün olarak mahiyetini yansıtır." Kaddafi'nin *doğal* liderleri kendi topluluklarının arzularını ve tutkularını denetleyemiyorlardı.

Yeşil Bayrak

Nasır çizgisinde bir ulusalcı olan Kaddafi yine de laiklik konusunda hiçbir zaman tam istekli olmadı. Onun *Yeşil Kitap*'ı kapitalizmi ve komünizmi reddederek, "Arap dünyasını hem siyasette hem de ekonomide İslamın temellerine geri döndürmek" için "Üçüncü Evrensel Teori"yi savunuyor-

du. Onun yeni anayasası İslami ilkeler üstüne kurulmuştu (Madde 2) ve onun yeni devleti ekonomide ve siyasette yapmış olduğu şeyi İslamda da yapmaya girişti: İslamı ulusallaştırmak. Devlet, dinsel kurumlar olan *vakıflara* el koydu, sonra din adamlarını dize getirmesinin yanı sıra *içtihadı*, yani Kur'an'ın kişisel yorumunu ve dinin *ulema* hâkimiyeti olmaksızın yaşanmasını öne çıkardı. Bir kez daha Kaddafi, İslamı kendisine ait Üçüncü Evrensel Teori kapsamında kavrayışı ile daha geleneksel, hatta *selefi* bir İslam anlayışı arasında dans edecekti (söz gelimi 1973'te Zuvara halkına seslenirken, Libya'nın hukuk sisteminin *Şeriat* olması gerektiğini söylemişti). Libya'da yaşayan İtalyanların kovulması Nasırcı ulusalcılıktan kaynaklandığı kadar Kaddafi'nin İslami hükümlerinden de kaynaklandı ve Kaddafi'nin Çad'dan Filipinler'e kadar İslami devrimle olan dostluğu da öyle (onun hırsları için kullandığı araç, 1972'de kurulan *el-Faileke el-Islamiye*, yani İslam Birliği'ydi).

Siyasal İslamın temsilcileri, özellikle Libya'nın doğusunda derin kökler salmaya başladılar. *Uleması* büyük ölçüde ulusallaştırılmış olan camilerin dışında ağlar kurup yaygınlaştırdılar. Siyasal faaliyette ilk dönüşüm Libya'nın içinde değil, Sudan'da sürgünde meydana geldi. Orada 1981'de, Libya'nın eski Hindistan büyükelçisi Dr. Muhammed Yusuf el-Mukarayif Libya Ulusal Selamet Cephesi'ni (*İnkat*) kurdu. Örgütün ilk dikkate değer eylemi, Kaddafi'nin Trablus'taki ikametgâhı Bab'ül Aziziye'ye yapılan bir saldırıydı. Bu girişim başarısız oldu ve bu başarısızlığın sonucu olarak iki bin küsur insan yakalandı. Birkaç yıl daha geçmişti ki, başka bir dramatik dönem, bu tür siyasal İslamın tehlikeli bir düşman olarak varlığını sürdürebildiğini Kaddafi'ye anımsattı. *İnkat*'tan ve İslami Kurtuluş Cephesi'nden yeni saldırılar geldi. Bunu daha fazla baskı izledi, örneğin el-Fetih Üniversitesi'nden iki öğrenci 1984'te asıldı ve *Cihat*'ın dokuz üyesinin 17 Şubat 1987'de

idam edilmesi Libya Devlet Televizyonu'nda yayınlandı. *Cihat* grubunun ortaya çıkışı gelecekteki kötü olayların bir habercisiydi: Kendisini adamış küçük savaşçı grupları davaları için ölüme hazırdı.

Trablus Üniversitesi'nde (8 Ocak 1989) ve Trablus'taki camilerde (20 Ocak 1989) meydana gelen kavgalar Kaddafi'nin İslam üstündeki tekelini tehdit ediyordu. Kargaşa çıkmasından korkan rejim 1989'da Libya ile Cezayir arasındaki bir futbol maçını iptal etti. Eğlencelerinin engellenmesine kızan ve sayısından emin olan taşkın kalabalık, "Kaddafi Allah'ın Düşmanı," diye bağırıyordu. Kaddafi'nin yanıtı, yazılı bir açıklama yaparak, İslamcıları "esrar içen ve şarlatan gruplar" şeklinde suçlamak olacaktı (24 Şubat 2011'de Kaddafi, Ez Zaviyeli asilerin "içtikleri Nescafé gibi sütlü kahvelerle halüsinojen ilaçlar aldıklarını" söyleyecekti). Kemikleşmiş İslamcıların birçoğu 1980'lerde Libya'dan kaçarak, Afgan Arap gücünün bir parçası olarak Usame Bin Ladin'in akıl hocası Abdullah Azzam'ın yönettiği Mekteb el-Hidamat, yani Afgan Hizmetleri Bürosu aracılığıyla Afganistan'daki savaşa katıldı. Cihatlarını ta uzaklardaki Afganistan'da yürütmek, rejimin hâlâ güçlü ve tehlikeli olduğu Libya'da yürütmekten daha güvenliydi.

Afganistan'daki savaşın 1980'lerin sonuna doğru hız kesmesiyle, Afgan Arapları evlerine döndüler. Cezayir'de, çok sayıda kemikleşmiş savaşçı olarak bir araya gelip İslami Selamet Cephesi'ni (FIS ya da İSC) kurdular. Cezayir toplumunun gidişatına kızan, 1991'de ABD liderliğinde Irak'a düzenlenen saldırıya öfkelenen ve kazanabilecekleri seçimlerin rejim tarafından ertelenmesiyle engellenen siyasal İslam güçleri silahlı mücadeleye yöneldiler. Cezayir İç Savaşı neredeyse iki milyon kişinin ölmesine ve ülkenin sosyal zenginliğinin yıkıma uğramasına neden oldu. Yine de, Libya kökenli Afgan Arapları için bir yol açtı, bunların birçoğu Libya İslami Savaş Grubu'na (LIFG ya da LİSG, 1990'da Pakistan'da kurulan *el-Camia el-İslamiye*

el-Mukatile fi-Libya) katıldı. LİSG, Mısır'daki ve Cezayir'deki İslamcıların deneyimlerinden yararlanarak küçük hücreler (*ankud*) oluşturdu ve grubun ideologları (örneğin, Ebu el-Mundir adıyla da bilinen Sami el-Sa'idi) tüm Müslümanlar için topluca bir yükümlülük olarak (*farz-ı kifaye*) *cihat* ve bireysel bir yükümlülük olarak (*farz-ı ayn*) *cihat* arasında ayrım yaparak bu fikri yaymaya çalıştılar. İkincisini yeğleyerek, bu küçük hücrelerin o kadar radikal olmayan dostları, arkadaşları arasında yaşamalarına ve sosyal koşulları kendilerine uyacak biçimde değiştirmek için dikkat çekici şiddet eylemleri tasarlamalarına olanak sağladılar. LİSG Pakistan'dan Sudan'a ve oradan da Cezayir'e taşınarak, Kuzey Afrika'ya sıçrayışını (*el-vatbe*) gerçekleştirdi.

LİSG ilk büyük eylemini 1995'te Bingazi'de, sonra da Derne'de ve Cebel'ül Ahdar'da (Yeşil Dağlar) gerçekleştirdi. Bir kez Şubat 1996'da Sirte'de, yine bir kez de Mayıs 1998'de Bingazi'nin doğusundaki Sidi Halife yakınlarında olmak üzere, en azından birkaç kez Kaddafi'ye suikast girişiminde bulundu. Vadi el-İncil'de (İncil Vadisi'nde) Mart 1996'da rejimin güçleriyle girilen büyük bir çatışma LİSG savaşçılarının çoğunu saf dışı bıraktı. LİSG'nin askerî komutanı Fethi bin Süleyman (Ebu Abdurrahman el-Hattah adıyla da bilinir) Eylül 1997'de öldürüldü. LİSG'nin savaşının gerilla evresi 1998'de İstanbul'da yapılan toplantıyla sona erdi. Liderleri Mustafa Kunayfid, Libyalı Afgan Araplarını Çeçenistan'da savaşmaları için gönderdi. Bunlar 2003'ten sonra da Irak'taki ayaklanmaya katılacaklardı.

Doğu'nun Irak'ta savaşmak üzere gönderdiği gençlerin sayısı orantısız ölçüde yüksekti. Oralara tam olarak *cihat* amacıyla ya da *el-Kaide*'ye gönülden bağlı oldukları için gitmediler. ABD büyükelçiliğinden bir yetkilinin 2008'de Trablus'tan bildirdiğine göre, Irak'a giden gençler Kaddafi'yi etkili şekilde protesto edemedikleri için öyle yapıyorlardı. Irak Libya'nın

yerini tutuyordu. Bu yetkili Derne'ye gitti. Trablus'a döndüğünde, amirlerine şu notu sundu: "Doğu Libyalıların Kaddafi rejimine etkili şekilde meydan okuyamadıkları için yaşadıkları hayal kırıklığı, daha önceki çatışmalardan dönen Libyalı savaşçıların el birliğiyle yürüttükleri ideolojik kampanyayla birleşerek, Derne'nin Irak'taki Libyalı yabancı savaşçıların kaynağı haline gelmesinde önemli rol oynamıştır. Diğer etkenler arasında, gençler için sosyal çıkış yollarının azlığı, işgale karşı dişe diş mücadelenin odağı olarak Derne'nin tarihinden duyulan yerel gurur, kentin gençlerinin ekonomik ayrıcalıksızlığı sayılabilir. Irak'taki ve Filistin'deki olaylarla ilgili uydu televizyonunda anlatılanlar koalisyon kuvvetlerine karşı direnişin haklı ve gerekli olduğu yolundaki yaygın görüşü körüklüyor. Konuştuğum bir Libyalı, Derneli gençleri Bruce Willis'in *Die Hard* (*Zor Ölüm*) adlı aksiyon filminde canlandırdığı ve sessiz sedasız ölmeye inatla direnen karaktere benzetti. Onların gözünde, koalisyon kuvvetlerine karşı Irak'taki direniş önemli bir 'cihat' eylemidir ve Kaddafi rejimine karşı son bir meydan okumadır."

29 Haziran 1996'da Trablus'taki Ebu Selim Hapishanesi'nde LİSG üyelerince bir protestonun gerçekleştirilmesi LİSG mücadelelerinin ürünüydü. Rejim 1.233 tutukluyu öldürdü. Kaddafi'nin uşağı (ve kayınbiraderi) Abdullah el-Senusi, Şubat 2011'de Bingazi'ye gönderilecek olan kişi, o zaman da içişleri bakanıydı. Ebu Selim Hapishanesi davasını üstlenecek olan avukat Abdül Hafız Goga 2011'de kurulan Libya Ulusal Geçiş Konseyi'nin sözcüsü oldu ve konseyin üyelerinden birisi (yine bir avukat) olan Fethi Terbil ölenler için bir hafta adalet nöbeti tutacaktı.

Yıpranmış haldeki Kaddafi İslam hakkında bazı görüşler ortaya atmaya başladı; bunlar kendisi için yeni değildi, ama LİSG'nin doğuşu ve kapı komşusu Cezayir'de İç Savaş'ın çıkması bunları alevlendirmişti. George H. W. Bush'un 21 Ocak 1991'de

Mübarek'le yaptığı telefon görüşmesinde ABD Başkanı, "Kaddafi beni düş kırıklığına uğrattı. Bazı çılgınca sözler edip duruyor" dedi. Mübarek'in yanıtı sansürlenmiştir. Bush, "Sanırım, sadece tribünlere oynuyor," diye karşılık verdi. Gerçekte daha fazlasını yapıyordu. ABD'nin Irak'ı bombalaması bağlamında, "İslam Batı'nın hedefi haline geldi," diye şikâyet ederek, kabaran ideolojik dalgayı lehine çevirmeye çabalıyordu. 1994'te, alkole getirmiş olduğu yasağı yeniden onayladı, İslami takvimi yürürlüğe koydu ve BM yaptırımlarına karşı dindar Libyalıları devlet uçaklarıyla hacca gönderdi. O zamanlar bir Libyalının dediği gibi, o "İslamın kalkanı"ydı.

Yıpranmış Üniformalar

İki ülkeyi ayıran bir toprak parçası (Auzu Şeridi) nedeniyle yirmi yıldan beri süren düşük yoğunluklu siyasal ve askeri çatışmadan sonra, Libya silahlı kuvvetleri 1978'de Çad'a girdi. Eski sömürge dönemi anlaşmaları ve tarihsel iddialar üstünde süregiden çekişmeler büyük uranyum yatakları barındırdığına inanılan bir bölgeyle ilgiliydi. Trablus ve N'Djamena'dan çok uzaktaki güçlerin vekilleri olan iki ülke on yıl süren kanlı bir savaşa tutuştu. Sovyetler'in ve Doğu Almanların silah ve malzeme verdiği Kaddafi'nin İslami Lejyonerleri ilk başlarda sadece Çadlı asilere lojistik destek sağlıyorlardı, ama on yıllık bir süreçte savaşın içine sürüklendiler. Fransızlar iki kez müdahale etti ve üstün hava gücüyle Kaddafi ile müttefiklerini püskürttü. 1987'ye gelindiğinde Libyalılar kendi Çadlı müttefiklerini kaybetmişler ve Çad'ın kuzey çöllerinde korunmasız kalmışlardı. Yeniden cesaret kazanan Çad ordusu, FANT, savaşçı kuvvetlerini MILAN anti-tank güdümlü füzeleriyle donatılmış Toyota kamyonetlere bindirerek çatışmaya sürdü. Bu, 1987 Toyota Savaşı'ydı ve 2011'de Libya'da da böyle kamyonetlerin kullanılmasına birçok ayrıntısı bakımın-

dan benziyordu. Libya ordusu ağır yenilgiye uğradı, Auzu Şeridi'ni kaybetti ve Afrika Devletleri Örgütü işe karışmamış olsaydı, Libya içinde de tehdide maruz kalabilirdi. Fransızlar Kaddafi'ye karşı müdahalede bulundular ve Amerika Birleşik Devletleri FANT'a istihbarat desteği sağladı. Bu, 2011'in bir ön izlemesiydi.

Libya ordusu yaklaşık sekiz bin askerini kaybetti, bu kayıp Çad ordusunun kaybından yaklaşık sekiz kat fazlaydı. Bazı hesaplara göre, Libya silahlı kuvvetleri piyade kuvvetlerinin üçte birini ve oldukça önemli sayıda zırhlı aracını kaybetti. Moraller yerlerde sürünüyordu. Devrim Komuta Konseyi'nin daha iyi unsurları, özellikle de Hür Subayların zeki ve yetenekli mensupları, ya görevden atıldı ya da dize getirildi. Bunların güçlenmesine izin verilmiş olsaydı, Libya ordusu fikirsiz kalmayabilirdi ya da sıradan askerler ile (yeni türeyen ayrıcalıklı kesimin suratsız çocuklarının sayıca gitgide arttığı) subay sınıfı arasında kopukluk yaratmayabilirdi. Ordu gücünü bir daha asla geri kazanamayacaktı.

1986'da, Libya'nın Berlin'de bir gece kulübünü bombalamasına misilleme olarak Amerika Birleşik Devletleri Trablus ve Bingazi'yi bombaladı. El Dorado Kanyonu Operasyonu Kaddafi'nin ikametgâhına yönelik bir hava saldırısından oluşuyordu (Kaddafi bu saldırıda kız evlatlığı Hanna'nın öldürüldüğünü öne sürdü. Hanna'nın gerçekte bu saldırıdan sağ kurtulduğu ve şimdi doktorluk yaptığı 2011'de ortaya çıktı). Bu, Libya ulusalcılığı için kısa bir doping oldu, çünkü en azından silahlı kuvvetler Kaddafi'ye sadakatini sundu. Toyota Savaşı'nda uğranılan yenilgi kendilerine olan güvenlerini azaltmıştı. 1992'de getirilen BM yaptırımları silahlı kuvvetlerin daha da bilenmesine yol açtı. Dirk Vandewalle'ın ileri sürdüğüne göre, BM yaptırımları "Libya'da ücretlerin ödenmemesi, sübvansiyonların azaltılması, ordu ek ödeneklerinin kısıtlanması ve temel mallarda kıtlık çekilmesi şeklinde yan-

sımasını bularak, hoşnutsuzluğun tırmanmasına ve yoksunluğun artmasına" yol açtı. Kaddafi'ye en çok zarar veren, ordu ödeneklerindeki bu kesintilerdi.

Ordudaki problemleri fark edecek kadar uyanık olan Kaddafi en iyi birliklerini ülkenin batı kısmına çağırdı. Seçkin birlikler Trablus'u savunmak üzere getirildi, Takviye Edilmiş 32. Tugay (daha sonra Hamis Tugayı) da bunlar arasındaydı. Sadakatlerinden emin olmak için bu askerlerin özenle seçildikleri ve ABD hava gücünün gerçekleştirebileceği türden (15 Nisan 1986'daki on iki dakikalık hava akınında ve daha sonra 1991'de Irak üstündeki gösteri savaşında bir anda yaptığı gibi) sürekli savaşa göre daha zayıf olan her şeyi yenebilecek biçimde eğitildikleri düşünülüyordu. Bu zaten bir zayıflık işaretiydi. Libya ordusu rejimin kendi Truva Atı'ydı.

III

Devrim İçinde Devrim



Libyalılar uranyum değil, McDonald's hamburgeri yemek istiyorlar.
– Seyfülislam el-Kaddafi, 2005.

Birleşmiş Milletler yaptırımları 1992'de yürürlüğe girdi. Libya maliyesi bundan çok etkilendi. Hazine 1992 ile 1998 arasında yaklaşık 24 milyar dolar kaybetti, altyapı planları askıya alındı, berbat durumdaki petrol çıkarma aygıtlarına hiç yabancı yatırım yapılmadı, petrol gelirlerinde 15 milyar dolar kayıp ve gıda fiyatlarında yüzde iki yüz artış oldu. Ülke baskıya dayanmaya açıkça hazırlıklı değildi. Kaddafi rejimi önceki on yıllık dönemde ekonomik rezervlerini artırmayı ve altyapısını güçlendirmeyi başaramamıştı. Petrol fazlalığının düşüncesizce kullanılması ekonomik durgunluğu çabuklaştırdı.

Nisan 1986 saldırısından sonra Libya halkı Kaddafi'nin çevresinde kenetlendi. Washington'ın dümeninde Reagan bulununca hiç de zor olmayan anti-Amerikancılık, Kaddafi'nin "devrim içinde devrim" dediği şeyin paravanı oldu. Bu, neoliberalizmin ya da Kaddafi'nin "halk kapitalizmi" dediği şeyin gelişini tanımlamak için Libya'da kullanılan ifadeydi. 1987'de, kansız kalmış ithal ikamesi politikalarına son verildi, IMF kılavuzlarından tarım ve endüstri "reformlar"ı taştı. Eylül 1988'de, hükümet ithalat ve ihracat kotalarını kaldırarak, kentlerdeki yeni

*suk*larda (çarşılarda) perakende ticaretin gelişmesine olanak sağladı. 1992'deki BM yaptırımları reformları sekteye uğrattı ve eski Kaddafi'nin içine gömülmüş olduğu lahitten dışarı çıkmasını sağladı. Egemen seçkinler arasındaki çatlaklar reformları bazen yavaşlattı, bazen de hızlandırdı. Kaddafi bir o tarafın yanında, bir diğer tarafın yanında tartışmaya katılarak nabza göre şerbet verecekti. Neoliberalizm ilacının işe yaramasına izin verilebilmesi için önce iki problemin çözülmesinin gerekli olduğu açıktı: BM yaptırımlarının kaldırılması için Kaddafi rejimi ABD'yle barış yapmalı ve ABD'nin siyasal İslam virüsü olarak gördüğü şeyle mücadele etmesine yardımcı olmalıydı. Kaddafi'nin iddiasına göre, ABD'nin Libya'ya karşı alerjik reaksiyonu bir halledilebilseydi, Libya'nın ekonomik ve siyasal hayatiyet problemleri çözümlenebilirdi.

Musa Kusa Bagajsız Seyahat Eder

> Gelip Trablus'ta konaklayacağımızı,
> Muammer el-Kaddafi'nin bir oğlu
> tarafından ağırlanacağımızı on yıl önce
> asla tahmin etmezdik.
> – Senatör Joseph Lieberman,
> Ağustos 2009.

Musa Kusa, Kaddafi'nin yakın müttefiklerinden biriydi, onun çadırından birisiydi. Sadakati sınır tanımıyordu. 1980'de, büyükelçi olarak Londra'ya gönderildi. Orada *The Times*'a verdiği demeçte, "başıboş köpeklerin" öldürülmesi gerektiğini söyledi. Bu sözle Libyalı ayrılıkçılara gönderme yapıyordu. Londra'dan kovuldu. 1996'da Ebu Selim hapishanesinde LİSG mensuplarına ateş açan birliğe Musa Kusa komuta ediyordu. Ama o Kaddafi'nin kasabı değildi. Michigan Eyalet Üniversitesi'nde geçirdiği zamanın parlattığı ve Trablus'taki diplomatik misyonların bir centilmen olarak saygı gösterdiği

Musa Kusa, tüm anlaşmazlıkları halletmek ve Libya'yı diplomatik derin dondurucudan çıkarmak için Atlantik başkentleri arasında mekik dokumak üzere seçildi.

Lockerbie faciası (Pan Am Sefer Sayısı 103) ve Fransız uçağının (UTA Sefer Sayısı 772) Nijer semalarında bombalanması olayları işin anahtarıydı. Musa Kusa Libya'nın petrol parasından milyonlarca dolar ödemeyi vaat edebilirdi. Müzakereler bir gidip bir geliyordu. Para ve Libya'nın petrol sahalarına geri dönüş vaatleri Atlantik dünyasının reddedemeyeceği kadar büyüktü. BM yaptırımları Nisan 1999'da askıya alındı ve 2003'te kaldırıldı. Kaddafi, Libya'nın "kitle imha silahlarının tümünü ifşa edeceğini ve sökeceğini" duyurmaya karar vererek kan bedeline bir katkı daha yaptı. Bu açıklama 19 Aralık 2003'te, yani ABD silahlı kuvvetlerinin kitle imha silahları bahanesiyle Saddam Hüseyin iktidarını bitirmesinden sonra yapıldı. ABD İran'a ve Kuzey Kore'ye de aynı derecede öfkeliydi, ama askerî eyleme geçemedi. Onların elindeki nükleer kart Irak macerasının tekrarlanmasını engelledi. Kaddafi'nin kartını masaya atması dalkavukça niyetlerini açığa çıkardı. Ertesi yıl, ABD Kongresi'nden bir grubun (Kongre üyesi Tom Lantos başkanlığında) Libya'ya gelmesiyle ticari ilişkiler yeniden kuruldu. Lantos'un ekibi Libya hakkında iyi haberlerle ABD'ye döndü. 2006'da, ABD Dışişleri Bakanlığı, Libya'yı terörizmi destekleyen devletler listesinden çıkarmaya karar verdi. Ekim 2008'de Libyalılar, çeşitli bombalama eylemlerinin tazminatı olarak emanet fonuna 1,5 milyar dolar aktarmaya söz verdiler. Başkan George W. Bush, Libya'ya karşı tüm talepleri iptal eden 13477 sayılı Yürütme Emri'ni imzaladı. ABD petrol şirketlerinin peşinden (onların jetleri daha hızlıydı) bir ABD Büyükelçisi Trablus'a geldi.

Musa Kusa dikkate değer bir iş çıkarmıştı.

1999'da Musa Kusa, Avrupa'da üslenmiş çeşitli *cihadî* gruplarla konuşmaları başlattı. Onların öfkesini söndürmek istiyordu.

Aynı zamanda da Kaddafi rejimi Libya içindeki kemikleşmiş *cihadiler* üstünde baskısını artırdı ve ABD'nin gözüne girmeye çalıştı, çünkü hem Amerika hem de Libya rejimleri *cihadi* korkusunu paylaşıyordu. 9/11'den sonra, Kaddafi, "dehşet verici ve yıkıcı" saldırılar nedeniyle taziyelerini sunan ilk dünya liderlerinden birisi oldu ve ABD'deki saldırıda hayatta kalanlar için Libyahların kan bağışı yapmalarını istedi. Ekim 2002'de Dışişleri Bakanı Muhammed Abdurrahman Çalgam, hükümetinin ABD'yle kontrterörizm konusunda yakın danışmalarda bulunduğunu kabul etti ve birkaç ay sonra, Kaddafi'nin veliahtı Seyfülislam, Bush'un terörle savaşını desteklediklerini sıcak sözlerle dile getirdi. O zaman Kaddafi'nin internet sitesini ziyaret etseydiniz, eski Albay'ın şu dikkate değer sözünü okurdunuz: "Terörizm olgusu yalnızca ABD için bir endişe kaynağı değildir. Tüm dünyanın endişe kaynağıdır. ABD bununla tek başına savaşamaz. Bu görevi tek başına ABD'ye emanet etmek mantıklı, makul ya da sonuç verici değildir." Libya İslami Savaş Grubu gibi grupların katıksız terörünü yaşayan Kaddafi'ye ihtiyaç vardı.

Kaddafi *cihadiler* ile ikili bir kumar oynadı. Bir yandan, aşağı yukarı 2005'te rejim LİSG'yle diyalog başlatmıştı. Ocak 2007'de Seyfülislam, LİSG'nin eski lideri Numan Benotman'la ve Katar'da yaşayan Şeyh Ali el-Sallabi'yle görüştü. LİSG'nin başı Ebu Layt el-Libi Kaddafi rejimiyle görüşmeyi reddetti. Onun yapacak daha önemli bir işi vardı. El-Kaide'nin Afganistan ve Pakistan sınır bölgesindeki liderliği, Kasım'da, LİSG'nin el-Kaide'ye katıldığını duyurdu (Bu duyuru yapıldığı zaman Ebu Layt el-Libi Eymen el-Zevahiri'yle birlikteydi). Bu durum, Atlantik güçlerinin İslami Mağrip'teki El-Kaide (İMEK) konusunda kendi dramatik açıklamalarını yapmaları üzerine LİSG'yle ilgili paranoyası şiddetlenmiş olan rejimin kanını dondurdu (liderlerinin şişinmesine rağmen İMEK [AQIM], bir tür Salıra ötesi çete haline gelmiştir, insan kaçırma ve

kaçakçılık işlerine bulaşmıştır, Mali hükümetine karşı Tuareg ayaklanmasından ve Cezayir iç savaşının artıklarından beslenmektedir). İbn Şeyh el-Libi'nin Mayıs 2009'da yapılan cenaze törenine doğum yeri Ecdebiye kentinden binlerce kişinin katıldığını görmek Kaddafi'yi çok daha fazla ürkütmüş olmalıdır (el-Libi 2001'de Pakistan'da tutuklanmıştı ve anlaşıldığı kadarıyla Mısırlı Ömer Süleyman'ın bir işaretiyle, Libya'da gözaltındayken ölmüştü). Seyfülislam, Mart 2010'da düzenlenen *cihadiler* ile ulusal uzlaşma töreninde, "Dünün düşmanı bugünün dostudur," dedi. Olanlar sanki gerçek değil, tiyatroydu, ama Libya Devlet Televizyonu için bu yeterliydi.

Cihadiler tam olarak yatıştırılmış değillerdi, ama onların süregiden varlığı, Kaddafi'ye, rejiminin Amerika Birleşik Devletleri'ne duyduğu antipatiyi bir hamlede ittifaka dönüştürme olanağını verdi. Onları kısık ateşte haşlamak yeterliydi – Amerika Birleşik Devletleri'ne onların varlığını göstermek ve dolayısıyla terörle savaşta daha inandırıcı bir müttefik olmak için. ABD ordusunun Afrika Komutanlığı'nın (AFRICOM) başı olan General William Ward'ın ikna edilmeye ihtiyacı yoktu. 2009'da gönderdiği bir notta General Ward, "Libya uluslararası terörizmle savaşta üst düzey bir ortağımızdır," diye yazıyordu.

Libya'ya yönelik taleplerin halledilmesi, yalnızca yaptırımlar rejimini kırmaya odaklanan nötr bir süreç değildi. Para ödenmesinin yanı sıra, Kaddafi rejiminin ideolojik çatısında da dikkate değer bir değişim meydana geldi. Yirmi birinci yüzyılın ilk on yılının ortasına gelindiğinde, Kaddafi'nin dünya görüşünde 1969'daki genç subayın görüşünden pek az iz kalmıştı. Kaddafi'nin dünya olayları yorumcusu Dr. Ahmed Fituri (Dışişleri Bakanlığı'nda Amerika Kıtası Sekreteri), lideri için yeni kitapların özetlerini yazmaya başlamıştı. Bir kişinin neler okuduğunu bilirseniz hakkında fikir edinirsiniz. Kaddafi *Newsweek*'in uluslararası editörü Fareed Zakaria'nın

(*The Future of Freedom* ve *The Post-American World*), Thomas Friedman'ın (*The World is Flat*), George Soros'un (*The Age of Fallibility*) çalışmalarından ve önemli olarak, ABD Dışişleri Bakanı Condoleezza Rice'ın *Foreign Affairs*'de çıkan yazılarından hoşlanıyordu (ikametgâhında, Rice'ın resimlerini ve yazılarını kesip yapıştırdığı bir defter tutuyordu, o deftere şu tuhaf sözleri yazmıştı: "Onun şöyle geriye yaslanışına ve Arap liderlere emirler verişine hayranım ve bundan çok gurur duyuyorum ... Leezza, Leezza, Leezza. Onu çok, ama çok seviyorum. Ona hayranım ve onunla gurur duyuyorum, çünkü o Afrika kökenli siyah bir kadın"). Obama 2008 seçimini kazandığında, Kaddafi ona kişisel bir mektup yazdı (9 Kasım 2008) ve seçimden çıkardığı sonuçları dile getirdi: "Asıl nokta, Siyahların aşağılık kompleksine kapılmayacak ve Yankileri taklit etmeyecek olmalarıdır." Atlantik devletlerinin lider kadrosunda Rice'ın ve Obama'nın varlığı, Kaddafi'nin devrimci ulusalcılıktan yola çıkıp emperyal başkentlere boyun eğişe varmasına olanak sağlıyor gibi görünüyordu. Afrika kökenli Amerikalılar olarak Rice ve Obama Amerikan baskısına örtü sağlıyor ve çakma ulusalcının mutlu mutlu onların yanında yer almasına olanak tanıyordu.

Dönüşümü kamçılayan şey şahsiyetler değildi. Bunun kökeninde, yaptırımları kaldırma ve eski düşmanlıkları yeni çağda devam ettirme gereksinimi yatıyordu. Kaddafi rejiminin İranlılara ve Suudilere olan güvensizliği, İran karşıtlığında ABD'ye katılma ve Suudileri Vahabilik katranına bulama girişiminde kendini açığa vurdu. Kongre üyesi Tom Lantos 2006'da Trablus'u ziyaret ettiğinde (ikinci ziyaretiydi) Musa Kusa'yla baş başa oturdular; Musa onu, "İran ile Irak birbirini dengeliyordu. Şimdi denge yok," diye uyardı. Musa Kusa, "İranlıların uranyum zenginleştirme ve bomba geliştirme çalışmaları yaptıklarından emindi", bu söz Lantos'un kavgacı kulaklarına müjde oldu. Askerî İstihbarat şefi Abdullah Senusi'yle buluşan

Lantos, ABD'nin 9/11'den sonra Afganistan'a ve Irak'a saldırmasını değil, hava korsanlarının çoğu Suudi olduğu için Suudi Arabistan'a "kıyamet" yaşatmasını Libyalıların nasıl beklediklerini dinledi. Kasım 2006'da, Genel Halk Komitesi'nin Amerika Kıtası Direktörü İbrahim Dridi ABD büyükelçiliği personeliyle buluşarak, "Çin'in kıta üzerindeki hegemonyası"ndan Libya'nın duyduğu endişe konusunda onları uyardı. Maslahatgüzar Ethan Goldrich, Washington'a yazdığı notta, olayların böyle gelişmesinin kendisini çok şaşırttığını yazıyordu, "Libyalıların bizimle ortak çıkarlarının potansiyel bir kaynağı olarak Çin hegemonyası korkusunu saptamış olmalarını son derecede ilginç buluyoruz."

Trablus'taki dışişleri bürokrasisinin diğer unsurları Amerika Birleşik Devletleri ve onun Atlantik ortaklarıyla olan yakınlaşmayı hiç de nimet olarak görmediler. Yeşil Kitap Merkezi'nin müdürü ve Halk Kongresi'nin eski yüksek yetkilisi Ahmet İbrahim, 2009'da Trablus'ta düzenlenen bir konferansta, Amerika Birleşik Devletleri'yle olan bu yakınlaşmanın "büyük bir günah" olduğunu ve Kaddafi rejiminin "çürümüş köpek" dediği ABD Büyükelçisi'ni aşağılaması gerektiğini söyledi. Ama İbrahim hükümete sesini duyuramadı. Libya'daki Batı yanlısı "reformcular" İbrahim'in arkasından onu *el-Behim* olarak niteliyorlardı. *Behim* sözcüğünün dişil hali *behime*, bir tür canavar anlamına gelir, sokak dilindeki anlamı ise süzme salaktır. İbrahim, Eşek lakabıyla biliniyordu, bunun en büyük nedeni 1980'lerde yabancı dillerin (en başta da İngilizcenin) öğretilmesini yasaklatmaya çabalayıp bunda başarısız olmasıydı. Böyle eski tüfek devrimciler, 1969 devriminin vaadine iman etmiş olanlar arasında küçük bir halk desteğini koruyor olsalar bile, 1990'ların sonunda saha kenarına alınmışlardı. Kaddafi, Bab'ül Aziziye'de bulunan ve yumruk darbesiyle düşürülmüş bir ABD savaş uçağını temsil eden heykeli (1986'da Libya'nın bombalanması anısına dikilmişti) hiçbir zaman yık-

tırmadı. Resmî gidişat Atlantik başkentlerini hoşnut eden bir yönde olsa bile, böyle görüntüler devletin propaganda mönüsünde yer almaya devam etti.

Kaddafi'nin, esasen dünya sahnesinde daha büyük ekonomik ya da siyasal yararlar elde etmek için bir pazarlık kartı olarak ulusalcılık ifritlerini kendisi için uygun olduğu zamanlarda uyandırmasına olanak sağlayan şey işte bu devrim inancının hâlâ sürmesiydi. Aşağıda göreceğimiz gibi, Kaddafi, Libya çöllerinde sondaj kuyuları açmak için can atan petrol şirketlerinden daha iyi şartlar koparmaya çalıştığı zamanlarda bunu yapmayı alışkanlık edinmişti. Kaddafi'nin dışişleri bakanlığının bön bir yönü vardı. Roland Bruce St. John'un *International Journal of Middle East Studies*'de belirttiği gibi, Libya dışişleri bürokratları "son derecede karmaşık diplomatik problemlere bönce, kolaycı çözümler" öneriyorlardı. Bu "politikalar Libya dışında gitgide yaygınlaşan bir güvensizlikle ve ilgisizlikle karşılandıkça, çoğu kez de reddedildikçe duydukları düş kırıklığı giderek artıyordu." Yine de, eski tüfek bürokratlar Kaddafi'yi bir dereceye kadar yönlendirmeyi zaman zaman başarıyorlardı. Bu türden en önemli manevra, Fransa cumhurbaşkanı Sarkozy'nin ortaya attığı Akdeniz Birliği fikrini Kaddafi'nin engelleme girişimiydi. Fransa, Akdeniz'in güney sahiline yaptığı finansal yardımdan yararlanarak bu ülkeleri yeni bir birliğin boyunduruğuna sokmak istiyordu; bu birliğin gündeminde Afrika'dan Avrupa'ya göç ve İsrail'in tam üye olmasına zemin hazırlama gibi konular bulunacaktı. Bu Akdeniz Birliği, Afrika Birliği'nin ve Arap Birliği'nin önünü kesecekti. Kaddafi, bu Birlik girişimini reddetmek için Arap Birliği'ni Trablus'ta bir mini zirve yapmaya çağırdı. 10 Haziran 2008'de yaptığı konuşmada Kaddafi, Kuzey Afrika ülkelerinin "bu derecede aç olmadıkları"nı söyledi; "biz aç köpek değiliz ki onlar önümüzde kemik sallayınca arkalarından koşalım," dedi. Afrika kıtasında ülkeler arası mali işlemlerde Fransız

frangı kullanımına son vermek için bir Afrika para biriminin oluşturulması tehdidini de savurdu. İtalyanları da neredeyse aynı türden bir tepki bekliyordu, çünkü Kaddafi Berlusconi'yi ve İtalyan parlamentosunu ziyaret ettiği zaman, yakasında büyük Libyalı kahraman Ömer el-Muhtar'ın resminin bulunduğu bir elbise giymişti. Bu resimde Libyalı kahraman, onu idam etmek için hazırlık yapmakta olan sevinçli İtalyan ordusu ve sivil liderler tarafından çevrilmiş gururlu bir tutsak olarak betimleniyordu.

Kaddafi'nin artakalan sömürgecilik düşmanlığı Avrupalılarla giriştiği çekişmelerinde ortaya çıkıyordu. Libya petrolü Avrupalıların da iştahını kabartıyordu. İngiltere başbakanı Tony Blair ve Fransa cumhurbaşkanı Sarkozy Kaddafi'nin elini öpüp petrol tavizleri karşılığında para teklif etmeye gittiler. İngiliz hükümetinin Lockerbie'de düşen uçağa bomba koymaktan hüküm giymiş Abdülbasit el-Megrahi'yi Ağustos 2009'da serbest bırakmasının nedeni budur. Berlusconi'nin 2008'de Ömer el-Muhtar'ın oğlunun önünde eğilmesinin ve İtalyan sömürgeciliğinin özür bedeli olarak 5 milyar dolar vermesinin nedeni de budur. Berlusconi, kendine özgü pervasızlığıyla, İtalya'nın "daha az yasadışı göçmen ve daha fazla petrol" alması için özür dilediğini söyledi. Kaddafi, onun petrolüne gereksinim duyan ama kişiliğini küçümser görünen Avrupalılara hiçbir zaman tam güvenmedi. Amerika Birleşik Devletleri'ni 9/11'den sonra biraz değişmiş görüyordu ve rejimine karşı Avrupa başkentlerinden geldiğini düşündüğü baskıları dengelemek için, Amerika Birleşik Devletleri'yle ilişkileri geliştirmeyi umuyordu. Kaddafi'nin bol testosteronlu oğlu Mutassım'ın Ağustos 2009'da ABD Senatörleri John McCain, Joseph Lieberman ve Susan Collins'e, Libyalıların Rusya ya da Çin'den kolayca silah satın alabileceklerini söyleyerek, "ama biz, Amerika Birleşik Devletleri'nin bize inancının bir simgesi olarak, silahları sizden satın almak istiyoruz," demesine

şaşmamak gerekir. Kaddafi'nin sömürgecilik karşıtı ideolojisi, kararsız bir telaşla toprak altından yüzeye çıkan ve yine bir o kadar telaşla kendini toprağın derinliklerine gömen yer sincabı gibiydi. Kaddafi, serseri devletlerin ana sigorta poliçesinden, yani nükleer cephaneliğinden vazgeçmeye istekliydi. Bu, Kaddafi'nin Amerika Birleşik Devletleri'nin iyilikseverliğine olan tuhaf inancının bir yansımasıdır. Kaddafi, emperyalizmin Küresel Güney üzerindeki baskısına rağmen, bir tür *antant* (uzlaşma) sağlamaya can atıyordu.

Bir zamanlar aşırı görüşleri nedeniyle Londra'dan atılmış olan Dış Güvenlik Örgütü Direktörü Musa Kusa, şimdi, General William Ward'ın Mayıs 2009'da ifade ettiği gibi, "Merkezî İstihbarat Ajansı'ndaki ve Dışişleri Bakanlığı'ndaki ABD'li dostlarıyla görüşlerini sıklıkla ve açıkça paylaşıyordu." Trablus'taki terk edilmiş bir binada gizlenmiş Libya hükümet belgeleri arasında bulunan CIA belgeleri, İngiltere'nin MI6'sında kontrterörizm bölümünün eski başkanı olan Sir Mark Allen'ın Musa Kusa'yla ilişki kurup geliştirmeye özel bir önem verdiğini gösteriyor. 2003 tarihli bir faks, İngilizlerin LİSG başkanı Emir Ebu Muntir'i Hong Kong'da pasaport ihlali nedeniyle tutuklamış olduklarını gösteriyor. "Ebu Muntir'in Trablus'a gönderilmesini sağlamak için servisinizin İngilizlerle işbirliği yaptığının ve bu amaçla Maldivlerde bir uçağı hazır bulunduğunuzun da farkındayız," diye yazıyor faksta. İngilizler, Ebu Muntir'in "olağandışı teslim"i konusunda ABD ve Libya'ya yardım etmeye istekliydiler. Musa Kusa kilit önemde bir güvenilir kişiydi. BM Mart 2011'de Kaddafi rejiminin önde gelen mensuplarına yönelik yaptırım kararı aldığı zaman (BM Karar no. 1973, ek), Musa Kusa'nın adının o listede bulunmaması çok büyük bir sürpriz olmazdı. Musa Kusa'nın Mart sonunda Tunus'a kaçması ve 30 Mart'ta özel bir İsviçre jetiyle İngiltere'nin Farnborough Hava Limanı'na inmesi de öyle aman aman bir sürpriz değildi. Bu uçuşu MI6 organize etti.

Musa Kusa, Kaddafi'yi devirmeye yönelik 2011 savaşı sırasında karşı safa geçen en yüksek kademeli kişiydi. Kaddafi hem İngiltere hem de Musa Kusa için bir "sokak iti" olmuştu.

Akdeniz'deki Kuveyt

Musa Kusa'nın BM yaptırımlarını kaldırmak için petrol bahşişini başarıyla dağıtmasından ve Amerika Birleşik Devletleri'ni yatıştırmasından sonra, "reform" sorunu Libya'nın siyasal seçkinlerine geri döndü. Asıl tartışma 1990'ların sonundan 2011'e kadar orada filizlenip gelişecekti. Anlaşmazlığı temelinde, yeni cüret kazanmış petrol şirketleriyle nasıl ilgilenileceği, ülkeye yabancı yatırımın nasıl teşvik edileceği, muazzam boyuttaki "beşikten mezara" sosyal sübvansiyonla nasıl başa çıkılacağı ve ekonomik açıdan verimsiz ama sosyal açıdan gerekli devlet sektörünün nasıl halledileceği yatıyordu. Bu tartışma, bir ulusal ekonominin (ithal ikamesi yoluyla ya da başka yollarla) inşa edilmesi aşamasından geçmiş ve 1990'lara gelindiğinde küreselleşmesi için yapısal güçlerin (ve IMF gibi daha göz önündeki güçlerin) baskısı altında kalmış birçok sömürge sonrası devlettekine benzeyen bir doğrultuda yürüdü. "Reformcular" IMF'nin yönergelerini izlediler ve "tutucular" eski tarzla ilgili inatlarını bırakmadılar (ve dolayısıyla, bu yeni iklimde vizyonsuz bir görüntü verdiler). Petrol fiyatlarının dalgalandığı ve devletin sosyal bedelleri ödemeye devam etme yeteneği zayıfladıkça özelleştirme planlarının iyice belirsizliğe sürüklendiği 2007'deki kredi bunalımından sonra bu grupların tartışmaları keskinleşti. Kaddafi, önceleri şu ya da bu nedenle kendisini desteklemiş olan çok büyük toplum kesimlerini işte bu çetin koşullarda kaybetti. Rejimin hegemonyası 2011'den çok önce çöktü. Asiler silaha sarıldıklarında, yalnızca güvenlik devletinden duydukları korkuyu yenmiş oldular. Onların gözün-

de, Kaddafi'nin "parçalanması, kesinlikle, hava geçirmeyecek biçimde mühürlenmiş bir tabutta özenle korunmuş herhangi bir mumya açık havayla temas edince nasıl parçalanıyorsa öyle olmalı"ydı (Marx, Sing hanedanı hakkında). Asilerin Kaddafi'ye sıkıca bağlı kitlelerin desteğini kazanmak gibi bir sorunları yoktu, çünkü 2011'e gelindiğinde o türden büyük bir kitle kalmamıştı. Bu, 2011 ayaklanmasının göreviydi.

20 Ağustos 2008'de Seyfülislam Kaddafi, Üçüncü Yıllık Libya Gençlik Forumu'nda açılış konuşmasını yaptı. 2006'da Sirte'de ve 2007'de Bingazi'de düzenlenen önceki iki forum, Seyfülislam'ın, babası ve yakın çevresi tarafından kurulmuş olan rejimde reform yapılması talebini dile getirdiği bir zemin sağlamıştı. İlk iki konuşma dolambaçsız, ama çekingendi. Ubari (Avbari) Vahası'ndaki uzak bir çöl kentinde düzenlenen üçüncü toplantıda Seyfülislam önceden hazırlanmış konuşma metnini bir kenara koyarak sinirli sözlerle içinden geldiği gibi konuştu. Babasını övdü, ama Kaddafi'nin bu rejimi tarihsel açıdan benzersiz koşullar altında kurduğunu söyledi.

O koşullar tekrar oluşturulamazdı. Gidişat değişmeliydi. Seyfülislam yaşamın her yönüyle tamamen özelleştirilmesi çağrısı yaptı. "Devlet hiçbir şeye sahip olmayacak," diye bildirdi ve "her şey özel sektör tarafından yapılmalı," dedi. Bu sapma yetmezmiş gibi, Seyfülislam, "belki anayasa denilebilecek bir şey – diyelim ki, toplum sözleşmesine ya da halk kitlelerinin sözleşmesine benzeyen bir halk sözleşmesi" de dâhil, hakiki siyasal reforma ihtiyaç olduğunu duyurdu. Kaddafi'nin her yıl siyasal reform sözü vermeyi yeğlediğini bilen Seyfülislam, "her yıl değişiklik yapmak yerine, bir defa ve tam olarak idari, hukuki ve anayasal bir sisteme sahip olmak istiyoruz," diye belirtti. Bu, babasının kıvırmalarına yönelik acı bir eleştiriydi.

Seyfülislam, tasarladığı neoliberal reformları hayata geçirmek için, Diaspora'daki Libyalıları ve 1969 devriminden artakalan politikalarla bağını koparmayı çok isteyen Libyalı

teknokratları ülkeye getirdi. Bunlar Seyfülislam'ın programında temel önem taşıyacak Mahmut Cibril, Tarık Bin Halim ve Şükrü Ganem gibi insanlardı. Bunların hepsi Atlantik dünyasında öğrenim görmüş, çoğu da meslek yaşamının büyük kısmını denizaşırı ülkelerde geçirmişti. İdris dönemindeki son başbakanın oğlu olan Bin Halim, Goldman Sachs'ın üst düzey bir ortağıydı ve Cibril'in Beyrut'ta, Kahire'de ve Doha'da danışmanlık firmaları vardı. Bunlar kendi çevrelerinde ünlü simalardı ve Seyfülislam'ın sözüyle Libya'ya gelmişlerdi, çünkü kurulmuş olan devrimci sosyal düzenden artakalanı neoliberal bir sisteme dönüştürme amacına bağlıydılar. İstedikleri şey, Akdeniz'de bir Kuveyt inşa etmekti.

2006'da, Libya Ekonomi Bakanlığı'nın önde gelen bir siması, Tahir Sarkez, ülkeye yabancı yatırım sermayesi çekme, serbest ticaret bölgeleri kurma ve emekleme çağındaki borsayı güçlendirme ihtiyacından açık açık dem vurmaya başlamıştı. Başka bir deyişle, neoliberal ekonomik politikaları A'dan Z'ye Libya'ya ithal etmek istiyordu: finans kapitale açılmış kapılar, finansın kumar etkinliklerini yürütmesi için bir yer ve herhangi bir yasal düzenlemeye bağlı olmayan bir sanayi sektörü. Recep Şiglabu (Libya Yabancı Yatırım Kurulu) ve Ali Abdülaziz el-İsavi (İhracat Destekleme Kurulu) gibi kişiler Libya'yı içinde bulunduğu kötü durumdan, Hollanda Hastalığı'ndan (petrol gibi pahalı ham maddeler ihraç eden, güçlü bir para birimi geliştiren, başka malların ihracını ülke dışında daha pahalı hale getirdiği için o malların ihracını caydıran bir ülke olmaktan) kurtarmaya çalıştılar. Bu Hollanda Hastalığı'yla başa çıkmaya yönelik klasik yaklaşım gümrük tarifelerini yükseltmek ve imalat sanayisini sübvanse etmektir. Böyle bir yaklaşım, çoğunu ülke dışında tuttukları petro-dolarlarla Libya'yı aşılamayı ve elde kalan parayı ihracata dönük altyapı inşasında kullanmayı tercih eden neoliberal kliğin işine gelmedi.

Tufts Üniversitesi'nde eğitim görmüş olan Ganem, Libya petrol bürokrasisinin eski kurtlarındandı. OPEC'te Libya temsilcisi olarak görev almıştı, Ekonomi Bakanlığı'nda ve Ulusal Petrol Şirketi'nde (NOC) çalıştı, 2006'da da NOC'nin başına getirildi. Ganem, 2003'ten 2006'ya kadar, yani Kaddafi'nin onu NOC'yi yönetmesi için görevlendirmek zorunda kaldığı yıla kadar Libya Başbakanlığı yaptı. NOC'ye döndüğünde Ganem, gizli maliyetler için ödedikleri parayı artırmaları ve bir terörizm tazminatı fonuna para yatırmaları için Libya hükümetinin çok uluslu petrol şirketlerine yaptığı baskıları hafifletti. Reform gündeminin bir öne çıktığı, bir geriye düştüğü sonraki üç yıl boyunca, Kaddafi sık sık Ganem'e başvurdu. Teknokrat el-Bağdadi Ali el-Mahmudi'nin yerine onun yeniden başbakan olmasını istedi (el-Mahmudi, yolsuzluktan ziyade kötü yönetim sergilediği bir dizi skandala bulaşma şanssızlığı yaşamış ve reform gündemi için iyi bir bayraktar olmadığını göstermişti). Öte yandan Ganem, reform dünyasında yetenekli ve ideolojik olarak hazırlıklıydı. Uluslararası petrol camiasında iyi tanınan birisi olma şansına sahipti (NOC'nin başına geçirilmesinden kısa süre sonra, Londra'da yapılan 27. Petrol ve Para Konferansı onu 2006 için "Yılın "Petrol Yöneticisi" seçti; çeşitli yıllarda bu ödülü kazanlar arasında Chevron, Mobil, Royal Dutch Shell firmalarından yöneticiler ile ARAMCO'dan Abdullah S. Cuma ve Katar'dan Abdullah bin Hamad el-Attiye gibi Arap petrolcüler vardır). Bundan sonra çok uluslu petrol şirketlerine iyice kucak açıldı; Ganem petrol yöneticileri ve hatta petrol mühendisleri arasında Libya'yı Basra Körfezi'ndeki gibi bir petrol rejimine dönüştürme umudu veren kişi olarak görülüyordu. Ganem, daha önce kamuya ait Braiga Şirketi'nin hâkim olduğu boşluğu doldurmaları için özel Libya petrol şirketlerini (el-Şerare, Libya Petrol Ürünleri Dağıtım Şirketi ve el-Rahile) devreye soktu. Petrol bakanlığı Katar'daki ya da Suudi Arabistan'daki petrol sektörüne benzeme yönünde epey yol aldı.

Ganem, Libya'daki sektörlerin en kârlısında çok önemli işler yaptı. Ama Mahmut Cibril başkanlığındaki Ulusal Ekonomik Kalkınma Kurulu'nda (UEKK) çok daha önemli reform çalışmaları yürütülüyordu. Seyfülislam'ın ısrarlı ricalarıyla 2007'de Libya'ya dönmeden önce Cibril, Fas'tan Ürdün'e kadar Arap yönetim liderlerine eğitim veren başarılı bir danışmanlık şirketi işletiyor ve varlık yönetimi işiyle uğraşıyordu (Katar emirinin ikinci karısı Moza bint Nasır el-Missned de müşterileri arasındaydı). İsyana katıldığı ve kısa sürede isyanın en önemli lideri olduğu 2011 yılı başına kadar bu işini sürdürdü (Kaddafi rejimi düşünce, Cibril ilk Başbakan oldu). Mayıs 2009'da Cibril ABD Büyükelçisi Gene Cretz'le buluştu ve büyükelçilik kadrosu bu görüşmenin harika bir özetini çıkardı: "UEKK'nin rolü özel sektörün gelişimi için 'yolu açmak' ve özel şirketler ile hükümet arasında stratejik bir ortaklık yaratmaktır. Hâlâ bu ikisini ayıran bir 'güvensizlik uçurumu' var. Libya'nın 11.000 [özelleştirme] projesinin hepsini kapsayan bir Ana Plan'a sahip olup olmadığına gelince, Cibril, geçen iki yılda Libya'nın böyle bir plan olmaksızın projeleri yürürlüğe koymaya başladığını kabul etti. Bununla birlikte, UEKK, yoksulluğu ve işsizliği azaltmak amacıyla projeler için en iyi sıralama ve zamanlama konusunda başbakana danışmanlık yapmak üzere Ernst & Young'dan ve Oxford Group'tan uzmanlarla, son zamanlarda da BMKP'den [Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı] beş danışmanla birlikte çalışmaktadır. Stratejik planlama dalında Pittsburgh Üniversitesi'nden doktora derecesi bulunan Cibril ABD'nin perspektifini 'kavrayan' ciddi bir muhataptır. Ayrıca, ABD'nin dış politikasıyla ilgili görüşlerini, 1989'da Sovyetler Birliği'nin yıkılmasından sonra ABD'nin Orta Doğu'da 'postallarını yere bırakarak' 'yumuşak gücü'nden (McDonald's vb.) yararlanmak için altın değerinde bir fırsatı kaçırdığı şeklindeki görüşünü paylaşmaktan da çekinmez. Aynı zamanda, Cibril'in kurumu, Libya'nın karmakarışık hükümet bürokra-

sisinde 11.000 kalkınma projesini rasyonel hale getirmesini ve hidrokarbon endüstrisi dışındaki yeni sektörlerde çalışacak Libyalıları eğitmesini gerektiren ürkütücü bir görevle de yüz yüzedir. Cibril, bu girişimine Amerikan şirketlerinin ve üniversitelerinin katkıda bulunmalarını memnuniyetle karşılayacağını belirtmiştir ve biz de onun bu teklifini kabul etmeliyiz."

Ernst&Young ve Oxford Group dışında, Kaddafi'nin Libya'sına ayak basan başka bir danışmanlık firması da McKinsey&Company'ydi. Bu şirket, Libya'da yabancı bankalar için dostça bir finansal ortam yaratmak amacıyla Libya Merkez Bankası'nın proje direktörü Tarık Bin Halim'le çalışmak üzere geldi. 1992 tarihli ve 9 sayılı mülkiyet hakları yasası özel mülkiyete izin veriyordu, ama temelinin güçlendirilmesi gerekiyordu. Bin Halim (İdris'in Başbakanının oğlu) Goldman Sachs'tan Libya'ya dönmüştü ve böyle reformların mekanizmaları hakkında derin kavrayışa sahipti. Bir finans pazarının oluşturulmasına gerek vardı, ama bu pazar ancak Merkez Bankası siyasal bir araç olmaktan çıkarılırsa ve kendisini pazarın akışına bırakırsa (başka bir deyişle, her türlü siyasal denetimi tekelci bankaların yarattığı güçlü dalgalara devrederse) gelişebilirdi.

Akıldaneliğini Seyfülislam'ın yaptığı reformcu kesimce arzulanan değişiklikler rejimin petrol paralarını kullanarak sağladığı sosyal sübvansiyonlarda kesinti yapılmasına elbette yol açardı. Bu durum rejimin bir başka kolunu kaygılandırıyordu ve bunların Kaddafi üstünde ağırlığı vardı. Bunlar, yaşlı tilkinin reformculara karşı sağlam bir duruş almasını istiyorlardı. Bu bir kuruntuydu. Kaddafi, olsa olsa, eski söylemleri tekrarlayan bir iki konuşma yaptı. 2006'da Kaddafi şöyle uyardı: "Petrol şirketlerini yabancılar kontrol ediyor ve onlardan milyonlar kazanıyor - artık Libyalılar bu paradan kazanç sağlamak için yerlerini almalıdırlar." Petrolün ulusallaştırılması (1972) halkın yaşamı üzerinde olumlu etki yapmıştı, ama o

günler çoktan geçip gitmişti. Petrol parası artık ağdan süzülerek Atlantik bankalarına akıyordu, oralarda petrol şirketlerinin ve Libya Bağımsız Varlık fonunun hesapları ile Libya rejiminin seçkinlerine ait özel hesaplar oldukça kabarmıştı. Kaddafi'nin parlamaları göstermelik bir ulusalcı hava yaratmaktan öte bir sonuç doğurmayacaktı: Petrol şirketleri Arapça isimler almak zorundaydı (Total'ın adı Mabruk, Repsol'un adı Akakoss, ENI'nin adı Mellita ve Veba'nın adı el-Huruc oldu). İsimlerin arkasında eski oyun sürüyordu. Eğer sosyal ödenekler doğru dürüst finanse edilmeseydi, Libya halkını başka sonuçlar bekliyordu. Libya Merkez Bankası Başkanı Ferhat Bengdara, Doğu Avrupa'da Jeffery Sachs'ın himayesinde gerçekleştirilmiş olan türden "şok tedavisi"ni özlüyordu. Bu, klasik neoliberal düşüncenin pratiğe dökülmüş ifadesiydi.

2008'in başlarına gelindiğinde, Libya'nın egemen seçkinlerinin titremeleri kritik bir noktaya ulaştı. Neoliberal reformcular çok daha fazlasını istiyorlar, ama engelleniyorlardı. Bin Halim, bankacılık sistemini tam olarak neoliberalizme taşıyamayacağını anlayınca istifa etti. Cibril en az üç kez istifa tehdidinde bulundu, ama Seyfülislam'ın vaatleriyle kalmaya ikna edildi. 2008 Gençlik Forumu'ndaki konuşmasında, Seyfülislam'ın kendisi siyaseti bırakacağını açıkladı. Bu adamlar, reform gündeminde tam olarak yerini almamış olan Eski Muhafızların ürkütücü bir kesimine karşı duruyorlardı. İskân Bakanı Ebu Zeyd Ömer Durda gibi kişiler 1969 devriminin ideallerine sıkı sıkıya bağlıydılar, aksi halde reform kesimine yarar sağlayacak olan yeni yöntemlerin sosyal zenginlikleri kendi özel çıkarları için sülük gibi emmelerine son vermesinden endişe ediyorlardı.

Kaddafi 2008'de benzersiz bir çözüm önerdi. Tüm bakanlıkları lağvetmek ve idareyi (Mahmut Cibril liderliğindeki çalışma gruplarında geliştirilecek) yeni bir yapıya devretmek istedi. Bu, reformcular için bulunmaz bir nimetti. Kaddafi,

Eski Muhafızların elini kolunu bağlamak, petrol kazançlarını bireylere aktarmak için muazzam boyutta bir transfer ödemesi tasarısı önerdi. Bu popülist bir çalımdı, çünkü bir yandan Kaddafi'nin hâlâ bir halk adamı olduğunu öne sürmesine olanak sağlarken, aynı zamanda da Kaddafi hem kendi devletinin kurumsal aygıtını dağıtacak hem de sosyal harcamalar için petrol zenginliğinin toplanmasını imkânsız hale getirecekti (sağlık ve eğitim harcamaları gibi harcamaların artık bireysel esasa göre satın alınması gerekecekti). Bu, popülizm gibi görünen özelleştirmeydi. İşte bu noktada Kaddafi, dikkat çekici biçimde, Libya'yı "eşyanın doğal durumuna", yani 1969 devriminden sonrasının kesintiye uğrattığı 1951'den sonraki dinamiğe döndürme zamanının geldiğini söylemeye başladı. Geçen kırk yıl bir yana bırakılmalıydı ve Libya engellenen tarihsel gelişimine kaldığı yerden devam etmeliydi.

Eski Muhafızlar, eğer Kaddafi basitçe petrol parasını her Libyalı bireye aktarırsa enflasyonun yükseleceği uyarısında bulunarak, yeniden patırtı kopardılar. Bununla birlikte, daha iyi bir sistem adına savunuculuk yapmaya istekli değillerdi. Kaddafi rejimine kırk yıldan beri alışmış olmaları, başka bir seçenek için mücadele etmeye ideolojik bakımdan hazırlıksız olmalarına yol açmıştı. Savunmaya geçmiş ve yıpranmışlardı. Daha 2000'de Temel Halk Kongresi reformların ilk kuşağı hakkında yakınmalara sahne olmuştu. Kongre, devlet mülkiyetindeki girişimlerin özelleştirmesine ve serbest ticaret adalarının oluşturulmasına sıcak bakmadı. Kongre'nin süreli yayını *el-Zahf el-Ahdar*, yabancı firmalara ve turizm sektörüne ateş püskürüyordu. Bunların içindeki bir kesim, Kaddafi'nin BM yaptırımlarının hafifletilmesini sağlamak ve Avrupa başkentlerine hoş görünmek için verdiği siyasal ödünlere de öfkeliydi. Kongre reformların temposunu yavaşlatmaya çalıştı. Eylemleri IMF'yi rahatsız etti ve IMF'nin 2006 Libya raporu şöyle bitiyordu: "Pazar ekonomisini geliştirme yönündeki ilerleme yavaş ve kesintili olmuştur."

2007'de neoliberaller, sancısız reformlar olarak gördükleri bir dizi reformu geçirmeyi başardılar: tüketim malları ithalatının kolaylaştırılması, bankaların özelleştirilmesi, döviz kısıtlamalarının hafifletilmesi ve ticaret için yeni bir hukuki çerçevenin oluşturulması. Ek olarak, neoliberal reformcular ve iş çevreleri birkaç kolay reform daha önerdiler: gümrük muafiyetleri, vergi tatilleri, eğitim ve sağlık hizmetleri için indirim çekleri. Bunlar pupa yelken yürürlüğe girdi. Eski Muhafızların endişelerinde haklı oldukları 2009'da anlaşıldı, o yıl Libya Ulusal Bilgilendirme Kurulu 2008'in üçüncü çeyreğinde fiyatların 2007'nin üçüncü çeyreğine kıyasla yaklaşık yüzde on arttığı tahminini açıkladı. Gıda fiyatlarındaki yükselme nedeniyle kentlerde başlayan sosyal rahatsızlık neoliberal reformcuların heyecanını söndürdü. Somut gerçekler onları desteklemiyordu. Kaddafi yine de Mart 2009'da Genel Halk Kongresi'ne gitti ve bir kez daha, özelleştirme ve devletin küçültülmesi için yeni bir "şok tedavisi" önerdi. Bu öneri halk arasında kabul görmedi.

Bundan bir şey çıkmadı. Onun yerine, Kaddafi seçkin iş adamlarına (HB Group başkanı Hüsnü Bey ve Challenger Ltd. başkanı Hasan Tattanaki gibi) karşı sert bir tutum benimsemeyi seçti. Bu insanları yolsuzlukla suçlamak tehlikeliydi, özellikle de servetin rejimin üst düzey görevlileri ve Kaddafi'nin kendi ailesi tarafından hortumlandığı artık açıkça anlaşılmışken. Neoliberalizm, normal özelleştirme biçimlerini beraberinde taşıyıp sosyal refaha son vererek, ama kendisini yerel biçimlerde açığa vurarak Libya'ya metastaz yaptı – güç denklemlerini izleyerek gelişti, burada "kitlelerin devletinin" aile hiyerarşilerine teslim edilmesi söz konusuydu. Kaddafi klanı iştahla yumuldu. Bu, yolsuzluk gibi görünüyordu, ama gerçekte neoliberalizmin 2000'lerin başında Libya'da bulduğu koşullarda kendini dışa vurma biçimiydi. Yeni devlet, kötü inşa edilmiş olduğunu düşündüğü şeylerin duvarlarına *izale* (yıkım)

yazarak son sürat onları yıkmaya girişmişti. Seçkinlerden hiçbirinin evi yıkılmak ve bir vakfa ya da firmaya peşkeş çekilmek üzere işaretlenmedi. *Rikabe* komitesinin, yani Gözetim ve Denetim Komitesi'nin, iş etkinliklerinin kaymağını alan ve sonra bu kaymağın özel ellere geçmesini sağlayan bir kepçe haline gelmiş olduğu, 2000'lerin Libya medyasında bile açıkça ortaya konulmuştu.

Kaddafi'nin oğlu Saadi, rejimin fonlarını ve baskısını kullanarak Zuvara'da bir Serbest Ticaret Bölgesi kurmuştu. Kaddafi'nin kızı Ayşe, yardım amacı gütmekten çok, kendi iş etkinlikleri için bir paravan gibi görünen Vaatassemo Vakfı adında bir hayır cemiyeti kurmuştu. Diğer oğulları Mutasım ve Muhammed (telekomünikasyon onun elindeydi), 2006'da bir Coca Cola şişeleme fabrikası yüzünden silahlı çatışmaya girmişlerdi. Tüm bunlar rezaletti. Ama finans dünyasının CEO'larına ya da Basra Körfezi'ndeki Arap emirlere hiç de yabancı gelmeyecek şaşaalı, hukuki ölçekte yolsuzluklar değildi. ABD Dışişleri Bakanlığı'nın 2006 tarihli bir telgrafı oldukça temkinli bir ifadeyle şuna işaret ediyordu: "Afrika'nın başka yerlerinde devlet kasalarının açgözlülükle yağmalanması ya da Basra Körfezi Araplarının savurgan harcamaları ile karşılaştırılınca, Libyalılar, diğer insanların da pastadan pay almasını sağlamakta başarılı olduğu sürece liderlerinin yaşam tarzı hakkında şikâyet edecek pek bir şey görmüyorlar." *New York Times*'dan Anthony Shadid ve Kareem Fahim Ağustos 2011'de Kaddafi'nin terk edilmiş mülklerine girdiklerinde, buraların sıradan göründüğünü bildirdiler. "Albay Kaddafi'nin gösterişe düşkünlüğü iyi bilindiği halde, kendi yaşadığı ikametgâh halkın zannetmiş olabileceği kadar şaşaalı değildi. Saddam Hüseyin'in mermer saraylarının çakma azameti bunlarda yoktu. Albayın imzasını taşıyan sütunlar ya da ellerini andıran döküm yumruklar veya içinde aç balıkların yüzdüğü su hendekleri yoktu."

Kaddafi'nin çocuklarının böyle vicdani dertleri yoktu. Ayşe Kaddafi'nin Trablus'un Noflein semtindeki müsrifçe döşenmiş malikânesi 2005-08 arasındaki o neoliberal reform yıllarında inşa edildi. Erkek kardeşi Hannibal, müsrif yaşam biçimini finanse etmek için ulusal taşımacılık şirketinin kaynaklarını kullanıyordu. Dom Perignon'unu ve Gulfstream jetini seviyordu, ayrıca hizmetçilerine karşı (Lübnanlı manken karısı Aline Skaf'la birlikte) şiddet uygulamasıyla tanınıyordu (hizmetli kadrosuna karşı "bedensel zarar vermek, tehdit edici davranış ve zor kullanmak" suçlamasıyla 2008'de Cenevre'de tutuklandılar ve ayrıca, çocuklarının Etiyopyalı dadısı Şveyga Molla'yı yaktıkları biliniyordu, görünürdeki gerekçe dadının çocukları susturamamış olmasıydı). Çocukların hesapsız harcamaları bir dereceye kadar halktan gizleniyordu. Kaddafi ailesinin aşırı müsrif olduğuna karar verilince, aile üyeleri Londra ya da Cenevre'ye uçtular ve partiler düzenlediler. İki yüz yirmi beş yıl önce Fransa yurttaşlarının ve 1952'de Mısır yurttaşlarının yaptığı gibi, Libya yurttaşlarının da kendilerini yönetenlerin saraylarını şaşkın gözlerle dolaşmalarına ve onları, gıpta etmek için değil, alay etmek için görülmesi gereken aşırılık müzelerine dönüştürmelerine şaşmamak gerekir.

Reformcuların, yollarının tıkandığını gördükleri 2008'de, tanınmış bir Trabluslu avukat ve Şükrü Ganem'in arkadaşı olan İbrahim el-Meyet Amerika Birleşik Devletleri Büyükelçiliği Maslahatgüzarı ile görüşmeye gitti. Ganem adına yakınmalarını dile getirdi ve sonra, neoliberal reformcuların şok tedavisi türünden bir değişikliğin niçin Kaddafi iktidarda kaldığı sürece mümkün görmediklerini açıkladı; "el-Meyet, kendisinin ve Ganem'in, süslü sözlerine rağmen el-Kaddafi'nin değişiklik yapmaya 'tüm kalbi ve ruhuyla' samimi olarak hazır olmadığını düşündüklerini, bunun da iki nedene dayandığını söyledi. Birincisi, gerçek değişiklik, kazançlarını siyasal bağlantıların-

dan elde eden, saydamlığa ve kanun hâkimiyetine dayalı bir ekonomide başarılı rekabet şansı kalmayacak olan rejime sadık kişilerin ekonomik ayrıcalıklarına son verilmesini beraberinde getirirdi. İkincisi, hakiki reform, bizzat el-Kaddafi'nin yarattığı Cemahiriye sisteminin başarısız olduğunun apaçık bir kabulü olurdu. El-Kaddafi kendisini 'tarihin bir üstün insanı' olarak algılamaktadır ve hatasını ya da zayıflığını kabul edemez. Ekonomik reform yönündeki göstermelik girişimler kabul edilebilir şeylerdir ve el-Kaddafi'nin yağcılık yaparak Libya'yı yeniden Batı'ya sevdirme amacına hizmet eder, ama Ganem ve el-Meyet'in yaptıkları ortak değerlendirme, el-Kaddafi sağken anlamlı ekonomik ve siyasal reformların gerçekleştirilemeyeceğidir." Bu, Kaddafi'nin reformlara niçin tam destek vermediğine ilişkin kendi görüşü değildir. Aynı zamanda da bu, Eski Muhafızlar bloğuna ve yirmi birinci yüzyılın başından beri reformcularla mücadele eden kamu sektörü işçilerine değil, tek başına Kaddafi'nin omuzlarına taşıyamayacağı kadar ağır bir yük bindirmektedir. Ne var ki, kendi gündemlerinin daha da yol alması için Kaddafi'nin gitmesi gerektiğine inanan reformcuların kendileri hakkında pek çok şey anlatmaktadır.

Seyfülislam eğer Kaddafi'nin oğlu olmasaydı, 2011 isyanında, birçoğu Ulusal Geçiş Konseyi liderliğinin (Cibril başta olmak üzere) çekirdeğini oluşturan reformcuların safında pekâlâ yer alabilirdi. Aksine, aile bağları ve iktidar sarhoşluğu Seyfülislam'ı babasının yanında kalmaya yöneltmiş olmalıdır. Ama Seyfülislam'ın babasına sadık kalmasının ve asileri kötülemesinin ideolojik bir nedeni de vardır. Seyfülislam Eylül 2007'de Londra School of Economics'te "Küresel Karar Verme Sürecinin Demokratikleştirilmesinde Sivil Toplumun Rolü: 'yumuşak' güçten ortaklaşa karar vermeye" konulu bir tez hazırladı (çalışmanın danışmanlığını önde gelen neoliberal küreselleşme teorisyeni David Held yaptı). Seyfülislam, STÖ'lere

uluslararası karar verme düzeyinde oy hakkı verilmesi gerektiğini, aksi halde o alana Amerika Birleşik Devletleri'nin ve Atlantik müttefiklerinin egemen olacağını savunuyordu. STÖ'lerin "asli niteliği", diye yazıyordu, "marjinal ve kolay zedelenebilir olanların bağımsız eleştiricileri ve savunucuları" olmaktır. Seyfülislam, STÖ'lerin Kuzey'in hırslarına gem vurmasına olanak sağlamak, uluslararası ilişkileri dönüştürmeyi umut etmekten çok daha *"gerçekçi"*dir, tezini ileri sürüyordu. O tür gerçekçilik, onun reformlara olan inancına ve Trablus ile Bingazi'deki protestolara karşı en sert silahlı şiddeti savunan 20 Şubat konuşmasına yol açtı. Neoliberalizmin sözlüğünde "Sivil Toplum", yerleşik güç denklemlerini gözden geçirmeyi istemeyen kurulu düzen STÖ'lerinin çalışmalarıyla sınırlıdır. Sokaklarda bağırıp çağıranlar "sivil toplum"un bir parçası değildir; onlar ayağa kalkmış Mantıksızlık'tır.

Anlatıldığına göre, Seyfülislam'ın annesi Safiye Farkaş, 2007 sonunda düzenlenen bir akşam partisinde bir yakınına, oğlunun reformlarının "Kaddafi ailesine ve Libya ekonomisini açmaya yönelik yakın tarihli girişimlerden orantısız kazançlar elde eden diğer seçkinlere olan kızgınlığı artırmış olmasından" kaygılandığını söyledi. Safiye Farkaş, sıradan Libyalıların enflasyonun geçim şartlarına zarar verdiğini anlamalarından ve artık, kendine güveni artıyor gibi görünen küçük bir kesimin yanı başında yaşadıklarını görmelerinden endişe ediyordu. Kızgınlığı besleyen şey sosyal yaşam koşulları değil, çoğunluğun düş kırıklıkları ile azınlığın umursamaz rahatlığı arasındaki göreceli ayrıma ilişkin algıydı. Safiye Farkaş sezgi sahibiydi. Alexis de Tocqueville 1856 tarihli *l'Ancien Regime* adlı kitabında şöyle yazmıştı: "Bir toplumu devrime sürükleyen şey, her zaman kötüden daha kötüye gidiş değildir. En baskıcı yasaları bile, sanki hiç hissedilmiyormuş gibi, yakınmadan desteklemiş olan bir halkın, kendi ağırlığı hafife alınır alınmaz

onları yırtarcasına çöpe atması çoğunlukla meydana gelen bir durumdur. Devrimin yıktığı sosyal düzen, yerini almış olduğu düzenden neredeyse daima daha iyidir ve deneyimlerin gösterdiği gibi, kötü bir yönetimin en tehlikeli anı, genellikle reform yapmaya koyulduğu andır." Seyfülislam ve neoliberal reformcular rejimin çöküşüne start verdiler. Kabarıp protestolara akan yeni bir duyguyu uyandırdılar. O duygu Şubat 2011'de patlayacaktı.

IV

LİBYA'DA MİLYONLUK İSYANLAR



Bingazi'deki isyan 15 Şubat 2011'de başladı. İlk birkaç gün düzenlenen protestolar barışçıldı ve polisi öfkelendirdi. 19 Şubat'a kadar ölü sayısı yaklaşık yüz dörde ulaştı (İnsan Hakları İzleme Örgütü'ne göre). Bunlar yaklaşık sayılardır, çünkü morglara girmek mümkün olmadığı için doğru dürüst adli tıp incelemesi de mümkün değildi. İnsan hakları savunucusu Fethi Terbil o gün şöyle dedi: "Elimizdeki sayılar, iki yüzden fazla kişinin öldürüldüğünü gösteriyor." "Sanki savaş alanındayız," diye işaret etti. İnsan Hakları İzleme Örgütü'nden Tom Porteous, 19 Şubat'ta AFP'ye verdiği demeçte, "Libya'nın üstüne dünden beri çökmüş olan iletişim karartması altında bir insan hakları felaketinin yaşanmasından çok kaygılıyız."

Şiddet gerçekten tırmandı, ama ilk bakışta göründüğü kadar tek yanlı değildi. Libya hava kuvvetleri 21 Şubat'ta Bingazi'ye saldırdı. Libya'nın Hindistan eski büyükelçisi Ali Abdülaziz el-İsevi, sivillere saldırmak için savaş jetlerinin kullanıldığını söyledi. Olayların içinde olanlar ise askerî kışlaları ve cephanelikleri hedef aldıklarını söylediler. İddiaları doğrulamak için hiçbir çaba gösterilmedi. Bunun nedeni, kısmen ülkede medya erişiminin olmayışı (Suriye'de daha büyük boyuta ulaşan bir sorun), kısmen de savaşın yarattığı puslu havaydı.

Kahire merkezli Arap İnsan Hakları Örgütü savaş suçları için uluslararası soruşturma açılmasını istedi. BM'nin insan hakları komiseri Navi Pillay 18 Şubat'ta Libya rejimini kınadı, ama Derne'de asilerin yaktıkları polis karakoluna ya da el-Beyda'da elli "Afrikalı paralı askerin ve iki Libyalı suikastçının" infazına hiç değinmedi. Bu ifade *The Guardian*'da yayınlanan (Ian Black ve Owen Bowcott, 19 Şubat) bir makaleden alıntılanmıştır. *El-Cezire*'den alıntılanan tam metin şöyledir:

> Derneli siyasal eylemci Amir Saad *el-Cezire*'ye şöyle dedi: 'El-Beyda'da protestocular kentteki askerî hava üssünü ele geçirmeyi başardılar ve 50 Afrikalı paralı asker ile iki Libyalı suikastçıyı infaz ettiler. Bugün Derne'de bile, birçok suikastçı infaz edildi. Bunlar direndikleri için bir polis karakolunun nezarethanesine kilitlendi ve bazıları binanın içinde yanarak öldü. Kaddafi'nin yanında yer alan her zalimin sonu böyle olacaktır. Kaddafi bitti, işte o kadar, onun artık burada hiçbir varlığı yok. Libya'nın doğu bölgeleri artık özgür. Buraları geri almak istiyorsa, bizi nükleer ya da kimyasal bombalarla bombalaması gerek. Onun tek seçeneği bu. Halk ayağa kalktı ve geri dönmeyeceğini söylüyor.

Bu gazete haberi BM genel merkezinde hiç etki yaratmadı, çünkü iki gün sonra, 21 Şubat'ta BM'nin Yeni Merkezi'nden bildirildiğine göre, BM Genel Sekreteri Ban Ki-mun, "Libyalı yetkililerin savaş uçaklarıyla ve helikopterleriyle göstericilere ateş açtıkları yolundaki *gazete haberleri karşısında* küplere bindi." Atlantik dünyasındaki alışılmış hikâye, Kaddafi rejiminin silahsız sivil protestoculara karşı topyekûn bir saldırı başlattığı yönündeydi. Hiçbir zaman, yani 23 Şubat'a kadar, Londra ve Paris, Atlantik devletlerinin katliam olasılığından kaygı duydukları yönünde tek bir söz bile etmedi. Bu arada Kaddafi, 22 Şubat'ta, "kuvvet kullanılması için henüz emir vermediğini" ve "bunu yaptığı zaman, her şeyin yanacağını" söyledi. Hiç kuşku yok ki, Kaddafi generallerine emirlerini verdiği zaman, onlar büyük olasılıkla Sırp General Ratko Mladiç'in yaptık-

larını taklit ettiler; onun bir Bosna kentiyle ilgili olarak birliklerine verdiği emir insanın kanını donduracak cinstendir: "Çıldıracak hale gelinceye kadar onları bombalayın" (Kaddafi ve Mladic, Çerokilere karşı savaşan yerleşimci birliklerine, "Kızılderililerin tüm mısır tarlalarını biçin ve tüm köylerini yakın" tavsiyesinde bulunan William Henry Drayton'un varisleridir). Ama Kaddafi'ye göre, Şubat'ta böyle emirler verilmemişti. Bir hafta sonra ABD Dışişleri Bakanlığı sözcüsü Mark Toner Kaddafi'nin "abartılı söylem"e meraklı olduğunu belirtti. Ama Kaddafi'nin gitmesi gerekirse, bu söylem yararlı bir işlev görecekti. Gerekli olduğunda bu söylemi Kaddafi'ye karşı çevirmek yeterli olacaktı.

Böyle konuşmalar emperyalizmin ateşine körük oldu. Kara savaşının ayrıntıları bu noktada temel önem taşır. Bu ayrıntılar, asilerin Bingazi'yi, Tobruk'u, Mısrata'yı, Ez Zaviye'yi, hatta Trablus'un işçi semti Tecura'yı ve Mitiga Uluslararası Havalimanı'nı nasıl hızla ele geçirebildiklerini bize anlatır (26 Şubat'ta *The Guardian*'dan Ian Black, "rejime ciddi bir darbe," diye yazdı). Varfalla aşiretinin liderleri 23 Şubat'ta artık rejimi desteklemediklerini duyurdular. Libya yönetiminden önce teker teker, sonra çığ gibi kopmalar oldu. Seyfülislam'ın sağ kolu ve Kaddafi Vakfı'nın başkanı Yusuf Savani 17 Şubat'ta istifa ederek isyana katıldı. Bu sıkıntı verici bir durumdu, ama belirleyici değildi. Peşinden şunlar oldu: Kaddafi'nin içişleri bakanı Mustafa Abdülcelil 21 Şubat'ta istifa etti. Daha sonra, kendisi ve Abdülfettah Yunus tarafından 27 Şubat'ta oluşturulan, isyanın siyasal kolu Ulusal Geçiş Konseyi'nin başkanı olacaktı. Tümgeneral Yunus, Kaddafi kabinesinde İçişleri Bakanlığı yapmıştı ve Katiba askerî tesislerinde kuşatılmış olan rejim yanlılarını kurtarmak üzere 18 Şubat'ta Bingazi'ye gönderildi. Tümgeneral Yunus askerleriyle birlikte saf değiştirdi. Daha sonra isyanın askerî lideri olacaktı.

Abdülcelil ve Yunus UGK'nin çekirdeğini oluştururlarken, tüm olarak askerî birliklerin ve bireysel olarak hava kuvvetleri pilotlarının saf değiştirmeleri hızla başlayacaktı. Bingazi ve Tobruk'ta silahlı birliklerin oldukça büyük kesimleri isyancıların safına geçti. Bingazi'deki deniz üssü ve havalimanı isyana omuz verdi. Ez Zaviye'deki askerler onlara katıldı. Mısrata'da, Kaddafi birlikleri roket güdümlü el bombalarıyla kalabalığa ateş açtılar ve protestocular uçaksavar ateşiyle buna karşılık verdiler. Bir hava kuvvetleri okulundaki askerî öğrenciler protestolara katıldılar, Mısrata'da hava üssünü ele geçirdiler ve jetleri uçamaz hale getirdiler. BBC'nin 24 Şubat'ta bildirdiğine göre, "Doğudaki Bingazi kentinde yaşayanlar, Trablus savaşı dedikleri mücadeleye katılmak için, ordudan ve polisten ele geçirilmiş silahları almak için kuyruğa girdiler. Doğudaki birçok askerî birlik protestocuları desteklemek için komutalarını birleştirdiklerini söyledi." BBC'den Jon Leyne Doğu Libya'dan gönderdiği haberde, Kaddafi'nin, isyan patlak verdikten sonraki on günden kısa sürede Trablus'ta son direnişini göstermeye muhtemelen hazır olduğunu söyledi. Gidişat asilerin lehineydi.

Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi 1970 Sayılı Kararı çatışmanın işte bu aşamasında kabul etti (26 Şubat). Karar tasarısını Konsey'e Atlantik güçleri (Fransa, Almanya, Birleşik Krallık ve Amerika Birleşik Devletleri) sundu. Kararda, husumetlere son verilmesi, Kaddafi rejimi mensuplarının varlıklarının dondurulması ve seyahat etmelerinin yasaklanması, Libya'ya silah satışlarına ambargo konulması (çatışmanın iki tarafına da silah verilmemesi anlamında yorumlanarak) çağrısı yapılıyordu. Libya'daki somut durumun, asi ordusuna kıyasla Libya ordusunun (hava desteğiyle) çok daha güçlü olduğu asimetrik bir iç savaşa doğru gittiği konusunda genel bir kanı vardı. Asilere olan katılımlar ve bunun sağladığı kazanımlar konusunda bir tartışma yoktu. Kentlerin herhangi birinde sivil

katliamına girişilmesi olasılığından söz edilmedi. Nijerya temsilcisi U. Joy Ogwu'nun ifadesi tipikti. Bayan Ogwu, "Libya'da yaşanmakta olan can kayıpları ve nefret saçan söylem" konusundaki kaygısını dile getirdi ve yaptırımların "sivillerin korunmasını ve uluslararası insanlık ve insan hakları hukukuna saygı gösterilmesini sağlamasını" umut ettiğini söyledi. Konsey, kentlerdeki protestocuların öldürülmesi ve Tunus-Libya sınırında sorun yaratan mülteci krizi üstüne odaklandı.

Tüm meslek yaşamı boyunca Kaddafi rejiminin önde gelen bir şahsiyeti olan Libya'nın Birleşmiş Milletler Temsilcisi Abdurrahman Şalgam asilerin safına geçti. Uçuşa yasak bölge oluşturulması ve Uluslararası Ceza Mahkemesi'nin (UCM) savaş suçları nedeniyle Kaddafi ile rejimi hakkında soruşturma başlatmasını sağlamak için Konsey'de büyük çaba gösterdi. UCM'nin sürece katılmasını kabul etmeleri için Çin'i, Hindistan'ı ve Rusya'yı ikna etmek çok zor oldu. Ama hiç kimse "uçuşa yasak bölge" ilan edilmesine yanaşmıyordu ve özellikle Ruslar her türlü dış müdahaleye karşı çıkan bir önerge verdiler. Konsey, Kaddafi rejimine sadık olan hiç kimseye söz hakkı vermedi, oysa kâğıt üstünde bu rejim hâlâ meşru yönetim olarak tanınıyordu. Bu arada, sokaklardaki asiler, kan dökülmesine ve yabancı yardımı olmamasına rağmen, ilerleme kaydeder gibi görünüyorlardı. Burası Mısır ve Tunus değildi, oralarda ordular yerinden kıpırdamadı ve protestoculara ateş açmayı reddetti. Burada ordu ikiye ayrılmıştı, bir kısmı Kaddafi rejimine bağlı kaldı, diğer kısmı ise isyana destek verdi. Kaddafi hâlâ hava sahasını kontrol ediyordu, ama bunun bile anlık bir avantaj olduğu anlaşıldı. 21 Şubat'ta, Libya Hava Kuvvetleri'ne ait iki Dassault Mirage F-1 jeti Malta'ya uçtu ve pilotlar siyasal sığınma istediler. Bu, Hava Kuvvetleri için bir dönüm noktası oldu. Bir hafta sonra, 28 Şubat'ta, Mısratalı asiler Libya Hava Kuvvetleri'ne ait bir jeti düşürdüler. Libya Hava Kuvvetleri jetlerinin Ecdebiye'deki cephaneliği hedef aldığı 2 Mart'ta, asiler bir

uçağı düşürdüler. Üç gün sonra Ras Lanuf'ta asiler bir savaş jetini düşürdüler. 13 Mart'ta, Albay Ali Atiyye Trablus'taki Mitiga Uluslararası Havalimanı'nda ordudan ayrıldığını duyurdu.

Yüksek rütbeli askerlerin saf değiştirmeleri devam etti. 1 Mart'ta Tuğbay Musa'ed Gaydan el-Mansuri (el-Vahat Güvenlik Teşkilatı'nın Müdürü), Tuğbay Hasan İbrahim el-Karavi ve Tuğbay Davut İsa el-Kafi isyanın safına geçtiler. Birlikleri de onlara katıldı. 26 Şubat'ta, doğudaki on bin asker isyan safına katıldı. Bu arada, asiler Ez Zaviye'de Kaddafi kuvvetlerini 1 Mart'ta püskürttüler, 2 Mart'ta Gadames ve Nalut'u aldılar, 5 Mart'ta ise Bin Cevat'ta Kaddafi kuvvetleriyle savaştılar. Asiler ilerlerken, Kaddafi'nin hava kuvvetleri bir engel oluşturmaya başladı. Asiler 6 Mart'ta Sirte'ye yöneldikleri zaman, Libya Hava Kuvvetleri ateş açtı ve onlar da Ras Lanuf'a çekildiler. 11 Mart'a gelindiğinde, Ras Lanuf ve Ez Zaviye Kaddafi birlikleriyle asiler arasında birkaç kez el değiştirdi. Brega ve Ras Lanuf yoğun nüfuslu kentler değildi. Bu kentler kavganın sonucunu belirleyici nitelikte değildi. Bingazi'ye geçit veren Ecdebiye daha önemliydi.

15 Mart'ta asiler, Kaddafi'nin iki savaş gemisini imha etmek için kendi hava kuvvetlerini kullandılar ve Ecdebiye ile Bingazi açıklarındaki bir üçüncüsünü vurdular (*el-Cezire*'nin haberi). Bu, asilerin hava gücü geliştirdikleri anlamına geliyordu. Ertesi gün, Bingazi'de iki savaş jetinin ve Sirte'de havalimanını ele geçiren iki taburun daha katılmasıyla asiler güç kazandı. Mısrata'da, asiler Kaddafi kuvvetlerini 16 Mart'ta yenilgiye uğrattılar ve birkaç tankı ele geçirdiler.

Yine de, Mart ortasında Kaddafi kuvvetleri asileri kent merkezlerinden çıkarmıştı ve Bingazi ile Mısrata'ya doğru ilerliyor gibi görünüyordu. İşte bu noktada, bir katliamı önlemek için ya "uçuşa yasak" bölge ilan edilmesi ya da bir şekilde müdahale edilmesi çağrıları yoğunlaşmaya başladı. İngiltere Başbakanı David Cameron 28 Şubat'ta "uçuşa yasak" bölge çağrısı yap-

mıştı ve Arap Birliği 12 Mart'ta bu çağrıyı keskinleştirdi. UGK 2 Mart'ta, yani tümgeneral Abdüllettah Yunus'un dış müdahale çağrısı yaptığı günün ertesinde, Birleşmiş Milletler'in "uçuşa yasak" bölge ilan etmesini istedi. Asilerin cephesinde moraller bozulmaya başlayınca, liderleri kurtuluşu başka yerde aramaya başladı.

Bir katliam mı yaklaşıyordu? Kaddafi'nin birlikleri daha önce Ez Zaviye'yi (1 Mart) ve Mısrata'yı (6 Mart) almaya çalışmıştı, her iki olayda da asiler saldırıları püskürttüler. Kan döküldüğü konusunda hiç kuşku yoktur, ama başlı başına bu, katliam ya da soykırım tanımına uymaz. Güvenilir kaynakların bildirdiğine göre, Kaddafi 7 Mart'ta Ez Zaviye'yi geri aldığı zaman "asgari" can kaybı yaklaşık sekiz kişiydi. Ez Zaviye'de 5 Mart'ta otuz üç kişi öldü, bunların yirmi beşi asi ve sekizi Kaddafi askeriydi. Kaddafi'nin ordusu 6 Mart'ta Mısrata'yı bombaladığı zaman, yirmi bir asi öldü. Bunlar soykırım sonucu değil, savaşın bedelidir. Devrimler savaşla olur. Kimse tarafından verilmez. Asiler hazırlıklı görünüyorlardı. Trablus'ta işçilerin yoğun olduğu Feşlum, Gürcü ve Tecura semtlerindeki protestolar isyana ilave bir güç kazandırdı. Bu semtler sürekli kuşatma altındaydı. Trablus Merkez Hastanesi'nde otopsi masalarının üstünde şehitler yatıyordu. İşçiler ödlek değildi. Anın önemini kavradılar. Kan çıkacaktı. Hiçbir devrim düz bir çizgide gitmez. İşçiler kötülüğün ne olduğunu gündelik yaşamlarından biliyorlardı. Hiç kimse, gerçek devrimci değişikliğin şiddet olmadan meydana gelmesini beklemezdi.

Çatışma 15 Şubat'ta başladı. Altı gün sonra, Libya'nın BM Daimi Temsilcisi Vekili İbrahim Dabbaşi, saf değiştirerek, "Kaddafi rejimi Libya halkına karşı soykırım başlatmış bulunuyor," dedi. Teknik ifadeyle "ulusal, etnik, ırksal ya da dinsel bir grubu tamamen ya da kısmen yok etme niyeti" olarak tanımlanan (Soykırım Suçunun Önlenmesi ve Cezalandırılması Sözleşmesi, BM, 1948) soykırım için gösterilen kanıt neydi?

"Yok etme niyeti" neredeydi ve bunun "başlamış olduğu"na ilişkin kanıt neredeydi? Tanımlara saplanıp kalmadan, farz edelim ki Dabbaşi "soykırım" demek istemedi, sadece yine aynı basın toplantısında söylediği şeyi, yani olan bitenlerin "insanlığa karşı suçlar ve savaş suçları" olduğunu dile getirdi. Bunların standardı hiç kuşkusuz daha düşüktür. Uluslararası Ceza Mahkemesi'nin (UCM) kurulmasını sağlayan Roma Anlaşması (1998), "insanlığa karşı suçlar"ın "münferit olaylar olmayıp, ya bir hükümet politikasının ya da bir hükümetçe hoş görülen veya göz yumulan yaygın mezalim uygulamasının bir parçası" olan "tiksindirici kabahatler"i ifade ettiğini belirtir. Bu suçlar için bile, nicelik (kaç tane ölü var?) ve nitelik (nasıl öldüler?) açısından belirleme yapılması gerekecektir. Libya hariciyesinin saf değiştiren yüksek düzeyli diplomatlarının birçoğu gibi Dabbaşi de çok yüksek rakamlar verip duruyordu. Anlaşıldığına göre, bunların çoğu verdikleri rakamları, Middle East Broadcasting Center adlı bir Suudi şirketinin ve Lübnanlı Hariri Grubu'nun (bunlar büyük ölçüde Batı yanlısı ve Suudi yanlısı iş kuruluşlarıdır) sahibi olduğu Dubai merkezli *el-Arabiye*'nin haberlerine dayandırıyorlardı. Twitter sayfasında, *el-Arabiye*, Libya hükümetinin hâlihazırda 50.000 kişiyi yaraladığını ve 10.000 kişiyi katlettiğini bildirdi. Bu öykünün kaynağı UCM'nin rejime sırtını çevirmiş olan Libyalı üyesi Seyit el-Şanuka'ydı. Bu, çatışmanın başlamasından bir hafta sonra, 23 Şubat'ta oldu.

Bu rakam medya âleminde hızla yayıldı. Katar merkezli El-Cezire öyküyü yayınladı, BBC ve ABD medyası da öyle. Bu ölümlerin nerede meydana geldiğini hiç soran yok gibiydi. Fransa Cumhurbaşkanı Sarkozy ve İngiltere Başbakanı Cameron Kaddafi'yi uyararak, bu tür öldürme eylemleri devam ederse harekete geçeceklerini bildirdiler. "Soykırım" sözcüğü tartışmaya damga vurdu. Liberal-sol kanatta bile yorumcular, "soykırım"ın ya meydana gelmiş (*el-Arabiye* rakamları-

na dayanılarak) ya da meydana gelmek üzere olduğu (buradaki kişiler Juan Cole ve Gilbert Achcar'dı) görüşünü benimsediler. Ama bazı güvenilir kuruluşlar bile rakamlar vermeye başladılar. İnsan Hakları İzleme Örgütü 20 Şubat'ta 233 rakamını duyurdu, ölümlerin çoğu da Bingazi içinde oldu. Bingazi 20 Şubat'a kadar asilerin elindeydi. Şubat sonuna kadar katliam yapılacağını duyuranların çaldırdıkları alarm zillerinden birisi, Mısrata halkının büyük kitleler halinde öldürüleceğiydi. İnsan Hakları İzleme Örgütü, 10 Nisan'da, büyük çatışmalara sahne olan Mısrata'daki ölümlere ilişkin bir rapor yayınladı. Dört yüz bin nüfuslu bu kentle ilgili buldukları veriler, en yüksek rakamları veren Dr. Muhammet el-Fortia'ya (Mısrata Hastanesi'nden) göre, 949 yaralı ve 257 ölünün olduğuydu. Şaşırtıcı bir biçimde, ölenlerin yalnızca 22'si, yani toplamın yüzde üçü kadındı. Eğer ayrım yapılmadan ya da menfur şekilde tüm halk şiddete maruz kalmış olsaydı, öldürülen kadınların yüzdesi elbette daha yüksek olurdu. Libya'da soykırıma ilişkin söylemler ya uydurmaydı ya da tümüyle spekülasyona dayanıyordu. Öyle bir şey olmadı. Haziran ortalarında ortaya çıkan ilk inandırıcı rakamlar, yaklaşık on bin kişinin ölmüş olduğunu gösteriyordu. Bu bilgiyi, bir BM İnsan Hakları Konseyi ekibinin başında Trablus'a giden BM yetkilisi Cherif Bassiuni verdi. Bassiuni'nin ekibi Kaddafi tarafının işlediği savaş suçlarına ilişkin kanıtlar buldu, ama asiler tarafından da savaş suçlarının işlendiğini belirtti. Bu rakam isyanın ve ordu saldırılarının ilk günlerine ve tek bir yere değil, dört aylık bir döneme aittir. Libya ordusunun uyguladığı şiddeti, asilerin uyguladığı şiddeti ve NATO hava saldırısının yol açtığı şiddeti kapsamaktadır. Çok daha sonra, 18 Aralık 2011'de, *New York Times*'dan C. J. Chivers ve Eric Schmitt NATO bombardımanının neden olduğu sivil kayıplara ilişkin uzun bir araştırma yayınladılar. Yedi aylık hava seferinin "kimse tarafından tanınmayan bir bilanço: ittifakın kabul etmeye ya da soruşturmaya

uzun zamandır yanaşmadığı düzinelerce sivil kayıp" ile sonuçlandığını buldular. Bu, çatışmanın büyük ölçüde bitmesinden uzun zaman sonraydı. Bassiuni, insan haklarını (örneğin, 2004 ile 2006 arasında Afganistan'da) soruşturan birçok heyete başkanlık etmiş ve ABD Dışişleri Bakanlığı'na danışmanlık yapmış güvenilir bir Mısırlı diplomattır. Verdiği rakamlar insan hakları uzmanlarına doğru göründü. Ne var ki, Bassiuni'nin heyeti NATO'nun işlediği savaş suçlarının ya da asilerce sivillere (örneğin, "Afrikalı paralı askerler" denilenlere) yapılan saldırıların araştırılması için hiçbir aşamada çağrı yapmadı. Kaddafi'nin insan hakları ihlallerine vurgu yapıldı.

Savaş suçlarına ilişkin iddiaların çok yetersiz şekilde araştırıldığını gösteren daha da şaşırtıcı bir kanıt 1 Mart'ta Pentagon'da yapılan bir basın toplantısında sunuldu. Kaddafi'nin sivillere yönelik hava saldırılarına ilişkin bir soru sorulunca, Savunma Bakanı Gates, "Basında çıkan haberleri gördük, ama teyidini almış değiliz," dedi ve Amiral Mike Mullen, "Bu doğru," diye ekledi, "Hiçbir şekilde teyit görmedik." Gerçek mermiyle ateş açıldığını doğrulamak için ABD askerî kompleksinin *medya haberlerine* güvenmesi dikkat çekici – kurmuş olduğu muazzam izleme altyapısıyla Pentagon, silahlı çatışma konusunda yaptığı değerlendirmeyi dayandırmak için kaynak gösterdiği *el-Cezire*'den ya da BBC'den veya *el-Arabiye*'den mantıken daha doğru bir değerlendirme yapabilecek yetenekte görünüyor. Libya'daki somut duruma ilişkin bir soru sorulunca, Gates "dürüst bir yanıt" vererek şöyle dedi: "O bakımdan, ölü ve yaralı sayısı açısından bilgimiz yok. Muhalefetin potansiyel yetenekleri açısından, başka herkes gibi biz de neredeyse aynı spekülasyon ortamı içindeyiz. Öldürülen asilerin sayısı konusunda sizin bildiğinizden daha iyisini bilmemizi sağlayacak herhangi bir şey görmedim. Ve Kaddafi kuvvetlerinden ayrılan askerî liderlerin ülkedeki muhalefeti örgütlemekte ne kadar etkili olacaklarını bekleyip görmek

gerektiğini düşünüyorum." Bu noktada, asilerin NATO hava taarruzları için istekte bulup bulunmadıkları sorulunca, Gates "hayır" yanıtını verdi.

Yaklaşık 14 Mart'ta, soykırım söylentisine rağmen, *el-Cezire* asilerin dövüşerek ilerlediklerini bildirdi. Asiler, Brega'nın doğusunda bir Kaddafi müfrezesini pusuya düşürerek on dört askeri tutukladılar, yirmi beşini de öldürdüler. İsyanın iki büyük kenti, doğuda Bingazi ve batıda Mısrata, asilerin elinde kaldı. Asiler, Kaddafi'nin Mısrata'ya yönelik saldırısını 13 Mart'ta püskürttüler. *El-Cezire*'ye göre, Kaddafi birliklerinde disiplin bozuldu ve bu da ateş gücü üstünlüğünü kaybetmelerine mal oldu. Ertesi gün, Kaddafi'nin Bingazi'ye ilerleyişi, Tümgeneral Abdülfettah Yunus komutasındaki ana asi kuvvetlerin kontrol ettiği Ecdebiye'de durduruldu. Tümgeneral, *el-Cezire*'ye verdiği demeçte, Ecdebiye'yi savunacağını ve doğu kentlerinin ağır silahlarla donatıldığını, Kaddafi'nin kuvvetlerini bölük bölük yenmeye hazır olduğunu söyledi. Kaddafi'nin kuvvetleri kentleri geri alsalar bile, bunları ellerinde tutma kapasitesine sahip olmadıkları 14 Mart'ta açıkça ortaya çıktı. İnisiyatif isyancıların eline geçmiş görünüyordu.

V

MÜDAHALE



Libya'ya olan ilgisi petrolden ve güçten kaynaklanan Atlantik devletlerine yakın kuvvetler, Mart başında Libya isyanını denetimleri altına almaya başladılar: Benim görüşüme göre, Libya isyanı, Atlantik güçlerine, Katar'a ve Suudi Arabistan'a Orta Doğu ve Kuzey Afrika çapında yayılarak hızlanan ve hâlihazırda Arap Baharı olarak anılmaya başlanmış olan dinamiğin denetimini ele geçirme girişiminde bulunma fırsatı sağladı. Bu dinamik ABD'nin istikrar direklerini ve Suudi egemenliğinin temelini tehdit ediyordu. Bu dinamiğin denetim altına alınması, en azından güdümlenmesi gerekliydi. Bir yandan Mısır'la ve diğer yandan Tunus'la sınır komşusu olarak Kuzey Afrika'nın merkezinde bulunan Libya, zamanı hızlandırmak, Yaz mevsimini atlayarak çabucak Kış mevsimine ulaşmak için mükemmel bir konumdaydı. Apaçık petrol bağımlılığından başka, siyasal sorun da su yüzüne çıktı: İstikrarın temel direklerine, yani İsrail, Suudi Arabistan ile Basra Körfezi emirliklerine dokunulmadan Arap dünyasındaki geleneksel düzeni ve Atlantik dünyasının petrol ülkelerinin başlıca başkentlerine uzanan ahtapot kollarını devam ettirmek. O düzenin revize edilmesine izin verilmedi. Libya karşıdevrime kapıyı açtı.

Atlantik devletleri niçin Kaddafi'yi indirmek istedi? Sızıntıları, kendini öven anıları ve bir sonraki büyük Wikileaks

belgeleri serisini, belki bu kez Quai d'Orsay'dan gelecek olanları beklememiz gerekecekti. Mart'a gelindiğinde, Fransızlar Birleşmiş Milletler'de başı çekiyorlardı. Bu ilk başta ya bir perdeleme ya da dikkatleri başka yöne çekme senaryosu gibi görünüyordu. Ne de olsa Tunus ayaklanması sırasında Fransa Dışişleri Bakanı Michele Alliot-Marie, Bin Ali'nin kayınbiraderi Belhassen Trabelsi'nin yakın bir yardımcısı olan Aziz Miled'in uçağıyla uçmuştu. Bayan Alliot-Marie veya kısaca bilinen adıyla MAM Fransa'ya döndüğünde, isyanın bastırılmasına Fransa'nın yardım etmesini önerdi. Tüm dikkatler Sarkozy'nin Bin Ali'yle çok yakın olduğu ve 2008'de Tunus kentinin onursal hemşerisi yapıldığı gerçeğine odaklandı. Sarkozy'nin kültür bakanı Frédéric Mitterrand MAM'nin askerî yardım önerisine destek vererek, Ocak ortasında, "Tunus'un bir tek adam diktatörlüğü olduğunu söylemek bana oldukça abartılı geliyor," dedi. Fransa Tunus'ta çuvallamıştı. MAM topa tutuldu, ama onun ayrılması Sarkozy'nin çevresi ile Aziz Miled, Belhassen Trabelsi ve nihayet Bin Ali gibi kişiler arasındaki ortaklığın pis kokusunu yaymaktan başka bir işe yaramadı.

Libya, ABD'nin Tunus büyükelçiliğinin 2005'te Fransa'nın "yaşlanan Arap dünyası diktatörleriyle yakın ilişkiler geliştirme geleneği" olarak tanımladığı şeyi örtecek duman perdesini sağlardı. Bu klasik bir aktarım (transferans) vakasıydı. Mart'ta yapılacak yerel seçimler yaklaşırken bu, Sarkozy'nin kan kaybeden partisinin şansını artırabilirdi (ama öyle olmadı, aşırı sağ ve sosyalistler oldukça büyük başarı kazandılar). Aynı zamanda da Fransız aydınları savaşı desteklemek için her yolu denediler. Sarkozy'nin eski Dışişleri Bakanı ve efsanevi insancıl müdahale destekçisi Bernard Kouchner İngiliz ve Fransız medyasında boy göstererek savaş çığırtkanlığı yaptı. Tarık Ali'nin "hakiki Tenten" dediği *gauche caviar* (salon sosyalisti) Bernard Henri-Levy (BHL) ona hep yardımcı oldu. BHL,

isyanın liderleri arasındaki neoliberal fraksiyonun sinirlerini sağlam tutmaya da çaba gösterdiği Bingazi'deki devrimci safarisinden Sarkozy'ye telefon etti. Élysée Sarayı, BM'nin 1973 Sayılı Kararı ve müdahale yolunda yürümek istiyorsa BHL türünden metanete ihtiyaç duyuyordu. Sarkozy'nin ikna edilmeye pek de ihtiyacı yoktu. Kaddafi onun Akdeniz Birliği tasarısını baltalamıştı. Kaddafi, bölgedeki Fransız çıkarlarının önünde bir engeldi. Fransa başı çekti, çünkü Libya kazı altın yumurtlamaya hazırdı.

Müdahale konusunda De Gaul'e özgü tereddüt geleneği Kosova Savaşı'yla kırılmıştı. Manş'ın öte yakasındaki Birleşik Krallık'ta (BK) ya da Atlantik'in öte yakasındaki Amerika Birleşik Devletleri'nde kırılması gereken böyle bir gelenek yoktu. Petrol her zaman kuzenler arasındaki savaş planlamacılarının ilgilendikleri ana konu olmuştu. ABD ve BK için temel senaryo, 1958'deki Irak darbesinden sonra İngiliz Dışişleri Bakanı Selwyn Lloyd'un başbakanına, yani Muhafazakâr lider Harold Macmillan'a gönderdiği bir telgrafta belirlenmişti. Eğer İngilizler ön alarak Kuveyt'i işgal etselerdi, diye yazıyordu Selwyn Lloyd, petrol çabucak ellerine geçmiş olurdu. Bir problem vardı: "Uluslararası kamuoyu ve Arap dünyasının geri kalanı üstündeki etki iyi olmazdı." Tercihe şayan olan bu dolaysız yol yerine, en iyi seçenek "İngilizlerin fiziki kontrolü altında olmayan bir Kuveyt İsviçre'si kurmak"tı, ama "işler yolunda gitmezse, dert çıkaran kim olursa olsun acımasız biçimde müdahale etme gerekliliğini de kabul etmeliyiz." Bu acımasız müdahale Körfez petrol rezervlerini ve gerçekte, ABD Dışişleri Bakanlığı'nın 2. Dünya Savaşı'ndan hemen sonra "muazzam bir stratejik güç kaynağı ve dünya tarihindeki büyük maddi ödüllerden birisi" diye nitelendirdiği Arap petrol topraklarını korumak için gerekliydi. Bu apaçık gerçeği, yani petrolü görmezden gelmek ahmaklık olurdu.

Denklemin bir yanında petrol varsa, diğer yanında da bölgede hegemonya kurmaya, o muazzam stratejik güç kaynağını devam ettirmeye duyulan siyasal gereklilik vardı. ABD Obama'nın kararsızlığı nedeniyle Mısır'da çok kötü bir sınav vermişti. Wisner'in gönderilmesi yanlış hamleydi. İstikrar ve İsrail konusunda Tantavi'yle kurulan diyalog da öyleydi. ABD'nin oyundaki yerini yeniden alması gerekliydi, çünkü Arap Baharı kontrolden çıkacak gibi görünüyordu. Libya, ABD'nin koşulları çerçevesinde yeniden angajman için itici güç oldu.

Başkan Obama'nın en yakın çevresi 15 Mart'ta Beyaz Saray'da oturup planlarını yaptı. O çevrenin merkezinde, George W. Bush'un 2003'te Irak'ta giriştiği serüvenin Kuzey devletlerindeki insancıl müdahale iradesini harap ettiğine inanan kişiler vardı. O irade yeniden inşa edilecekti. Libya bu fırsatı sağladı. Yönetimden üst düzey bir yetkili, *Time*'dan Massimo Calabresi'ye verdiği demeçte, "[Libya olaylarını] yakında yaşanabilecek bir soykırıma doğru itmek için yoğun çaba harcanıyor." Oysa daha Şubat'ta, insancıl müdahale destekçileri askerî güç için "zemin hazırlıyor"lardı. O destekçiler arasında Samantha Power ve Jeremy Weinstein (Ulusal Güvenlik Konseyi), Susan Rice (BM Büyükelçisi) ile Hillary Clinton (Dışişleri Bakanı) vardı. Obama'nın komutanlarıyla başı dertteydi, onlar başka bir çatışmaya girmeyi pragmatik gerekçelerle istemiyorlardı: Eğer çatışma tırmanırsa, hazır askerî birlikleri yoktu. Ama Obama onların desteğini aldı ve 16 Mart'ta, eğer Kaddafi durdurulmazsa, "uluslararası toplumun sözlerinin boş çıkacağını" söyledi. George W. Bush'un Saddam Hüseyin'e karşı kullandığı tez de aynıydı.

Öyle görünüyor ki, gerçekten müdahale saatini ayarlayan şey, Suudilerden ve diğer Basra Körfezi Araplarından gelen baskıydı. Onlar, Bahreyn'deki ayaklanmayı bastırmak ve Yemen'deki olayları kendi bildikleri yolla denetim altına almak

istiyorlardı. Ayrıca Suudi Kralı, Kaddafi'den nefret ediyordu. Kaddafi, 2003'te yapılan bir Arap Zirvesi'nde Kral Abdullah'ı "Irak'ı işgal etmeleri için Amerikalıları getirmek"le suçladı. Ertesi yıl Kral Abdullah'ın adamları Kaddafi'yi Kral'ı öldürmeye çalışmakla suçladılar. Kaddafi, 2006'da Katar'ın Doha kentinde yapılan başka bir Arap Zirvesi'nde Kral'la karşılaştı ve şöyle dedi: "Altı yıl geçti ve siz benimle karşılaşmaktan kaçınıyorsunuz. Sizi yalanlarınız mezara götürüyor ve siz İngiltere tarafından yaratıldınız, ABD tarafından da korunuyorsunuz." İngilizler ve Amerikalılar hakkındaki sözleri belki doğrudur ve Kaddafi'nin patlayışını televizyonda seyretmek eğlenceliydi. Katar emiri Şeyh Hamad bin Halife es-Sani ulu kralının bu şekilde hakarete uğradığını görmekten sıkıntı duydu ve Kaddafi'ye öfkelendi. Bir hükümdarın hafızası filinkinden daha güçlüdür. Misilleme yapılması gereken ufak tefek horlanmalarla da doludur. Hükümdar, düşünde, düşmanlarını şap-şapla ezilmesi gereken sinekler olarak görür; uyandığında, kentleri yerle bir eder. Önemsiz bir aşiretten gelen bu zıpçıktıya haddini bildirmek için her bahane Riyad'ın kraliyet çevrelerinde hoş karşılanıyordu.

Tüm bunlar spekülasyondan ibarettir. Elbette, Libya'nın neoliberal reform gündeminin delindiği bir gerçektir. Ganem, temsilcisi el-Meyet'i 2008'de Amerikalılara göndererek, Kaddafi saf dışı edilmedikçe gündemin ilerleme kaydedemeyeceğini söylemesini istemişti. Yaşlı adam neoliberal reformlara uyum sağlamaya istekliydi, ama kurduğu rejim bunu yapabilecek yetenekte değildi. Buna son verilmeliydi. Her zaman tertipler planlanmıştı, ama bunlardan kesin bir sonuç çıkmadı. 17 Şubat Hareketi liderlerinin üçü 23 Aralık 2010'da Paris'e giderek, eski Kaddafi karşıtı kliğe mensup başka kişilerle buluştular. Fethi Bukris, Farc Şarrani ve Ali Unis Mansuri, Concorde-Lafayette oteline sığınmış olan Kaddafi'nin eski yaveri Nuri Mesmari'yle görüştüler. Kaddafi'nin gölgesi Mesmari hakkın-

da bilinmesi gereken şey, onun neoliberal reformcular arasında kritik bir kişi olduğu, yabancı liderlerin resmî ziyaretlerini organize eden ve Kaddafi'nin çocuklarını pohpohlayan kilit adam olduğudur. Kaddafi'nin 10 Ekim 2010'da Sirte'de düzenlenen bir Afrika-Arap zirvesinde Mesmari'ye hakaret ettiği söylenir, Mesmari ondan sonra aniden Paris'e gitmiştir. Yine, Kaddafi'nin Aralık 2010'da kliğin tümüne öfkelendiği ve Musa Kusa'dan pasaportunu geri istediği de söylenir. Bunu doğrulamak olanaksızdır. Kesin olan bir şey varsa o da Aralık ayında Mesmari'nin Libya devletinin zaafları hakkında DGSE'ye ve Sarkozy'ye öttüğüdür. Onların Bingazi'deki adamı hava savunma kıtasından Albay Abdullah Gehani'ydi. Kaddafi rejimi onu Ocak 2011'de tutukladı. Atlantik devletleri Mart ortasında Gehani'yi bir kenara ittiler. O, isyanın askerî kanadının liderliğine yükselemezdi. CIA çoktan adamını kafasında belirlemişti. Çok geçmeden yerini alacaktı. Aşağıda onunla tanışacağız.

Washington ve Paris'teki ikiyüzlüler, insancıl müdahalecilik fikrine bulaşmış olan Bush'un Irak macerasının kirini yıkayıp atmanın bir yolu olarak Libya'yı kullandılar. Bu alçakça ve insanlık dışıdır. Böyle isabetsiz idealizm sıradan insanlara korkunç kan ve gözyaşı getirir.

1973 Sayılı Karar

19 Mart'ta, Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi Libya üstünde "uçuşa yasak" bölge oluşturulmasını öneren 1973 Sayılı Kararı oyladı. Yeni kararın (1970 tarihli önceki bir karar hâlâ duruyordu) gerekçesi olarak, sivillere ve basın mensuplarına şiddet uygulanması gösterildi. Konsey, Libya üstünde tüm uçuşların (insancıl amaçla yapılanlar hariç) yasaklanmasını, Libya yüksek komuta kademesinden belirli kişilerin (Kaddafi ailesinin tümü dâhil) mal varlıklarının dondurulmasını onayladı ve ertesi yıl sorunu incelemek üzere bir Uzmanlar

Heyeti'nin kurulmasını önerdi. Konsey üyeleri "evet" oylarını vermek için ellerini kaldırır kaldırmaz, Fransız Mirage savaş uçaklarına bombalama seferlerine başlama emri verildi ve ABD gemileri Cruise füzelerini Libya'daki hedeflere gönderdiler. Bu bombardımanların amacı Libya'nın hava savunmasını çökertmekti. Bu, "uçuşa yasak" bölge oluşturulmasının peşreviydi.

NATO müdahalesinin zemini, tahminen bir milyon kişinin birkaç ay içinde katledildiği Ruanda'daki soykırımdan (1994) sonra ustalıkla hazırlanmıştı. Birleşmiş Milletler ekibinin şiddete son verememesi ya da bunda istekli olmaması üzerine, bu soykırım herkesin gözü önünde meydana geldi. Olayın apaçık günahı, BM'yi, böyle soykırımların kolaylıkla önlenip önlenemeyeceği konusunda yeni bir anlayışa doğru değilse de, yeni bir doktrine doğru itti (eğer ABD ve/veya NATO Ruanda'da harekete geçmiş olsaydı, soykırımı önlemek için neyi bombalarlardı? Neredeyse bir milyon Tutsi'yi öldürmek için *pangalarını* [palalarını] kullanan yüz binlerce insanı nasıl bombalarlardı? Mahmood Mamdani, *When the Victims Become Killers* adlı kitabında, küçük bir azınlık olan *génocidaires*'in [soykırımcıların] öldürmeleri için pek çok kişiyi ikna ettiğini bize gösteriyor. Hava bombardımanı böyle vahim ve çetin bir siyasal soruna basit bir çözüm getirmez). 1999'da Başkan Bill Clinton, "Eğer dünya toplumu bunu durdurma gücüne sahipse, soykırımı ve etnik temizliği durdurmalıyız," açıklamasını yaptı. Müdahale ve Devlet Egemenliği Uluslararası Komisyonu (2001) ve daha sonra bu sorunla ilgili bir BM Heyeti (2004) şunu bildirdi: "Soykırım yapılması ve başka büyük çaplı öldürme, etnik temizlik ya da ciddi uluslararası insani hukuk ihlallerinin olması hâlinde koruma sağlamanın ortak bir uluslararası sorumluluk olduğu şeklindeki yeni gelişen kuralı onaylıyoruz." BM Genel Kurulu 2005 Dünya Zirvesi'nde, BM'nin "barışçıl yolların yetersiz kalması halinde, her vakayı

ayrı değerlendirerek" kuvvet kullanılmasına izin verebilmesini önerdi. Bu son hüküm belirleyici önemdedir ve Mart'taki Güvenlik Konseyi'nde tartışılmamıştır. Afrika Birliği 10 Mart'ta Libya'yla ilgili bir Özel Yüksek Komite kurmuş olsa bile, hiç kimse barışçıl bir yol düşünmedi. Bu komite devre dışı bırakıldı ve aslında, Fransız Mirage uçakları ülkeyi bombalamak üzere havalandığı için, komitenin 19 Mart'ta Libya'ya gidişi önlendi. İnsancıl müdahale (diğer adıyla hava bombardımanı) şiddeti durdurmaya yönelik her türlü barışçıl girişimin önüne ve karşısına geçecekti.

Konsey, "uçuşa yasak" bölgeyi oluşturmak için, üye devletlerin "ulusal düzeyde ya da bölgesel örgütler aracılığıyla" hareket etmelerine ve "sivilleri ve sivil nüfuslu alanları korumaya yönelik gerekli tüm önlemleri" almalarına izin verdi. Bu karışık yetkiyle ilgili en az iki sorun vardı. Bir: Yetkiyi kim uygulayabilecekti? Mahmood Mamdani'nin sorunu dirayetle ortaya koyduğu gibi, Birleşmiş Milletler'in kararı "müdahaleyi haklı gösterme süreci için temel önemde, uygulama süreci için ise tali önemde" idi. BM "gerekli tüm önlemleri" almak için gerçek bir güce sahip değildi, Afrika Birliği ya da Arap Birliği de değildi. Gerçekten, salonda, Rusya ve Çin delegeleri "önlemlerin nasıl ve kim tarafından icra edileceği, angajmanın sınırlarının ne olacağı" konusunda sızlanıp duruyorlardı. Gerek tek başına gerekse NATO'yla işbirliği içinde böyle bir eylemi yapabilecek tek güç Amerika Birleşik Devletleri'ydi ve ABD zaten NATO'nun büyük ortağıdır. Başka bir deyişle, BM kararı yanlış şekilde geneldi, NATO'ya ve Amerika Birleşik Devletleri'ne Yugoslavya'da yaptıkları gibi burada da harekete geçmeleri çağrısında bulunarak kesinlikle özel bir karar alabilecekken, "tüm üye devletler"e çağrıda bulunuyordu.

Savaş Eylül ve Ekim'de kritik aşamasına girince, ABD ordusu, Obama'nın Beyaz Saray'ı ve çeşitli aydınları ABD'nin "arkadan liderlik ettiği" görüşünü öne çıkarmaya başladılar.

Başı çekenin NATO olduğunu öne sürüyorlardı. Bu görüşü, ilk kez Ryan Lizza *The New Yorker*'da yayınlanan "Neticeye Bakanlar: Arap Baharı Obama'nın Dış Politikasını Nasıl Yeniden Biçimlendirdi?" başlıklı bir makalede ortaya attı. "Çıkarlarımızı gütmemiz ve ülkülerimizi yaymamız," diye yazıyordu Lizza, "askerî kuvvet gerektirdiği kadar gizlilik ve mütevazılık da gerektirir." Obama'nın bir danışmanının Lizza'ya dediği gibi, "Bu, Amerika'nın dünyada ne olduğuna ilişkin John Wayne beklentisine hiç uymaz." ABD, tek taraflı müdahalenin tehlikeleri konusunda dersini almıştı. Obama, Bush'un daha sert tarzına karşı yumuşak dokunuşa sahipti. Ama bu da başka bir yanılsamadır. *New York Times*'dan Roger Cohen bununla ilgili bir Twitter mesajı yazdığında, ABD'nin NATO Büyükelçisi Ivo Daalder'den derhal kınama aldı: "Bu arkadan liderlik etmek değildir. Gidişatı belirlediğinizde, kritik araçları sağladığınızda ve başardığınızda, bu açıkça liderlik etmektir." Amerika Birleşik Devletleri gözetim, istihbarat ve keşif olanaklarının çoğunu sağladı, yakıt ikmali işlerinin çoğunu yerine getirdi ve hava bombardımanın çoğunu gerçekleştirdi. 1973 Sayılı Karar, esasında, Kuzey Afrika'nın semalarından topraklarına ABD gücünün uygulanması için yapılmış bir davetti.

Karar'la ilgili ikinci problem daha vahimdi. "Gerekli tüm önlemler"in sınırlarını kimin koyacağını ve bu "önlemler"in ne kadar süreyle yürürlükte kalması gerektiğini belirlemiyordu. BM'nin 1973 Sayılı Kararı, tarafların diyaloğa açık olmaları ve "derhal ateşkes sağlanması" için yollar aramaları çağrısı yapıyordu. Eğer NATO ve/veya Birleşik Devletler tam olarak eyleme geçseydi bu, isyancıları cesaretlendirerek Drone ve Cruise füzelerinin koruması altında Toyotalarına binerek kısa sürede Trablus'a varacaklarına inanmalarına yol açardı. NATO'nun öteden beri kullandığı strateji türü dikkate alınınca, ateşkese kimse yanaşmazdı. Aynı zamanda da Kaddafi,

NATO'nun tipik *modus operandi*'sinin (icraat şeklinin), savaş suçlarına ilişkin iddialarla UCM soruşturması açılması için bastırarak rejimin liderini tecrit etmeye çalışmak (NATO'nun Slobodan Miloşeviç'e yaptığı gibi), silahlı gücünü çökertmek için hava bombardımanına başvurmak ve onu devirmek üzere topyekûn saldırıya geçmeleri için asilere baskı yapmak olduğunu derhal anlardı. Aşağı yukarı Karar'ın alındığı günlerde Sarkozy, Cameron ve Obama Kaddafi'nin "gitmesi gerektiği"ni söylemeye başladılar. 15 Nisan'da çeşitli medya organlarında (*The New York Times* dâhil, ben orada okudum) yayınlanan bir ortak görüş makalesi yazdılar. Kaddafi'ye karşı yürüttükleri seferberliğin niteliğini tüm yönleriyle ortaya koydular:

> Kaddafi iktidarda kaldığı sürece, NATO ve onun koalisyon ortakları, sivilleri korumaya devam etmek ve rejim üstündeki baskıyı ağırlaştırmak için operasyonlarını sürdürmelidirler. Ondan sonra, yeni kuşak liderlerin öncülüğünde diktatörlükten geniş kapsamlı bir anayasal sürece hakiki bir geçiş gerçekten başlayabilir. O geçişin başarılı olması için, Albay Kaddafi gitmeli ve bu gidiş ebedi olmalıdır.

Eğer Kaddafi'nin gitmesi ve "bu gidişin ebedi olması" gerekliyse, herhangi bir müzakere lüzumsuzdu. Barışçıl bir çözüm seçeneği yoktu. Suikast ya da savaş tek seçenekti. Uluslararası Kriz Grubu'nun Kuzey Afrika direktörü Hugh Roberts, "Kaddafi'nin hem ülkeyi terk etmesinde hem de Uluslararası Ceza Mahkemesi'nde yargılanmayla karşı karşıya kalmasında diretmek, bir bakıma, onu Libya'da kalarak sonuna kadar savaşmaya zorlamak anlamına gelir," diyordu. "Bu, bir ateşkesi kesinlikle olanaksız kılar ve dolayısıyla, silahlı çatışmanın sürmesi olasılığını çok güçlendirir." NATO'nun barışçıl bir yola sıcak baktığı düşüncesi tamamen ikiyüzlü bir kandırmacadır ve NATO'nun biricik gündemini kamufle eder: Bu gündem, asilerin Trablus'u ele geçirmeleri için ve eldeki kanıtlardan anlaşıldığı kadarıyla, NATO devletlerinin temel önemdeki yar-

dımına muhtaç kalmaya devam etmeleri için havadan koruma sağlamak üzere askerî gücünü kullanmaktı.

Bu nedenle, NATO stratejisinde bir "ateşkes"e hiç yer olmayacaktı. Karışık kararın ana dayanaklarından birisi hiç karşılanmayacaktı. Aslında "uçuşa yasak" bölge fikrini destekleyen Gilbert Achcar bile işte bu yüzden şöyle yazdı: "Kararın metninde, emperyalist amaçlarla kullanılmasını önleyecek yeterli güvence yok." Üst düzey bir diplomat, 1973 Sayılı Kararı ülkesinin niçin destekleyemeyeceğini *Asia Times*'dan Pepe Escobar'a şöyle anlattı: "Biz, Libya, Bahreyn ve Yemen'in benzer vakalar olduğunu savunuyoruz ve gerçekleri ortaya çıkaracak bir inisiyatif için çağrı yapıyoruz. Kararın açıkça anlaşılır olmadığı ve kavgacı bir yaklaşımla yanlış yorumlanabileceği şeklindeki resmî tutumumuzu sürdürüyoruz." 1973 Sayılı Karar'ın kabul edilmesinin üstünden çok zaman geçmemişti ki, ABD'nin Cruise füzeleri Libya silahlı kuvvetlerine ait birimleri ve Kaddafi'nin evini vurdu.

20 Mart'a gelindiğinde, Amerika Birleşik Devletleri ve NATO'nun bizzat Kaddafi'ye karşı savaş açmış oldukları açıklık kazandı.

Görevin muğlak ve bulanık olması ABD'nin Afrika Komutanlığı'ndan (AFRICOM) General Carter Ham'i şaşkına çevirdi. Ham, asilerin birçoğunun silaha sarılmış siviller olduklarını kabul ediyordu. 1973 Sayılı Karar, üye devletlerin asilere yardım etmeleri için değil, yalnızca sivilleri korumaları için çağrı yapıyordu. BM'nin Koruma Sorumluluğu ilkesine uygundu. Taraflardan birinin ya da diğerinin yanında iç savaşa girilmesine teknik olarak izin verilmiyordu. Silahlı bir isyanı koruma yükümlülüğü söz konusu değildi, yalnızca silahsız siviller korunacaktı. Ne var ki, NATO bombardımanının daha ilk günlerinde, "uçuşa yasak" bölgenin asilere avantaj sağlayacağı ve dolayısıyla yetkiyi ihlal edeceği açıkça belli olmuştu. "Muhalefet kuvvetlerine yakın hava desteği sağlamıyoruz," di-

yordu General Ham, "Sivilleri koruyoruz." Ne var ki, "Bu çok problemli bir durum. Bazen bunlar, bir uçağın kokpiti yerine karargâhta ele alınması daha iyi olacak durumlardır." Ama bu dürüst bir ifade değildi. Asilerin sözcüsü ve Günaydın Bingazi programının eski sunucusu Ahmet Halife'nin açıkladığına göre, "Ulusal Geçiş Konseyi ile BM'nin topladığı kuvvetler," başka bir deyişle NATO "arasında iletişim var ve nerelerin bombalanması gerektiği konusunda onlara bilgi sağlama çalışması yapıyoruz." Bunlar insanın kulağına uzak rastlantılar gibi gelmiyor. Daha çok, NATO'nun güçlü bir şekilde asilerin yanında yer aldığı bir danışıklı dövüş gibi geliyor.

Kaddafi'nin kuvvetleri asilerle sıcak temas sağladığında, teknik olarak NATO uçaklarının ve Cruise füzelerinin işe karışmasını izin verilmiyordu. Karar, NATO'nun karada kuvvet bulundurmasını yasaklamıştı. Teknoloji, "kara birlikleri" fikrini gereksiz kılmıştı. ABD, AC130 Gunship ve A10 Thunderbolt II uçaklarını Libya semalarında operasyona soktu. Bunlar, hava devriyesine yardımcı olmak için tasarlanmamıştır, ama gökyüzünü kolaçan etme ve kara birliklerine ateş açma yeteneğine sahiptir, toplarla (40 mm'lik bir Bofors topu dahil) ve makineli tüfeklerle ağır şekilde silahlandırılmıştır. AC130 esasında "havadaki postal"dır ve bu uçağın varlığı ABD'nin (NATO komutası altında bile) artık göklerde devriye uçuşu yapmayıp, Kaddafi'nin yerdeki kuvvetlerine karşı aktif çatışmaya girdiğini gösterdi. Üst düzey bir ABD askerî yetkilisi, 22 Mart'ta *Washington Post*'a verdiği bir demeçte, "Bazı eylemlerimizle asilerin davasına yardım ediyor olduğumuz gerçeğini tartışmam, ama niyetimiz bu değil," dedi. ABD'li Amiral Samuel Locklear'ın Kongre üyesi Mike Turner'a NATO kuvvetlerinin Kaddafi'yi öldürmeye çalıştıklarını söylediği Mayıs ayı geldiğinde her şey daha da bulanıklaşmıştı. Bunun için ne bir BM kararı vardı ne de ABD'li siyasal liderler buna açıkça izin verdiler (her ne kadar Obama, "bu baş belası vaizden beni kim

kurtaracak" demenin daha modern bir ifadesi olarak, "Kaddafi gitmeli" dediyse de). Locklear çok daha ölçülü bir dil kullandı, ama öz olarak aynıydı. Turner'ın bildirdiğine göre, Locklear ona şöyle dedi: "Sivil korumanın kapsamı, Kaddafi ordusunun emir-komuta zincirini Kaddafi'yi de içerecek şekilde ortadan kaldırma izni olarak yorumlanıyordu." İngilizcenin her biçiminde, bunun anlamı suikasttır. Bu, NATO'nun 30 Nisan'da Kaddafi'nin karargâhına yaptığı ve bildirildiğine göre torunlarından üçünü öldürdüğü hava saldırısından sonraydı. NATO'nun niyeti temiz olsa bile, o zaman NATO eylemleriyle 1973 Sayılı Karar çiğnenmiş oldu.

Yüz yıl önce, İtalyan uçakları işte yine bu kentler üstünde hava bombardımanı başlatmışlardı: Bingazi, Trablus. Fütürist Tommaso Marinetti sortilerin birinde uçtu ve bombardıman akınlarının "hijyenik" olduğunu ve iyi bir "ahlaki eğitim" sağladığını gördü. Hava Kuvvetleri'nin 6 Kasım 1911'de yayınladığı bildiri, bu akınların "Arapların maneviyatı üstünde harika bir etki yaptığı" görüşündeydi. *Daily Chronicle* aynı gün tereddütlüydü: "Bu savaş değil. Kasaplık. Savaşçı olmayan genç ve yaşlı insanlar, hiç suçluluk ve utanma hissedilmeksizin acımasızca katledildi." İtalyanlar uluslararası hukukun arkasına sığındılar. Madrid'deki Uluslararası Hukuk Enstitüsü, "hava savaşına izin verildiği, ama karadan ya da denizden yapılan saldırılara kıyasla barışçıl halkı daha büyük tehlikelere maruz bırakmaması koşulunun arandığı" saptamasını yaptı. BM'deki oylama öncesinde ve sonrasında, NATO'nun Brüksel'deki merkezinde de neredeyse aynı tür mantık kol geziyordu.

Sol cenahta, kesinlik artık bir seçenek değildi. Kaddafi'nin Doğu'daki daha zayıf kuvvetlere yönelik tehditlerini görmezden gelmek zordu. Batı'daki tutuklamalar, suikastlar ve topçu ateşi de aynı derecede ürkütücüydü. Kaddafi'nin kudretine karşı kullanmak için kolay bir manivela yoktu. Normalde insancıl müdahaleye kuşkusuz karşı çıkacak olan birçok kişi ar-

tık o kadar emin değildi. George H. W. Bush Saddam Hüseyin rejimini yok etmeye söz verdiğinde liberalleri ve solcuları durduran açmaz da neredeyse aynı türdendi (1987'deki Halepçe katliamı kurbanları için saygı nöbeti tutanlarımız o zamanki tartışmaları anımsarlar). Bunlar uydurulmuş tartışmalar değildir. Gerçektir. Solun asileri savunmak için karşı denge sağlayıcı bir silahlı gücü yoktu. Yozlaşmış Kızıl Kmerleri ezmek ve Kamboçya'yı Pol Pot'un manyakça politikalarından kurtarmak için 1978-79'da Kamboçya'ya giren Vietnam ordusu gibi bir ordu yoktu. MPLA'nın yardımına koşan Küba birlikleri gibi birlikler yoktu (1987-88 Cuito-Cuanavale kuşatmasını ve en sonunda MPLA'nın ve Kübalıların Güney Afrikalılara karşı zafer kazanarak ırkçı rejime öldürücü bir darbe vurmasını kim unutabilir). Bunlar, kuvvetler dengesinin Sol'dan yana olduğu zamanlardaki askerî müdahale örnekleridir. 1973 Sayılı Karar'ın getirdiği "uçuşa yasak" bölge müdahalesi böyle bir babayiğitlik miydi?

Şubat sonundaki olaylar sahte bir ikilem olarak ortaya konuldu. Yalnızca iki seçenek sunuldu (katliam ya da müdahale), oysa başka seçenekler de kendini açığa vuruyordu: Asiler dinamiği denetimleri altına almaya başlamışlardı ve üstünlük sağlayacaklardı, Afrika Birliği de bir barış elçisi olarak kendini göstermeye başlamıştı ve belki de Kaddafi'yi ateşkese razı edecekti. Birinci durumda asiler, çok daha uzun bir zaman zarfında olsa bile, askerî seferi kendi başlarına kazanmış olabilirlerdi (belki de Mısırlılar, bir noktada, Doğu'daki sivillerin Mısır'a sığınmaları için bir insani koridor açmak üzere sürece katılmış olacaklardı). İkinci durumda ise varılacak bir barış anlaşması, Kaddafi'nin onuruyla çekilmesine ve UGK'deki simaların birçoğunun (Seyfülislam dâhil eski rejimden birkaç kişiyle birlikte) yeni yönetimde görev alacakları bir rejim değişikliğinin gerçekleşmesine olanak sağlamış olabilirdi. Bu sahte ikilemi dayatanların ne asilere ne de Afrika Birliği'ne inançları vardı.

Onların insani eylem ufku sömürgeci bir zihniyette donup kalmıştı: Yerli halk barbardır, Avrupalılar ise kurtarıcıdır.

"Koalisyon"un eylemleriyle ilgili yanılsama içinde olanlar çok azdı. Liberal müdahaleciliğin piri Michael Walzer bile, Libya'nın "yanlış müdahale" olduğuna inanıyordu. Batı'nın Basra Körfezi devletlerini veya Darfur'u ya da aslında Kongo'yu değil de Libya'yı bombalamayı seçmesinin nedeni apaçıktır. Her sorunun yanıtı aynıdır: petrol. Göreceğimiz gibi, Bahreyn'de, Suudilere ve Basra Körfezi'ndeki Arap müttefiklerine yarımadadaki muhalefeti ezmesi ve eşitlerin birincilerini, yani Kral Abdullah'ın saltanatını ve petrol baronlarını çevreleyen monarşileri koruması için açık çek verildi. Yemen uçurumun kenarındaydı. Anlaşma görüşmeleri yapılıyordu. Ali Abdullah Salih'i terk etmiş olan askerî ve siyasi kanattan üst düzey simalara arkalarındaki güçler tarafından güvenceler verilmişti. Devrim aşırı ileri gitmediği ve askeriye radikal demokrasiye yönelik herhangi bir hamleyi durdurabildiği sürece, her şey affedilirdi. El-Kaide korkusu Washington'ı ve radikal cumhuriyetçilik korkusu Suudi Arabistan'ı teslim almıştı. İlgi alanı Bahreyn'i ya da Suriye'yi, Kongo'yu ya da Sri Lanka'yı kapsayamazdı. Obama'nın kurt diktatör Ömer Bongo'nun 2009'da kaybından dolayı halkın gerçek liderleri için söylenmesi gereken nutuklarla taziyelerini bildirdiği petrol zengini Gabon'da müdahale söz konusu olmazdı. İnsan hakları dünyanın diğerlerinden daha ilgiye değer görünen bölgelerine öylesine cimrice verilirken, insan haklarıyla ilgili imanlı bildirilerin yayınlanması maskaralıktır. Küresel Güney'in medyasında ısıtılıp ısıtılıp ortaya sürülen sorun, niçin bunun "doğru müdahale" olduğu ve niçin Suriye'nin, niçin Bahreyn'in, niçin "uluslararası toplumun" (yani, NATO güçlerinin) umursamadığı diğer tüm önemli yerlerin doğru olmadığıydı.

Dışişleri Bakanı Hillary Clinton ve ABD'nin BM Büyükelçisi Susan Rice BM'de oldukça sıkıntı çektiler. Güney Afrika,

Nijerya, Brezilya ve Hindistan su koyverdi. Çin ve Rusya pek istekli değildi. Obama'ya Güney Afrika Cumhurbaşkanı Jacob Zuma'yı alelacele bir telefon konuşmasıyla yerinden kaldırmak için gerekli manivelayı kazandırmak Arap Birliği'nin onayına bağlıydı. Hindistan Cumhurbaşkanı Manjev Singh Puri ülkesinin kararı destekleyemeyeceğini belirtti, çünkü bu karar "çok az net bilgiye dayanıyor," dedi, "önlemleri kimin uygulayacağı konusunda da kesinlik yok Durumu çözüme kavuşturmak için siyasal çabalara öncelik verilmeli." Brezilya Cumhurbaşkanı Maria Luiza Riberio Viotti de olumsuz görüş bildirdi, bunun başta gelen nedeni, Brezilya'nın inancına göre "bu karar"ın sivillerin korunması "çağrısının ötesine geçen önlemler öngörmesi"ydi. Bayan Viotti, alınan önlemlerin "korumayı amaçladığımız aynı sivillere iyilikten çok zarar" getirebileceğinden ve tek başına hiçbir önlemin "çatışmaya son vermeyi başaramayacağından" endişe duyuyordu. Güvenlik Konseyi'nin daimi olmayan üyeleri arasındaki bir ülkeden üst düzey bir diplomat, bana, 1973 Sayılı Karar'ın siyasal bir ahlaki sakınca yaratmasından korktuğunu söyledi: Zayıf bir ayrılıkçı ya da isyancı hareket, ezileceğini bile bile, kendi lehine bir NATO müdahalesini zorlamak için silahlı ayaklanma çıkarmayı göze alır mıydı? 1973 kararını örnek alıp cesaret kazanabilecek intihar niteliğindeki böyle bir isyan, koruma sorumluluğunun tam aksine, çok büyük can kayıplarıyla sonuçlanabilirdi.

Diplomatik kaynağının haklı olduğundan hiç şüphe yoktu. Esad rejimine muhalif eylemcilerin şemsiye örgütü olan Suriye Devrim Genel Komisyonu, Eylül ayı başında, "uluslararası toplumu" harekete geçmeye çağırdı. Komisyon'un sözcüsü Ahmet el-Hatip, "Dış müdahale çağrısı hassas bir konudur," dedi. "Rejim tarafından, muhalifleri hain olarak yaftalamak amacıyla kullanılabilir. İlk adım olarak uluslararası gözlemciler istiyoruz. Eğer rejim bunu reddederse, tanksız ya da uçuşa yasak

bölgeler gibi başka bir önlem için kapıyı kendisi açmış olacaktır." 2012 başında, Libya tarzı bir askeri müdahale gündemde değildi. Yüzeyden bakılınca, bir kez ağzı yanmış olan Çin ve Rusya hükümetleri 1973 tarzı sert bir karara onay vermeyi reddetti. Bu bağırış çağırışların altında, başka güdüler etkisini hissettirdi. İsrailliler bu yeni Arap Baharı ortamında kendi güvenliklerinden büyük kaygı duyuyorlardı: Siyasal İslamın Mısır'ın siyasal yaşamında boy göstermesi o sınırdaki güvenliği tehdit ederken, Lübnan düşük düzeyli savaş halinde olduğu sürece sınırı kontrol altına almayı reddetmeye devam ediyor. Tüm atıp tutmalarına rağmen, Beşar Esad İsrail için kararlı bir sınır muhafızı olup çıkmıştır. ABD Dışişleri Bakanlığı'ndaki ve İsrail hükümetindeki endişe, bu tür sınır hizmeti söz konusu olunca Suriye'de Beşar rejiminin bir alternatifinin olmamasıdır. ABD'nin Beşar'ı savunacak herhangi bir hamle yapması beklenemez ve öyle yapmasına da gerek yoktur: Çin ve Rusya engeli ABD'nin ve İsrail'in serbest oyuncu olarak bundan yararlanmalarına olanak sağlıyor. Esad rejiminin yakında düşmesini hiç kimse görmek istemiyor. Bu çıkarcı analiz, gelmeyecek bir müdahaleyi ümit ederek sokaklarda kan kaybetmeye istekli olan Suriyeli asileri duraklatabilir. Jeopolitik, müdahaleyi dayatmıyor.

Brezilya, Çin, Almanya, Hindistan ve Rusya Federasyonu 1973 Sayılı Karar için çekimser oy kullandılar. On ülke ABD, Fransa ve BK ile birlikte oy kullandı. Kimse ret oyu vermedi. Çekimser kalmak yeterince zordu.

Çin veto hakkını kullanmadı. Daha sonra, Dışişleri Bakanlığı sözcüsü Jiang Yu, hükümetine Arap Birliği'nin ivedi isteğinin yön verdiğini söyledi. Böylesine yaygın hava taarruzlarını tahmin etmemişlerdi. BM'de aktif bir rol üstlenmeyen Türkiye de kararın "gerekli tüm önlemler" kısmına öfkeliydi. Başbakan Recep Tayyip Erdoğan, 2009'da Davos'ta İsrail Cumhurbaşkanı Peres'le birlikte katıldığı bir açık oturumda

göstermiş olduğu türden bir kızgınlığı dile getirdi: "Böyle operasyonların hiçbir yarar sağlamadığını, tam aksine can kaybını artırdığını, işgale dönüştüğünü ve ülkenin birliğine ciddi şekilde zarar verdiğini geçmişte gördük." Hem Çin'in hem de Türkiye'nin bölgesel ayrılıkçılıkla (Tibet ve Kürtler) başı derttedir. Libya'nın Doğusu ile Batısı arasındaki büyük çatlak, o ülkelerin karşılaştıkları her şeyden çok daha dramatiktir, ama prensip yine de rahatsız edicidir. Kamdo ilinde bir isyan patlak verse, 1973 Sayılı Karar'a benzer bir şey Güvenlik Konseyi'ne tekrar getirilir miydi?

"Uçuşa yasak" bölge fikrini Güvenlik Konseyi'ne getirenler taraf değiştirmiş Libya temsilcileri (Şubat 21), Bingazi'deki Ulusal Geçiş Konseyi (Mart 2), Birleşik Krallık ile Fransa (Mart 7) ve Arap Birliği (Mart 12) idi. Bu fikrin ilk önce BM'deki Libyalılardan, sonra UGK'den ve en sonunda NATO devletlerinden çıktığını belirtmek önemlidir, ama başlı başına anlamlı değildir. Liberal müdahale davetlerin arkasına saklanır. ABD'nin 1898'de Filipinler'i istila etmesi, ancak Emilio Aguinaldo tarafından İspanyollara karşı mücadeleye katılmaya davet edilmesinden sonra gerçekleşti. İspanyollar kaçtıklarında, ABD ülkeyi devralmaya karar verdi. Bu tür emperyal tutumlar 1898'den yirmi birinci yüzyıla kolaylıkla ulaşır. Bununla birlikte, UGK'de oy birliğinin olmadığını belirtmek önemlidir. UGK sözcüsü Abdül Hafız Goga 27 Şubat'ta Bingazi'de, "Yabancı müdahaleye tümüyle karşıyız. Libya'nın geri kalanını halk özgürlüğe kavuşturacaktır ve Libya halkı Kaddafi'nin güvenlik kuvvetlerini yok edecektir," açıklamasını yaptı. Ne var ki, Fransa'nın UGK'yi tanıdığı 10 Mart'tan sonra, müdahale için Bingazi'den ısrarlı çağrılar yükseldi. Neoliberal reformcu Mahmut Cibril'in UGK'de kilit siyasal kişi olduğu (14 Mart'ta Paris'te Sarkozy ve Hillary Clinton'la buluştu) ve UGK'nin askerî kanadının emin ellerde bulunduğu (kimler olduklarını aşağıda göreceğiz) açıkça anlaşılınca bu çağrılar NATO başkentlerinde işitildi. Bu yeni klik

NATO'nun hava desteğine güveniyordu. Asiler arasında kendi elini güçlendirmek ve onların içindeki yurtsever, anti-emperyalist unsurları devre dışı bırakmak için NATO müdahalesi istiyordu. NATO müdahalesi, Libya isyanına el koyma girişiminin vazgeçilmez bir öğesiydi.

BM Güvenlik Konseyi'nin "acil servis"inde, Norveçli ressam Per Krogh'a ait bir duvar resmi vardır. Resmin panoları Kuzey Avrupa'daki gündelik yaşamı çok güzel betimler. Alt orta kısmında, alevlerin içinden yükselen bir ankakuşu vardır, çevresinde ancak "Doğulu" olabilecek insanlar durur (kadınların yüzleri örtülü, erkekler sarıklıdır). Bir sahra topu bu insanlara doğrultulmuştur. Bu onların yazgısıdır. Güvenlik Konseyi müzakereleri böyle yanılsamalar altında yapılır.

Avrupa ülkeleri ve ABD biliyorlardı ki, Libya vakasında Arap Birliği'nin ve Afrika Birliği'nin örtüsü olmasaydı o silahları diledikleri gibi doğrultamazlardı. Avrupa ülkeleri müdahaleye çok daha hevesliydi, ABD ise bir tür siyasal çözüme ulaşmayı umuyordu. Kendi dinamiğine sahip görünen isyana NATO'nun karışmasına son vermek için her türlü çabayı harcamaya ikisi de istekli değildi. Arap Birliği müdahaleye hayır demiş olsaydı ya da Afrika Birliği bunu onaylamadığını (söz gelimi, BM'yi bir yana bırakıp 17, 18, 19 ya da 20 Mart'ta Trablus'a kendi heyetini göndererek) daha kuvvetle göstermiş olsaydı, o zaman Atlantik güçleri bir karar alınması için ısrar etmekte sıkıntı çekerdi. İnsancıl müdahalenin önde gelen savunucusu Bernard Koucher, 24 Mart'ta *The Guardian*'da çıkan yazısında, Arap ve Afrika incir yaprağının önemini açık bir ifadeyle dile getiriyor: "Şükürler olsun ki BM, Afrika Birliği ve Arap Birliği var da, bu anlık şiddetin -1973 Sayılı Karar'la- sivillerin katledilmesine meydan verecek bir pasifizme elbette tercih edilmesi gereken gerçek barışa ulaşılmasına yardım edebileceği bir yasal çerçeveyi bize sağlıyor." Onlar bir "yasal çerçeve" sağlamadılar. Siyasal örtü sağladılar.

Suudi Arabistan Arap Birliği'nin Desteğini Alır

12 Mart'ta, Arap Birliği "uçuşa yasak" bölge fikrini desteklemek için oylama yaptı. Kahire'deki bu toplantıda, Birliğin yirmi iki üyesinin yalnızca yedisi oylamada hazır bulundu. Deneyimli Suudi diplomat Ahmet bin Abdülaziz Kattan onları oyuna getirdi. Hazır bulunan on bir temsilcinin altısı KİK ya da Arap NATO'su da denilen Basra Körfezi İşbirliği Konseyi'nin üyeleriydi. KİK üyelerinden dördünün, NATO ile bu dört devlet (Bahreyn, Kuveyt, Katar ve Birleşik Arap Emirlikleri) arasında "birlikte çalışılabilirlik" ya da askerî işbirliği sağlamak için 2004'te oluşturulan NATO İstanbul İşbirliği Girişimi'nde de katılımcı olduklarını belirtmeye değer. Arap NATO'su zaten NATO'nun bir eklentisidir.

Mart'taki Arap Birliği toplantısına katılanların basit çoğunluğunu kazanmak için, Suudiler yalnızca üç oya daha ihtiyaç duyuyorlardı. Bu üç oyu elde ettiler. Masadaki ülkelerden yalnızca Cezayir ve Suriye "uçuşa yasak" bölgeye karşı oy kullandı. On bir ülkenin orada bulunmadığını hatırlarsak buna pek de yeter sayı denilemezdi.

Umman Dışişleri Bakanı Yusuf bin Alevi bin Abdullah bu haberi bir basın toplantısıyla duyurdu. KİK'in lideri Abdurrahman el-Atiye kameralar için taranıp süslendi: "Libya meşruiyetini kaybetmiştir." Arap Birliği Genel Sekreteri Amr Musa, *Der Spiegel*' verdiği demeçte, "Birleşmiş Milletler, Arap Birliği, Afrika Birliği ve Avrupalılar – herkes katılmalıdır," dedi. Gerçekte Arap Birliği başka güdüler için gerekli sis perdesini sağlamıştı. Bu, BM Güvenlik Konseyi'nin kararsız üyelerine "uçuşa yasak" bölge fikrini kabul ettirmek için aranan dürtü oldu. Mahmut Cibril, 14 Mart'taki G-8 toplantısında NATO siyasal liderleriyle sarmaş dolaş olmak için alelacele Paris'e gitti. Obama telefonlara sarılarak, Arap Birliği'nin oyunu yem gibi kullandı. 17 Mart'ta BM Güvenlik Konseyi kararı oyladı.

Foreign Policy'de yazan Toby Jones'a göre, Arap Birliği oylamasından bir gün önce, Suudi rejimi, "güvenlik kuvvetlerine krallığın sokaklarını denetim altına almaları emrini vererek, halk gösterilerini yasakladı ve kamuya açık yerlerdeki gösterilerin sert müdahaleyle karşılaşacağının açık işaretlerini verdi. Krallığın çoğunlukla sakin duran dışişleri bakanı Prens Suud el-Faysal, rejimin protesto olarak kendisine karşı kaldırılacak 'her parmağı koparacağı' uyarısında bulundu." El-Hofuf ve el-Katif'teki gösteriler gaz bombalarıyla dağıtıldı.

BM oylamasından iki gün önce, KİK, 1000 Suudi askerinden ve 500 Birleşik Arap Emirlikleri askerinden oluşan bir askerî kuvveti (Ürdünlülerden oluşan bir bölükle birlikte) Suudi Arabistan ile Bahreyn'i ayıran set boyunca konuşlandırdı. Bu askerler KİK'nin Yarımada Kalkanı'na mensuptular. Komutanları Tümgeneral Mutlak bin Salim el-Azime, "Üst liderliğimizin bize verdiği yönergeler uyarınca, biz barışın araçlarıyız ve asla saldırmayacağız, ama aynı zamanda da hiç kimsenin bize saldırmasına izin vermeyeceğiz," dedi. Bu "barış araçları," yapmak üzere eğitilmiş oldukları şeyi yapmaya, yani protestocuları dövmeye ve kalabalıkların üstüne ateş etmeye koyuldular. İnsan Hakları İzleme Örgütü (İHİÖ) en az on sekiz kişinin öldürüldüğünü belgeledi, ama bu sayının son derecede eksiltilmiş olduğunu da belirtti (Bahreyn yetkilileri hastanelere hasta kabulünü yasakladılar ve gerçekte, aykırı sesler çıkaran doktorları ve hemşireleri tutukladılar). İHİÖ'nün Orta Doğu bölümü direktör vekili Joe Stork'un Mart sonunda söylediğine göre, "Bahreyn güvenlik kuvvetleri protestocuları dağıtırlarken insan yaşamına hiç değer vermediklerini sık sık göstermişlerdir. Yakın mesafeden tüfek saçmasıyla ateş etmek kalabalık kontrolü değildir – bu ancak cinayet olabilir." Stork'un belirttiğine göre, birkaç hafta sonra, "Bahreyn'i yöneten aile, hükümeti eleştiren herkesi ama herkesi cezalandır-

mak niyetindedir. Bu iğrenç topyekûn baskının amacı herkesi yıldırıp susturmak gibi görünüyor."

Beyaz Saray suya sabuna dokunmayan bir bildiri yayınlayarak, KİK ortaklarını "itidal gösterme"ye çağırdı, ama kapalı kapılar ardında bu sonuçtan oldukça memnundu. Savunma Bakanı Gates 11 Mart'ta, yani Yarımada Kalkanı'nın ülkeye girmesinden birkaç gün önce Manama'daydı. El-Halife ailesine Amerika Birleşik Devletleri'nin "destek güvencelerini" sundu. Onların işitmek istedikleri de buydu. Bu yeterliydi.

Bahreyn İnsan Hakları Merkezi bu olaylardan bir yıl sonra işini sürdürüyor, siyasal tutuklulara uygulanan sert muameleyi ve gazeteciler, politikacılar üstündeki baskıyı belgeleriyle ortaya koyuyor. Muhalefetin gazetesi *el-Vasat* susturuldu (kurucusu Kerim Fahravi 5 Nisan'da tutuklandı ve bir hafta sonra gözaltında öldü; gazetenin başyazarı Haydar el-Naimi de aynı zamanda tutuklandı). Bahreyn'de mücadele sürüyor. Ara sıra İnci Anıtı alanında protestocular boy gösteriyor (yetkililer şimdi bu anıtı yıktılar, çünkü anıtın ya da isminin protestolara ve bastırma önlemlerine simge olmasını istemiyorlardı). Muhammed Ali Elhayki, Ali Cevat eş-Şeyh, Nebil Recep ve daha birçokları beyhude saygı nöbetini sürdürdüler. Bahreyn hükümetinden baskının her türlüsünü gördüler. Süregiden protestoların ve karşı-devrimin bir işareti olarak Recep, 2012 başında tutuklandı ve acımasızca dövüldü. Bu baskı ve uluslararası medyanın Bahreyn'e girmesine getirilen yasak bağlamında, siz buna pekâlâ protestoların cenazesi de diyebilirsiniz.

Protestoları *el-Vasat* için değerlendiren Nada Alvadi'nin işaret ettiği gibi, Bahreynli eylemciler, "Birleşik Devletler'in herhangi bir değişiklikten yana olmadığını ABD'nin duruşunun uluslararası medyanın gözünde Bahreyn'in marjinalleşmesinde büyük bir rol oynadığını" biliyorlardı. 2012 Ocak ayının başında, birkaç bin Bahreynli BM binasının önünde protesto gösterisi yaparak, "Kahrolsun Halife" diye slogan attılar

ve BM'nin "sivilleri korumak için müdahale etmesi"ni isteyen pankartlar taşıdılar. Protestocular El-Vefak partisine ve daha laik Saad Partisi'ne mensuptular. Önlerindeki sorunlardan birisi, protestoları ve alınan bastırma önlemlerini değerlendirmek üzere Kral tarafından kurulan bir komisyonun yayınladığı suya sabuna dokunmayan raporu kınamaktı. Şaşırtıcı olarak, komisyonun başkanı, daha önce Trablus'a gönderilen bir BM İnsan Hakları Konseyi heyetine de başkanlık etmiş olan Şerif Bassiuni'ydi. Libya'da, Bassiuni rejime karşı sertti; Bahreyn'de, Krallığa karşı bağışlayıcıydı. İktidarın iftiralarıyla korunan Bahreyn rejiminin akıl almaz suçları bağışlandı.

Bastırma önlemleri 2011 sonuna kadar devam ederken, Bahreyn hükümeti ABD'ye özgü kalabalık kontrolü yollarına başvurdu. Bahreyn polisini eğitmesi için Miami polisinin eski müdürü John Timoney'i işe aldı. Timoney ilk önce New York Polis Müdürlüğü'nde bu tür deneyim kazanmış, sonra Philadelphia'daki Cumhuriyetçi Ulusal Meclis toplantısında (2000) ve Miami'deki Amerika Kıtası Serbest Ticaret Alanı protestosu sırasında (2003) halkı kontrol altına almakla isim yapmıştı. Gazeteci Jeremy Scahill, Timoney'in Miami'deki çalışmaları hakkında şöyle yazıyordu: "Timoney'in Miami'de yönettiği şeye hiç kimse polis kuvveti dememelidir. Bu bir paramiliter gruptur. Haki üniformalar giyinmiş, tam gövde siyah zırhıyla ve gaz maskeleriyle donanmış, sokaklarda uygun adım yürüyen, sopalarını kalkanlarına vuran, 'geriye geriye ... geriye' diye marş söyleyen binlerce asker. Zırhlı personel taşıyıcılar ve helikopterler de vardı." Miami'de kurulan bir Soruşturma Komisyonu, çevik kuvvet polisinin olağandışı giyim-kuşamlarıyla göze batacak biçimde kullanılmasının, yurttaşları korkutarak ifade özgürlüğünü kısıtladığını saptadı. Bahreyn, muhalefeti ezmek ve otokrasisini teyit etmek için ta eski geleneklerine kadar inmek zorunda değildi; özgürlüğün beşiğinden gelen Miami modeli yeterliydi.

Cinayetle suçlanmaktan yırtabilmiş olmaları KİK üyelerini mutlu ediyordu. 20 Mart'ta BAE'de yapılan bir toplantıda Suudi Prens Türki el-Faysal, mevkidaşlarına, Körfez NATO'sunun kendi güvenliğini sağlaması gerektiğini anlattı. "KİK'yi Avrupa Birliği gibi bir topluluğa dönüştürmeyi niçin düşünmeyelim? Niçin tek bir birleşik Körfez ordusu kurmayalım? İran'a -İran'ın nükleer silahlar geliştirmesini önlemeye dönük uluslararası çabaların başarısız olması halinde- ya da İsrail'in nükleer olanaklarına karşı durmak için nükleer caydırıcılığa neden sahip olmayalım?" Libya konusunda varılan anlaşma KİK'nin Bahreyn'de eyleme geçmesine olanak sağladı, bu da şimdi Körfez Araplarına nükleer bir kalkan düşünme cesaretini verdi. Bölge için bu bir felaket olur.

Libya üstünde hava savaşı başlayınca, Arap Birliği üyeleri hem NATO ülkelerinin hem de KİK'nin onları oyuna getirdiğini anladılar. Birliğin içindeki çekişme çok tuhaf bir biçimde yüzeye çıktı. Sanki Birlik'in üyeleri "uçuşa yasak" bölgenin neler getireceğini bilmiyor gibiydiler. Söz gelimi, Lübnan'dan Navaf Selam, bu kararın Libya toprağının "bir santiminin bile" işgaline izin vermediğini söyledi. Birliğin başkanı Amr Musa, NATO bombardımanının "uçuşa yasak bir bölge empoze etme amacından farklı olduğunu" söyledi. *Der Spiegel*'e konuşan Arap Birliği başkanı Amr Musa, "uçuşa yasak bölgenin nasıl ya da kim tarafından empoze edileceğini" bilmediğini ifade etti. Eğer bu Libya'ya yönelik saldırıyı NATO'nun belirleyebileceği anlamına geliyorsa, dedi Amr Musa, "Bunu bekleyip görmek gerek." "Uçuşa yasak" bir bölgenin neye benzeyeceğini gerçekten bilmediklerine inanılırsa, Arap Birliği'nin kıvırtmaları tuhaf görünüyordu. Ama bu inandırıcı değildir, çünkü Arap Birliği'ne üye bir devlet olan Irak üstünde 1990'larda "uçuşa yasak" bölge deneyimi fiilen yaşanmıştı. Arap devletlerinden birine mensup bir diplomatın bu teoriyi onaylayarak doğrula-

dığı gibi, biricik yeterli açıklama, hava savaşı başlayınca Birlik üyelerinin su koyvermeye başladıklarıdır. Mısır başkanlığı için iddialı olan Amr Musa, 1973 Sayılı Karar'a verdiği tam desteği çekmek durumundaydı. Kahire'de BM Genel Sekreteri Ban Ki-mun'un yanı başında durmak ve günah çıkarmak zorunda kaldı (Arap Birliği genel merkezini terk ederken Ban'ın arabası "uçuşa yasak, uçuşa yasak" diye slogan atan protestocuların saldırısına uğradı).

Amr Musa Libya'yla ilgili olarak Arap Birliği'nde oyuna getirilmiş göründüğü için, Mısır'ın bir sonraki başkanı olma iddiası sekteye uğradı. Amr Musa'yı zorla hizaya getiren kilit oyunculardan birisi Katar'dı. Arap Birliği'nde, KİK'nin "evet" oyundan yana tavır koyması için baskı yaparak, Suudi Arabistan'ın bile önüne geçen Katar'dı. Katar yalnızca karara siyasal destek vermekle kalmadı. Karar kabul edilince, Katar askerî alanda da NATO'yla birlikte çalıştı (Katar'ın NATO İstanbul İşbirliği Girişimi'ne üye olduğunu anımsayın). Katar'ın Mirage savaş jetleri ve C-17 Globemaster'ları havadan harekete geçerken, Katar Özel Kuvvetleri yer hedeflerini vurdu. Libyalı asiler eğitim almak için Katar'a geldiler, aynı zamanda da Katar UGK'nin iletişim aygıtının üssü haline geldi (bir televizyon istasyonu, Libya Ahrar TV ve bir radyo istasyonu Doha'nın efsanevi Vakıf Çarşısı'ndaki bir ofisten Libya'ya yayın yapıyordu). Katar, Libya Temas Grubu'nun fiili genel merkezi haline de geldi. Grubun ilk toplantısı 13 Nisan'da Doha'da yapıldı. Ortak başkanlığı Birleşik Krallık ve Katar temsilcileri üstlendi. Bu toplantıda, Temas Grubu barış teranelerini tekrarladı, Kaddafi'ye gitmesi için çağrı yaptı ve sonra, hava savaşını (asilerin eğitimlerini) yürütenler ile bizzat asiler arasındaki ana iletişim kanalı olduğunu ilan etti. Başka bir deyişle, Temas Grubu ve Ulusal Geçiş Konseyi insani yardımın ve savaşın bitmesinden sonraki "toparlanma süreci"nin finansmanıyla ilgili

görüşmeleri başlattı (bir Geçici Finansal Mekanizma oluşturuldu). Bu, Libya'nın geleceğine ilişkin pazarlıkların asıl odak noktasıydı ve her yerinde Katar'ın parmak izleri vardı. Ayrıca Katar, kendi Libya stratejisini Mısır'ı yöneten Askeri Konsey'le görüşmesi için askeri şefi Hamad bin Ali el-Atiye'yi 6 Nisan'da Kahire'ye gönderdi. Bazı söylentilere göre, Mısır asilere silah vermişti. Ama ordusuyla çatışmaya girmezdi. Böyle bir şey NATO'yu alakasız kılabilirdi.

Küskün Arap devletlerinin Katar'ı ve Arap Birliği'ni manipüle eden KİK'yi cezalandıracakları zaman Mayıs'ta gelip çattı. Emekliye ayrılan Amr Musa'dan Arap Birliği'ni devralacak olan birinci aday KİK'nin önceki başı Abdurrahman bin Hamad el-Atiye'ydi. Katarlı olan el-Atiye, "uçuşa yasak" bölgeye Arap Birliği'nin desteğini sağlamakta aktif rol oynamıştı. Ülkesi Katar, kararın hararetli bir destekçisiydi. 1973 sayılı kararla ilgili bu kötü duygu oy birliğini önlememiş olsaydı, Arap Birliği el-Atiye'yi hiç sızlanmadan benimserdi. Mısır son dakikada kendi saygın diplomatı Nebil El Arabî'nin adını ortaya attı ve El Arabî Mayıs 2011 Arap Birliği'nin Genel Sekreteri oldu. El-Atiye bir kenara itilmişti.

Afrika'nın Ezilmiş Kalkanı

Gabon, Nijerya ve Güney Afrika BM'nin 1973 Sayılı Kararı lehine oy kullandı. Güney Afrika karara karşı oy kullanmak ya da çekimser kalmak niyetindeydi, ama Obama'dan Jacob Zuma'ya gelen bir telefon belirleyici oldu. Bu üç ülkenin oyu, Afrika Birliği'nde (ABÖ'de) devam eden süreci, yani iyice kızışan Libya çatışmasını sona erdirecek bir çerçeve yaratma sürecini zayıflattı. Afrika Birliği'nin Barış ve Güvenlik Konseyi 10 Mart'ta Etiyopya'nın başkenti Addis Ababa'da toplandı ve bir Libya Yüksek Komitesi kurdu. Komite üyeleri Trablus'a uçacak ve Kaddafi'ye baskı yapacaklardı. Kaddafi Afrika Birliği'ne

saygı duyuyordu. Arap Birliği'nin 1980'lerde kendisini yüzüstü bıraktığını hissettikten sonra, Kaddafi yönünü Afrika'ya dönmüştü. Afrika Birliği'nin en büyük destekçisi olmuştu (2001'de Lusaka'daki zirveye katılan tüm Afrika liderlerine ev inşa etmek için Libya devlet fonlarını kullanmak dâhil). Kaddafi'yi etkileyebilecek bir güç varsa, o da Afrika Birliği'ydi. Bütün işaretlerden anlaşıldığına göre, Kaddafi, en azından mevkidaşları saydığı kişilerin (Afrika liderlerinin) gözünde parya konumuna düşmek istemiyordu. Tek olası manivela buydu.

Afrika Birliği'nin Libya Heyeti'nde devlet başkanları (örneğin, Mali'den Amadu Tumani Touré) ve dışişleri bakanları (örneğin, Uganda'dan Henry Oryem Okello) yer alıyordu. Touré ilginç bir seçimdi. 1991'de, paraşütlü komandoların komutanı olarak, Musa Traoré'nin (Mali'yi 1968'den beri yönetiyordu) acımasız diktatörlüğüne son verdi, ama ülkeyi sivil yönetime devretti. Onun "Demokrasi Askerî" olarak tanınması boşuna değildir. On yıl sonra Touré siyasete döndü ve o zamandan beri iki seçim kazanarak ülkesini yönetti. Okello, aile işine girmek için geri dönmeden önce yıllarca İngiltere'de okudu ve yaşadı (babası 1980'lerde Uganda başkanıydı). Tanrının Direniş Ordusu'yla yürütülen Juba barış görüşmelerine fiilen katıldı. Onların güvenilirliği kimseden aşağı değildir.

Heyet'in diğer iki üyesi Touré ve Okello'nun silik gölgeleridir. Muhammed Ould Abdülaziz de Moritanya'da darbe yaptı. Kendi payına, görevinden istifa etti, sivil elbiselerini giyerek 2009'daki başkanlık seçimi için kampanya yürüttü ve kazandı. Ama gerçek bir geçiş olmadı. Kongo Brazzaville'den Denis Sassou Nguesso ülkesini 1979'dan beri başkan olarak yönetti. Sassou Nguesso'nun Kaddafi'yle pek çok ortak yönü vardır, sözde radikal bir geçmiş de buna dâhildir (kendisi *Parti Congolais du Travail* [Kongo İşçi Partisi] lideridir, ama daha çok, ailesinin gereksinimleri için çok para harcamasıyla tanınır). 1991'de duvardaki el yazısını gördü, iktidardan indirildi,

1990'lı yıllar boyunca süren bir iç savaş yürüttü ve 2002'de devlet başkanı olarak geri döndü.

Heyet'in fiili lideri Güney Afrika devlet başkanı Jacob Zuma'ydı. Heyet, 10 Mart'ta oluşturulduğunda, 20 Mart'tan önce Trablus'a varmayı umut etmişti. Ama 1973 Sayılı Karar ve ülkeye derhal saldırı başlatılması onları bu görevden alıkoydu. Hem Trablus hem de Bingazi Heyet'in aracılık yapması konusunda güvence vermesine rağmen BM, Heyet'in devam etmesine izin vermedi. Bu, BM'nin bir barış heyetine engel olmasının ve bombardımanı yeğlemesinin dikkat çekici bir örneğidir.

Çatışma bir ayını doldurunca BM, Afrika Birliği Libya Heyeti'nin şansını denemesine izin verdi. Çatışma kilitlenmiş görünüyordu, bu nedenle NATO sözcüsü Oana Lungescu, ittifakın "krize yalnızca askerî yolla çözüm bulunamayacağını her zaman açıkça ifade ettiğini" söyledi. Afrika Birliği'nin önerisi oldukça yalındı: derhal ateşkes, insani yardımların engellenmeden iletilmesi, yabancı uyrukluların korunması ve Bingazi ile Trablus arasında siyasal bir çözüm için diyalog. Zuma'nın Güney Afrika'sı 1973 Sayılı Karar lehine oy kullanmıştı, bu nedenle Bingazi'de Zuma'ya güven duyuluyordu. Zuma 10 Nisan'da Kaddafi'yi gördü, ama Bingazi'ye uçmadı. Bu tuhaf bir gelişmeydi. Zaten morali bozulmuş olan Afrika Birliği bir yenilgi daha tadacaktı.

Afrika Birliği tökezleyip durdu. Afrika Birliği Heyeti 26 Haziran'da bir hazırlık toplantısı yaptı, ama yeni bir şey önermedi. Heyet'in kendi yol haritası vardı, ama NATO'nun durmasını gerektiriyordu. ABÖ'nün 30 Haziran'da Ekvator Ginesi'nde yaptığı toplantıya kadar, Afrika Birliği Libya Heyeti'nin başkanı, Moritanya Cumhurbaşkanı Muhammed Ould Abdülaziz'in "Kaddafi artık Libya'yı yönetemez" dediği kayıtlara geçmişti bile. Ama NATO'nun ve Bingazi'nin aksine, Afrika Birliği Kaddafi'nin ayrılmasını müzakere için bir *ön koşul* yapmıyordu. Uluslararası Kriz Grubu'nun 6 Haziran ta-

rihli raporunda (*Libya'yı Anlamak*) kabul ettiği gibi, bu kesinlikle bir diyalog reçetesi olmazdı. Afrika Birliği, Kaddafi'nin indirilmesini öngörmedi, ama buna ancak iki taraf arasındaki görüşmenin olası bir sonucu olarak izin verirdi. Böyle bir görüşme hiç olmadı.

Uluslararası Kriz Grubu'nun raporu, "siyasal bir atılımın askerî açmaz nedeniyle oluşan külfetli durumdan çıkmak için en iyi yol olduğu" şeklindeki Afrika Birliği görüşüne destek veriyordu. Grubun tutumu, Afrika Birliği'nin temel barış zeminini yansıtıyordu. Üçüncü bir tarafın siyasal müdahalesini gerektiriyordu. Atlantik güçleri üçüncü taraf olamazdı. Onların yansızlığına kimse güvenmezdi. Kriz Grubu aracılarını bulmak için başka bir yere başvurdu. "Arap Birliği ile Afrika Birliği'nin ortak siyasal inisiyatifi –muhalefet birincisine daha olumlu bakarken, rejim ikincisini yeğliyordu– böyle bir anlaşmaya varılması için bir olasılıktır." Kriz Grubu'nun görüşüne göre, "isyanın liderliği ve NATO mevcut duruşlarını yeniden düşünmedikçe" böyle bir siyasal müdahale gerçekleşemezdi.

Kriz Grubu'nun ve Afrika Birliği'nin tutumunu Brezilya, Rusya, Hindistan, Çin ve Güney Afrika da (BRICS devletleri) paylaşıyordu. BRICS devletleri, 14 Nisan'da Çin'in Sanya kentinde düzenledikleri zirvede, Afrika Birliği'nin kesintiye uğrayan sürecine esas olarak onay verdiler. BRICS, Atlantik güçlerinin vizyonundan çok daha güçlü bir vizyona sahipti. Bu, tarihin sona erdiği ve Amerikancılığın insanlıkla ilgili işlerde tek yaklaşım olduğu algısının ağır bastığı 1990'lı yıllardan doğmuştu. 1990'lı yıllarda Afrika, Asya ve Latin Amerika ülkeleri, Atlantik güçlerinin ekonomik ve siyasal dayatmalarına karşı koymak için bir dizi yeni kurum geliştirmeye çalıştılar. Yediler Grubu (G7, 1974) olarak bu Atlantik güçleri, Üçüncü Dünya'nın inisiyatifini Birleşmiş Milletler içinde kuşatıp bastırdı ve G7'nin kendi kurumlarına (IMF, Dünya Bankası, Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması ve elbette

NATO) öncelik verdi. Bağlantısızlar Hareketi (BH, 1961) tarafından On Beşler Grubu (G15, 1989) oluşturuldu, bu da daralarak Hindistan-Brezilya-Güney Afrika (IBSA, 2003) bloğu haline geldi, son olarak da BRICS (2006) oluştu. BRICS devletleri, Atlantik güçlerine kıyasla daha çok kutuplu ve çok merkezli bir platform oluşturarak, gezegenin yönetiminde söz sahibi olduklarını ortaya koydular. Afrika Birliği, Washington'ın ve Paris'in aracısı olmaktan çok, BRICS'in aracısı olarak hareket edecekti. Libya, G7'den BRICS'e güç aktarımı için bir sınavdı – ya da en azından (kredi krizi sırasında sahip olduğu sermaye fazlalığı nedeniyle ciddiye alınan) BRICS'in siyasal bir bunalım esnasında ciddi bir ortak olarak tanınıp tanınmayacağının bir göstergesiydi. Ortaya çıktığı üzere G7, BRICS'i görmezden geldi. Bu, müzakerelerin ve barışçıl çözüm umudunun sonu oldu. Silahların görüşü galebe çaldı.

BM'deki 17 Mart oylamasından önce, BRICS devletleri NATO'nun yapacağı yeni bir "insancıl müdahale"yi desteklememek için ilke olarak anlaşmışlardı. Tüm BRICS devletleri 2011'de tesadüfen Güvenlik Konseyi'ndeydi, bunların ikisi (Çin ve Rusya) daimi üyelerdi ve kalanı da dönüşümlü geçici üyelerdi. Eğer bu blok sağlam dursaydı ve eğer Konsey'deki Afrika Birliği üyeleri (Gabon, Nijerya ve Güney Afrika) çekimser ya da karşı oy kullansalardı, G7 sıkıntıya düşerdi – eğer Almanya çekimserliğini sürdürseydi, on beş üyeli Konsey'de sekiz çekimser ya da karşı oy olurdu. Böylesine bölünmüş bir Konsey bu kararı geçiremezdi ve böyle büyük bir belirsizlikte, kararı veto etmek Çin ya da Rusya için makul hale gelirdi. Ama öyle olmadı. Güney Afrika G7'yle birlikte oy kullandı.

BRICS devletleri ikinci büyük zirve için Sanya'ya geldiler. Kredi krizine ve aralarındaki karşılıklı ticari ilişkilere dair tartışmaları sürdürürken, BRICS devletleri arada Orta Doğu'daki ve Kuzey Afrika'daki olaylar konusunda bir bildiri

yayınladılar. Gördükleri şey, "gücün sıradan yurttaşlara doğru el değiştirmesi"ydi; o ifadenin sonuç bildirisinde yer almasını kabul ederken kuvvetlice yutkunmak zorunda kalan bir ya da iki devlet başkanını kesinlikle felce uğratmış olması gereken bir gerçekti bu. Konu Libya olunca, görüş birliği o kadar net değildi. Sanya Bildirgesi birazcık boğulmuştu. Yine de, bu beş devlet, askerî seçeneğin Libya'ya barış getireceğine güvenilmemesi gerektiği konusunda anlaştı – halk arasındaki uzlaşma bir siyasal platform gerektirirdi, masada intikamın olmayacağına ve Libya'nın iyiliği için her iki tarafın da karşılanması olanaksız taleplerde bulunmayacağına ilişkin güvenceler gerekliydi. "Tüm taraflar aralarındaki farklılıkları barışçıl yollarla ve diyalogla çözmelidirler, bu süreçte BM ve bölgesel örgütler de uygun şekilde rol üstlenmelidirler." BRICS devletleri, sivil altyapıdaki yıkımı değerlendirmek ve insani yardım sağlamak için derhal ateşkes ilan edilmesi çağrısı yaptılar. Bu ateşkesi BM ve Afrika Birliği barış gözlemcilerinden oluşan karma bir kurul izleyecekti, eğer bu plan yürürlüğe girerse BRICS ülkelerinin bir şekilde maddi ve lojistik destek sağlayabilecekleri de açıkça belirtiliyordu.

Başta Afrika Birliği olmak üzere bölgesel örgütler girişimde bulunmuşlardı. Bu bir kenara itildi. Yerinde duramayan BM delegesi, Ürdünlü politikacı Abdülilah el-Hatib (bir zamanlar Atlantik güçleriyle ilgili olarak, "Ancak bir kriz çıktığında, bir şeyler yapmaları gerektiğini fark ediyorlar," demesiyle ünlüdür) başkentten başkente koşarak, şiddetin azaltılmasını sağlama ve barış için bir yol bulma çabası gösterdi. BM'ye göre, savaş insani bir felaket halini almıştı. Şubat ile Temmuz arasında yaklaşık 630.000 sivil (100.000'i Libyalı) ülkeden kaçmış ve 200.000 Libyalı da ülke içinde yer değiştirmişti. El-Hatib'in yardımcısının Temmuz sonunda BM Güvenlik Konseyi'nde söylediğine göre, "Her iki taraf da konuşmaya istekli, ama bu noktada hâlâ

aşırı talepler ileri sürüyorlar ve ayrıntılı bir tartışmanın başlayabilmesi için önce sabırlı olmak gerektiği açıktır." Böyle bir tartışma asla başlamadı. Konuşma bir sis perdesi gibi görünüyordu. Topların sözünün geçtiği, özellikle de NATO'nun aşırı gürültülü silahlarının hâkim olduğu bir alanda BM'nin işlev göremediği anlaşıldı.

Ne BM'de veto yetkisini kullanan ne de Kaddafi'ye dişini gösteren Rusya, şimdi BRICS'in tezini, Karadeniz'deki sayfiye kenti Soçi'de 3 Temmuz'da yapılacak Rusya-NATO Konseyi toplantısına getirmesi için Jacob Zuma'ya çağrı yapıyordu. Zirvenin gündemindeki ana madde, Rusya'nın kabarmış tüylerini NATO'nun yatıştırmasıydı. Bu Konsey, iki taraf arasında artan gerginliklerin Rusya'nın terörle savaşa verdiği desteği çekmemesini sağlamak için 2002'de oluşturuldu. NATO'nun eski Doğu bloğu devletlerini gündemine alarak aşamalı şekilde doğuya doğru yürüyüşü, bu kuruluşun Yugoslavya'da giriştiği hava savaşı (1999) ve Afganistan'daki savaşı (2001'den itibaren) sonrasında başladı. Tüm bunlar Moskova'ya bir çevreleme gibi göründü. Bush'un füze savunması konusundaki ısrarı ve ABD'nin Doğu Asya devletlerinin yanı sıra bazı Doğu Avrupa devletlerini ve NATO'yu kendi füze savunma planlarına dâhil etme çabaları Moskova'nın haklı gerekçelere dayanan paranoyasını kamçıladı. 2008'de Güney Osetya'da çıkan savaş Moskova'nın gücünü sergilemesine olanak sağladı, ama bu NATO'nun kendine güvenini azaltmadı; NATO gemileri Gürcistan'a yardım ulaştırmak için Karadeniz'e girdi (Rusya bu noktada teknik konuşarak, bölgedeki NATO gemilerinin sayısının 1936 tarihli Montrö Anlaşması'nı çiğnediğine işaret etti).

Geçen on yıllık dönemde Rusya, Bağlantısızlar Hareketi'nden doğan yeni oluşuma, G-15 ve IBSA'ya gitgide yakınlaşmıştı. Çin, Cancun'da (2003) yürürlüğe girecek olan yeni ticaret kurallarını engellemek ve iklimle ilgili Kopenhag (2009) toplantısında or-

tak bir gündem belirlemek için IBSA'ya katıldı. Bu tartışmalar ve ortak bir platformun yaratılması BRICS oluşumuyla sonuçlandı. Geçmişteki kendi Soğuk Savaşı ile Boris Yeltsin'in ABD'ye yaltaklanması arasında bir yerlerde uzun süredir bocalamakta olan Rusya, Küresel Güney'in lokomotiflerinde tutunmak için yeni bir dal buldu.

Nisan'da Hainan'da toplanan BRICS güçleri NATO'nun Libya'daki savaşını şiddetle eleştirdiler ve Afrika Birliği'nin Libya Yüksek Komitesi'nin 15 Haziran'da BM'ye sunduğu bildiriyle açıklanacak olan ilkeleri belirlediler. BRICS müzakere yoluyla çözüme varılmasını savunuyor ve savaş alışkanlıklarına karşı uyarıda bulunuyordu. Uganda'dan Ruhakana Rugunda, BM toplantısında Afrika Birliği'ni temsil etti ve eleştirel bir dille şöyle dedi: "Belirli oyuncuların teknolojik üstünlükleriyle sarhoş olmaları ve yalnızca kendilerinin insanlık tarihinin akışını tüm insanoğlu için özgürlük yönünde değiştirebileceğini düşünmeye başlamaları akılsızcadır. Kesinlikle, hiçbir devletler topluluğu Afrika üstünde yeniden hegemonya kurabileceğini düşünmemelidir" (Rugunda, Uganda'nın BM temsilcisiydi ve şimdi ülkesinin bakanlar kurulunda görev yapmaktadır). Afrika Birliği, özellikle Burundi'de kazandığı deneyim nedeniyle, Libya'daki görüşmeleri ve geçişi yönetebileceğini BM'ye anlattı.

İşte bu bağlamda, Ruslar Libya'daki kilitlenmenin içine dalarak, Libya'ya resmî olmayan diplomatlar gönderdiler ve NATO salonlarında arkadan itekleme yaptılar. Soçi'de, Rusya devlet başkanı Medvedev, Afrika Birliği'nin Libya'daki girişimlerine başkanlık etmiş olan Zuma'yı görüşmelere katılması için davet etti. Zuma, NATO şeflerine, BM Kararları'nı (1970 ve 1973 sayılı) aştıklarını ve ilerleme sağlamanın tek yolunun müzakereler olduğunu anlattı. Zuma'nın önerisine göre, eğer NATO şefleri Bingazi Geçiş Konseyi'nin aşırı talebinden (Kaddafi hemen gitmeli) geri adım atması için baskı yapa-

bilirlerse, onurlu bir barışın yolu açılabilirdi. NATO şefleri, Zuma'nın onlara anlattığı Afrika Birliği'nin Siyasal Çözümle İlgili Çerçeve Anlaşması'nı dinlediler ve Medvedev'in Afrika Birliği'ni çıkardığı bu işten dolayı alkışlamasını ve Çerçeve'ye ve Afrika Birliği'nin Yol Haritası'na desteğini ifade etmesini seyrettiler. Rusya ve Afrika Birliği, Yol Haritası'nın hükümlerine uyması için Kaddafi'ye yüklenmeyi teklif ettiler ve NATO'nun da aynı şekilde Geçiş Konseyi'ne yüklenmesini istediler. Libya'da barışa yumuşak geçiş için, Kaddafi'ye bir çıkış yolu sağlamayı, onu Libya'dan çıkarıp Afrika Birliği'nde ya da başka bir yerde görevlendirmeyi bile önerdiler.

NATO, füze savunmasıyla ilgili Rusya'nın kaygılarına kayıtsız kalarak ve Chicago'daki gelecek toplantıda ilerleme kaydedileceğine ilişkin yuvarlak vaatlerde bulunarak Soçi'den ayrıldı. Libya'da hiç ilerleme kaydedilmedi ve kaydedilemezdi. Libya yeni bir "soğuk savaş"ın ilk muharebe meydanıydı, bu defaki ABD ile Rusya arasında değil, G7 (ve askerî kolu NATO) ile (askerî kol olarak pek fazla şeyi olmayan) BRICS arasındaydı. Göklere ve özgürlük masalına G7 hâkimdir, ama sürdürülebilir bir ekonomik temele ve beraberinde hava bombardımanını, tehditleri getirmeyen bir siyasal süreç anlayışına sahip değildir. NATO'nun kılıcı asla kınına girmez.

G7'nin 2007'deki kredi krizi nedeniyle BRICS'i dünya finans sisteminin kurtarılmasına yardımcı olmaya çağırmak zorunda kalmasından sonra BRICS bu ivmeyi geliştiremedi. BRICS devletleri çıkageldiler, çek defterlerini açtılar, ama sanki bunu yaltaklanırcasına yaptılar. G7'nin kararlarını aldığı gizli odalarda daha fazla güç elde etmek için diretmediler. IMF başkanlığı için 2011 yazında aday arayışına başlandığı zaman, BRICS devletleri kendi ortak adaylarını belirleyemediler (IMF'nin başına yine bir Avrupalı getirildi). Uluslararası finans kuruluşlarının deflasyonist stratejilerine karşı kendi alternatiflerini dayatmayı da başaramadılar. IMF'nin 2016'ya

kadar Birleşik Devletler'in dünyadaki en büyük ekonomi olmaktan çıkacağını (o devir 1920'lerin sonunda başlamıştı) duyurmasına rağmen tüm bunlar meydana geldi. BRICS'in temel direği Çin onun yerine geçecek. Çin başbakanı Wen Jiabao, "Çin Küresel Toparlanmayı Nasıl Pekiştirmeyi Planlıyor" (*Financial Times*, 23 Haziran) yazısıyla BRICS'in konumunu yeniden vurgulamaya çalıştı. Wen bahsi açtı. Çin hazırdı, ama henüz siyasal sorunları tek başına üstlenemezdi. Cepheleşmeci bir tutum almaksızın BRICS oluşumu aracılığıyla çalışmayı istedi. Genelde, uluslararası arenada G7'nin karşısına dikilmeye ne Çin isteklidir ne de BRICS.

BRICS, uluslararası siyaset sorunu konusunda G7 için bir baş belası olmuştur. BRICS Libya keşmekeşine katılma arayışında yenilgiye uğradıysa bile, G7'nin Libya misyonunu Suriye'de tekrarlamasına şimdiye kadar izin vermekten kaçınmıştır. BRICS, BM'nin o ülkeyle ilgili sert bir karar almasına izin vermeyi reddetmiştir. Bunun dayanağı, NATO'nun Libya'ya ilişkin 1973 Sayılı Kararı kötüye kullanması ve Suriye'de de aynısını yapacak olmasıdır (G7'nin Suriye'ye ilişkin tezini, Fransa'nın BM'deki temsilcisi Gérard Araud, Brezilyalıları kazanarak Fransızların Güney Afrika inatçılığı olarak gördükleri şeyden uzak tutmak için 13 Haziran'da *O Estado de Sao Paulo*'da dile getirdi). Haziran'dan bu yana, BRICS devletleri Güvenlik Konseyi'nde bir karar alınmasını engellediler. Ağustos başında Konsey, "Suriyeli yetkililerin yaygın insan hakları ihlallerini ve sivillere karşı güç kullanmalarını" kınadı, ama yaptırımlarla ya da tehditlerle nabız yoklaması yapmayı kabul etmedi. *New York Times*'ın 31 Ağustos tarihli başyazısı zehir zemberekti: "Hindistan, Brezilya ve Güney Afrika'yla birlikte Rusya ve Çin, Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin Şam'a uluslararası yaptırımlar uygulayabilecek bir karar almasını engelliyorlar. Bu ülkelerin suç ortaklığı utanç vericidir." *Times*'ın kavrayamadığı şey, bu engellemenin, Libya

savaşında NATO'nun "uluslararası toplum"a yaptığı sefil muamelenin bir sonucu olduğudur. Utanç verici olan şey, başkaları Libya'da akan kanı durdurmaya yardımcı olacak iyi fikirlerle geldikleri halde, G7'nin dünyaya gösterdiği umursamazlıktır. Burada daha önemli olan, ABD'nin ve İsrail'in Suriye'ye müdahaleyi istememesidir. BRICS'in dünya sahnesine çıkması gibi görünen şey, belki de sadece, Suriye'ye NATO müdahalesini onaylamakta gösterdikleri isteksizliğin, Washington ve Tel Aviv'deki benzer tereddütlerle örtüşüyor olmasıdır. Barış hiçbir zaman amaçlanmadı. Çatışma daima Kaddafi'nin ve rejiminin devrilmesiyle ilgiliydi.

Amerika'nın Libyalıları

Mart başında, Washington DC civarındaki birçok karanlık kuytulukta çalışan bir tanıdığımdan bir ileti aldım. Bana bir kişi adı verdi, Halife Hifter ve bir kent adı verdi, Vienna, Virginia. Bağlantıyı kur, dedi arkadaş.

İlk başta tamamen görmezden gelinen ve daha sonra da dikkate değer sayılmayan öyküyü keşfetmek uzun sürmedi (O kişi hakkında *Counterpunch*'ta yazdım ve sonra, 29 Mart'ta *Democracy Now!*'da Juan Cole'la yaptığım tartışmada onun hakkında konuştum. O akşam, mucizevî bir şekilde, bilgisayarım korsan saldırısına uğradı ve tüm verilerim gitti). Eskiden Libya ordusunda albay olan Halife Belkasım Hifter, Tümgeneral Abdülfettah Yunus (ve Ömer el-Hariri) ile askerî komutayı paylaşmak üzere en azından 14 Mart'ta (ama ben daha önce olduğunu düşünüyorum) Bingazi'ye ulaşmıştı. 22 Şubat'ta Bingazi'de asilerin safına geçinceye kadar Kaddafi'nin içişleri bakanı olan Abdülfettah Yunus her zaman gizemli bir kişiydi. Ömer Muhtar el-Hariri'nin de karışık bir öyküsü vardı. 1969 darbesini yapan kişilerden biriydi, çadırdan değildi, ama hemen dışındandı (Kaddafi'ye otomobil sürmeyi o

öğretti). Daha sonra el-Hariri, Hür Subaylar'ın yeni Libya'yla ilgili ne yapacakları hakkında hiçbir fikre sahip olmadıklarını ve birçok hataya düştüklerini ifade etti. Onu Kaddafi'ye karşı döndüren şey buydu. 1975'te el-Hariri Kaddafi'ye karşı darbe girişiminde bulundu, ama başaramayınca 2011'e kadar hapishanede ve Tobruk'ta ev hapsinde kaldı. Ayaklanma başlayınca el-Hariri, Abdülfettah Yunus'un 2 numarası oldu. Ne Abdülfettah Yunus'un ne de el-Hariri'nin hakiki NATO dostu olduklarına güvenilebilirdi. Onlar "birlikte çalışılabilir" sınıfına alınmamışlardı. O nedenle, CIA'nın Hifter'i tekrar devreye sokması gerekti.

Siyasal cephedeki şeyler NATO komutası için daha güven vericiydi. UGK, iyi bilinen iki neoliberal reformcunun ellerindeydi. Birisi, Libya'nın özelleştirilmesinde Seyfülislam'la yakın çalışmalar yapmış olan, Kaddafi rejiminin önde gelen neoliberal "reformcu"su Mahmut Cibril'di. Diğeri de Kaddafi'nin mülkiyet yaygınlaştırma programının (özelleştirme fonu) genel direktörü ve daha sonra Ekonomi, Ticaret ve Yatırım Komitesi Sekreteri olan Ali Abdülaziz el-İsavi'ydi. El-İsavi'nin Romanya'nın başkenti Bükreş'teki Ekonomik İncelemeler Akademisi'nden özelleştirme dalında doktora derecesinin olduğunu da belirtelim. Cibril ve Libya'nın Hindistan büyükelçiliği görevinden Şubat'ta istifa eden el-İsavi gibi kişiler 2011'in Mart ayı başında UGK'nin denetimini sıkıca ellerinde tutuyorlardı.

Cibril ve el-İsavi, Kaddafi rejiminin saygıdeğer eski Adalet Bakanı Mustafa Abdülcelil'i kendilerine göstermelik başkan olarak seçtiler (Abdülcelil, Kaddafi rejimince Bingazi'deki olayları gözlemlemesi için gönderilmesinin ardından 21 Şubat'ta görevinden istifa etmişti). Libya Üniversitesi'nde öğrenim gören Abdülcelil, ülkesinin hukuk sistemiyle ne kadar rahatsa şeriat hukukuyla da o kadar rahattı. Birçok bakımdan dinsel tutucu olan Abdülcelil, yine de rejimin sadık bir adamıydı. BM

İnsan Hakları Konseyi ve diğerleri Abdülcelil'in 2007 ile 2011 yılları arasında Libya'daki yargısız infaz olaylarını soruşturması için ılımlı çağrılar yaptıkları zaman, İç Güvenlik Ajansı yetkililerinin devlet dokunulmazlığına sahip olduklarını söyleyerek buna karşı çıktı. Abdülcelil, rejimin yasalarına sadık olmasına rağmen, yargıç olarak bağımsız bir çizgi sergiledi. İşte bu yüzden Seyfülislam, Libya'nın adalet sistemini ıslah etmek için onu seçti.

Cibril, el-İsavi ve Abdülcelil, hepsi Seyfülislam Kaddafi'nin adamlarıdır, reform gündemine kendilerini adamış olmaları onları birleştirir ve emperyalizmin gücü konusundaki gevşeklikleri NATO'yu iyiliksever olarak görebilmelerini sağlar. Abdülcelil ahmak değildir. Ocak 2010'da ABD Büyükelçisi Gene Cretz'e, Libyalıların birçoğunun ABD hükümetince Libya'ya verilen destekten "kaygılı" olduğunu ve terörle savaşın "Müslümanlara karşı" olduğu algısını taşıdığını söyledi. Yine de Abdülcelil, Cretz'e göre, "kadrosunun bizimle çalışması için yeşil ışık yakmış"tır. UGK'nin lider kadrosunun siyasal denetimi 2011'in Mart ayı başına gelindiğinde sıkıca neoliberal reformcuların ellerindeydi. Onlar, bir anlamda, Amerika'nın Libyalılarıydılar.

Hifter askerî kanadın başına geçmek üzere döndü. Kaddafi'nin 1980'lerde Çad'la giriştiği savaşta adını duyurmuştu. O çatışmanın bir noktasında Hifter Kaddafi'ye karşı cephe aldı, Libya Ulusal Selamet Cephesi'ne katıldı ve direnişini Çad'dan yönetti. *New York Times* (Mayıs 1991) Hifter'in 1980'lerdeki harekâtının kısa bir öyküsünü yayınladı. "Yetkililerin söylediğine göre, Amerikan istihbarat uzmanları onlara Çad'ın başkenti Ndjamena yakınındaki bir üste sabotaj ve başka gerilla teknikleri konusunda eğitim verdiler. Sürgündekileri kullanma planı, Reagan yönetiminin Albay Kaddafi'yi devirmek için duyduğu büyük isteğe cuk oturuyor-

du." ABD'nin desteklediği Hisséne Habré liderliğindeki Çad hükümeti 1990'da düştüğü zaman, Hifter Çad'dan kaçarak Amerika Birleşik Devletleri'ne gitti. Libya ordusunun eski bir albayının Amerika Birleşik Devletleri'ne böylesine kolayca girebilmesi ilginçtir. ABD Dışişleri Bakanlığı, Hifter ve adamlarının, "İngilizce ve meslek eğitimi ve gerekirse parasal ve tıbbi yardım da dâhil, normal yeniden iskân yardımı alma hakkı"na sahip olacaklarını söyledi. Hifter'in, CIA karargâhının bulunduğu Virginia-Langley'den yedi mil kadar bile uzak olmayan Virginia-Vienna'da ikamet etmeyi seçmesi de ilginçtir. Hifter Vienna'da Libya Ulusal Ordusu'nu kurdu.

1996'nın Mart'ında, Hifter'in ordusu Libya'nın doğusunda Kaddafi'ye karşı silahlı isyan girişiminde bulundu. *Washington Post* (Mart 26), muhabirlerinin, "doğu Libya'daki Cebel Ahdar Dağları'nda bugün çatışma çıktığını" işittiklerini ve "silahlı asilerin hapisten kaçmış tutuklularla birleşerek hükümete karşı ayaklanmış olabileceklerini söylediklerini" duyurdu. "Kontra-stil grubu"nun lideri Hifter'di. Bu ayaklanmada ve hapisten kaçma eyleminde yirmi üç asinin, askerin ve tutuklunun öldüğü bildirildi. Libya İslami Savaş Grubu'nun (LİSG) da 1996'nın Mart'ında, belki Libya Ulusal Ordusu'yla koordineli olarak, Vadi el-İncil'de (İncil Vadisi) bir harekât yürüttüğünü belirtmeye değer. Yaklaşık dört ay sonra Abdullah Senusi'nin Muhafızlarının Ebu Selim hapishanesindeki (çoğunluğu LİSG mensubu olan) tutuklulara ateş açarak 1200'ünü öldürmeleri bir rastlantı mıydı? Bu olay İslamcılar ve insan hakları savunucuları tarafından hiç unutulmadı ve en sonunda 2011'de onları isyana götürdü?

Tarih on beş yıl sonra Hifter'i geri çağırdı. 2011'in Mart'ında Hifter Bingazi'ye uçarak, rejimden kaçan birliklerin komutasını üstlendi ve birlikleri 12 Mart'ta Ras Lanuf'tan geri çekilmiş olan Abdülfettah Yunus'la birleşti. Kaddafi kuvvetlerinin

Bingazi'ye doğru ilerleyişiyle karşı karşıya kaldılar. Neoliberal bir siyasal liderliğin ve CIA tarafından desteklenen bir askerî liderliğin ayaklanmayı artık tümüyle ele geçirdiği işte bu bağlamda, uçuşa yasak bölgeden söz edilmeye başlandı.

Mart'ın sonunda, askerî kanat kendi içinde güç mücadelesine girişti. Yeni bir askerî sözcü, Albay Ömer Ahmet Bani, o zamana kadar hiyerarşide 3 numara olan ama yer kuvvetlerine komuta eden Hifter'in asi silahlı kuvvetlerinin başına geçeceğini duyurdu. Birkaç gün sonra UGK Ahmet Bani'nin duyurusunu yalanladı ve Abdülfettah Yunus'un komutanlığı sürdürdüğünü açıkladı. Hifter'in asilere katılan siviller arasında kendi tabanı vardı, Abdülfettah Yunus'un ise saf değiştiren birlikler arasında sevildiği düşünülüyordu. UGK'dekilerin birçoğu, Hifter'in, geçmişi ve CIA'yla olan bağları sayesinde başa geçme hakkına sahip olduğuna inanarak küstahça bir özgüvenle geri döndüğü kanısındaydı. UGK başkan yardımcısı Hafız Goga, "Hifter'in Amerika Birleşik Devletleri'nden dönmesinden önce askerî liderliği belirledik," dedi. "Sayın Hifter'e, eğer dilerse, kurmuş olduğumuz yapı içerisinde çalışabileceğini anlattık." Anlaşılan, Hifter için bu yeterli değildi, adamlarının beklentisi daha yüksekti.

Temmuz sonunda, Abdülfettah Yunus ve iki yardımcısı Kaddafi için çalıştıkları gerekçesiyle (ya da öyle söylendi, çünkü tüm bu dönem hâlâ çok bulanıktır) Bingazi'de tutuklandılar. Çarçabuk öldürülüp cesetleri yakıldı. Üç ölünün ceset kalıntıları Bingazi dışında boyratça atılmış olarak bulundu. Bingazi bunalıma girdi, çünkü Abdülfettah Yunus'un cenazesine katılmak için büyük kalabalıklar toplandı ve ailesi, ona suikast düzenlenmesine yol açan olaylara çok öfkeliydi. UGK başkanı Abdülcelil, bu suikastın bir "komplo"dan kaynaklandığını söyledi ve yetersiz olduğu gerekçesiyle UGK'yi dağıttı ve Mahmut Cibril'den kendisinin başbakan olacağı yeni bir

hükümet kurmasını istedi. Savaş sona yaklaşıyordu, bütün işaretler asilerin ve NATO'nun üstünlük sağladığını gösteriyordu. Abdülfettah Yunus gizemli biçimde ortadan kaldırıldı, Cibril'e UGK'nin ve yeni Libya hükümetinin tüm sorumluluğu verildi, askerî komuta CIA'nın Libyalısı Hifter'e emanet edildi. ABD Dışişleri Bakanlığı'nın "ABD perspektifini kavrayan ciddi bir muhatap" olarak gördüğü Cibril yeni Libya'yı yönetme yolundaydı. Mahmut Cibril ve Halife Hifter gibi kişiler, kendilerine yarar sağlama olasılığı bulunmayan bir dava için her iki tarafta da kanlarını döken Libya halkından çok, Paris'teki ve Washington'daki patronlarına hesap verirler.

VI

NATO'NUN SAVAŞI



İnsan şimdi savaşın hiçbir şeyi çözmediğini;
bir savaş kazanmanın bir savaş kaybetmek
kadar yıkıcı olduğunu gösteren dehşetli
duyguyla başka başa kalıyor.
– Dame Agatha Christie, 1890-1976.

Neoliberal devrimler yavandır. Kahramanlık için, Toyota kamyonetlerine atlayan, ellerine geçirdikleri eski silahları kapan ve Kaddafi ordusundan kalanlarla karşılaşmak için cepheye koşan ayaktakımı görünüşlü o gençler gibi sıradan insanların cesareti gereklidir. Onlardan bazıları Kaddafi'nin tutukevlerinde, bazıları Kaddafi'nin silahlı kuvvetlerinde, bazıları da Tunus'taki ve Mısır'daki dostlarından görmüş olduklarıyla bilenmişlerdi. Kaddafi'nin sunabileceği her şeyi çok aşan umutları vardı. 1969'da İdris rejimi direniş gösterseydi Kaddafi'nin yanında savaşırlardı. 2011'e gelindiğinde, silahlarını ona karşı doğrulttular. O, onların İdris'i olmuştu.

Savaşın başlarında, *New Yorker*'dan Jon Lee Anderson Bingazili genç asilerden bazılarıyla görüştü. "Kaddafi'nin karşı taarruzunun erken günlerinde," diye yazıyor Anderson, "gencecik savaşçılar düşmanın kendilerine gerçek mermilerle ateş etmesine çok öfkelendiler. Yüzlercesi öldü." Şehit rolü oynamak için geldiler, oysa sahnenin arkasında, burjuva gladyatörleri ince çizgili takımlarını giyerek Fransızca ve İngilizcelerini

test ettiler. Bu gençlerden bazıları cesaretlerini toplayarak savaşa girdiler. Ama asıl savaşan güç onlar değildi. O güç rejime sırt çeviren askerlerden, dağlardaki asilerden, İslamcı asilerden ve yağlı giysilerinden silahlarını çıkararak yaşamlarını kavgada riske atmaya istekli işçi sınıfından oluştu.

Libya İslami Savaş Grubu'nun kavgada pişmiş savaşçıları ve siyasal İslamın diğer daha küçük uzantıları cepheye gidenler arasında yer alıyorlardı. Bingazi'deki Şubat ayaklanmasından sonra, eski LİSG savaşçıları ve onların siyasal liderliği Libya İslami Hareketi'ni (*el-Hareket ül-İslamiyye el-Libye*) oluşturdular. Küçük gruplar halinde çatışmaya girdiler. Örneğin, Mart'ın sonuna doğru, asi cephe liderlerinden Abdülhakim el-Hasidi, Derne çevresinden yaklaşık yirmi beş adamın kendilerine katıldığını ve şimdi Edcebiye civarında savaştıklarını söyledi. *Il Sole 24 Ore*'ye verdiği demeçte el-Hasidi, bu savaşçılar "terörist değil, yurtseverlerdir ve iyi Müslümanlardır," dedi, ama "el-Kaide üyeleri de iyi Müslümanlardır ve istilacıya karşı savaşıyorlar," diye ekledi. El-Hasidi Afganistan'da savaşmış ve 2002'de Pakistan'ın Peşaver kentinde yakalanmıştı, ABD de onu Libyalılara teslim etmişti. El-Hasidi Libya'da hapse atıldı ve 2008'de serbest bırakıldı. Ebusüfyan İbrahim bin Kumu 1980'lerin sonuna doğru Afganistan'da savaşmış, Sudan'da yakalanmış ve Guantanamo'ya götürülmüş ve sonra 2007'de Libyalı yetkililere teslim edilmişti. 2005'te, ABD hükümeti Ebusüfyan'ın "muhtemelen El-Kaide üyesi ve Afrika Aşırıcı Şebekesi üyesi" olduğunu düşünüyordu. Ebusüfyan, Seyfülislam'ın İslamcıları rehabilite etmek üzere bir anlaşmaya vardığı 2010 yılında salıverildi. Ebusüfyan 2011'de Derneli savaşçılardan oluşan bir birliğin başındaydı. Tıpkı el-Hasidi ve Ebusüfyan gibi, Abdülhakim Belhac da (Ebu Abdullah el-Sadık adıyla da bilinir) Afganistan savaşına katılmıştı. El-Hasidi'nin aksine, Belhac 1980'lerin sonunda savaşçı olmuş ve LİSG Kuzey Afrika'ya döndüğünde örgütte büyük güç kazanmıştı. Kaddafi

rejiminin darbe vurmasıyla, Belhac ve grubu kaçtı. Belhac 2003'te Malezya'da tutuklandı, Tayland'da işkence gördü ve 2004'te Libya hükümetine iade edildi. Belhac, CIA ve MI6'nın gizli harekâtıyla Trablus'ta işkence gördü. Ebusüfyan gibi o da 2010'da Seyfülislam tarafından serbest bırakıldı. Trablus asilerin eline geçtiği zaman, LİSG lideri Belhac, kentin Askerî Konsey'ini devraldı. Belhac'ın yardımcısı, Hamas'ın denetimindeki Gazze Şeridi'ne İsrail'in uyguladığı ablukayı kırmaya çalışan Gazze Filotillası'ndaki gemisinden savaş meydanına gelen Mehdi Herati'ydi. Belhac'ın yükselişine ilişkin haberler çıktığında, neoliberal reformcular alelacele onun Trablus'taki bağlantılarını ve rolünü zayıflatmaya çalıştılar. Washington, Paris ve Londra hayal kırıklığı içindeydi. Ama asiler arasında Belhac bir kahramandı. Cephelerde kellesini ortaya koydu. NATO gökyüzünden yardım etti.

Ebusüfyan, el-Hasidi ve Belhac gibi adamlar ortak kökten geliyorlardı. Onlar, adresleri Afganistan ve Pakistan'ın dağlarında, Sudan ve Yemen'in kentlerinde, Kuzey Kafkasya'nın engebeli bozkırlarında olan bir Libya Diasporası'nın parçasıydılar. Beyrut ve Paris'in, Londra ve Washington DC'nin profesyonel dünyası onlara göre değildi. Libya Muhalefeti İçin Ulusal Konferans'ı oluşturmak amacıyla 2005'te Londra'da toplananlar daha varlıklı Libyalılardı. Bu Konferans'a katılan yedi örgütün en eskisi ve en köklüsü, Libya'nın Selameti İçin Ulusal Cephe'ydi (bu örgüt 1981'de Sudan'da kuruldu, 1980'lerde Kaddafi'yi devirmeye kalkıştı ve sonra uykuya çekildi). Merkezi Cenevre'de olan Libya İnsan Hakları Birliği 1993'te kuruldu; kurucuları arasında Soliman Bouchuiguir ve 1970'lerde Libya Dışişleri Bakanı olan, 1993'de öldürülen Mansur Raşit el-Kikia gibi eski rejimin önemli liberalleri vardı. El-Kikia, Kahire'de gizemli biçimde ölünceye kadar Kaddafi rejiminin en tanınmış muhaliflerinden biriydi. Bir diğer grup olan Libya Anayasa Birliği'nin tek bir amacı var gibi görünmektedir: İdris döne-

mi anayasasını yeniden getirmek ve belki, Prens Muhammed es-Senusi'yi büyük amcasının tahtına oturtmak. Merkezi İngiltere'de olan Birlik'in lideri, Kahire'deki Sultan Sarayı'nda (Tahrir Meydanı'na göre Nil tarafında bulunan Dokki'de) yaşayan Kral İdris ve Kraliçe Fatma dahil kraliyet ailesine duygusal bir bağlılık besleyen Şeyh Muhammed bin Galbon'dur. Konferans'a katılan en genç örgüt, Libya Amazig Kongresi, 2002'de Londra'da kuruldu. Konferans 2008'de dağıldı.

2005'ten 2008'e kadar varlığını sürdüren Konferans, Bingazi merkezli Ulusal Geçiş Konseyi'nde Libya Diasporası'nın rolüne ilişkin bir şablon oluşturdu. 2011'in Şubat'ında UGK oluşturulduğu zaman, Konferans'ta zaten kurulmuş olan türden bir birlik taklit edildi. UGK'nin otuz bir üyesini birleştiren şey, Kaddafi'ye duydukları nefretti. Onların hareketinin özü buydu. Anayasal liberaller Anayasal monarşistlerle yan yana oturuyorlardı, dinsel tutucular sosyal demokratların yanındaki yerlerini aldılar. Öncelikle muhalefet olarak harekete geçen çok sınırlı bir platforma sahiptiler. Konsey, 19 Mart'ta, Kaddafi'yi uzaklaştırmayı ve düzeni yeniden sağlamayı amaçlayan "Ulusal Geçiş Konseyi'nin Kuruluş Bildirgesi"ni yayınladı. Konsey'in Mart sonunda açıkladığı "Demokratik bir Libya Vizyonu," liberal demokrasinin temel dayanaklarını yeniden onaylıyordu: bir anayasa, seçimler, siyasal çoğulculuk, insan hakları, ifade özgürlüğü vesaire. Belgenin sekiz maddesinin yedincisi ekonomiyle ilgili bazı fikirler sunuyordu, ama bunlar muğlâktı. Ülke ekonomisinin, "yoksulluğu ve işsizliği ortadan kaldırmak için etkili kurumlar yaratılarak Libya halkının yararına" kullanılacağı söyleniyordu. Bu kurumlar, dolambaçlı neoliberal dille, "güçlü ve üretken bir kamu sektörü, serbest bir özel sektör ile yolsuzluğa ve savurganlığa göz yummayan destekleyici ve etkili bir sivil toplum arasındaki gerçek ekonomik ortaklıkların" ürünü olacaktı. Ama bu sözlerin hepsi çok geneldi. UGK'nin üyeleri, birlik sağlamak için, anlaşmanın en

küçük ortak paydasını bulmak zorundaydılar. UGK, spesifik bir programa sıkıca odaklanmış olarak 1961'de Cezayir kentine giren Ulusal Kurtuluş Cephesi (FLN) değildi. UGK'nin sekiz ilkesi esas olarak liberal demokrasi hakkındaydı.

UGK'nin önceden planlamadığı şey, üstlendiği neoliberal taahhütlerdir. UGK'nin 19 Mart'taki toplantısının gündeminde üç konu vardı. Birinci konu, Kaddafi'nin iktidarda kalmaya devam etmesiyle ilgili olarak UGK'nin yürüttüğü savaş ve siyasetti. İkinci konu, Bingazi Merkez Bankası'nın Libya'nın para politikası konusunda yetkili olacağını onaylamaktı (UGK, Bahreyn'in Manama kentindeki Arab Banking Corporation'dan saygın bir bankacı olan kendi adamı Sadık Amr el-Kebir'i bu kurumun başına getirdi). *Economic Policy Journal*'dan Robert Wenzel, bu haberi işitince, "Bir halk ayaklanmasından sadece birkaç hafta içinde bir Merkez Bankasının yaratıldığını daha önce hiç işitmemiştim. Bundan anlaşılıyor ki, etrafta koşuşturan bir avuç gariban asiden biraz daha fazlasıyla karşı karşıyayız ve bazı oldukça sofistike etkiler söz konusu." 1970'li yıllarda Bingazi Üniversitesi'nde öğrenci eylemlerine katılan ve daha sonra sürgündeyken Seattle'daki Washington Üniversitesi ekonomi profesörlüğü yapan Dr. Ali Tarhuni yalnızca Konsey'in kendisinde değil, çevresinde de etkiliydi. Tarhuni yeni Maliye Bakanı olacaktı. Tarhuni Konsey'in mali beyniydi. Üçüncü konu, ülkenin tüm petrol üretiminde ve petrol politikasında yetki sahibi olacak Libya Petrol Şirketi'nin kurulmasıydı (ilk başta genel merkezi Bingazi'deydi, sonra Trablus'un Beşir Sadavi Caddesi'ne taşındı, Sadavi 1950'lerin başında Libya'nın bağımsızlığı için dövüşen Ulusal Kongre Partisi'nin Mısratalı lideriydi). UGK'nin programında bunların hiçbiri açıkça yer almıyordu. Çıplak gözle görülemeyecek şekilde gizlenmişti, Kaddafi'nin suçlarına –UGK'yi ve askerlerini bir arada tutan yapıştırıcıya– ilişkin laf kalabalığı içinde kaybolmuştu.

UGK'nin belgesi yayınlandığında, bu belgedeki çok önemli ifadelerden birisiyle ilgili neredeyse hiç yorum yapılmadı: "Yabancı uyrukluların ve şirketlerin çıkarları ve hakları korunacaktır." Bu, çok uluslu petrol şirketlerini memnun etti. Kaddafi'nin tutarsız bildirileri artık yoktu.

Mart'ın sonuna doğru, Konsey bu kararları alırken, 17 Şubat Hareketi'nden Mustafa Geryani, Jon Lee Anderson'la konuşmasında, "Batıda eğitim görmüş aydınlar" olduklarını, yeni devleti kendilerinin yöneteceğini, "ne yaptığını bilmeyen güruhlar ya da dinsel aşırıcılar" olmadıklarını söyledi. Son bahsettiği kesim, Kaddafi'ye karşı isyanı kanını akıtarak kolaylaştıran işçi sınıfıydı. Neoliberal reformcular kan görmemişlerdi. Birçoğu, Atlantik başkentlerinde kendi gündemlerini anlatmakla ve ancak Trablus kendi adamlarının eline geçtikten sonra şenliklerle kutlanacak vaatler vermekle meşguldü. Genel gidişat, "NATO'nun yukarıdan desteği olmadıkça, yerdeki asilerin başarı şansının bulunmadığı"nı gösteriyordu (*Boston Globe*'un 23 Ağustos'ta belirttiği gibi). Çok geçmeden ortalıkta dolaşacak olan söylenti, NATO'nun Libya'yı neoliberal reformculara teslim ettiğiydi. Yerde savaşmış olan Libyalılar birer soyut kahraman sayılacaklar, ama yeni Libya'nın fiili varisleri olarak görülmeyeceklerdi. Bu, çatışmanın akışı içinde ve NATO'nun ganimeti nasıl dağıtmak istediğine ilişkin planda önceden kararlaştırıldı. Tunuslu ve Mısırlı trampetçilerin müziğiyle yürümeye başlayan Libya kendini iki ayrı yöne çekiştirilir halde buldu: Bir yanda Kaddafi'nin ve diğer yanda Cibril ile neoliberal ekibinin savaş tamtamlarıyla susturuldu. Tahrir Meydanı'nın bir karikatürü, Libyalıların kurdukları yeni toplum düşleriyle alay ediyordu.

NATO harekete geçince, savaşın gidişini bombardımanlar belirledi. Savaş, birbiriyle örtüşen, ama yine de birbirinden ayrılan birkaç aşamada gerçekleşti. Askeri açıdan dikkate değer ölçüde iyi yürütüldü. Olduğundan daha uzun sürmüş görünse bile, Kaddafi rejiminin çöküşü hızlı oldu.

Bombardıman

19 Mart'tan sonra, Operation Odyssey Dawn (Şafak Yolculuğu Harekâtı) altı hafta boyunca Kaddafi'nin askerî ve iletişimsel altyapısına yönelik aralıksız bombardıman yürüttü. Libya Hava Kuvvetleri ve askerî üsleri saf dışı bırakıldı; petrol tesisleri, enerji ağları, televizyon ve radyo istasyonları, liderlerin evleri ve makamları da öyle. Haziran ortasında, NATO saldırılarından birinde Trablus'ta bazı siviller öldü. NATO'nun harekât komutanı Kanadalı Tuğgeneral Charles Bouchard, "NATO masum sivillerin yaşamlarını yitirmesinden üzüntü duyuyor ve kendi yurttaşlarına şiddet uygulamaya kararlı bir rejime karşı saldırılar düzenlerken büyük dikkat gösteriyor," dedi. Bu özrün yakışıksız tarafı, NATO stratejisinin özüne değinmemesiydi. NATO savaş uçakları rutin olarak büyük kentleri vurdu, petrol tesislerini ve üsleri hedef aldı. Özellikle Trablus'u hedef alan muazzam ateş gücü nokta atışlı bombardıman (spesifik bir hedefe hatasız atış) gibi görünmekten çok, terör bombardımanı (sivil nüfusun maneviyatını bozma) gibi görünüyordu. Bu, Harlan Ullman ve James Wade'in geliştirdikleri "şok ve huşu" ya da çabuk hâkimiyet doktriniydi; temel önermesi, havadan uygulanacak ezici kuvvetin bir toplumu sersemleteceği ve "devam etme iradesini felce uğratacağı"ydı.

ABD Dışişleri Bakanlığı'nın hukuk danışmanı Harold Koh, ABD Senatosu Dış İlişkiler Komitesi'ne, Libya macerasının "bir savaş oluşturmadığını," çünkü Libya'da hiç ABD kara birliğinin bulunmadığını, tırmanma riskinin sınırlı olduğunu, askerî yolların sınırlı olduğunu ve daha dikkat çekicisi, ABD'nin hiç can kaybının olmadığını anlattı. Sizin elinizde olanlar ise yaşadığı acıların hukuki açıdan savaş ve ıstırap olarak tanımlanabilecek bir şeyi tetiklemediği bir halkı vuran Drone'lar (İnsansız Hava Araçları) ve Cruise füzeleridir.

Dünya tarihindeki ilk hava bombardımanına, yani İtalya'nın 1911'de Tecura ve Ayn Zara'yı bombalamasına geri döndük. O ilk Hava Kuvvetleri bildirisinde, NATO komutanlığının söylemekte sıkıntı çekeceği bir şey söylenmişti: Bombardıman "Arapların maneviyatı üzerinde harika bir etki" yarattı.

Bombardımanın vahşetiyle ve sivil can kayıplarıyla ilgili yalanlamalar savaşın seyri içinde olağanlaştı. NATO uçakları 8 Ağustos'ta Zlitan kentinin güneyindeki Macer kasabasını hedef aldı. Sivil evlerin sürekli bombalandığına ilişkin kanıtlar o zaman ortaya çıkmaya başlamıştı. Ertesi gün *New York Times*, "Çiftlik evlerinde silah bulunduğuna ilişkin hiçbir kanıt yoktu, ama orada hiç ceset de yoktu. Kan izi de yoktu," diye yazdı. Olay kapatıldı. *Times*'dan C. J. Chivers ve Eric Schmitt 18 Aralık 2011'de konuyu yeniden gündeme getirdiklerinde, aşağıdaki öyküyü anlattılar:

> Mühimmat kalıntılarından anlaşıldığı üzere, saldırı, GBU-12 denilen yaklaşık 230 kiloluk lazer güdümlü bombalarla başlatıldı. Kendisinin ve komşularının söylediklerine göre, 61 yaşındaki Ali Hamid Gafez'e ait olan birinci ev kalabalıktı, savaş nedeniyle evlerini terk etmiş olan akrabalarıyla doluydu. Bomba ikinci katı ve birinci katın büyük kısmını yıktı. Beş kadın ile yedi çocuk öldü; birçok kişi yaralandı, Gafez'in karısı da yaralılar arasındaydı, kadını ameliyat eden doktorun söylediğine göre, sol bacağı diz hizasından kesilmek zorunda kalındı. Dakikalar sonra, NATO uçakları, Carud ailesine mensup kardeşlerin sahibi oldukları ikinci bir komplekstekı iki binaya saldırdı. Ailenin söylediğine göre, dört kişi öldü. İlk saldırılardan birkaç dakika sonra, komşular yıkıntıların altından kurbanları çıkarmak için koştuklarında, bir bomba daha çarptı. Her iki ailenin söylediğine göre, bu patlama 18 sivili öldürdü. Ölü sayısı konusunda kafa karışıklığı vardı. Kaddafi hükümeti 85 sivilin öldüğünü söyledi. O iddia inandırıcı görünmüyor. Kaddafi'nin propaganda aygıtının yok olmasıyla, yeni hükümetin resmen yayınladığı ölü listesinde 35 kurban yer alıyor; Gafez ailesi, bunların arasında

bulunan ölümcül yara almış, gebeliğinin son evresindeki bir kadının ölürken doğum yaptığını söyledi. Zlitan hastanesi 34 ölü sayısını doğruladı. Oradaki beş doktor, aralarında kadınların ve çocukların da olduğu düzinelerce yaralıyı tedavi ettiklerini anlattılar.

Bu yalnızca bir tek olaydı. Daha birçoğu vardı. İnsan Hakları İzleme Örgütü soruşturma açılmasına izin verilmesini istediğinde, yeni Libyalı yetkililerin tavrı netti. İHİÖ'den Fred Abrahams iddialarında oldukça ılımlıydı (NATO'nun öldürdüğü sivil sayısını 50 olarak veriyordu, *New York Times*'ın analizine bakılırsa, inanılması zor bir rakam). "Savaş suçları şöyle dursun, yasadışı saldırılar yapıldığını bile iddia etmiyoruz," dedi Abrahams. "Yanlışları saptayabilmek ve düzeltebilmek için bu vakaları enine boyuna araştırma görevinin NATO'ya düştüğüne inanıyoruz." NATO "yanlışlar"ı inkâr etti. Libya'nın BM'deki temsilcisi İbrahim Dabbaşi, iç savaşta kırk bin kişinin öldüğünü, ama "bu ölümlerden Kaddafi'nin sorumlu olduğunu" öne sürdü. Eğer NATO ya da asiler birini öldürmüşlerse, bunun nedeni Kaddafi'nin onları canlı kalkan olarak kullanmış olmasıydı. "Bir NATO soruşturmasına gerek yok," diye belirtti Dabbaşi, "bazı hatalar nedeniyle bazı sivil kayıpların olacağı genellikle kabul edilir." Yanlışlar, hatalar: Hafızanın NATO bombardımanıyla ilgili izin verebileceği işte bu kadardır. İnsancıl müdahale, tercih ettiği yöntemlerin lekelenmesine izim veremez. Bu tutum sürdükçe, sözde sivilleri korumak için girişilen NATO bombardımanının neden olduğu sivil ölümlerinin boyutunu asla bilemeyiz.

2011'in Mart ve Ağustos ayları arasındaki Libya'nın bombalanması devasa bir seferberlikti, Kaddafi'nin iktidar üssünü yok etmek için yirmi bin sorti yapıldı. Böyle bir saldırıya hiçbir rejim karşı koyamazdı. Rejimi dayandığı sürece Kaddafi'nin de dayanabilmesi dikkate değerdi.

Sırbistan Modeli

NATO devletleri Yugoslavya'nın parçalanmasının son aşamalarındaki planı izlediler. Çatışmanın erken döneminde Paris, Londra ve Washington, Kosova "parlamento"sunun yayınladığı 1990 bildirgesiyle kurulan yetkisiz yönetimin yanında yer alması gibi, UGK'nin yanında yer aldı. Kesintisiz bombardıman devletin kuvvetlerini ve maneviyatını zayıflattı (NATO saldırılarının daha ilk günü Trablus'un bombalanması Sırbistan'ın bombalanmasına benziyordu). Artık tecrit edilmiş olan düşman (Kaddafi = Miloşeviç) hakkında soruşturma başlatılması için Uluslararası Ceza Mahkemesi (UCM) devreye sokuldu. UCM'nin tutarsız ve küstah başsavcısı Luis Moreno-Ocampo 3 Mart'ta, yani BM'nin 17 Mart tarihli 1973 Sayılı Kararı'ndan çok önce, Kaddafi ve ailesi hakkında soruşturma açtı. Kaddafi rejiminin işlediği öne sürülen savaş suçları sanki kanıtlanmış gibi saldırgan ifadeler kullandı. Söz gelimi, Moreno-Ocampo, Kaddafi rejiminin kadınlara yönelik kitlesel tecavüzleri artırmak için birliklerine Viagra verdiğini belirtti. Moreno-Ocampo, ABD'nin BM Büyükelçi Susan Rice'ın da bu iddiaları ortaya atmasıyla aynı zamanda bunu söyledi. Rice, BM'de kapalı kapılar ardında yapılan bir toplantıda, "Koalisyon iğrenç şeyler yapan bir düşmanla karşı karşıyadır," dedi, ama spesifik bir ayrıntı vermekten kaçındı. BM'nin Çatışmalarda Cinsel Şiddetle İlgili Özel Temsilcisi olan Margot Wallstrom, ayrıntılara girmekte bir o kadar isteksizdi, ama yine de tecavüz haberlerinin "zalimce engellendiği"nden emindi. Bu dumanı çıkaracak bir ateşin olmadığını ortaya koymak, Uluslararası Af Örgütü'nün çok deneyimli araştırmacısı Donatella Rovera'nın üç ayını aldı. Bu, emperyal hayal gücünün bir uydurmasıydı.

Moreno-Ocampo NATO'nun Libya'da sivilleri bombalaması hakkında herhangi bir soruşturma açmadı (Afganistan'da

ve Irak'ta yaşanan önceki deneyimlerde de yapmadığı gibi). Ağustos'un 8'inde Macer'in bombalanması bir sınama olayıydı. Ailesinin cenazesine katılan Ebubekir Ali, CNN muhabirine, "Orası sivil bir evdi. Ordu değildi, asker değildi, Kaddafi kuvvetleri değildi. Onlar evlerinde güvenle uyuyan bir aileydi," dedi ve "İşte, sivillerin korunması bu," diye ekledi nefretle. Yerel bir yetkilinin muhabire anlattığına göre, "NATO halka karşı geniş çaplı bir savaş yürütüyor. Her şeyi yakıp yıkıyorlar." Uluslararası Af Örgütü soruşturma açılması çağrısı yaptı, ama UCM'den hiç yanıt alamadı. 19 Ocak 2012'de, üç insan hakları örgütü NATO'nun Libya'da işlediği savaş suçlarına ilişkin kapsamlı bir rapor yayınladı. Arap İnsan Hakları Örgütü, Filistin İnsan Hakları Merkezi ve Uluslararası Hukuki Yardım Konsorsiyumu, NATO'nun askerî hedefler zannettiği ve sivil alanlar olduğunu anladığı yerleri incelediler. Filistin İnsan Hakları Merkezi'nden Raci Surani, "Yargıda bulunmuyoruz," dedi. "Görevin içeriğinde bu yok. Ama bazı savaş suçlarının işlendiğini düşünmek için nedenimiz var." Bu raporu NATO reddetti ve UCM hiç dert etmedi. Savaşla ilgili hiçbir soruşturma olmayacaktı. Geçen yılın sonunda soruşturmanın tabutuna son çiviyi çakan BM Genel Sekreteri Ban Ki-mun oldu: "İnanıyorum ki, Güvenlik Konseyi'nin 1973 Sayılı Kararı, belirlenen sınırlar içinde, verilen yetki doğrultusunda titizlikle uygulandı."

NATO birkaç kez Trablus'taki radyo ve televizyon istasyonlarını hedef aldı ve bunun "Kaddafi'nin canice sözlerinin yayınını engellemek için" yapıldığı savunuldu. NATO'nun bunu nasıl 1973 Sayılı Karar çerçevesinde görebildiği inanılmaz bir şeydir ve yabancı medyanın bunu (gazetecilerin öldürülmesini) nasıl kabul edilebilir saydığı akıl alır bir şey değildir. Gazetecileri Koruma Koalisyonu, NATO komutanlığına dikkatli ve doğru bir mektup yazdı: "Dünyanın her yanında basın özgürlüğünü savunmaya kendini adamış bir gazeteci örgütü

olarak, ne zaman bir medya tesisi bir askerî saldırıya hedef olsa kaygı duyuyoruz. Uluslararası İnsanlık Hukuku ilkelerine göre, böyle saldırılar ancak o medya tesisi askerî amaçlarla ya da sivil nüfusa karşı şiddeti teşvik etmek için kullanılıyorsa mazur gösterilebilir. Bu nedenle, 30 Temmuz'da Libya yayın tesislerine yöneltilen saldırının dayanağı konusunda NATO'nun daha ayrıntılı bir açıklama yapması gerektiğine inanıyoruz." Böyle bir açıklama hiç yapılmadı. CNN'e ya da *el-Cezire*'ye yönelik bir öfke yoktu. "Uluslararası medya" NATO'nun savaşına yardım elini uzattı, bu da onun güvenilirliğini tartışmalı kıldı. Moreno-Ocampo UCM'yi NATO stratejisinin hizmetine koştu ve süreçte UCM'nin adilliğini dinamitledi.

Şarlatanlık

Savaşla ilgili söylemin denetlenmesi temel önemdeydi. Uluslararası Af Örgütü'nün basın açıklamaları "uluslararası medya"nın umurunda değildi. Bu arada, Tunus'ta ve Mısır'da amigoluk yapmış olan *el-Cezire* Libya'da da aynısını yaptı. Ama bu kez *el-Cezire*, paralarıyla beslendiği patronundan, yani asilerin en büyük destekçisi olan Katar kraliyetinden kendini o kadar ayrı tutmak zorunda değildi. "*El-Cezire*, hastanelerin saldırıya uğradığı, kan bankalarının yıkıldığı, kadınlara tecavüz edildiği ve yaralıların idam edildiği şeklinde doğrulanmamış haberler üretiyordu," diye bildirdi Patrick Cockburn. Cockburn, Uluslararası Af Örgütü'nün Libya uzmanı Diana Eltahawy'yle konuştu ve ondan şunları dinledi: "Mısrata ve Tunus-Libya sınırı da dâhil Libya'nın her yanında, başka kimsenin olmadığı bir ortamda kadınlarla konuştuk. Hiç birisi tecavüze uğramış birini tanımıyordu. Birçok doktorla ve psikologla da konuştuk, sonuç aynıydı." Soruşturmanın anlamı yoktu. Önemli olan hikâyeydi. Cibril'e

bağlı UGK'nin Washington DC'deki bir dizi halkla ilişkiler (lobi) firmasından, örneğin Patton Boggs'dan hizmet alması için ABD Dışişleri Bakanlığı'nın yardım etmesine şaşmamak gerekir (Patton'da UGK'nin işlerine bakan kişi, NATO operasyonlarının eski direktörü Vincent Frillici'ydi). Kanıt olmadığı halde, ağızlardan lanetler düşmüyordu. Beyaz Saray'ın Orta Doğu stratejisi uzmanı olan Dennis Ross, brifing kitaplarını bir kenara iterek, Beyaz Saray'ın Roosevelt Salonu'nda bir grup dış politika uzmanına, "Biz, 'Steroit Alan Srebrenitsa'ya bakıyorduk – gerçek ya da yakın bir olasılıkla 100.000 kadar insan katledilebilirdi ve herkes bundan dolayı bizi suçlardı." Böyle rakamlar ve böyle korkular haber bültenleriyle gündemde tutulacaktı. Bu yolla, asilerin "paralı askerler" dedikleri kişilere (ama aslında çoğu koyu derili göçmen işçilerdi ya da gerek savaşçı gerekse sadece talihsiz siviller olan güney Libyalılardı) yaptıkları saldırılara ya da NATO'nun öldürdüğü sivillere ilişkin haberler veya bu tür başka nahoş bilgiler gölgelenecekti.

Savaş sona yaklaşırken, Mısrata'dan yalnızca 50 km uzakta olan Taverga kasabasının tüm halkının sürüldüğüne ilişkin haberler geldiğinde, bu biraz sıkıntıya ve sonra sessizliğe neden oldu. Taverga bir zamanlar otuz bin insanı barındırıyordu. Artık boştu. *Wall Street Journal*'da (21 Haziran) yayınlanan alışılmadık bir öykü olayların bir ölçüde bağlam içine oturtulmasını sağladı. Kendilerine "köleleri, kara derilileri temizleme tugayı" adını veren Mısratalı asiler taşıtlara atlayarak, çoğunlukla koyu derili Libyalıların yaşadığı Taverga kasabasına gittiler. Asi kuvvetin komutanı İbrahim el-Halbus, bu kasabanın halkıyla ilgili şöyle dedi: "Bunlar paket edilmeli. Taverga artık yok, yalnızca Mısrata var." Etnik temizlik yazgısı zaten Mısrata'da yürürlüğe konulmuştu, Guşi mahallesinde yaşayanlar buradaki Tavergalı yerlilerin sürüldüğünü gördüler. UGK üyelerinden İbrahim Yusuf Gaşir, Ekim'de İHİÖ'ye şöyle dedi: "Onları başka bir

yere -Trablus'a, Bingazi'ye, güneye- yerleştirmenin, konut ve Taverga'daki kayıpları için tazminat vermenin daha iyi olacağını düşünüyoruz." Bin Gaşir, bazı Tavergalıların Mısrata halkına karşı düzenlediği ileri sürülen katliamlara öfkeliydi. Kaddafi daha koyu derili Libyalılar ve Bedeviler arasından asker topladı. Öte yandan, asilerin Taverga gibi yerlerde yaptıkları şey, Kaddafi'ye bağlı olanlarla savaşmak değil, tüm bir kasabayı topluca sorumlu tutmaktı. Yeni Libya yönetimi Taverga'daki etnik temizlikle ilgili soruşturma açmamıştır. Bu hikâye çok yakında unutulur.

Asilerin pirüpak Beyaz Şövalye, Kaddafi'nin ise iğrenç Kara Prens olması gerekliydi.

Akdeniz Yolu Boyunca

Nisan başı geldiğinde bir örüntü yerleşti. Asi kuvvetler Kaddafi'nin dağılmış silahlı konvoylarını doğuya çektiler. Asiler, büyük olasılıkla Hifter'dan ders alarak, Çad'daki Toyota Savaşı örneğini izlediler. Kaddafi'nin tanklarından ve silahlı konvoylarından daha hızlı ve daha kıvrak olan, arkasına silah monte edilmiş pikaplar ve arazi araçları kullandılar. Çad hezimetinden sonra Kaddafi'nin dersini almış olacağı düşünülürdü. Ama açıkçası ders almamıştı. Çad savaşında, Fransızlar hava koruması sağladılar, burada ise NATO'nun uçakları vardı. Bir hava saldırısından korkmuyorsanız, pikap, hızlı şekilde düşmanla çatışmaya girip çekilmek için iyi bir araçtır. Kaddafi'nin kuvvetleri Ras Lanuf, Brega ve Bin Cevat kentlerine yakın petrol işleme tesislerine doğru ilerlediler. Asiler, sivrisinekler gibi onlara saldırıyor, sonra Edcebiye'ye çekiliyorlardı. Başka bir deyişle, Kaddafi'nin kuvvetleri yol boyunca gitmek zorundaydılar, bu da onları açık alana çekiyordu, orada ise NATO'nun uçakları ve Cruise füzeleri onları havadan bombalıyordu.

Kaddafi kuvvetlerinin iyice köşeye sıkıştığı açıkça ortaya çıktığı zaman, Seyfülislam *New York Times*'a (3 Ağustos) şaşırtıcı bir mülakat vererek, rejimin ne düşündüğüyle ilgili ipuçları verdi. Rejim asilerin zırhını soymak zorundaydı, bunun anlamı, siyasal İslamcılarla bağ kurmaya ihtiyaç duyduklarıydı. Abdülfettah Yunus'u öldürenlerin İslamcılar olduğunu savunan Seyfülislam, "[İslamcılar] tüm operasyonu denetimleri altına almak için, o kişilerden -Abdülfettah gibi eski askerlerden ve liberallerden- kurtulmaya karar verdiler. Başka bir deyişle, maskelerini çıkardılar," dedi. Uzun zaman önce kendini o liberallerden birisi olarak lanse etmiş olan Seyfülislam şimdi Libya'yı "Akdeniz'in Veziristan'ı, Mekke gibi bir İslami bölge" yapmak için İslamcılarla anlaşma imzalamaya hazır olduğunu söylüyordu. İslamcılar "karadaki gerçek güç"tü. Bu büyük bir çaresizliği yansıtıyordu. İslamcılar Kaddafi rejimini hor gördüler. Onunla bir uzlaşmaya girmek istemediler. Seyfülislam'ın mülakatı, Akdeniz yolu boyunca Kaddafi rejiminin zayıflığının bir işaretiydi.

Ah Denizden Olsaydı

Kaddafi'nin birlikleri Akdeniz yolu boyunca bocalayıp durdular ve Trablus'ta garnizon kurdular, ama havaya ya da denize erişim olanağına sahip değillerdi ("uçuşa yasak" bölge "susuz" bölge halini aldı). Mısrata'ya yapılan ve asilere o kentte rahatlama sağlayan bir deniz çıkarmasıyla, asi kuvvetler Kaddafi'nin artık iyice zayıflamış olan silahlı kuvvetlerini arkadan çevirdiler. Bu aşamada İngiliz SAS birlikleri asilere katılmış olabilir. SAS birlikleri 1941'de Tobruk'ta ve 1942'de Bingazi'de savaşmıştı. İngilizler resmî SAS birliklerinin yeniden Libya'ya dönmüş olduklarını kabul etmekten çok, ilk başta onların eskiden SAS'ta görev yapmış ve şimdi kendi istekleriyle Mısrata'da bulunan "deneyimli askerî görevliler" olduklarını söylediler.

Trablus düştükten sonra, İngilizler artık onların eski SAS görevlisi oldukları saçmalığını dile getirmediler. Bu SAS birlikleri, Mısratalı asilerle birlikte, Napoli'deki NATO komutanlığıyla (Kanadalı Tuğgeneral General Charles Bouchard'ın komutası altındaydı) irtibat kanalı oldular.

Deniz çıkarması önemliydi, ama belirleyici değildi. Kente zaten havadan silahlar ve levazım indirilmişti. Ama deniz kanalı çok daha büyük miktarların kente girmesine olanak sağladı. Deniz çıkarması, ülkenin batı kesiminde bile Kaddafi'nin pek az seçeneğinin olduğunu gösterdi. Mısratalı savaşçıları uzun süren kuşatmadan kurtardı. Kaddafi en belalı şiddetini bu kente karşı uyguladı. Komutanlarına "mavi denizi kızıla boyamaları" ve tüm kente düşman bölgesi muamelesi yapmaları emrini vermişti. Kaddafi'nin komutanı Yusuf Ahmet Beşir Ebu Hacar, emrindeki kuvvetlere, "Mısrata kentine tüm kapılardan ve kontrol noktalarından araba, akaryakıt ve başka hizmetlerin temin edilmesi kesinlikle yasaktır," dedi. Mısrata'ya karşı böyle bir toplu cezalandırma Mısratalıların Tavergalılara yaptıklarına benziyordu.

Dağlardaki Silahlar

BM Güvenlik Konseyi'nde 1973 Sayılı Karar'la ilgili görüşmelerin en hararetli anlarından birisi silah temini konusundaydı. 1970 Sayılı Karar çatışan tarafların ikisine de silah ambargosu koymuştu. 1973 Sayılı Karar'ın taslağı Konsey'e sunulduğunda, ABD kritik bir ifadenin eklenmesinde ısrar etti: Konsey, üyelerin "sivilleri ve sivil nüfuslu alanları korumak için, *1970 sayılı kararın 9. fıkrasına bakmaksızın*, gerekli tüm önlemleri almaları"na izin vermiştir. 26 Şubat tarihli kararın 9. fıkrası silah ambargosu getirmişti. Yeni karar ambargoyu koruyordu, ama bu acayip, bürokratik "bakmaksızın" ifade-

sini tam merkeze yerleştirmekle mutlak ambargoyu delecek gibi görünüyordu. Beyaz Saray sözcüsü Jay Carney, 26 Mart'ta basına yaptığı açıklamada, kararın, "tutulması gereken doğru yolun öyle olduğu kanısına varırsak, o çerçevede o önlemi alma [askerî araç-gereç temin etme] esnekliğini" ABD'ye sağladığını söyledi. Başka bir deyişle, silah ambargosu esnekti. Ertesi gün ABD Savunma Bakanı Robert Gates, NBC'den David Gregory'ye, silah tedariki sorunuyla ilgili olarak, "Bu noktada onunla ilgili bir karara varılmadı," dedi.

Fransızlar silah temini konusunda o kadar temkinli değillerdi. Cebel Nefusa'ya ve Libya'nın güney kısmına paraşütle indirme yapmadan önce, havadan Bingazi'ye ve sonra da Mısrata'ya silah ve mühimmat taşıdılar. Fransızlar, bu eylemlerini mazur göstermek için, bunun Mısrata'da Kaddafi birliklerine karşı NATO saldırı helikopterlerinin kullanılmasıyla aynı nitelikte –*Le Figaro*'dan Philippe Gelie'nin 28 Haziran'da ifade ettiği gibi, "tıkanmış bir durumun tıkanıklığını gidermek için" (Fransızcası daha renkli, *donner un coup de pouce afin de sortir d'une situation bloquée*)– olduğunu söylediler. Cebel Nefusa'da silahların bir kısmını alan Amazigler dağlardaki faaliyetlerini yoğunlaştırdılar. Yüksek bölgelerin denetimini ele geçiren Amazigler, Trablus'un hemen batısındaki Ez Zaviye'de asilerle bağlantı kurmak için harekete geçtiler. Ez Zaviye düştüğünde, Kaddafi rejimi lojistik desteğe erişimini kaybetti. Bu, rejim için ezici bir darbe oldu.

Misillemeye ilişkin kanıtlar çatışmanın erken evresinde görülmeye başlandı. Yafran'da, Kaddafi'yi destekleyen Maşaaşiya kabilesine mensup kişilerin evleri, *New York Times*'da (9 Ağustos) belirtildiği gibi, "saldırıya uğradı ve yakıldı." "Buranın sakinleri dağlardan buhar olup uçtular, görünüşe göre kaçtılar. Burada oturan birçok Amazig, Maşaaşiyaların geri gelmelerinin hoş karşılanmayacağını söylüyor."

Operation Mermaid Dawn
(Denizkızı Şafağı Operasyonu)

17-18 Ağustos'a gelindiğinde, NATO ve isyancı saldırıları Trablus'a yöneldi. Bir NATO yetkilisi, "konulan hedefin büyüdüğü"nü kabul ediyordu, bu nedenle NATO'nun uçakları ve Cruise füzeleri büyük askerî birlikleri ya da sadece üslerini vurabilirdi. Savaş için ilk başlarda yapılan bir plan NATO saldırılarının "dayanılmaz" olmasını gerektiriyordu. Trablus'a yönelik nihai bombardıman sırasında, saldırılar tam anlamıyla toptan yok etme biçimindeydi. Birlikler artık bir araya toplanmıştı ve vurulmaları daha kolaydı. ABD'nin uydu görüntüleri Kaddafi birliklerinin yerini gösteriyordu ve bu bilgiler yerdeki asilere iletiliyordu. Başka bir deyişle, NATO nihai aşamada asilere lojistik ve iletişim desteği sağladı. Ayrıca, Katar'dan, Fransa'dan, İngiltere'den ve Birleşik Devletler'den getirilmiş Özel Kuvvetler bölükleri de asi bölükleriyle birlikte yerdeydiler, hava saldırılarına yardımcı oldular ve daha zor saldırıların bazılarına liderlik ettiler. Trablus'taki iletişim sistemleri devre dışı bırakılmıştı. Kent kolay bir avdı.

Ağustos'un 18'i ile 20'si arasında NATO, bazılarının kıyamet gibi diye tanımladığı bir bombardımanla Trablus'u dövdü. Hafta sonunun daha dramatik olaylarından biri, Kaddafi'nin kompleksinin dışındaki çadır kente yapılan hava saldırısıydı. *Forbes*'un belirttiğine göre, "Ölülerin kimlikleri belirsizdi, ama büyük olasılıkla, NATO bombardımanını savuşturmasında Kaddafi'ye destek vermek için oracıkta bir çadır kent kurmuş eylemcilerdi." Böyle olaylar çok yaygın görünmektedir. Ortadan kalkmadan önce Kaddafi rejimi, bu dönemdeki bombardımanlarda Trablus'ta yaklaşık 1.300 kişinin öldüğünü ve 5.000 kişinin yaralandığını öne sürdü. Bu rakamlar asla doğrulanmayacaktı. Hepsi, Trablus'un düşüşünün çıkardığı toz duman içinde kaybolup gitti.

32. Tugay'ın (ya da Hamis Tugayı'nın) karargâhı cesetlerle kaplanmıştı, bombalar düştükçe "kaçanlar"ın birçoğu birlikler tarafından öldürülmüş, diğerleri ise bizatihi bombalarla yere serilmişti. Trablus civarındaki savunma biriminin başına gelenler bir sırdır. Büyük olasılıkla, hısım-akrabalarının yanına kaçtılar. Ya da belki rejime zannedildiği kadar bağlı değildiler ve bir yerlere saklanıp, yeniden sivil olarak ortaya çıkacakları günü beklediler. Ya da ağır bombardımandan korktular ve açıkça havlu atmaya karar verdiler. Hiçbir *el-tarbur el-hamis* (beşinci kol) olmadı, Kaddafi'yi ve rejimini savunmak için hiçbir özel ayaklanma olmadı.

Ağustos'un 20'sindeki bombardıman akınları kenti zayıflattı. 21 Ağustos akşamı saat 8'de, tam oruç açılacakken, Trablus camilerinde sirenler çalmaya başladı (en büyüğü, kentin merkezinde bulunan Serim Caddesi'ndeki Bin Nebi camiiydi). Bu siren, yeraltındaki asilerin kenti ele geçirmeleri için yapılan çağrıydı. Asi lider Fethi el-Baca, UGK'nin son üç ay boyunca Trablus içinde silahlı "uyuyan hücreler" kurmak için çalıştığını söyledi. Gözü pek ve hızlı bir hamleydi.

Trablus içinde, Kaddafi'nin güvenlik kadrosunun bazı unsurları zaten Bingazi'ye ulaşmış ve yeni rejime bağlılıklarını sunmuşlardı. Bazı kişiler Trablus'taki yeraltı kadrosuyla yakın işbirliği yaptılar, örneğin Kaddafi'nin kişisel güvenlik ekibinde kıdemli bir subay olan Mahmut Bin Cuma yaşadığı Feşlum mahallesinde öyle yaptı. Bin Cuma, yerel polis gücünde tuğgeneral olan Abdülbasat el-Tubal gibi kişilerin yer aldıkları mahalle komitesiyle irtibat kurdu. Yakınlarda bir banliyö olan Suk el-Cuma'da, Hekim Bulsayn iç güvenlik servisindeki başka bir muhbirle yakın işbirliği yaptı. Sanayi bölgesi Tecura'daki mahalli yeraltı kadrosu da Mart'taki ezme harekâtında onlara kalkan olan güvenlik servisleriyle temas halindeydi.

Önceki günlerde deniz yoluyla da kente silahlar gelmişti, çünkü silah yüklü NATO gemileri Trablus'a demirlemişti (Bingazili komutan Albay Fadlallah Harun'a göre). Yenilenen hava bombardımanının yanı sıra, kente amfibi saldırı da yapıldı. 15.000 kişilik Trablus Görev Gücü (Katar'da eğitildi ve Katar Özel Kuvvetleri'nden hep yardım aldı) kente girdi. Onlar mızrak oldular. Trablus asilerin eline geçti. Şimdi adı Şehitler Meydanı olan Yeşil Meydan'a akın ettiler.

Mermiler havada uçuşuyordu. Bu hem kutlama amaçlı olabilirdi hem de suçlama, sevinç ya da öfke ifadesi olabilirdi. Bazı yerlerde bunun anlamı hesap sorulmasıydı. Asiler tüm kentte dolaşarak öfkelerini "sadık kalanlar"dan ya da "paralı askerler"den çıkardılar. Asilerden birisi olan Ahmet Bin Sabri, *The Independent*'tan Kim Sengupta'ya, elleri arkadan bağlanarak öldürülmüş ve yol kenarına atılmış otuz adamın cesetlerini gösterdi. "Gel de gör," dedi, "bunlar siyah, Afrikalı, Kaddafi'nin kiraladığı paralı askerler." Kaddafi'ye karşı derin nefretle birleşen ırkçılık, boşalma yolunu bu kara derili askerlerde ve göçmen işçilerde buldu. "Eski rejim için savaşmakla suçlanan kara derili bir Libyalının hayatta kalma şansı zayıf olabilir," diye yazıyordu Patrick Cockburn Ağustos sonunda. Bu, yeni düzen için acınası bir başlangıçtı. Uluslararası Af Örgütü, asilerin Trablus'taki iki kampta gözaltında tutulanları öldürdüklerini saptadı. Bu kamplardan birisi olan Hilit el-Fercan'da yaklaşık 160 tutuklu kaçmayı denedi. Af Örgütü'nün raporunda yazdığına göre, "Tutuklular hangar kapılarından çıkmak için hücum edince, iki gardiyan grubun üstüne ateş açtı ve beş el bombası attı." Saldırıdan yirmi üç tutuklu sağ kurtuldu. Güney çölündeki Hadames vahasında da neredeyse aynı şekilde kan döküldü, Tuaregler Kaddafi rejimini destekledikleri için buradan sürüldüler. Bazıları Mali'ye kaçarak, Azavad'ın Kurtuluşu İçin

Ulusal Hareket'e katıldılar ve 2012'nin Ocak ayı başında Mali hükümetine karşı savaşa girdiler.

Rejim hemen tamamen düşmedi. Asiler, Seyfülislam da dâhil Kaddafi ailesinden bazı kişileri gözaltına aldıklarını söylediler. Sonra, şaşırtıcı biçimde, Seyfülislam şahsen bir basın toplantısında ortaya çıktı, savaş hâlâ sürüyor, dedi ve gözden kayboldu. Birkaç gün sonra, Seyfülislam ve yaşlı Albay dışındaki Kaddafi ailesinin Cezayir'e varmış oldukları anlaşıldı. Beni Velid, Sirte ve Sabha (ülkenin güneyinde) gibi kentler teslim olmayı reddediyordu. Asilerin kuşatması altında inatla direniyorlardı. NATO buraları dilediği gibi bombaladı. Buralar feda edilebilecek *bouches inutiles*, yani yararsız ağızlardı. Kaddafi direnmeyi sürdürdü, ama kaçaktı. Kaddafi zaten artık alâkasızdı. NATO onu kovmuştu.

VII

Sirte'de Oğul ve Işık



Sirte dışındaki tozlu düzlüklerde 20 Ekim'de bir konvoy savaş alanından kaçar. Bir NATO uçağı ateş açar ve araçları vurur. Yaralılar kaçmaya çabalarlar. Mısrata'dan silahlı savaşçıları taşıyan silahlı kamyonlar sahneye üşüşürler. Yaralıları bulurlar, en önemli ödül de onların arasındadır: Kana bulanmış Muammar Kaddafi sendeler, yakalanır ve sonra savaşçıların arasına fırlatılır. Nasıl sevinçle kendilerinden geçtiklerini hayal edebilirsiniz. Bir cep telefonunun video kamerası sonraki birkaç dakikanın olaylarını kaydeder. Kötü şekilde yaralanmış olan Kaddafi itilip kakılır, bir arabanın üstüne atılır, arabanın kaputu üstünde tur attırılır ve sonra video bulanıklaşır. Bir sonraki görüntü Kaddafi'nin ölüsüdür. Başının yan tarafından bir mermi yemiştir.

Bu görüntüler neredeyse anında YouTube'a yüklenir. Televizyonlarda ve gazetelerde yayınlanır. Onları görmemek olanaksızdır.

Libya'da savaşın erken günlerindeki önemli ideolojik unsurlardan birisi, Uluslararası Ceza Mahkemesi'nin kraldan da kralcı başsavcısı Luis Moreno-Ocampo tarafından Kaddafi ve çevresi için tutuklama kararı çıkarılmasıydı. Moreno-Ocampo ve Ban Ki-Mun'un soykırımdan dem vurmaları için aşırı şiddetle ilgili *gazete haberleri*nin çıkması yeterliydi; kanıtların bağımsız olarak, adli tıp tarafından değerlendirilme-

sine gerek yoktu. NATO sahte bir dürüstlükle kararın infazı için UCM'ye yardım edeceğini söyledi (oysa NATO'nun güç kaynağı Amerika Birleşik Devletleri UCM'ye üye değildir). Bingazi'deki asilerin siyasal organı Ulusal Geçiş Konseyi bu sözü tekrarladı.

İnsancıl müdahale, Cenevre Anlaşmaları'nın ihlal edilebileceği ya da edildiği iddialarına dayanılarak haklı gösterildi. Müdahalenin bizatihi o anlaşmaların, özellikle de Üçüncü Cenevre Anlaşması'nın (tutuklulara yönelik muameleye ilişkin 13. madde) ve Dördüncü Cenevre Anlaşması'nın (yine tutuklulara yönelik muameleye ilişkin 27. madde) ihlaliyle "son bulması" çok rahatsız edicidir.

Kaddafi'yi açık bir mahkemede görmek belki sıkıntı verici olurdu. O, devrimci mirasını (1969-1988) çoktan terk etmişti ve hiç değilse 2003'ten beri (ama gerçekte 1990'ların sonundan itibaren) ABD önderliğindeki terörle savaşa kendini adamıştı. Kaddafi'nin tutukevleri CIA'nın, Avrupa istihbaratının ve Mısır güvenlik devletinin kullandığı gizli hapishaneler dizisinde önemli birer işkence merkezi olmuştu. Açık bir mahkemede konuşmasına izin verilseydi, Kaddafi kim bilir ne öyküler anlatırdı? Açık bir mahkemede konuşmasına izin verilseydi, Saddam Hüseyin de kim bilir ne öyküler anlatırdı? Doğrusu, Hüseyin hiç değilse mahkeme salonuna girdi, her ne kadar hukuki değil, göstermelik olsa da. Kaddafi için böyle bir mahkeme salonu olmadı. Ölü adamlar öykü anlatmazlar. Yargılanamazlar. İktidarda kalmalarına yardım etmiş olanların adını veremezler. Bütün sırlar da onlarla birlikte silinir.

Bir ay sonra, 19 Kasım'da, Seyfülislam Libya'nın güneyindeki Ubari'de yakalandı. Uçakla Zintan'a götürülerek, asiler tarafından gözaltına alındı. Herhangi bir adli yetkiliye teslim edilmedi. Üç ay sonra, Ocak 2012'de, Uluslararası Af Örgütü'nden Donatella Rovera bu gecikmeden kaygı duyduğunu açıkladı. "Şu anda," diye belirtti, "başvurmak için

merkezî bir otorite yok, bu nedenle bağımsız bir yargıdan söz etmek zor." Kentteki asiler başına buyruk hareket ediyorlardı. Zintanlı asilerin Seyfülislam için planları vardı. Onu UCM'ye ya da yeni hükümete teslim etmeye istekli değillerdi. Ama Seyfülislam yalnız değildi. Yetmiş bin Kaddafi savaşçısı herhangi bir adli işleme başvurulmadan Libya hapishanelerinde tutuluyordu. Bu, BM'nin İnsan Hakları Bürosu'nu kaygılandırdı. BM'den Mona Rishmawi ve Hanny Megally birkaç kez Libya'ya giderek, bu durumun bir "istismar yöntemi" olduğuna işaret ettiler. Kaddafi döneminin tutukevleri yerinde duruyor, yalnızca tutukevlerinin niteliği değişti. Şimdi İslamcılar ve liberaller hapse atıyorlar; Kaddafi yanlısı savaşçılar zincire vuruluyorlar.

Libya kentleri Kaddafi'nin düşüşünü kutladılar. Ama halk neyi kutluyordu? 1988-2011 döneminin Kaddafi'sini iktidardan uzaklaştırmak elbette şenliklerle kutlanacak bir şeydi. O Kaddafi herkese yabancılaşmıştı. Bu *auto-da-fé*'de (halka açık engizisyon infazında) 1969-1988'in ulusal kurtuluşçu anti-emperyalistinin tasfiye edilmesini, neoliberal dönemin unutulmasını ve sanki önceden denenmemiş gibi yeni baştan doğmasını güvence altına almak NATO'nun ve neoliberal kliğin çıkarlarına uygundur. Dümen şöyle çevrilecektir: toplumunda söz hakkına sahip olmak isteyen halkın büyük kesimlerinin sevinci (Kaddafi'nin engellediği ve Cibril'in kanalize etmek istediği sevinç) ile neoliberal gündemi (Kaddafi'nin uygulamayı denediği, ama "çadırındaki adamlar"ın itirazları üzerine uygulayamadığı gündemi) izlemek isteyen küçük bir kesim arasında gezinmek. Yeni Libya bu iki yorum arasındaki uçurumda doğacaktır.

Kaddafi'nin ölüm şekli tüm savaşın özetidir. NATO'nun bombaları konvoyu durdurdu, onlar olmasaydı Kaddafi belki de bir sonraki mevzisine kaçmış olurdu. İsyan NATO olmaksızın başarıya ulaşabilirdi. Ama NATO olunca, belirli siyasal

seçeneklerin yasaklanması zorunluydu. NATO üyesi devletler şimdi ödüllerini istemek için sıraya girmişlerdir. Ne var ki onlar, liberal Avrupalılar olarak, taleplerini fiilen bedel ister şekilde açık açık belirtmeyecek kadar kibardırlar. Dolayısıyla, şöyle şeyler söylerler: Bu Libya'nın savaşı ve ne yapması gerektiğine Libya karar vermeli. Egemenliğe hâlâ değer veren yeni Libya iktidar yapısındaki o kesimlerin ağırlıklarını koymaları gereken boşluk işte tam da burasıdır. O ağırlık koyma penceresi çok yakında kapanacaktır, çünkü Libya'nın kaynaklarını ve özerkliğini NATO devletlerinin gündemine kilitleyecek anlaşmalar imzalanmaktadır. Libya için tek umut, Şubat 2011 isyanının özgün liderlerinin (Fethi Terbil Salva, İdris el-Mesmari ve Salva el-Dighaili'nin) dinamiği NATO'nun ve müttefiklerinin elinden alıp Libya'nın bağımsız çizgisini dirilterek devrim içinde devrim yaratmalarıdır. Öyle yaparlarsa, 1969'un suya düşmüş vaadini yerine getirebilirler.

VIII

AKIBET



Ta Ağustos'un sonuna kadar, savaş kimsenin üstünlük kuramadığı bir kilitlenmeye girmiş görünüyordu. Çarpışmalar çok şiddetliydi, ama iki taraf da büyük zemin kazanmış görünmüyordu. NATO bombardımanları, havadan silah ikmali ve denizden sağlanan lojistik destek Kaddafi rejiminin çöküşünü hızlandırdı. Ama sona gelinmeden önce, asilerin yanında yer almayı seçenler sonuç konusunda kaygılıydılar. Çatışmanın başlarında, 2 Mart'ta, Hillary Clinton, asiler üstünlük kuramazlarsa Libya'nın "dev bir Somali" olabileceği uyarısında bulundu. "Uçuşa yasak" bölge uygulamaya konulmadan önce, BAE'deki Körfez Araştırma Merkezi'nden Mustafa Alani, *Los Angeles Times*'a verdiği demeçte, "İnsanların hoşuna gitmeyebilir, ama diğer tek seçenek Libya'da bir iç savaşın gelişmesine izin vermektir. Başka bir Somali yaratırsınız." Mart'ın 30'unda, artık Atlantik dünyasına sığınmış olan ve Katar'ın Doha kentindeki Libya Temas Grubu toplantısının açış konuşmasını yapan Musa Kusa şöyle dilekte bulundu: "Herkesin Libya'yı iç savaşa sokmaktan kaçınmasını rica ediyorum. Bu çok fazla kan dökülmesine yol açar ve Libya yeni bir Somali olur." Somali'nin akıbetinin tekrarlanmasından duyulan işte bu korku nedeniyle, NATO ve müttefikleri silahların konuşmasından yana ağırlık koydular. Kaddafi'yi hızla ezerler ve bir iç savaşın daha fazla filizlenmesini önlerlerdi. Somut gerçekleri başka herkes gibi

iyi bilen Musa, Kaddafi çabucak gönderilmezse, tam da bunun meydana geleceğinden korkuyordu.

İsyanın lider kadrosu Kaddafi rejiminin içinden geliyordu. Ama Noailles ve Armand vikontu, Aiguillon dükü Louis-Marie'nin Fransa'da 1789 *Estates-General*'de feodal ayrıcalıklara karşı büyük curcunayı başlatmasından bu yana devrimlerin çoğunda bu böyle olmuştur. Bir zamanlar İngiliz ordusunun üniformasını giyen George Washington, İngilizler teslim olduklarında, Noailles Vikontu'nun Cornwallis kılıcını kabul etmesini de rica etti; bunu, Amerikan Devrimi'nde gösterdikleri yararlıktan dolayı Noailles Vikontu'nu ve üvey kardeşi Lafayette Markisi'ni onurlandırmak için yaptı. Noailles Vikontu'ndan el-Celil'e, Cibril'e ve onların varisi Abdurrahim el-Keyb'e geliyoruz. Ama el-Celil'e, Cibril'e ve el-Keyb'e bir uyarımız var: Önü alınamaz devrim onun geçmişine ve zenginliğine artık tahammül edemez hale geldiğinde Noailles Vikontu devrimci Fransa'dan Amerika Birleşik Devletleri'ne kaçtı. El-Celil'e, Cibril'e ve el-Keyb'e ne olacağı belli değildir, ama şimdiden açık olarak görülen şey, tabandan gelen asilerin eski rejimin yeni düzende devam ettiğine ilişkin işaretler karşısında hiç sabırlı olmadıklarıdır. Onlar zihinlerinde başka şeyler taşıyorlar, kendi Libya'larını gerçekleştirmek için başka yollar biliyorlar.

Ölümcül Dövüş

> Tehdit altında olduğuna inanılan yaşamları kurtarmak için başlatılan 'insancıl' müdahale, gerçekte, rejim değişikliği yapmak için girişilen bir siyasal müdahaleydi.
>
> – Richard Haass, Dış İlişkiler Konseyi, "Libya'nın Ayaklarının Yere Basması Gerekiyor," *Financial Times*, 22 Ağustos 2011.

Kaddafi'nin çöküşü diğer "yaramaz devletler"e önemli bir mesaj gönderdi. Onun büyük hatası izlediği nükleer silah gündeminden vazgeçmesiydi. Bugün nükleer şemsiye, Pyongyang'dan Tahran'a kadar, NATO'nun gündemine karşı tek yeterli sigorta poliçesi olarak görülüyor. Felaket savuşturulmuş olmasına rağmen, birkaç tanesi nükleer kalkanın üstün güvenilirlik standardını düşüremezdi. Özellikle Hillary Clinton, Fildişi Sahili'ne Nisan 2011'de yapılan askerî müdahalenin "tüm bölgedeki ve dünyadaki diktatörlere ve tiranlara, kendi halklarının seslerini işitmezlikten gelemeyecekleri yolunda güçlü bir sinyal gönderdiği"ni belirttikten sonra. Bir BM yetkilisi, o olaylar konusunda, "Fildişi Sahili'ndeki harekâtın Libya'nın arka planında meydana geliyor olması ve Sayın Obama'nın bazı durumlarda müdahale haklılık taşır şeklindeki söylemini desteklemesi gerçeği, o eyleme psikolojik bir kaldıraç sağladı," dedi. Siyasal kilitlenmeye ve toplum bölünmüş olmasına rağmen, halkın sesine tercüman olmak ya da müdahaleyi haklı gösterecek söylemi oluşturmak "uluslararası camia"ya (G7'ye) düşer. Müdahalecilik geri döndü, NATO'nun Libya serüveni sayesinde.

22 Ağustos'ta Başkan Obama, basit bir demeç vermek için Martha's Vineyard'daki tatilini yarıda kesti: "NATO, dünyadaki en muktedir ittifak olduğunu ve kuvvetini hem sahip olduğu ateş gücünden hem de demokratik ideallerimizin gücünden aldığını bir kez daha kanıtlamıştır." O "demokratik idealler"in Libya göklerinde ne kadar etkili olduğundan emin değilim, ama hiç kuşkusuz NATO'nun ateş gücü onun son derecede muktedir olduğunu gösterdi. Kaddafi rejimi Ağustos sonunda düşünce, NATO Genel Sekreteri Anders Fog Rasmussen NATO'nun rolü hakkında atıp tutmaya başladı. "Afganistan'dan Kosova'ya, Somali sahilinden Libya'ya kadar," dedi, "NATO'ya duyulan ihtiyaç ve istek her zamankinden daha fazladır. Öncekinden daha meşgulüz." Libya zaferini kut-

lamak için, NATO'nun Meltem 2011 deniz tatbikatına katılan gemiler Karadeniz'e girerek, Rusya'nın Sivastopol'de üstlenmiş Karadeniz Filosu'na yaklaştı. Daha önce Gürcistan'da ve Karadeniz'de uygulanmış olan Rusya üstündeki baskı bir kez daha artırılacaktı. Akdeniz'in bir NATO gölü olduğu fikri öne çıkarıldı, NATO'nun siyasal problemlerle cebelleşecek en etkili güç olduğu fikri de öyle (Afganistan örneği sayılmazsa).

Libya savaşını örtü olarak kullanan Obama yönetimi, kitlesel vahşetlerin önlenmesini "hem temel bir ulusal güvenlik sorunu hem de Amerika Birleşik Devletleri'nin temel bir ahlaki sorumluluğu" olarak tanımlayan Kitlesel Vahşetlere İlişkin Başkanlık İncelemesi Direktifi'ni (PSD-10) yayınladı. PSD-10, ABD'nin analizine dayanılarak bir ülkenin kendi sivil halkını tehlikeye attığına karar verilirse o ülkeye karşı gitgide ağırlaşan bir dizi önlemin alınması yetkisini tanıyarak ABD yönetimine açık çek vermektedir: Yaptırımlar ambargoya kadar, en sonunda da askerî müdahaleye kadar varabilir. PSD-10'un temel mantığı, Amerika Birleşik Devletleri'nin Koruma Sorumluluğu doktrinini uygulama gücüne sahip tek ülke olduğu ve dolayısıyla, görevini yapması gerektiğidir. Ulusal Güvenlik'in Kıdemli Direktörü Samantha Power PSD-10 için yoğun çaba harcadı, Libya çatışması da bunun eyleme dökülmesine olanak sağladı.

Amerika Birleşik Devletleri ve NATO yalnızca gezegenin jandarmaları olmakla kalmayacaklar, bu zamana kadar baskı görmüş halklara hayat öpücüğü de verebileceklerdi. Trablus'un düşmesinden sonra NATO Genel Sekreteri Rasmussen, "Arap Baharı'nın iyi gitmesine ve gerçekten çiçek açmasına yardım edebiliriz," dedi. Bu, Atlantik dünyasındaki birçok politika çevresinde yinelenen bir görüştü. Dışişleri Bakanlığı eski danışmanı Philip Zelikow, Ağustos sonunda *Financial Times*'da (22 Ağustos), Kaddafi'nin düşüşü Arap Baharı'na "yeniden ivme duygusu verecek"tir, diye yazdı. Zelikow ve Rasmussen

için Bahar, meydanları dolduran ya da cephe hatlarında mermi yiyen halkta değildir. Başka bir yerde bulunacaktır.

> Arap Baharı politikalarında asıl belirleyici unsur şu anda Suudi Arabistan, Birleşik Arap Emirlikleri ve Katar gibi Körfez devletlerinden geliyor. Saat onların saati. Suudi yönetimi şimdi Suriye'yi tecrit eden Arap diplomasisinde kritik bir rol oynuyor. BAE, Suudilerle birlikte, Mısır'ın geçici yöneticilerinin uluslararası finans kurumlarınca önerilen şartlı paketlerden uzak durmalarına olanak sağlayan fonlarla çıkageldi. Katar yönetimi Libya devriminde hayati bir rol oynamıştır.

İnsancıl müdahale göklerden yağar. Sivillerin kurtarılmasına yardım eder, sonra onlara özgürlüklerini bahşeder. Sonra, böylesine cömert olanlara ülkenin yeniden inşasına "yardım etme" izni verilir. Bu yardım Birinci Dünya Savaşı sonrası dönemdeki manda yönetimlerine çok benzer. Müdahale eden güçler etrafta kalırlar, üsler kurarlar, teknik destek verirler ve ham madde çıkarma işlerini üstlenmeleri için çok uluslu şirketlerini gönderirler. Aralık 1918'de, kendi kaderini belirleme hakkının "gerçekte uygulanamaz olduğu yerlerde körü körüne" uygulanamayacağı, " Avrupa halklarına az ya da çok uygulanabilir olan formülleri farklı ırklara aktaramayız" uyarısı yapan A. J. Balfour'un apaçık ırkçılığından artık çok uzaktayız. Şimdi hepimiz, seçimlerin en tatlı ikram olduğu liberal demokrasinin nimetlerinden faydalanıyoruz. Bu arada, seçim sürecinin arkasında, Merkez Bankası'nın ve Petrol Şirketi'nin denetimi, uluslararası hisse senedi piyasalarına ve IMF'ye sadakatini göstermiş olan teknokratların elinde olacaktır. Bu yüksek mevkilerde oturup, Bahar'ı eski güç ve mülkiyet döngülerine çevirmeye çalışacaklardır. Artık eski rejim muhafızlarınca engellenmeden, Seyfülislam'ın neoliberal reform gündemini izlemeyi sürdürmeye çalışacaklardır. 1969 Devrimi'ne sıkıca bağlı olan o kesim artık iktidardan düşmüştür. İtirazlarını açıkça dile getirme olanağına artık sahip

değildir. Neoliberal düzende, Kaddafi'nin bertaraf edilmesiyle böyle görüşlerin kökü kazınmıştır. İzin verilecek şeyler, neoliberal gündemle hiç ilgisi olmayan idari konular hakkında entipüften tartışmalardan ibarettir – yeni Libya yönetiminin o gündem hakkında pek fazla tartışmaya izin vereceğinden çok kuşkuluyum.

Neoliberal reformcuların isyanın lider kadrosuna dönüşebilmeleri, öte yandan Eski Muhafızların Kaddafi'yle özdeşleşmiş görünmeleri müthiş bir ironidir. Son on yılda, Kaddafi'nin neoliberal görüşe bağlanmasına karşı savaşanlar bu Eski Muhafızlardı. Bunlar şimdi ürkmüş, suratını asmış, kendi içine çekilmiş haldedirler. Bazıları Trablus'tan kaçarak Libya'nın uzak bölgelerine ya da komşu Cezayir'e gitmişlerdir. Diğerleri kimliklerini gizlemektedir. Adlarının bilinmesini istemezler. Siyaset zehirli kadehtir. Birkaç ömür yaşasalar yetecek kadar içmişlerdir. Onların eski sosyalist görüşlerine bu yeni Libya'da *yer yok gibi görünmektedir. O görüş, İslamcılara* göre cahillik ve neoliberallere göre dik başlılıktır.

Savaşın artık bittiğinin açıkça görüldüğü Kasım ayına gelinince, Cibril geçici başbakanlık görevini bıraktı. Ulusal Geçiş Konseyi ile NATO arasında irtibat sağlamak olan tarihsel misyonunu tamamlamıştı. Cibril'in neoliberal reformcularla olan bağları, savaşçılar ile neoliberaller arasındaki açıklığı kapatmasına elvermeyecek kadar sıkıydı. Mustafa Abdülcelil UGK başkanı olarak görevinde kaldı. Cibril'in yerine Abdurrahim el-Keyb'i atadı. El-Keyb görevine pek az lekeyle geldi. Doğduğu Trablus'u terk edip Amerika Birleşik Devletleri'ne gitmiş, orada mühendislik eğitimi almış, Alabama Üniversitesi'nde dersler vermiş ve BAE'ye giderek Petrol Enstitüsü'nde çalışmaya başlamıştı. Trabluslu olması, yaşamının büyük bölümünü Libya dışında geçirmesi, petrol mühendisine büyük güvenilirlik kazandırıyordu. Kırılgan yeni rejim ile rejimin denizaşırı simsarları arasında köprü kuran yeni yüz o olacaktı.

Petrol ve Dolarlar

Trablus'un düştüğü gün, *New York Times*, "Libya'nın Petrol Zenginliğine Erişmek İçin İtiş Kakış Mücadele Başlıyor" (22 Ağustos) saydam başlığıyla bir öykü yayınladı. "İtiş kakış mücadele" ifadesinin kullanılması bir rastlantı olamazdı. Atlantik güçlerinin Almanya'da Afrika'yı bir harita üstünde bölerek "Afrika için itiş kakış mücadele"ye başladıkları 1884-85 Berlin Konferansı'ndan sonraki dönemi tanımlamak için kullanılan ifade de buydu. Konferans'ın ev sahibi Otto von Bismarck, üç yıl sonra, "Afrika'nın haritası Avrupa'da," dedi. Bu, kehanet türünden bir sözdü, çünkü Afrika üstündeki çekişmelerin Afrika'nın kendisiyle ilgili değil, Avrupalılar (ve ABD) arasındaki rekabetlerle ilgili olduğunu açıkça ortaya koyuyordu. UGK kendisini sağlama alıp kendi Ulusal Petrol Şirketi'ni kurunca, neredeyse aynı türden bir hareketlenme ortaya çıktı. Petrol yöneticileri ülkeye akın ederek, sahip oldukları hava gücünü ticari çıkarlara çevirmesi gereken diplomatların kollarına yapıştılar. Abdülcelil Mayuf (Libya petrol şirketi AGOCO'dan), Reuters'a verdiği demeçte, "İtalya, Fransa ve İngiltere gibi Batılı ülkelerin şirketleriyle bir problemimiz yok," dedi. Amerika Birleşik Devletleri'ni listeye eklemedi. Bu muhtemelen dalgınlıkla oldu. Problemler başka yerlerde yatıyordu. "Ama Rusya, Çin ve Brezilya'yla bazı siyasal sorunlarımız olabilir."

UGK liderliğinin ve hakiki Tenten BHL'nin eşliğinde Cameron ve Sarkozy Trablus'ta tur atarlarken, UGK sözcüsü Celal el-Gallala BBC'ye konuşarak, dışarıda kalıp asilere yardım eden o ülkelere gelecekteki tüm sözleşmelerde "özel dikkat" gösterileceğini söyledi. Sıranın başındakiler arasında Fransızların, İngilizlerin ve Katarlıların olduğunu özellikle belirtti. Amerika Birleşik Devletleri göze batıcı biçimde yoktu.

Bingazi isyanını tam olarak desteklemeyen BRICS devletleri cezalandırılacak, G7 devletleri ve Arap müttefikleriyse ödüllendirilecekti. Bu, basit aritmetiğe dayanan bir ahlaktı: Sen bize

yardım et, biz seni ödüllendirelim. Rusya-Libya İş Konseyi genel direktörü Aram Shegunts, "Libya'yı tamamen kaybettik," dedi. Rusya'nın Gazprom Neft ve Tatneft şirketleri gemiden indirildi. Daha önce Libya'da yetmiş beş şirketi, otuz altı bin personeli ve 18 milyar dolar değerinde elli projesi bulunan Çinliler sus pustu. Brezilya'nın Petrobras ve Odebrecht şirketlerinden tek kelime yoktu. Bunların tüm projeleri askıya alındı.

Fransa'nın Total, İtalya'nın ENI, Avsturya'nın OMV, İngiltere'nin BP ve Vitol, Amerika Birleşik Devletleri'nin Hess, ConocoPhillips ve Marathon firmaları kuyruğun başında itişip kakışıyorlardı. Yanlarında Katar Petrolleri ile Ürdün ve Türkiye'den BB Group Homes vardı. Savaş sırasında Katar Petrolleri kendi uzmanlarıyla, kendi nakit ve petrol erişimi olanaklarıyla ülkeye geldi. Katar, savaş sürerken, petrol limanı Marsa el-Harih'in işler halde tutulmasına ve Brega'daki bir Sıvılaştırılmış Doğal Gaz tesisinin onarılmasına yardımcı oldu. Ayrıca, BB Group Homes aracılığıyla petrol levazımı getirilmesini de üstlendi. Libya'da neredeyse hiç çıkarı yokken, Katar sıranın başına yakındır. Libya'nın BAE büyükelçisi Arif Ali Nayed, "Yardım eden tek bir ülke değil – UGK şimdi tüm uluslararası ortaklarıyla birlikte çalışıyor," dedi. "Libya halkı çok onurlu bir halktır, dostlarını asla unutmaz." Maliye Bakanı Ali Tarhuni de neredeyse aynı şeyleri söyledi: "Fransızlara şükran borçluyuz ve bunu ifade edecek doğru kelimeleri bulamıyorum. Başka her şey aynı olursa, elbette dostlarımızı hatırlarız."

Libya'nın petrol rezervleri niceliğiyle (Afrika'daki en büyük rezerv) ve niteliğiyle (Avrupa'ya yakınlık ve işleme kolaylığı) çok değerlidir. Savaştan önce Libya günde 1,6 milyon varil üretiyordu. *Times*'dan Clifford Krauss'un dediği gibi, "Albay Kaddafi, sık sık fiyatları ve vergileri yükselterek, başka taleplerde bulunarak, uluslararası petrol şirketleri için hep sorun çıkaran bir iş ortağı olduğunu gösterdi. NATO'yla yakın bağları olan yeni bir yönetim Batı ülkelerinin daha kolay iş yapabile-

cekleri bir ortak olabilir. Bazı uzmanların söylediklerine göre, serbestçe çalışma olanağı tanınırsa petrol şirketleri, Libya'da Kaddafi yönetimince getirilen kısıtlamalar altında yerini belirleyebildiklerinden çok daha fazla petrol bulabilirler." Başka bir deyişle, birkaç yıl içinde Libya'nın petrol üretimi 1,6 milyon varili çok aşabilir. BP Sirte Körfezi'nde petrol aramaya başlamıştı bile ve başka şirketler güneydoğudaki çöllerde aramalar yapmıştı. Tahminlere göre Libya'nın petrol rezervleri 46,4 milyar varildir (dünya petrol rezervlerinin yüzde üçü) ve yaklaşık 142 trilyon litre doğal gaz vardır: Ama bu rakamın düşük bir tahmin olduğu ortaya çıkabilir.

Patton Boggs'un ortağı David Tafuri, Libya'nın dondurulmuş olan devlet fonlarının ve Atlantik bankalarındaki diğer varlıklarının serbest bırakılmasına yardım etmesi için ABD Hazinesi'nin nasıl harekete geçirileceğini görüşmek üzere Ağustos'ta Bingazi'ye geldi. Cibril ve Ali Tarhuni, Hazine yetkilileriyle konuşmak için Mayıs'ta Washington'ı ziyaret etmişti. Libya'nın petrol satışlarının avroyla değil (ve elbette, Malezya devlet başkanı Dr. Mahathir'in 2003'te gündeme getirdiği Altın Dinar önerisini canlandıracak şekilde Kaddafi'nin Afrika kıtası için yaratmaya çalıştığı Altın Dinar'la da değil), ABD doları yla yapılmasını sağlamaya söz vermeleri için kendilerine baskı yapıldı. IMF bu yeni para birimine soğuk bakmıştı. Yeni Libya'nın gündeminde kesinlikle böyle bir şey yoktur. Bu, neoliberallerin hor gördükleri şeylerden biriydi. Merkez Bankası parayla ilgili bir değişiklik yaptı: Ocak 2012'de, Kaddafi dönemi banknotlarının yeni tasarımlı banknotlarla değiştirileceğini duyurdu.

Mayıs'a gelindiğinde, Deauville'de (Fransa) yapılan G7 toplantısında Atlantik dünyasının bakanları Deauville Ortaklığı'nı oluşturdular. Bu Ortaklık, IMF'nin yanı sıra G7 ülkeleri ile Orta Doğu ve Kuzey Afrika ülkeleri arasında işbirliği kuracak bir mekanizmaydı. Atlantik yardımı ve IMF desteği, çeşitli Batı

Asya ve Kuzey Afrika ülkelerinin sorumluluk gerektiren belirli adımlar atmaları koşuluna bağlandı – yönetimin güçlendirilmesi, özel sektör öncülüğünde büyümenin desteklenmesi, "altyapı ve eğitim yatırımları ve en yoksulları desteklemek için kaynakları serbest bırakmak" amacıyla sübvansiyonların ve transfer ödemelerinin hedef alınması, son olarak da "uzun dönemde olumsuz mali sonuçlar doğuracak ya da daha sonra çözümlenmesi zor olacak önlemlerden kaçınılması." Tunus ve Mısır tekneye atladı, çok geçmeden onlara Ürdün, Kuveyt, Fas, Katar, Suudi Arabistan, Türkiye ve Birleşik Arap Emirlikleri de katıldı. Libya, Ulusal Geçiş Konseyi'nin Eylül'de IMF tarafından Libya'nın meşru hükümeti olarak tanınmasından kısa süre sonra kervana katıldı. IMF başkanı Christine Lagarde'ın Deauville Ortaklığı'nın koşulları doğrultusunda belirttiği gibi, "Yeni yetkililerin gelir yaratmak, para birimini istikrara kavuşturmak, yeniden bir ödeme sistemi kurmak, sağlıklı bir kamu maliyesi yönetimi oluşturmak ve tüm Libya yurttaşlarının yararına daha kapsayıcı ve sürdürülebilir bir büyümeyi güçlendirecek reformları başlatmak için petrol üretimini hızla yeniden başlatmaları gerekecektir." Toptan neoliberalizm, Libyalı neoliberal "reformcular"ın ve onların IMF-G7 ideolojik müttefiklerinin çağrısıyla Trablus'a yürüyor.

Petrolün ve doların bakış açısı istikrarın temel direkleri ideolojisiyle önlenemez biçimde yakınlaşmaya yol açar. İsrail'in güvenliğinin birinci öncelik olması ve NATO'nun askerî çıkarlarına hor bakılmaması gerektiği yolunda mırıldanmalar neoliberal reformcular arasında şimdiden işitilebilir. Babası son İdris kabinesinde görev yapmış olan Ahmet Şebani, Temmuz'da, UGK'nin siyasal kolu olarak Libya Demokratik Partisi'ni kurdu. Şebani, uzun zamandan beri Libya'da neoliberal reform savunucularından birisi olan bir iş adamıdır. 2007'nin Mart'ında Trablus'ta Seyfülislam'ın ev sahipliğini yaptığı bir ekonomi konferansında Şebani, isteklerini kabul

ettirmek için rejime baskı uygulamak isteyen iş adamlarına ve eylemcilere katıldı. Kısmen geniş koalisyonu devam ettirmek için, ekonomik reformları siyasal reformlara tabi kılmak önemliydi. "Siyasal reform olmadan sosyal ve ekonomik refah yaratabileceğimizi düşünüyor musunuz?" diye sordu Şebani. Siyasal reformun ana itici gücü, denetimi, tıkanmış Kaddafi rejiminin elinden alıp daha esnek ellere teslim etmekti. Öyleyse, isyanın ortasında Şebani'nin *Haaretz*'e söylediklerini okumak şaşırtıcı değildi: "Kaddafi ve ailesinin zorbalık rejimine son vermek için İsrail'in uluslararası camiada nüfuzunu kullanmasını rica ediyoruz." Siyasal reform, İsrail'i kapsayan ve tepesinde Amerika Birleşik Devletleri'nin bulunduğu simsarlık sistemine girmek anlamına gelirdi. UGK'yi eleştirenler, işte bu nedenle, Libya huzura kavuşunca yeni hükümetin ABD'ye ve/veya NATO'ya ülkedeki bir ya da daha fazla üsse yerleşme, AFRICOM'u Afrika'ya getirme olanağı sağlamasından korkuyorlar. Bunların hiçbirisi apar topar olmayacak. Öyle olsaydı, kötü görünürdü. İlk önce Libya azıcık bağımsızlık tatmalı. Ondan sonra sıra bedel ödemeye gelecek.

Belki bu iş masanın altında başlamıştır bile. 2012 Ocak ayının başında, gazeteci Franklin Lamb Trablus'tan sarsıcı bir öykü anlattı. NATO ülkelerine petrol akıyor, diyordu Lamb, ama bedeli ödenmiyor. Bunu Lamb'e Merkez Bankası'ndan bir yetkili anlatmış, başka bir bayan çalışan da bunu doğrulamış ve Lamb'e, bankaya gelen bir para görmediğini söylemiş. Bu onu çok kızdırmıştı, çünkü yerel bankalarda mevduatı olanlar paralarını alabilmek için bu bankaların önündeki uzun kuyruklarda saatlerce bekliyorlardı. Ülkeden çıkan petrolün karşılığı olarak gelen bir para niçin yok? Lamb'in bildirdiğine göre, "Bunun nedeninin, sunduğu rejim değişikliği hizmetleri için NATO'yla yapılan bir geri ödeme anlaşması çerçevesinde NATO ülkelerine (ayrıca, gaz ve petrol zengini Katar'a da) bedelsiz petrol sevk edilmesi olduğu söyleniyor."

Aşağıdan Gelen Asiler

ABD'nin Libya Büyükelçiliği'nde 1969-72 arası ikinci sekreterlik yaparken Kaddafi'yle birkaç kez görüşmüş olan ve 2005'ten beri ABD-Libya İşbirliği'nin onursal başkanlığını yürüten ABD Büyükelçisi David Mack'ten Ağustos'ta işittim. 1980'lerde BAE büyükelçisi olan Mack Libya'daki dinamik konusunda çok sağlam bir kavrayışa sahip. Libya'daki olaylar hakkında akıcı bir dille ve acımayla konuştu, isyanın kıvılcımı olan radikal imgeleme yaklaşan bir sonuca ulaşılmasını umduğunu söyledi. Ama konuşmamızın bir noktasında Büyükelçi Mack duraksadı. Dedi ki, Libya'daki problemlerden birisi Libya halkının alışılmamış bir demokrasi beklentisine sahip olmasıdır: Onların gözünde demokrasi barınma, beslenme, iş ve sağlık anlamına gelir. Büyükelçi Mack'in belirttiğine göre, demokrasinin gerçekte ne olduğu konusunda, başka bir deyişle siyasal demokrasi, seçimler ve kanun hâkimiyeti konusunda eğitim verilmesi gereklidir. Diğer konular, sosyal ve ekonomik demokrasi, açıkça güvence değildir.

Büyükelçi Mack'in söyledikleri aşağılayıcı değil, gerçekçidir. Atlantik dünyasında "demokrasi" kavramı bunu ifade eder olmuştur. Obama, Sarkozy ve Cameron Libya için demokrasiden söz ettiklerinde, seçimli türünü kastederler. Neoliberal reformcuların demokrasiyle kastettikleri de budur.

Büyükelçi Mack, ortalama Libyalının demokrasiden söz ettiği zaman anlatmak istediği şeyin bu olmadığını bilecek kadar antropoloji bilgisine sahiptir. O, çok daha fazlasını anlatmak ister, saygınlık için duyduğu köklü bir arzu da buna dâhildir. İşte bu nedenle, söz gelimi Mısratalı asiler, Cibril'in eskiden bu kentte general olarak görev yapmış olan Albarrani Şkal'ı Trablus'un güvenlik şefi olarak yutturmasına izin vermediler. Cibril'in yaptığı, sadece, kuzeni Arif Nayid tarafından hazırlanan ve Irak deneyimine karşı uyarıda bulunan yetmiş sayfalık

plana ("Dağılmış unsurlar toplumla bütünleştirilmeli ve onlara ekonomik fırsatlar verilmeli ki, Irak'ta meydana geldiği gibi silaha sarılma yoluna gitmesinler") uymaktan ibaretti. Mısrata halkı bu tür mantıktan anlamadı. "Şehitlerin kanı"nın amaca uygunluk uğruna feda edilmesine izin vermek istemediler. Protestocular, Şkal'ın 32. Tugay'ın (Hamis Tugayı'nın) harekât subayı olduğuna inanıyorlardı ve onun atanmasında bu sicil görmezden gelinmemeliydi. "Şkal'ın emirlerini dinlemeyeceğiz, hayır," dedi Velid Tenasil. "UGK'ye mesajımız şudur: sadece kanı hatırlayın. O kadar."

O kadar.

Modern bir devlet şiddet üstündeki tekeliyle tanımlanır. Yeni Libya rejimi kentlerde üslenmiş çeşitli milisleri ve siyasal İslamcıları tek komuta altına sokmaya çalıştı, ama başaramadı. Seyfülislam'ın merkezî otoriteye teslim edilmesinin reddi, denetim olmadığının bir göstergesidir. Milis grupları arasında ve milisler ile Libya Ulusal Ordusu arasında sıklıkla çıkan çatışmalar da bu başarısızlığın işaretleridir.

Aralık'ta, General Halife Hifter'in kuvvetleri Trablus'ta havalimanına giderlerken savaşçılarla çarpıştılar. Hifter'in komutası altındaki Ulusal Ordu sıklıkla "Hifter'in korumaları" olarak ya da Doğu'nun milisleri olarak alaya alınmaktadır (Bu sözler, Trablus'un batısındaki milislerin başı olan Albay Muhtar Farnana'ya aittir). Libya Kaddafi'den ve oğullarından kurtulmuştur, ama bu kez de Hifter'le ve onun erkek soyuyla didişmektedir. Oğlu Belkasım Hifter ve torunu Saddam Hifter, Trablus'un Gürcü semtindeki Aman Bank'ın silah zoruyla soyulması ve Trablus'taki Rixos Hotel'e saldırılması gibi kepazeliklerle suçlanmıştır. *New York Times*'daki (12 Aralık 2011) yazısında Liam Stack, ordunun resmî lideri Yusuf el-Mankuş olsa bile Hifter'in "ordunun en nüfuzlu subayı haline geldiği"ni belirtiyordu.

Bu çözümsüzlük içinde, Libyalı yetkililer gerçek bir ordu komutanı atayamazlar. Ocak ayı başında, el-Keyb hükümeti, Savunma Bakanı Yusuf el-Mankuş'u Genelkurmay Başkanı olarak önerdi. Libya Devrimciler Koalisyonu ve Sirenayka Askerî Konseyi bu kararı veto etti. Kendi adamları olan Salah Salem el-Obeydi'yi istiyorlardı. El-Mankuş'un köklerinin Kaddafi düzeninde olmasından yakınıyorlardı. Oysa el-Obeydi Doğuluydu.

Bu keşmekeşe bir de Trablus Askerî Konseyi'nin başı ve Libya İslami Savaş Grubu'nun eski lideri Abdülhakim Belhac katıldı. Belhac, kendisinin ve karısının işkence edilmek üzere 2004'te Libya'ya geri gönderilmelerinde rol oynadığı için İngiltere'yi ve MI6'yı suçluyordu. G7'ye ve NATO'ya hiçbir özel bağlılığı yoktu. Yerde kanını döken onun silahlı adamlarıydı; NATO yalnızca gökyüzünden ateş etti ve neoliberaller savaş meydanında ona katılmadılar. Belhac Libya'da gerçek bir yandaş tabanına sahiptir, bu nedenle Libya'da kaçınılmaz olarak seçimler yapılacağı zaman Müslüman Kardeşler'in onu kendi lider adayı olarak göstereceği sanılmaktadır. Müslüman Kardeşler'in arkasında Katar vardır; Katar emiri, Tunus'tan Mısır'a kadar siyasal İslamın liderlerinin hırslarını da benzer biçimde okşamıştır. Katar'ın hamleleri ve Belhac'ın popülerliği neoliberalleri ve G7'yi korkuttu. Neoliberaller adına konuşan Ali Tarhuni uyardı: "Kim evimize gelmek isterse, önce ön kapıyı çalmalıdır." Atlantik dünyasından bir "kıdemli diplomat" sızlandı: "Katar saygılı davranmıyor ve ülkenin egemenliğini hiçe saydığı şeklinde bir algı var." Siyasal İslam, Kuzey Afrika'da Arap Baharı'nı denetimine almak için iyi bir konumdadır.

Aşağıdan gelen isyanın kendi radikal imgelemi vardır. *Saydamlık, yetki verme, hoşgörü, haklar* ve *yeşil işler* gibi neoliberal ifadeler onu tatmin etmeyecektir. O, oy verme hakkından, kamuoyu anketlerinde yetki vermeden, tüketimcilik

saydamlığından, ayrıcalıklı neoliberallerin oluşturduğu küçük bir azınlığa yeşili getiren işlerden pek fazlasını sunmayan, tüm doğru sözcüklerin doğru sıralamayla dizildiği yirmi birinci yüzyıl hezeyanlarının laf kalabalığını istemez. Bu yetmez. Çok daha alt tabakadan bir beğeniye sahiptir, ama kitlesel bir işçi sınıfı partisi olmadığı için, siyasal İslamın kuvvetlerine yönelecek görünmektedir.

Ama aşağıdan gelen isyan, Ulusal Geçiş Konseyi'nin 2012 Ocak ayının başında kabul ettiği yeni seçim kurallarıyla zapturapt altına alınabilir. Genel Ulusal Kongre seçimlerine katılabilecek olanların, "profesyonel nitelikler"e sahip olmaları, "17 Şubat Devrimi'ne erken ve açık destek" vermiş olmaları, Kaddafi rejiminde hiçbir rol üstlenmemiş olmaları ve üniversite diplomalarını "hak etmeden" almış olmamaları gerekliydi. Bu engeller Libya nüfusunun çoğunun seçimlerde adaylığa uygun olmaması anlamına gelirdi, elbette "profesyonel nitelikler"e sahip olmayan geniş işçi kitlesi demokrasiden dışlanırdı.

Trablus düştüğünde, kentte yaşayanlar uzlaşma komiteleri (*lican ül-sulh*) kurarak düzeni sağlamak ve yeni mahalli polis kuvvetleri oluşturmak için hemen harekete geçtiler. Milis kuvvetleri etrafta dolaşıp ganimet ararlarken düzensizlik gemi azıya aldı, ama yine de Libya halkının Kaddafi'nin işi bittikten sonra yeni bir yaşam yaratmaya çok istekli olduğu artık açıklık kazandı. Halk liderlerinden birisi ve saygın bir İslamcı olan İsmail el-Salabi, Reuters'a verdiği demeçte, "Yürütme komitesinin [UGK'nin] rolüne artık gerek yoktur, çünkü onlar eski rejimin kalıntılarıdır. Piramidin tepesinden başlayıp tabanına kadar hepsi istifa etmelidir." Bu, aşağıdan gelen isyandır. Susturulamaz. Ama öte yandan, söyledikleri, Atlantik güçlerine ya da laik kulaklara hoş gelmeyebilir. Bu, demokrasinin bedelidir.

Sonsöz



Yenilikçilik çağında yeni olmayan her şey kötücüldür.
– Louis Antoine de Saint-Just

Birkaç yıl önce, arkadaşım Dilip Simeon ve başka radikal öğrenciler Yeni Delhi'de Marksist tarihçi E. P. Thompson'la bir araya geldiler. Acil Durum başlamıştı ve Thompson gelip, öğrencilerle baskı ve direniş konusunda konuşmalıydı. Dilip "burjuva demokrasisi"nin sınırlarından yakınıyordu. Dilip'in dediğine göre, Edward Thompson ona "demokrasi" sözcüğünün önüne "burjuvazi" sözcüğünü koymayı bırakmasını söyledi. Bu Edward Thompson'a baş ağrısı veriyordu. Bu söz demokrasiyi aşağılıyordu.

Devrimci gelişmelerin etkisini önceden kestirmek zordur.

Karşı-devrim, 1848 isyanlarını ezdi, ama ne ruhunu ne de dinamiğini parçalayabildi. Onun sonucu olarak, yeni sosyal kimliklerin yükselişiyle parçalanan feodalizm kültürü yok oldu. "Çağımız, demokrasi çağı parçalanıyor," diye yazıyordu Friedrich Engels Şubat 1848'de. Bir işçi, elinde tabancayla, Fransız Millet Meclisi'ne girdi ve haykırdı: "Artık vekiller yok, biz asıllarız." Karşı-devrim vahşiydi. "Ne yaptığının tamamen bilincinde olan burjuvazi, onlara karşı bir kökünü kazıma savaşı yürütür," diye işaret ediyordu Marx. Yine de 1848, daha erken bir devrim vaadi (1789) ile daha geç bir devrim olasılığı

(1871 Paris Komünü) arasındaki mücadelenin bir orta noktası olarak köleliğe ve uşaklığa karşı yeni bir sosyal ufuk açtı. Avrupa kamçı ve pudralı peruk çağına geri dönemezdi. O çağ geçip gitmişti.

Pek çok başka devrim de benzer bir etki yaratmıştır, daha eski sosyal klostrofobi biçimlerini yıkmış, ama yeni sosyal özgürlük biçimlerini hemen hayata geçirmemiştir. Rusya'da 1905 ve 1917 devrimleri sömürgecilik karşıtı hareketlerin iradesini güçlendirdi; o zamanlar Güney Afrika'da avukatlık yapan Gandi, 1905 Rus Devrimi hakkında şöyle yazmıştı: "Rusya'da şimdi yaşanan ayaklanma bize büyük bir ders vermektedir. Rusya işçileri ve tüm diğer hizmetliler genel grev ilan ettiler ve tüm işleri durdurdular" ve "grevcileri süngü zoruyla iş başına döndürmek Rusya Çarı'nın bile gücünü aşıyor. Çünkü güçlü olanlar bile yönetilenlerin işbirliği olmaksızın yönetemezler." Rusya işçileri ve köylüleri otokratlarına karşı işlerini bırakabiliyorlarsa, Hindistanlılar ve Endonezyalılar, Güney Afrikalılar ve İranlılar da öyle yapabilirler. Gandi'nin işbirliği yapmama fikri St. Petersburg'dan kaynaklanır.

Üçüncü Dünya projesinin ulusal kurtuluş hareketleri 1920'lerde başı dik olarak ortaya çıktı ve sonra, 1980'lerde, yenilgiye uğramış olarak tarih sahnesinden indi. Yine de, burada bile, projeye bağlı kalan ülkeler ancak kendilerinin çözebileceklerini hissettikleri sorunları çözmeye çabaladıkça, sömürgeci zulmünün mirası silindi (bu doğrultuda, Fanon 1961'de şöyle yazıyordu: "Üçüncü Dünya bugün Avrupa'yı devasa bir kitle olarak karşısına almaktadır, onun projesi Avrupa'nın yanıtlarını bulamadığı sorunları çözmeye çalışmak olmalıdır"). Küresel Güney'deki eşitsizlik oranları bu projeden bir başarının çıkmasını olanaksız kılmaktadır, yine de Güney'de filizlenen pek çok mücadeleye yaşama gücü veren şey, Üçüncü Dünya döneminin oluşturduğu zorlu örnektir.

Daha yakın bir zamanda, 1968'de, Tokyo'dan Mexico'ya, Paris'ten Karaçi'ye kadar ortaya çıkan ayaklanmalar pek bir etki yaratmamış gibi görünüyordu. Gençler kişisel ilerleme büyüsüne kapılarak sloganlarından ve bohem yaşam tarzlarından vazgeçtikçe, işçilerin ve öğrencilerin devrimci düşleri çarçur olup yol kenarlarına atıldı. Yine de, 1968'in sosyal ve siyasal etkisi muazzamdır, hiç değilse cinsler arası ve ırklar arası ilişkiler için yeni ufku belirlemiştir. 1968'lilerin birçoğu büyük şirketler dünyasına göçmüştür ve bu, o isyanın büyük sınırı olmuştur, ama yine de sosyal eşitliğe yönelik yeni taahhütleri geri çevirememişlerdir.

Tunus ve Mısır ılımlı seçimli demokrasiye doğru yol alıyor. Bu, Arap dünyasında büyük bir sosyal değişimdir. SSCB deneyiminden ve ulusal kurtuluş devleti girişimleri deneyiminden almamız gereken birçok dersten biri de demokratik özlemlerin ve demokratik kurumların önemini fena halde yanlış değerlendirmiş olmalarıdır. Kaddafi petrol zenginliğiyle elbette Libya halkına transfer ödemeleri sağlamıştır, böylelikle Libya halkının insani gelişim göstergeleri yüksek olmuştur (ama geçen on yılda bu ödemelerin azalmasına tanık olunmuştur). Ama Basra Körfezi emirlerinin de huzursuz halklarında gördükleri gibi, böyle ödemeler sosyal ve siyasal saygınlığın yerini kesinlikle tutmaz. Seçimler her derde deva değildir, ama yeni bir temel kurar. Daha çoğu talep edilecektir. Neoliberalizmin bayat kısıtlamalarını çok aşan yeni kamusal katılım biçimleri, yeni kamusal alanlar, yeni demokratik düşler.

Arap topraklarında artık hiçbir şey eskisi gibi olmayacaktır.

1970'lere ait uygun ama doğrulanmamış bir öykü vardır. Çin Başbakanı Çu En-Lay'a 1789 Fransız Devrim hakkında ne düşündüğü sorulmuş. "Bunu söylemek için çok erken," diye yanıtlamış. Kesin olarak bildiğimiz şey, neoliberal güvenlik devletinin, olabilirliklere dayalı hükümetlerin zamanının artık dolduğudur. Böyle devletlerin varlığı sürse bile,

meşruiyetleri aşınmıştır. Olanaksızlıkların zamanı gelmiştir. Geleceğe ilişkin olabilirliklerin en fazla olduğu Mısır'da, halk Tahrir Meydanı'nda ve başka yerlerde kendini ifade etmeyi sürdürüyor, ölmemesi gereken bir devrimi yeniden güçlendirmeye çabalıyor. Onun yeniden olabilir biçimlere bürünmesine, Mübarek'in olmadığı neoliberal güvenlik devletine, Kaddafi'nin bir ulusal kurtuluş devleti yaratma girişiminin yıkıntıları üstüne dikmiş olduğu neoliberal güvenlik devletine dönüşmesine meydan vermek istemiyor. Halk daha fazlasını istiyor. Onların sloganı yalındır: Kahrolsun Bugün. Yaşasın Gelecek. Öyle olsun.

Teşekkürler



Bir kafeste şarkı söylemek mümkündür.
Mutluluk da öyle.
– Mahmut Derviş.

Gençliğimde, İskenderiye'den Bingazi'ye arabayla giderken ilk önce El Alamein ve sonra Tobruk savaş alanlarını seyrederek Libya'ya gitmiş olmasaydım, Libya hakkında asla yazmazdım. Yol kenarlarında 2. Dünya Savaşı'ndan kalmış askerî araçlara ve tanklara bakarken duyduğum ilk gençlik merakı Libya'yı benim için çok özel bir yer yaptı. Siyasete ve Üçüncü Dünya'nın potansiyeline yönelik derin ve kalıcı bir ilgiyi kendi üslubuyla bana aşılayan babam Pran Prashad'a (1924-1999) bunun için ve çok daha fazlası için teşekkür ederim. Yürekli gezgin, yılmaz ruh, annem Soni Prashad'a (doğumu 1929) da teşekkür ederim.

Arap dünyası olarak bildiğimiz o bölgedeki arkadaşlar Arap Baharı ve Libya Savaşı konusunda beni sürekli bilgilendirdiler, olayları yakından izlememi sağladılar. E-postaları ve telefonlarıyla, yazıları ve bildirileriyle olduğu kadar, yemeklerde ve uzun kahve molalarında yaptığımız söyleşilerle de başka türlü farkına varamayacağım ayrıntıları çabucak öğrenmeme olanak sağlayan böyle birçok kişiye özellikle minnettarım. Bazıları eski dostlarım ve bazıları yeni, kimileri ilkin öğrenci olarak bana geldiler ve bazılarının önünde de her zaman ben öğrenci olacağım. Başka yerlerde yaşayan ama bölgeyle güçlü bağları

bulunan, bölgenin şu ya da bu yönü konusunda uzman olan diğerleri bana paha biçilmez katkılarda bulundular. Şunları sayabilirim: Paul Amar, Zayde Antrim, Raymond Baker, Bassam Haddad, Tevfik Haddad, Kifah Hanna, Adam Haniye, Şefket Hüseyin, Sam Hüseyni, Anjali Kamat, Sadri Kiari, Ron Kiener, Mahmut Mamdani, Seyit Muhammed Marandi, Qalandar Bux Memon, Rıza Mir, Rıza Naim, Adam Shatz, Magid Shihade, Mayssun Sukariye, Favvaz Trabulsi ve Hayfa Zangana.

Başkalarının yanı sıra, Jon Lee Anderson, Ian Black, Owen Bowcott, C. J. Chivers, Alex Crawford, Patrick Cockburn, Orkhan Dzemal, Ahmad Val Ould Eddin, Pepe Escobar, Philippe Gelie, Toby Jones, Anjali Kamat, Shi Kewei, Zeina Khodr, Clifford Krauss, Franklin Lamb, Lotfi al Masoudi, Mahdi Nazemroaya, Kim Sengupta, Anthony Shadid, Paula Slier, Liam Stack ve Feng Yunxian'ın basında çıkan yazılarından çok şey öğrendim. Libya tarihi uzmanı Dirk Vandewalle'ye ve bana çok yararlı bilgiler sağlayan BM bürokrasisindeki arkadaşlarıma (özellikle de BMMYK'deki bir arkadaşıma ve BMKA'daki bir diğerine) minnet borcum var. Ortaya çıkardığı hazineyle benim röportajlarımı netleştiren Wikileaks olmasaydı bunu yapamazdım. Kitapta dipnotu kullanmadım. Bir gazeteciye ya da bir Dışişleri Bakanlığı telgrafına, Vandewalle'nin kitabına ya da Birleşmiş Milletler'deki veya Arap dünyasının şu ya da bu kısmındaki kişilerin verdikleri röportajlara gönderme yaparak verileri nereden aldığımı mümkün olduğunca metin içinde belirttim.

Arap Baharı iyice oturduğunda, *Radical Notes*'tan Pratyush Chandra ve Pothik Ghosh benimle uzun bir röportaj yaptılar, bu röportaj onların dergisinde ve sonra *Counterpunch*'ta iki bölüm halinde çıktı. O röportaj, *Counterpunch* için yazdığım ve Alexander Cockburn ile Jeffrey St. Clair'in büyük bir yetkinlikle yayına hazırladıkları bir dizi denemeye ve değerli dostum R. Vijayashankar'ın editörlüğüyle *Frontline*'da çıkan

yazılarıma ilham kaynağı oldu. Yazılarıma güven duydukları ve anlamlı önerilerde bulundukları için editörlerime şükran borçluyum. Bu kitaptaki cümlelerin birçoğu bu dergilerde çıkmış olan denemelerden alınmıştır.

Mona Ahmed Ali, Phil Armstrong, Bill Ayers, Vivek Bald, Prasenjit Bose, Shonali Bose, Jo Comerford, Bernardine Dohrn, Bill Fletcher, Craig Gilmore, Ruthie Gilmore, Andy Hsiao, Deepa Iyer, Rev. Jesse Jackson, Santita Jackson, Robin Kelley, Parag Khandhar, Bakari Kitwana, Amitava Kumar, Sunaina Maira, Naeem Mohaiemen, Clare Nader, Ralph Nader, Jeff Napolitano, Harish Patel, Prabir Purkayastha, Donna Riley, Najla Said, P. Sainath, James Thindwa ve daha pek çokları gibi sıcak ve harika kişilerle olan etkileşimlerim düşünüşümü biledi.

AK'dan Kate Khatib burada bir kitap olduğuna karar verdi ve onu büyük bir özenle yayına hazırladı. Lisa Armstrong, Zalia Maya ve Rosa Maya onun yaptığı değerlendirmeye katkıda bulundular. Delhi'de görüşler, özellikle de Prakash Karat, Brinda Karat ve Sudhanva Deshpande'nin görüşleri uyuştu. Engin bilgisiyle yol gösterdiği ve beni yüreklendirdiği için Aijaz Ahmad'a derin minnet duyuyorum. Daisy Rockwell, *lapata*, harika tablosunun kapakta kullanılmasına izin verdi; o tablonun orijinali bu kitabı olabildiğince hızlı yazmam için bana ilham kaynağı oldu.

Neydi "Arap Baharı"?
Yozlaşmış gerici rejimlere karşı birikmiş öfkenin sübapları patlatması mı, emperyalist maniplasyon mu?
Hangi etmenlerin tetiklemesiyle başladı, nasıl yayıldı, nereye evrildi?
Bölge dengelerini nasıl etkiledi, emperyalistler ve bölgedeki rejimler olaylar karşısında nasıl stratejiler geliştirdiler?
Tunus'ta bir yoksulun bedeninden sıçrayan kıvılcımla başlayan halk coşkunluğu Libya'da nasıl trajik bir kışa dönüştü?
Dumanı üzerinde tüten olayların, engin bilgiye dayanan Marksist bir analizi...

"Halkların tarih sahnesine görkemli bir biçimde çıkıp güçlü-silahlı-dış destekli zalimleri yıkmaya başladıkları ve fakat örgütlülük, önderlik, ideolojik vuzuh ve politik netlik bakımından zaaflı biçimde geçmişin bütün yüklerini taşıyarak yoluna koyuldukları kurtuluş serüveninin bugünkü uğrağında, Libya Kışı'nın ertesinde ve Suriye tufanının eşiğinde, bu kitap bir Bahar esintisiyle umutlarımızı ilmek ilmek işlenmiş bilgiyle tazeliyor..."

Haluk Gerger

16 TL. KDV DAHİL

ISBN 978-605-5541-62-0

9 786055 541620

Yordam Kitap